

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland=
Falsters
historiske
Samfunds
AARBOG

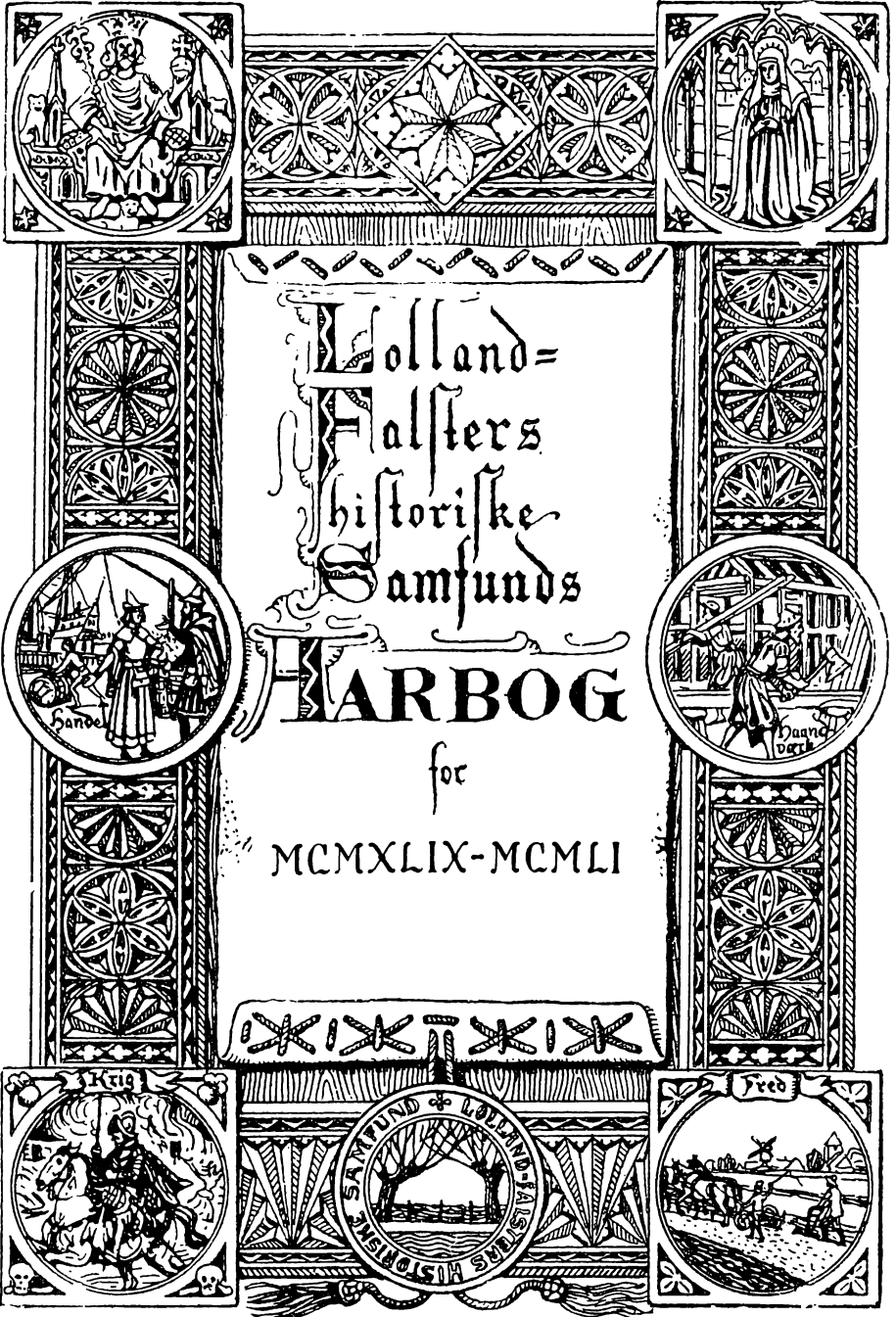
for

1897

MAG

HB
His

Holland-
 Flsters
 historiske
 Samfunds
ARBOG
 for
 MCMXLIX-MCMLI

XIX XIX

HOLLAND-FLSTERS
 HISTORISKE
 SAMFUND
 KONG. BOKHANS. I KØBENHAVN

Nykøbing F.
Stifts-Trykkeriet
1951

Indhold

	Side
<i>Christensen, Aage</i> , Lærer:	
Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Havebrug	185—190
Giertrud Hansdatter. Et lollandsk Tidsbillede	212—222
<i>Fuglsang, Anthon</i> , Forfatter:	
Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777	227—231
<i>Grøn, A. Howard</i> , Professor, Dr. polit.:	
C. D. F. Reventlow som naturvidenskabsmand og skovbruger	109—119
<i>Henningsen, Henning</i> , cand. mag.:	
Sagn og folketro fra Femø, Fejø, og Vejrø	16—30
<i>Isaksen, Birger</i> , Førstelærer:	
Vestlollandske folkeminder	223—226
Ludvig Ditlev Hansen. Et livsbillede	320—327
<i>Iversen, Paul Evald</i> , Disponent:	
En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred	191—195
<i>Jørgensen, J.</i> , Adjunkt, cand. mag.:	
Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867	376—386
<i>Jørgensen, Svend</i> , Lærer:	
Fra den gamle Holeby Præstegaard	366—375
<i>Klessens, J.</i> , katolsk Præst:	
Mine polakminder fra Lolland-Falster	1—15
<i>Kolbye, V.</i> , fhv. Bestyrer:	
Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker	202—211
<i>Larsen, Alfred</i> , Grosserer:	
Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen«	120—136, 161—175, 278—290
<i>Larsen, Otto</i> , Postmester:	
Bondelivsskildringer fra Nordøstlolland	52—72
<i>Lisse, Christian</i> , cand. mag.:	
Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?	316—319

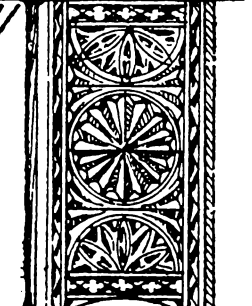
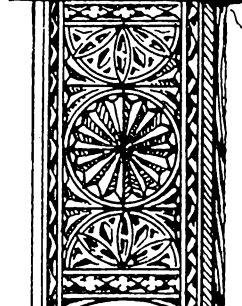
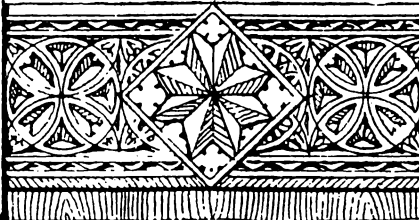
<i>Marstrand, Vilhelm</i> , Civilingeniør:	Side
Nysted bys oprindelse og ældste historie	341—365
<i>Morsby, Knud</i> , Overassistent:	
Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup Sogn ..	328—340
<i>Nielsen, Rasmus</i> , Overlærer:	
Lolland-Falster under Vaaben	102—108
Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og Lollands Landboforeninger	232—252
<i>Nørregaard, Georg</i> , Dr. phil.:	
Næringslivet i Nykøbing i 1840'erne	36—44
<i>Olsen, Chr.</i> , Gaardejer:	
Gravhøje i Gunslev sogn.....	45—51
<i>Petri, Axel</i> , Civilingeniør, cand. polyt.:	
Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen....	196—201
<i>Poulsen, Einer</i> , Redaktør:	
En falstersk Bondepiges Skæbne. Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren A. F. Tschernings Svigermoder	176—184
<i>Poulsen, Martin</i> , Pastor emer.:	
Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden.....	302—315
<i>Rasmussen, V. Ravnholt</i> , Dommerfuldmægtig:	
Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster	291—301
<i>Skov, Sigvard</i> , Museumsinspektør, mag. art.:	
En sølvske af Sakskebøbingmesteren Gotfred Høfner.....	31—35
<i>Tholle, Johannes</i> , Havearkitekt:	
Lungholm Have. Nogle Oplysninger og Betragtninger i Anledning af 100 Aaret for dens Anlæggelse	73—101
<i>Smaastykker</i>	137—146, 253—256, 387—397
<i>Fra Bogverdenen</i>	147—155, 257—270, 398—404
<i>Aarsberetning, Regnskab m. v.</i>	156—159, 271—277, 405—407
<i>Register</i>	I—XVII

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXIX

1951

VI Række - Bind III

Holland=
Halsters
historiske
Samfunds

ÅRBOG

for

1881

Indhold

	Side
Grosserer <i>Alfred Larsen</i> :	
Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen« . . .	278
Dommerfuldmægtig <i>V. Ravnholt Rasmussen</i> :	
Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster	291
Pastor emer. <i>Martin Poulsen</i> :	
Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden	302
Cand. mag. <i>Christian Lisse</i> :	
Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?	316
Førstelærer <i>Birger Isaksen</i> :	
Ludvig Ditlev Hansen. Et livsbillede	320
Overassistent <i>Knud Morsby</i> :	
Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup sogn	328
Civilingeniør <i>Vilhelm Marstrand</i> :	
Nysted bys oprindelse og ældste historie	341
Lærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Fra den gamle Holeby Præstegaard	366
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867	376
<i>Smaastykker</i> :	
En Mariboborger i Senkatolicismens Dage af <i>Vilhelm Lorenzen</i>	387
H. C. Andersen paa Falster af <i>Carl Østen</i>	389
To lollandske Amtsforgvaltere af <i>Anthon Fuglsang</i>	395
En falstersk Husmands Hyldest til Danmarks første Rigsdag af <i>Einer Poulsen</i>	396

	Side
<i>Fra Bogverdenen ved Svend Jørgensen</i>	398
Otto Norn: Christian III's Borge. — Poul Meyer: Danske Bylag. — Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester. — Danmarks Adels Aarbog 1951. — Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. — Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848—1948. — Astrid Hostrup, f. Bojsen: »Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord«. — Emil Aarestrup.	
<i>Aarberetning</i>	405
<i>Uddrag af Regnskabet for 1949—50</i>	407
<i>Nye Medlemmer</i>	407
<i>Register for Aarbøgerne XXXVII—XXXIX (Række VI) ved Alfred Larsen</i>	I—XVII

Nakskov 1618—1626*).

En Studie over »Perlestikkerbogen«.

Af Alfred Larsen.

VI. *BORGERSKABET I LIV OG DØD.*

Fødsler.

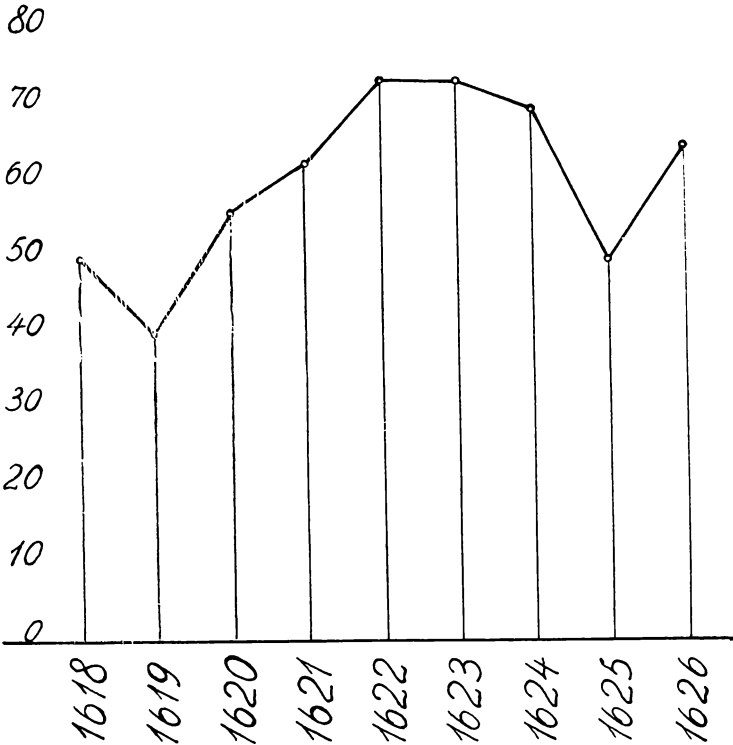
Den 13. Tavle i Perlestikkerbogen omfatter Døbte. For at faa de rette Tal over Fødsler frem maa den dog sammenholdes med Tavlen over Begravede, da adskillige Børn var dødfødte, og en Del døde umiddelbart efter Fødslen og saaledes ikke naaede at blive døbt. Daabslisten nævner kun Faderens Navn, men ved at sammenholde den med Listen over Kirkegangskoner, kan det i de fleste Tilfælde lykkes at finde ogsaa Moderens Navn. For uægte fødte Børns Vedkommende nævnes Moderens Navn og undertiden ogsaa Navnet paa den udlagte Barnefader. Daaben fandt paa den Tid Sted den første Søndag efter Fødslen. Børn født i Ægteskab blev døbt ved Højmesse, medens uægte fødte blev døbt ved Fromesse eller ogsaa ved Onsdags-Gudstjenesten. Offeret ved Daaben kunde variere fra et Par Skilling til et Par Daler efter Forældrenes Formueomstændigheder. Ved uægte fødte Børns Daab blev der intet ofret. Anders Perlestikker lader i Reglen Kapellanen foretage disses Daab, men det tør dog ikke hævdes, at det netop var paa Grund af, at der ingen Offer blev ydet.

Opstilles Tavlen over Døbte i Skemaform, ser den saaledes ud:

*) Fortsat fra Aarvog 1950.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..												(4)	(4)
1618..	4	7	7	7	7	4	2	1	2	0	7	2	50
1619..	4	2	3	6	1	5	3	6	2	3	2	3	40
1620..	2	3	7	7	4	5	3	10	3	4	3	5	56
1621..	3	7	7	1	4	3	8	4	9	5	4	7	62
1622..	7	3	5	8	5	9	6	12	6	1	4	7	73
1623..	10	6	8	6	3	2	6	1	5	8	8	10	73
1624..	6	9	8	5	5	2	6	5	4	6	4	9	69
1625..	6	4	5	3	3	3	5	5	8	2	0	5	49
1626..	7	9	7	9	3	2	2	4	3	8	6	4	64
Ialt...	49	50	57	52	35	35	41	48	42	37	38	52	536

Opstilles Skemaet grafisk, faas følgende Figur:

hvis Kurve nogenlunde følger den tilsvarende over viede pr. Aar (Side 169). Den viser et stærkt stigende Fødselstal, der

kulminerer i 1622—23, hvorefter den falder stærkt i 1624 og særlig i 1625, modsvarende de lave Vielsestal i 1622—24.

Det ses, at det største Antal Fødsler finder Sted i Foraarsmaanederne; en udpræget Tilbagegang i Maj-Juni afløses af en Stigning i Høstmaanederne, hvorefter Efteraaret ligger lavt.

I Perioden forekommer blandt levendefødte i Ægteskab 489 Børn. For 24 er Kønnet ikke angivet; af de øvrige er 238 Dreng og 227 Piger, hvilket pr. Tusinde giver 512 Dreng og 488 Piger. De tilsvarende Tal i vor Tid er 513 og 487, altsaa praktisk talt ens.

For Dødfødsler viser en Optælling, at af 638 fødte Børn er ialt 42 dødfødte, hvilket giver en Procent paa 6,6. En Optælling fra Midten af det 17. Aarhundrede giver 4,8 pCt. Nakskov ligger altsaa betydeligt højere. I vor Tid er Dødfødselsprocenten ca. 2,3.

Dobbeltfødsler kan ogsaa let optælles.

Antal Fødsler	Deraf i			Antal fødte Børn ialt	Deraf i Flerfødsel	Flerfødsel i %
	Enkelt Fødsel	Tvill.	Trill.			
605	589	15	1	638	33	5,7

I Nutiden er 1,6 pCt. af Fødslerne Flerfødsler, hvilket vil sige, at 3,2 pCt. af de fødte Børn er Tvillinger eller Trillinger. Nu er Tallene for Nakskov jo saa smaa, at de ikke kan afgive noget Grundlag til Sammenligning, men ogsaa andre Undersøgelser giver til Resultat, at Flerfødslernes Antal i det 17. Aarhundrede ligger meget højere end i Nutiden, mindst ca. 30 pCt., en Afvigelse, der kun kan forstaas som et Udslag af dybtgaaende fysiologiske Forskeligheder. Af de 15 Tvillingefødsler var 6 Drengepar, 6 Dreng og Pige, 1 Pige og dødfødt og 2 Dreng og dødfødt. Trillingerne naaede ikke at blive døbt, og Kønnet er derfor uangivet.

Af illegitime Fødsler forekommer der i Perlestikkerbogen

54 med et Børnetal paa 56, hvoraf 2 Par Tvillinger og 3 Dødfødte. I Forhold til det samlede Antal fødte Børn 638 giver det en Procent paa 8,8. I vor Tid ligger Tallet for Provinsbyerne paa 9,2 pCt., saa den megen Tale om Ungdommens Umoralitet paa Baggrund af de »gode gamle Dages« store Sædelighed synes ikke videre berettiget. Iøvrigt ligger Procenten for Byerne efter andre Undersøgelser fra Midten af 17. Aarhundrede paa 8,5.

Nogen talmæssig Undersøgelse af, hvordan de illegitime Mødre er fordelt paa Aldersklasser, er det ikke muligt at gennemføre, men selvsagt var langt de fleste unge Piger, selv om ogsaa en enkelt gift Kone var faldet for en Sømands Charme. Hovedparten af Mødrene var Tjenestepiger, der var blevet besøvet af en medtjenende Karl, hvem de forøvrigt i mange Tilfælde senere blev gift med. En Del af Pigerne var blevet besvangret andre Steder, havde mistet deres Plads, og var nu tilfældigt naaet til Nakskov paa deres Omflakken. Nogle af Pigerne har faaet flere uægte Børn. Denne Gruppe omfatter dels de, der fik Børnene med samme Mand, og med hvem de senere blev gift; man maa her formode, at Fattigdom kan være Grunden til, at Ægteskabet ikke har fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt. Dels omfatter Gruppen Kvinder, der fik Børnene med forskellige Mænd, og blandt disse er der i hvert Fald fundet to, om hvem Bemærkningerne i Perlestikkerbogen tyder paa, at de levede som professionelt løsagtige Kvinder og havde fast Bopæl i Nakskov.

Hovedparten af Barnefædrene var medtjenende Karle, men som naturligt er for en Havneby, træffer vi ogsaa Sømænd heriblandt. En Del Ægtemænd nyder ogsaa den tvivlsomme Ære at staa aabenbar Skrifte for Forhold til deres Tjenestepiger. En kostelig Scene oprulles for os ved Cidsel Andersdatters Trolovelse i 1620, hvor Anders Perlestikker skriver: »Mads Nielsen var Forlover paa hendes Vegne (som han for nogle Aar siden havde besøvet)«. Man fornemmer næsten Mads Nielsens svedne Smil over, at Pigen nu er blevet afsat. En Karl, Niels, som tjente hos Erich Skriver, var en foretagsom, men ogsaa meget uheldig

ung Mand, idet han i December 1621 faar et Barn med een Pige, og i Februar det følgende Aar faar han Tvillinger med en anden Pige. Da han ikke senere træffes som Barnefader, maa man haabe, at disse »Ovrraskelser« har ført ham ind paa en mere adstadig Levemaade, hvis han da ikke, hvad der er fuldt saa sandsynligt, er forsvundet fra Skuepladsen for sine Bedrifter. Man kan nemlig af Tavlen over absolverede se, at Hovedparten af disse er Kvinder, hvad der vel ikke kan fortolkes paa anden Maade, end at Karlene har skyndt sig at rømme Byen.

Perlestikkerbogen indeholder ogsaa Eksempler paa de Forbrydelser, der særlig er knyttet til den illegitime Børneavl. Det nævnes saaledes, at der blev begravet et Barn, der var fundet i Sæbyholm Skov. Sandsynligvis henlagt af en ulykkelig omflakkende Pige. To Gange træffer vi Piger, som er blevet henrettede, fordi de havde myrdet deres nyfødte Børn. Den ene af de ulykkelige Kvinder blev henrettet 16 Dage efter, at Forbrydelsen var blevet opdaget. Datiden havde en hurtig Rettergang. Til det andet Tilfælde knytter der sig en grotesk Omstændighed, idet man først anholdt en Pige, Gunder, som den skyldige. Gunder fødte imidlertid en Søn nogle Dage efter Arrestationen, og stillet overfor dette Bevis paa hendes Uskyld — i den foreliggende Sag — maatte man atter løslade hende. Gunder fik dog ikke megen Glæde heraf, da hun døde et Par Dage efter. Det lykkedes dog hurtigt at finde Barnemordersken, en Pige ved Navn Maren, som saa kort efter blev henrettet. Fosterfordrivelse var vistnok paa den Tid uhyre sjælden, men Perlestikkerbogen indeholder dog en Bemærkning, som kunde tyde paa en saadan: »... begravet et Kvindfolk ved Navn Gertrud. Uden Proces. Hun døde til Frederik Sværdfejer i Abildtorpe. Hun var besovet, og mentes at hun skulde have taget en Drik til sig, hvorefter hun skulde blevet sit Fosterkvit. Gud maa vide hvad sandt er. Dog døde hun af Pestilente«.

Dødsfald.

Af Tavlen over Begravede fremgaar det, at der forefaldt ialt 1154 Dødsfald fra 1617—26. 1617 er dog meget sparsomt behandlet, saa Tallet kan ikke anses for sikkert. Opstillet i Skemaform faar vi:

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..					(24)							(21)	(45)
1618..	11	10	20	11	10	6	4	9	4	11	12	13	121
1619..	6	9	11	7	3	7	5	5	4	15	33	29	134
1620..	18	9	12	10	20	32	34	46	71	52	28	10	342
1621..	10	2	5	6	4	4	10	3	2	2	4	4	54
1622..	7	2	3	7	5	3	8	5	4	3	5	4	56
1623..	5	5	9	7	2	3	6	7	6	6	7	4	67
1624..	3	6	2	6	8	1	9	8	10	13	10	10	86
1625..	15	25	20	14	13	3	4	16	11	10	14	17	162
1626..	13	9	10	12	5	7	4	5	4	7	7	4	87
Ialt...	88	77	92	80	70	66	84	104	116	119	118	95	1109

Opstilles Dødsfaldene pr. Aar grafisk, faas et udmærket Overblik over den stærkt vekslende Dødelighed i disse Aar:

350

300

250

200

150

100

50

0

1618

1619

1620

1621

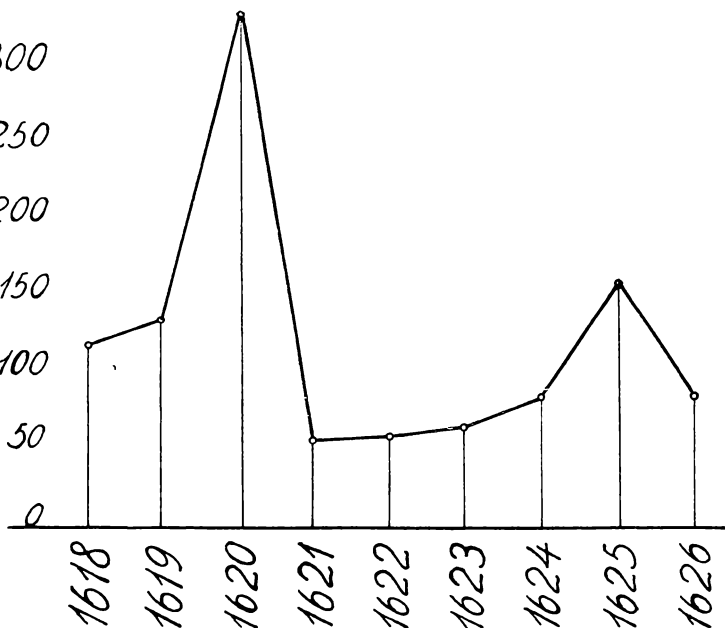
1622

1623

1624

1625

1626

Den store Stigning i 1620 skyldes Pesten, som begyndte 22. September 1619. I Forhold til de øvrige Aar viser 1621 en meget lav Dødelighed, hvad mulig skyldes, at Pesten ligefrem har rensed ud blandt alle de svagelige, saa det kun er de mest levedygtige, der er blevet tilbage. De følgende Aar stiger Dødeligheden svagt for atter i 1625 at gøre et Spring opad. Anders Perlestikker nævner intet om Pest dette Aar, men man maa næsten formode, at en mindre Pest har raset, ellers er det vanskeligt at forklare den stærke Stigning, som allerede igen i 1626 er afløst af et Fald til det normale.

Tavlen over Begravede viser, at Begravelsen paa den Tid fulgte hurtigt efter Dødsfaldet. Undertiden fandt den Sted allerede Dagen efter, men som Regel den anden eller tredie Dag, og i Mellemtiden holdtes den saakaldte Ligvagtt i Sørgehuset.

De mere velhavende af Byens Borgere blev begravede i selve Kirken, hvor ogsaa flere af Omegnens Adel fik deres sidste Hvilested. De almindelige Borgere blev begravede paa Kirkegaarden omkring Kirken, medens de Fattige blev begravede paa Klosters Kirkegaard i Klostergade, hvor nu Biblioteket er beliggende.

Pengeofferet ved Begravelse varierede fra et Par Mark til et Par Daler. Da en Skipper fra Aarhus blev begravet, fik Præsten Fisk for sin Medvirken, og en anden Gang fik han i Mangel af bedre en Kværn. Ved Begravelser i Kirken var det Skik at betale Præsten med 5—6 Alen Klæde, og den nøjagtige Anders Perlestikker undlader ikke at anføre Klædets Værdi pr. Alen. Endvidere ses det, at Latinskolens Elever medvirkede ved Begravelserne med Sang. Som Regel medvirkede hele Skolen. Mindre bemidlede maatte dog nøjes med den halve Skole, og over de fattiges Kister klang Sangen kun fra 4 spæde Drengerøster.

Dødsarsagen nævner Anders Perlestikker som Regel ikke, kun ved særlige Tilfælde. Drab forekommer et Par Gange. Den ene Gang var det to Soldater, der var i Slagsmaal, og Drabsmanden blev henrettet. Den anden Gang var det to af Byens Dragere der, formentlig i Drukkenskab,

kom op at slaas. Da Drabsmanden ikke forekommer i Listen over Begravede, er han sikkert sluppet fra det med Livet i Behold. Foruden den ovenfor omtalte militære Henrettelse, som Anders Perlestikker forøvrigt ikke omtaler, og Henrettelsen af de ovenfor omtalte to Barnemordersker forefaldt der endnu en Henrettelse, nemlig af Stephan Kræmmer i Tilegade. Anders Perlestikker nævner ikke Forbrydelsens Art, men har næret Tvivl om Dommens Retfærdighed, idet han tilføjer: »Gud ved med hvad Ret«. Af Kancelliets Brevbøger fremgaar det iøvrigt, at en Mand var funden død hos Stephan Kræmmer, og da der var Mistanke om Mord, fik Lensmanden Besked om at underkaste Stephan pinligt Forhør. Man kan vist rolig gaa ud fra, at den arme Mand derefter tilstod Mordet, enten han saa havde begaaet det eller ej.

Som naturligt er for Nakskov som en Havneby, forekommer der ogsaa flere Drukneulykker. Et Par Gange sker Ulykken i Voldgravene og nogle Gange i Havnen. I en af disse Notater finder man mulig det første Spor af de senere saa berømte Fugleskydninger. Det hedder nemlig: »...Karen Lodvigs Søn Hans, som druknede i Stranden ved Pappegøjestangen«. Derimod forekommer der ingen Eksempler paa Selvmord.

Altergang.

Tavlen viser, at der var Altergang to Gange hver Uge, nemlig Søndag og Onsdag. Halvdelen af Communicanterne blev skriftet af Sognepræsten, den anden Halvdel af Kapellanen, hvis da den ene af dem ikke var forhindret, hvilket saa anføres sammen med Grunden hertil. Derfor kan man af denne Tavle erfare en Del om Anders Perlestikkers Færden, hvornaar han var til Marked, hvornaar han var til Barsel og meget andet. Naar Communicanten ikke var Præsten bekendt, maatte han fremvise sit Skudsmaal, før han fik Lov at gaa til Alters. Unge Mennesker, der første Gang gik til Alters, blev vistnok eksaminerede først. Der skrives saaledes et Sted: »Johan Bruns Arbejdsdreng, Didrik Mor-

tensen, som ikke tilforn havde været til Guds Bord, men kunde sin Børnelærdom smukt«.

Nogle enkelte Gange fandt der ingen Altergang Sted, den ene Gang fordi: »Paa denne Tid var den største Part af Folket til Halsted Marked«!

Til selve Altergangstavlen knytter sig Tavlen over berettede paa Sotteseng. Af denne Tavle fremgaar det, at Kvinder, der skulde føde, som Regel fik Sacramentet umiddelbart før Fødslen.

Tavlen viser iøvrigt, at Altergangen har været meget uens i de forskellige Maaneder. Stor Altergang har der været i Foraarsmaanederne Marts og April, velsagtens i Forbindelse med Paaskehøjtiden. Den anden store Stigning falder i Oktober, ca. et halvt Aar efter Paasken. Derimod var Altergangen meget ringe i August-September, hvor Høsten optog Folks Sind. At Maj ogsaa viser meget lave Tal maa formentlig skyldes den store Altergang omkring Paasken. Julehøjtiden og Aarskiftet har ogsaa kaldt mange til Alters, men dog ikke i nær samme Grad som Paasken.

VII. LATINSKOLEN.

Anders Perlestikker kom til Naskov 1617 som Rektor for Latinskolen og havde som Sognepræst Opsigt med dens Ledelse. Det er derfor naturligt, at Perlestikkerbogen ogsaa indeholder adskilligt om Latinskolen.

Lærerstaben bestod af Rektor og en Hører. Som nævnt under 1. Afsnit var det paa den Tid ret almindeligt, at Eleverne i øverste Klasse fungerede som Hørere for nederste Klasse. Fra Anders Perlestikkers Tid nævnes intet herom, men i Hr. Josts Optegnelser nævnes: »Nicolaus N. som var Degn til Horslunde blev beskikket samme Dag at være den anden Hører, som alle Sinkerne skulle være undergivne, de andre to Skoletjenere til des større Hjælp i det tunge Kald«.

Anders Perlestikker nævner, hvoraf saavel Rektors som Hørerens Løn bestod, og ved Hjælp af Oplysninger rundt

om i Perlestikkerbogen kommer man til følgende Resultat:

Rektors Løn:

1. Horslunde Sogn; 2. Halvparten af saa mange Præstепenge, som Præsten faar; 3. Halvparten af Diskant Pengene; 4. Halvparten af Lig Penge; 5. Minervalia et alia hujus modi, d. v. s. Skolepenge og andet saadant.

Horslunde Sogn yder: $8\frac{1}{2}$ Pund Byg og 3 Daler foruden Midsommer Tiende, Paaskerente og Husfolk. Af Abildtorpe og Skalkenæs faar han 22 Skæpper Byg. Dette giver tilsammen i Byg 37 Tdr. og 4 Skæpper og i Penge 3 Daler foruden Smaaredsel.

Halvparten af Præstепenge vil 1618 sige: 18 Daler 4 Skilling. Halvparten af Discant-Penge 1617 er: 21 Daler 2 Mark. Halvparten af Ligpenge 1617 er: 9 Daler 3 Mark 10 Skilling. Af Sædedegnenes Ydelser faar han 4 Tdr. Byg.

Tilsammen giver dette i Korn 41 Tdr. 4 Skæpper Byg samt i rede Penge regnet i Sletdaler 52 Daler 1 Mark 14 Skilling foruden Skolepenge og Smaaredsel. Herfra maa dog trækkes 10 Daler, 1 Par Støvler samt noget af Smaaredslen, som han maa aflevere til den Elev, som varetager Degnetjenesten i Horslunde for ham.

Hørerenes Løn:

1. Sandby Sogn; 2. Af Byen 10 Mark; 3. Fjerdedelen af Diskant Pengene; 4. Fjerdedelen af Lig Penge; 5. Minervalia etc.

Desværre findes ingen Opgørelse over, hvad Sandby Sogn yder, saa hans Indtægt i Korn kan ikke bestemmes udover, at vi ved, han fik 2 Tdr. Byg af Sædedegnenes Ydelser samt fra 1628 4 Tdr. Byg af Købelev Sogns Ydelser.

Fjerdedelen af Discant Penge er 10 Daler 3 Mark. Fjerdedelen af Lig Penge er 4 Daler 3 Mark 13 Skilling. Byens Løn er 10 Mark. Hvilket tilsammen giver 18 Daler 13 Skilling foruden Minervalia.

Som det vil ses af Lønningsmetoden, er Lønnen ikke fast, den er i højeste Grad baseret paa Procenter.

For at ophjælpe Latinskolerne var det dengang bestemt, at Byens omliggende Sogne ikke maatte have bosiddende

Degne, men Degnetjenesten skulde forrettes af Elever fra Latinskolen. Degnelønnen blev derved til en Slags Studiehjælp. Ordningen var ikke god. Eleverne blev sinket overordentlig meget i deres Skolearbejde, og Bønderne var langt fra tilfredse med, at Skoledrenge skulde fungere som Degne. I Almindelighed var det Eleverne i øverste Klasse, der blev Degne, men havde man de rette Forbindelser, kom man hurtigt til. Saaledes nævner Anders Perlestikker, at hans Kones Lillebror, Otto Andersen, 1624 blev Løbedegn i Løjtofte kun 13 Aar gammel!

Men en økonomisk Hjælp for Eleverne var det jo. Anders Perlestikker nævner, hvem der fik Degnekaldene, og hvad de skulde have for det. Ovenfor har vi set, hvad Skolemesterens Hjælper fik for at passe Horslunde Sogn, og som et andet Eksempel kan nævnes, hvad Løbedegnen i det omtalte Løjtofte Sogn fik: 6 Tdr. 5 Skæpper Byg; Paaske Rente; Korsemad; en levende Gaas af hver Mand, det er 18 Gæs, og 18 Skæpper Havre til samme Gæs. Paaskerenten er 180 Æg og 18 Brød. Korsemeden er 4 Oste og 8 Brød. Som man vil se, en ikke ubetydelig Studiehjælp. Alle Sognene ydede selvsagt ikke lige meget, saa for at faa en retfærdig Forde-
ling frem. maatte nogle af de mere vellønnede afgive noget af den Indtægt til dem, som fik de ringere Kald.

De Sogne, der var lagt ind under Nakskov Latinskole, var følgende 12: Horslunde, Sandby, Vesterborg, Søllested, Skovlænge og Gurreby, Købelev, Vindeby, Aunede, Branderslev, Nordlunde, Løjtofte og Karleby. Til yderligere Hjælp var det bestemt, at Sædedegnene i en vis Omkreds, paa den Tid vistnok ca. 2 Mil, hver skulde yde en Afgift af deres Løn. Den samlede Afgift, Skolen fik paa denne Maade, var 13 Tdr. $\frac{1}{2}$ Skæppe Byg. Afgiften blev ydet af følgende Sognedegne: Arninge, Tillitze, Vestenskov, Danne-marre, Birket, Landet, Ryde, Utterslev, Gloslunde og Stokkemark. Den største Ydelse kom fra Vestenskov med 4 Tdr., og den mindste fra Arninge med 3 Skæpper. Denne Ydelse blev, efter at Rektor og Hører havde taget deres Part — 6 Tdr., fordelt til 7 af de Elever, som ikke havde faaet Sogn, med en Tønde til hver. Halsted var af en eller

anden mærkelig Grund slet ikke afgiftspligtig til Latinskolen.

Endvidere var Ligpengene en Indtægt for Skolen. I Aaret 1617 beløb de sig til 19 Daler 3 Mark og 4 Skilling, men efter at Rektor og Hører havde taget deres Part, blev der til Eleverne kun 4 Daler, 3 Mark og 13 Skilling.

En anden Indtægtskilde var Sangen paa Gaderne ved Højtiderne. Og at det ikke var helt smaa Penge, den kunde indbringe, kan ses af Optegnelsen for 1617, hvor Mortensaften, Juleaften, Nytaarsaften og Hellig tre Kongers Aften 1618 tilsammen indbragte 53 Daler. Sangkoret var delt i tre Dele, Harmonister, Gradualister og Psalmister, der tilsyneladende samlede ind hver for sig, Harmonister fik 43 Daler, Gradualister $7\frac{1}{2}$ Daler og Psalmister 8 Mark. De to sidstnævnte Grupper beholdt selv de indsamlede Penge, medens Harmonisterne maatte dele med Rektor og Hører, ovenikøbet saaledes, at disse to Herrer fik de tre Fjerdedele. Den tilbageblevne Fjerdedel blev fordelt mellem 15 Sangere.

Latinskolen var paa den Tid delt i 4 Klasser, hvoraf den øverste igen var delt i 2. Elevantallet var i 1617 i øverste Klasse $16 + 12 = 28$; i næstøverste 22; i tredie 26 og i nederste 29; ialt 105 Elever. Kun en lille Brøkdel af disse naaede dog nogen Sinde at blive Studenter. Ved en Undersøgelse over Studenterne fra Nakskov er der kun truffet tre af disse Elever som Studenter. Endvidere er der vistnok fire af dem som Studenter fra andre Skoler. Altsaa et meget ringe Antal. Men Undervisningsforholdene var heller ikke gode. Skiftende Rektorer og Hørere gik som et stadigt Sus gennem Skolen. I det her behandlede Tidsrum skiftede Skolen saaledes Rektor 1617, 1618, i 1620 2 Gange, 1623 og 1626 og Hører lige saa hyppigt. Naar man erindrers Elevernes lange Skoletid, fristes man til at sige, at disse var Skolens faste Stab, medens Lærerne var dens skiftende.

Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster

Af *V. Ravnsholt Rasmussen*

Fra gammel tid har landet været inddelt i forskellige områder, der havde fælles tingsted; disse inddelinger fortsættes i vore dages retskredse.

Kong Valdemars jordebog fra ca. 1230 nævner 4 lollandske herreder, nemlig Arninge, Horslunde, Fuglse og Musse, samt Falsters nørre og sønder herreder; siden 1922 har der på Lolland-Falster været fire retskredse, samlet om købstæderne Nakskov, Maribo, Sakskøbing og Nykøbing F. De officielle navne er: 1) Nakskov købstad med Lollands nørre samt sønder herreder, 2) Maribo købstad og birk med Rødby købstad og Fuglse herred samt Fejø birk, 3) Sakskøbing købstad og Musse herred med Nysted købstad og birk, samt 4) Nykøbing F. købstad og herred og Falster vester herred med Stubbekøbing købstad og herred.

I flere af retskredsenes navne forekommer ordene herred og birk. *Herred* er sammensat af hær og gammeldansk red i betydningen ridt; det har først betegnet en hærskaar, der rider ud, dernæst det område, hvorfra en sådan skare samler sig. Herrederne falder sammen med steder, hvor der tidligt har været en sammenhængende bebyggelse; de ældste går tilbage til oldtiden, idet hedenske helligdomme har givet plads for tingstederne; de fleste er dannet lidt efter lidt og uden statsmagts indgriben, skønt ledingsordningens militærinddeling, skipæn, bygger på herredsinddelingen. Herredstinget bestod af en kreds af ansete mænd; kongens ombudsmand deltog som dommer, men da lens-

mændene ikke havde tid til at gæste alle herredsting i lenet, beskikkedes blandt kronens bønder en foged til herredstinget (herredsfogden) som kongens repræsentant. Efter 1660 blev herredsfogderne kongelige embedsmænd med ringe indtægter, så at flere embeder måtte forenes. Først efter 1736 havde flere af disse embedsmænd nogen juridisk uddannelse.

Birk er et fremmed, måske frisisk, låneord i betydningen område eller retskreds. Store dele af herrederne udskiltes og blev til birker; det skete først med købstæderne, hvis grund tilhørte kongen, og dernæst med krongodserne (de kongelige birker). Middelalderens kirkegods tilhørte bispestole, kapitler og klostre og udgjorde gejstlige birker, som efter reformationen blev kongelige birker. Flere adelige godser opnåede birkeret (adelige birker); især efter 1536 dannede godserne sluttede områder og fik birkerettigheder; ved privilegierne for greverne og friherreerne af 1671 fik alle lensbesiddere birkeret, men Christian den Femtes Danske Lov 5—3—20 og 21 forbeholdt birkerettighederne for adelen med komplette sædegårde; forordning af 3. juni 1809 gjorde indskrænkninger, og grundloven af 1849 § 97 bragte de private birker til ophør.

Flere herreder udgjorde et land og havde fælles ting, landstinget. Landene er sikkert levninger af oldtidens småstater, og nogle landsting lå, hvor flere stammer havde fælles helligdom. Landstingene dømte i større straffesager (manddrab, fredløshed), oprindelig uden kongens medvirken, men fra ca. 1300 optrådte en kongelig embedsmand, landsdommeren; efter 1536 ansattes flere landsdommere ved de større landsting, samtidig indførtes et appelsystem, så at herreds-, by- og birketingenes domme kunne indbringes for landstinget.

Nakskov købstad med Lollands nørre samt sønder herreder.

I kong Valdemars jordebog udgør Vestlolland to herreder, Arninge herred og Horslunde herred, begge opkaldt efter sogne af samme navn. Medens jordebogen bruger

Lollands nørre herred side om side med Horslunde herred, varede det over 100 år, før Arninge herred benævnes Lollands sønder herred (Arild Huitfeldt: Danmarckis Rigis Krønike (1360) folio 520.

Nakskov hørte oprindelig under Horslunde herredsting, men fik ved kongeligt brev fra Erik Glipping i 1274 samme rettigheder som Næstved, og herunder hørte retten til eget byting.

Med købstadens vækst gennem tiderne fulgte indlemelse under købstadens jurisdiktion. Fra nørre herred er det meste kommet, men sønder herred har også bidraget, så at væksten har været

- ca. 1550 Krogsbølle,
- ca. 1650 Færgelandet,
- 1921 Nakskov landsogn,
- 1938 40 ha af Christiansdals jorder.

Arninge herred eller Lollands sønder herreds tingsted har sandsynligvis ligget i Arninge sogn. I 1686 holdtes tinget i sognebyen Gurreby, måske fordi herredsfogden fra 1668 til sin død 1695 havde en fæstegård i Volshave, men tingstedets tilknytning røbede sig også derved, at der i Gurreby sogns sydøstlige hjørne lå en galgebakke. I 1780 lå sønder herreds tinghus på Ore fællid i Arninge sogn ved Tassebæk et kort stykke vest for vejen fra Ore til Ullerslev. Herredsfogden boede nu i Nakskov og havde en besværlig og undertiden livsfarlig tingvej, hvis han ikke ville køre omvejen over Halsted. Ved reskript af 27. september 1780 flyttes tingstedet til Nakskov, og tinghuset i Ore sælges.

Horslunde herred eller Lollands nørre herreds tingsted må sikkert søges i Horslunde sogn, hvor en gård stadig hedder Tinghusgård, men i historisk tid lå tinghuset på Sandbjerg hede i Løjtofte sogn, syd for landevejen, der går gennem Sandbjerg til Horslunde. I 1780 flyttes også dette tingsted til Nakskov, således at rådhusets eneste tingstue var fælles for Nakskov købstad og de to herreder; bidraget herfra var kun 10 rigsdaler årlig. Først i 1876 indrettedes 3 tingstuer på rådhuset; fra 1. juli 1921 blev tingstedet på det nyopførte ting- og arresthus i Nybrogade i Nakskov.

Af de nedlagte birker skal kun nævnes enkelte. Abildtorpe birk fandtes i 1450, men indlagdes 1510 under Engelsborg len. Christiansdal birk oprettedes 1743; tinghuset lå på venstre side af Christiansdalsvej; hovedgården med husmænd og en gård i Abildtorpe overgik til Sæbyholm birk, (reskript af 2. maj 1811), medens byerne Abed og Tjennemarke henlagdes til Lollands sønder herred (reskript af 16. maj 1815). Gammelgård birk nedlagdes ved reskript af 29. januar 1811. Halsted klostres birk har muligvis eksisteret fra 1284; indtil 1520 var det et priorat under Ringsted klostres overhøjhed, senere et selvstændigt abbedi. Ved reformationen inddroges det under krongodset og gaves som len, indtil det sammen med det øvrige krongods på Lolland-Falster i 1588 henlagdes til enkedronningens livgeding (pension). Klostergodset blev baroni og tog navneforandring til Juellinge (brev af 26. december 1721); fra 1. oktober 1856 nedlagdes baroniet Juellinge birk, og området deltes mellem Lollands nørre og sønder herreder (bekendtgørelse af 8. august 1856). Hardenberg-Reventlows vestre distrikts birk ophævedes ved bekendtgørelse af 9. august 1856 og henlagdes især under Lollands nørre herred. Hoby birk eksisterede i 1516 som et pantelen, men henlagdes 1578 under Halsted kloster. Næsby birk, der blev givet som kronens pantelen 1476, havde samme skæbne i 1568. Sæbyholm birk hørte fra ca. 1673 under baroniet Wintersborg; efter dettes opløsning i 1801 indlemmedes det i Hardenberg-Reventlows vestre distrikt. Wintersborg birk oprettedes i 1673 og forenedes i 1811 med Lollands nørre herred (Cancelli promemoria af 27. juli 1811). Urne eller Nybølle birk fandtes i 1572 og bestod af gårde i Ravnholt, Urne, Nøbbet, Nybølle, Bulbro og Tvede.

Maribo købstad og birk med Rødby købstad og Fuglse herred samt Fejø birk.

Fuglse herreds tinghus har stået på Holeby nørremark, nord for vejen fra Sædinge, men det var borte i 1705. Det blev da oplyst, at man længe havde ladet stokkemændene

(de pligtige vidner til tinget) betale lejen af det husværelse, som benyttedes til retslokale, men at et par havde nægtet at betale deres andel.

Herredet udvidedes med de 4 sogne Tågerup, Torslunde, Errindlev og Olstrup, der kom fra Musse herred (reskript af 24. maj 1805), samt med de to godser, Bremersvold og Kjærstrup, som hidtil havde hørt under Christiansholm birk, og med Søholt birk (reskript af 22. januar 1810). Endvidere afgav Musse herred til Fuglse herred Vester Ulslev, Øster Ulslev, Herritslev, Bregninge sogne samt Godsted by (reskript af 18. april 1827).

Maribo købstad skylder Birgittinerklostret sin Tilblivelse og sin byret af 1488. Det gamle Maribo birk ophævedes og deltes mellem Fuglse og Musse herreder (reskript af 30. maj 1691); Knuthenborg birk, der var oprettet i 1714, omdøbtes fra 1. oktober 1857 til Maribo birk (bekendtgørelse af 9. august 1856); samtidig flyttedes birkets tingsted fra hovedgården Knuthenborg til Maribo (reskript af 1. september 1856).

Rødby købstad fik ved forordning af 28. januar 1682 et byting og en byfoged, men i 1689 henvendte 18 borgere sig til kongen og bad om, at Rødby igen måtte nyde ting og rettergang ved Fuglse herredsting, fordi byfogden fandt på adskillige nye påfund. Kongen imødekom andragendet i 1690, så at der igen ansattes en sognefoged, men 1696 bad 15 borgere om påny at få byfoged og blev hørt. Fra 1719 forenedes byfogedembederne i Rødby og Maribo, og fra 1778 havde Rødby og Fuglse herred samme dommer, men Fuglse herred skulle for benyttelse af Rødby rådstue betale årlig 10 rigsdaler til kærnerkassen (reskript af 7. maj 1803). Som et kuriosum kan nævnes, at byfogedembedet i Rødby havde rettighed til færgefart imellem Rødby og Holsten, indtil privilegiet afgaves til generalpostdirektionen (vgl. resolution af 10. juli 1819).

Fejøl, Femøl og Askøl havde hver sin foged og sit ting. I 1557 berøvedes Femøl birkerettighederne og henlagdes under Falsters nørre herred, hvilket var upraktisk og må

være ophævet, eftersom der i 1576 og igen i 1618 nævnes en foged på Femø. I 1683 suspenderedes fogden på Femø, og fra 1686 gik både Femø og Askø op i Fejø birk. Skifterne på alle øerne forvaltedes af birkedommeren på Fejø (cancelli promemoria af 30. august 1794). Da en ansøgning om tinghus blev afslået, byggede birkedommeren i 1737 et hus, som indeholdt et værelse til tingstue; han modtog 2 skilling årlig af hver tønne hartkorn i birket for at skaffe tingstue og forsyne den med ildebrændsel (reskript af 4. april 1781). Først i 1827 opførtes eget tinghus (reskript af 17. januar 1827).

Stokkemark birk forsvandt i 1691 (reskript af 30. maj 1691); Birket sogn kom under Lollands nørre herred, medens det øvrige henlagdes til Lollands sønder herred. Da Aarsmarke (= Knuthenborg) ca. 1700 erhvervede al jorden i Stokkemark sogn, kom det ved grevskabets oprettelse i 1714 under Knuthenborg birk.

Ved bekendtgørelse nr. 697 af 23. december 1920 gjordes det nyopførte ting- og arresthus i Musæumsgade i Maribo til tingsted. Der findes bitingsteder i Rødby (for Rødby købstad og Fuglse herred) og på Fejø (for Fejø birk); kontorafdelingerne er åbne, i Rødby hver søgnedag i tre timer (bekendtgørelse nr. 505 af 29. november 1922), på Fejø en dag om ugen i to timer (bekendtgørelse nr. 334 af 21. december 1934).

Sakskøbing købstad og Musse herred med Nysted købstad og birk.

Indtil 1742 stod Musse herreds tinghus i Nysted, hvorefter det flyttedes til Slemminge (reskript af 9. februar 1742) og i 1802 til Sakskøbing, således at det skulle afholdes på samme sted som bytinget, imod at herredet udredede 10 rigsdaler årlig i tinghuspenge (reskript af 8. oktober 1802).

Sakskøbings købstadprivilegier går tilbage til 1337; i 1827 forenedes byen og Musse herred til et retsbetjentembede (reskript af 18. april 1827).

I tidens løb har Musse herred afgivet område til Fuglse herred, nemlig sognene Tågerup, Torslunde, Errindlev og Olstrup (reskript af 24. maj 1805), Vester Ulslev, Øster Ulslev, Herritslev og Bregninge sogne samt Godsted by (reskript af 18. april 1827), men tilvækst er kommet fra den halve del af det nedlagte Maribo birk (reskript af 30. maj 1691), fra Toreby og Slemminge sogne (bekendtgørelse af 9. august 1856), fra nogle ejendomme i Hunseby sogn (bekendtgørelse nr. 87 af 6. august 1875), samt fra den opførte jernbanebro med dæmning over Guldborgsund (justitsministeriets skrivelse nr. 258 af 23. november 1875).

Kettinge birk blev ophævet og henlagt under Musse herred (reskript af 30. maj 1691), men navnet genoptoges af det lollandske regimentsdistrikts ryttergods, hvis tinghus anbragtes i Kettinge by (patent og anordning af 3. maj 1720). Lang varighed fik det nye Kettinge birk ikke, idet det lollandske ryttergods omkring 1725 var bortsolgt ved auktion, og distriktet ophørte at eksistere (jfr. reskript af 21. marts 1727).

Af Berritsgård og Orebygård dannedes baroniet Guldborgland i 1784; dets birkerettigheder bestod til 1861, da det sammen med andre områder inddroges under Musse herred (lov af 19. februar 1861 § 3).

På tilsvarende måde dannede Aalholm, Bramslykke og Egholm grevskabet Christiansholm, hvis birk fra 1. oktober 1857 omdøbtes til Nysted birk, samtidig med at Fuglse herreds jurisdiktion i Bregninge, Herritslev, Godsted, Ø. og V. Ulslev henlagdes under Nysted birk (bekendtgørelse af 9. august 1856).

Fuglsang og Priorskov birker oprettedes 1731; tinget holdtes i det dertil indrettede hus på Fuglsang (bevilling af 18. februar 1773), indtil tingstedet flyttedes til Saksøbing (reskript af 8. juni 1848); det nedlagdes ved vakance, og området henførtes under Musse herred (bekendtgørelse af 9. august 1856).

Grevskabet Hardenberg-Reventlows østre distrikts birk nedlagdes ved lov af 19. februar 1861, som forenede em-

bedet som birkedommer med embedet som by- og herredsfoged i Saksøbing by og Musse herred.

Fra 1. oktober 1917 afholdtes Nysted købstad og Nysted birks ret under et (bekendtgørelse nr. 415 af 30. august 1917), og fra 1. oktober 1919 finder ordinær ret sted på bitingstedet i Nysted den 1. og 3. onsdag i måneden (anordning nr. 268 af 13. maj 1918), medens kontorafdelingen i Nysted er åben hver anden søgnedag i 3 timer (anordning nr. 400 af 5. juli 1919).

*Nykøbing F. købstad og herred og Falster vester herred
med Stubbekøbing købstad og herred.*

I kong Valdemars jordebog findes på Falster kun sønder herred og nørre herred. Tingstederne har været i henholdsvis Sdr. og Nørre Kirkeby.

1624 tillystes på nørre herreds ting, at ingen måtte fordriste sig til at udstøde eller indstøde noget af tingsmuren eller i det hele gøre skade på muren, tømmeret eller på bygningen.

I 1687 var der bestræbelser i gang for at samle begge herrederne under een herredsfoged, men først i 1695 gaves der bestalling på dem begge.

Store dele af krongodset udlagdes ca. 1715—20 til underhold for rytteriet »ryttergods«. Til et regiment udkrævedes 700 rytterportioner à 8 tdr. hartkorn; men da der på Falster var mere gods end til eet regiment og ikke nok til to, blev der et rytterdistrikt på Falster, og det overskydende, ca. 6½ sogne, blev til det lollandske distrikt.

Det falsterske regimentsdistrikts tinghus stod i Sdr. Kirkeby; det lollandske regimentsdistrikts første birk (Alstrup birk) omfattede de falsterske byer Vaalse, Nr. Vedby, Nr. Alslev, Brarup, Lommelev, Ravnstrup såvelsom Nøbøllegård i Nr. Kirkeby sogn og havde tinghus i Alstrup; det andet birk (Kettinge birk) søgte ting i Kettinge (patent og anordning af 3. maj 1720).

I 1725 henlagdes de 6½ sogne til det falsterske regimentsdistrikt, men tinghuset i Alstrup bestod stadig og

skulle, da det i 1727 var faldet ned på grund af forråd-
 nelse, genopstå som et 9 fags hus bestående af vognhus,
 forstue og tingstue; der fandtes et bord 6—7 alen langt, 2
 lange bænke langs bordet, 1 kort bæk og en træstol til
 birkedommeren for enden af bordet. Tinghuset flyttedes
 fra Alstrup til Kraghave (reskript af 21. januar 1735), me-
 dens det gamle tinghus i Sdr. Kirkeby bortfæstedes. Som
 tiden gik, blev også Kraghave-tinghuset ubrugbart for-
 medelst ælde, og der gaves tilladelse til, at Falsterlands
 birketing holdtes i det nyopbyggede arresthus på Nykø-
 bing F. gamle slotsgrund (cancelli promemoria af 22. ok-
 tober 1796).

Fra Falsterlands birk henlagdes dele af slotsgrundene til
 Nykøbing F. købstad, så at grænserne var på søndre og
 østre side konsumtionsbommene, på nordre side hvor
 åløbet, der adskilte byens marker fra Vestensborgs jorder,
 indtil 1820 faldt i Nykøbing fjord (reskript af 30. maj 1823).

Af Falsters sønder og nørre herreder dannedes af Ide-
 strup, Veggerløse, Skjelby, Gedesby samt Nykøbing land-
 sogn Nykøbing herred, der forenedes med Nykøbing F.
 købstad, og af Systofte, Sdr. Kirkeby, S. Alslev, Karleby,
 Horreby, N. Ørslev, Ønslev, Eskilstrup, Tingsted, Stadager,
 Nr. Kirkeby, Kippinge, Brarup, Vaalse blev Falsters vestre
 herred (bekendtgørelse af 29. november 1858).

Nykøbing købstad delte med Musse herred jernbanebroen
 med dæmning over Guldborgsund (justitsministeriets skri-
 velse nr. 258 af 23. november 1875).

Stubbekøbings købstadprivilegier er af 1354. Til byfoged-
 embedet hørte et stykke jord i byens skovmark imellem
 landevejen og stranden; det mageskiftedes med byfogdens
 private jord på marken i det såkaldte Paareskifte ved stran-
 den (reskript af 4. april 1788).

Af Aastrup, Maglebrænde, Lillebrænde, Torkildstrup,
 Gunslev, Horbelev, Falkerslev, Nr. Vedby og Nr. Alslev
 oprettedes Stubbekøbing herred, der forenedes med Stubbe-
 købing købstad (bekendtgørelse af 29. november 1858).

Bogø, der udgjorde et birk, henlagdes fra Nykøbing amt
 til Møns amt, fordi Møn ikke kunne levere foder nok til

livgarden til hest, der var forlagt til øen (resolution af 2. februar 1689), og kort efter ophævedes birketinget, så at øens indbyggere skulle svare til herredstinget på Møn (brev af 25. december 1694). I 1860 kom Bogø under Stubbekøbing herred (resolution af 3. marts 1860 § 1).

Fra 1923 samledes Nykøbing F. købstad og herred og Falsters vester herred med Stubbekøbing købstad og herred til eet embede (anordning nr. 561 af 30. december 1922) med hovedtingsted i Nykøbing F. og bitingsted hver 1. og 3. tirsdag i måneden i Stubbekøbing; kontorafdelingen i Stubbekøbing er åben hver søgnedag i 3 timer (anordning nr. 562 og bekendtgørelse nr. 563 af 30. december 1922).

Lolland og Falster var to lande med hver sit landsting. Lålandsfare landsting har været holdt på Aageby mark i nuværende Landet sogn, inden det blev henlagt til Maribo. Falsters landsting holdt til i Tingsted, hvorfra det flyttedes til rådhuset i Nykøbing F. (brev af 20. oktober 1633).

I Maribo fandt landstinget husly på Maribo kloster, indtil det forlagdes til rådhuset (brev af 16. juni 1613), og derfra til et af de bedste huse ved klostret (brev af 7. maj 1642).

I 1650 bestemtes det, at landstinget for Lolland og Falster skulle holdes i Maribo (brev af 24. februar 1650), og det varede indtil 1661, da Falsterbo landsting igen henlagdes til Nykøbing F. (brev af 11. august 1661). Adskillelsen vedvarede til 1683, hvorefter begge ting samledes i Maribo (brev af 24. marts 1683), formentlig i stifts- og landstingsskriver Poul Andersens hus. Efter hans død solgtes huset til gæstgiveri og værtshus, så at der ikke kunne holdes landsting i den rolighed og skikkelighed, som loven tilsiger; landstinget henlagdes i 1700 igen til Nykøbing rådhus, men kom atter tilbage til Maribo i 1708, efter at rådhuset var repareret (brev af 17. august 1708), og her blev det, indtil landstinget ophævedes ved forordning af 25. januar 1805 og erstattedes med landsoverretten i København.

Nogen overdaadighed prægede ikke tingstuerne. En klage fra 1728 over landstingsstuen har sikkert haft almen gyldighed; det hedder i klagen, at der hverken fandtes stole eller borde, så at man, når retten skulle sættes, først måtte låne det bord, der brugtes i bytinget, og undertiden måtte man i byen for at låne stole.

— — —

De forskellige retskredse har bestemte ugedage til såkaldt ordinær ret. En sådan ordning træffes i Christian den Femtes Danske Lov 1—3—5, der bestemmer, at herreds-, birke- og byting skal holdes een gang om ugen på de dage, som sædvanligt er; muligvis kan den føres tilbage til Christian den Andens landret § 39.

— — —

Det har ikke været muligt at give de lolland-falsterske retskredses historie fra 1230 til nutiden, men dette bidrag skulle vise enkelte træk i den århundredgamle udvikling.

Gammelt Stik af Hunseby Kirke. Fra Midten af forrige Aarh. (Signeret J. B.)

Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden.

Af Martin Poulsen.

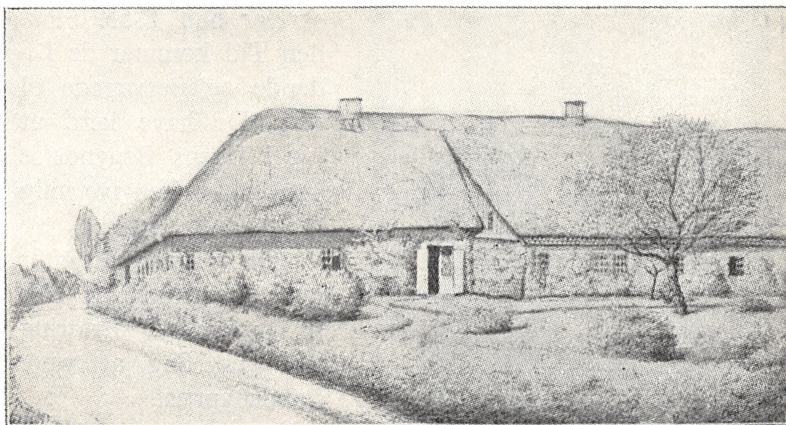
Dette skal ikke være en Fortælling som den kendte »Nøddebo Præstegaard« om igen. Her er ingen Nicolai, som laver Spilopper og ingen »Gamle« eller »corpus juris«. Her er ingen Emmy eller Andrea Margrethe, som bliver forlovede. Her høres ikke Piskesmæld og Kanebjælder, og der kommer ingen Niels Kusk ind med Sne paa Frakkekraven, som man maaske vilde vente det.

Det er et Uddrag af nogle Breve blandt min Morfaders efterladte Papirer, skrevet ved Juletid i Hunseby Præstegaard i 1850'erne.

Som Familiebreve er meget kun for den snævre Kreds, men i korte Uddrag kan de i al Beskedenhed give et og andet Indtryk fra Julen i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden og ikke mindst i Præstens Sind og Tanker, naar han sendte Julehilsen derfra.

Den 3die September 1848 (11. Søndag efter Trinitatis) holdt Pastor *Ludvig Jacob Mendel Gude* sin Tiltrædelsesprædiken i Hunseby Kirke over Teksten Ap. Gern. 4,11—12 »... der er ikke noget andet Navn under Himmelen, givet blandt Mennesker, ved hvilket vi skulle vorde frelste«.

Kort forinden var han sammen med sin Kone *Amalie*, f. *Meinig* (til daglig kaldet »Malle«), og en eetaarig Datter flyttet ind i den gamle, firlængede, straatækte Præstegaard,

Hunseby Præstegaard.

Brændt 1873.

Tegning af Carl Thomsen.

som ikke just var velholdt. (Denne brændte Søndag den 23. November 1873. Ilden blev opdaget under Gudstjenesten, saa denne maatte afbrydes).

Mellem dem og Pastor *Bergenhammer* i Maribo, »den rare Mand, som havde den store Sorg i een Uge at miste sine 3 yngste Børn«, bestod det hjerteligste Forhold.

Det hedder saaledes i et Brev:

»I Dag har jeg en glad Dag. I Formiddags kom den kjære *Bergenhammer* her og holdt Communion for os, hvad i lang Tid ikke har kunnet skee«.

Med *Madam Bjerre*, Enke efter en tidligere Præst i Hunseby og Datter af dennes Formand, af Børnene kaldt »Maderre«, og med *Grev Knuth* paa *Knuthenborg*, som var Kirkeejer, sluttedes et nært og varigt Venskab.

Iøvrigt var det en stor Overgang for dem begge at komme fra Hovedstaden til en Landhusholdning og et Landbrug med 7 Heste, 16 Køer, 10 Faar og en Del Svin, 3 Karle, 1 Røgter, 1 Dreng og 4 Piger, og desuden var der nok at tage Vare i Sognet med Sogneforstanderskabet, »de Fatiges Kasse«, som han fik oprettet o. a. »Mandag Formiddag er min egentlige Sjælesørgertid« skriver han 1853. »Paa den Tid kommer de Lidende og Besværede til mig. De have lært, at jeg i Ugens Begyndelse kan bedst hengive mig til at trøste dem«.

»Maderre«.

»Det er og bliver efter min Formening og hidtil indvundne Erfaring en egen Sag at være Landsbypræst.

»Det er og bliver efter min Formening og hidtil indvundne Erfaring en egen Sag at være Landsbypræst.

Foruden at være Præst og Sjælesørger og Theolog skal han og ved Siden af nødes til at være Landmand og Kjøbmand, Møller (rigtig har vi anskaffet et Mølle-

værk, hvor paa alt Mel og Gryn til Husets Brug formales), Bager, Brygger, Slagter, Sogneforstander, Skoleinspektør, i flere Ting Politimester, hvortil endnu kommer det mere almindelige Huusbond, Mand og Fader«.

I Køkken og Bryggers var der naturligvis Juletravlhed, som i Sognets andre Gaarde med Slagtning og Bagning og meget andet, men det fortælles der ikke om i de efterladte Breve. Her møder vi først Præsten, hvis Tanker kredser om Julen i Hunseby Kirke, saa den kan blive Menigheden til størst Velsignelse.

I en Efterskrift til et Brev af 7. December 1851 hedder det:

»Endelig naaer jeg, hvad jeg ofte har ønsket at faa her, som jeg tidligere har forsøgt i Nøddebo Juleaften, en Intimation til Julefesten. Kirken bliver oplyst Juleaften (og Nytaarsmorgen) med 6 Lysekroner, som for Tiden bliver forarbejdet af Jern og malede hvide, hængende Kirkegangen igjennem i lige Linie i fine, hvide Snore under Loftet, ialt omtrent 100 Lys. Jeg har betroet Idéen til min lille, kjære Grevinde og i Forening med hende først i Stilhed udklækket dens Udførelse og lagt Raad op om, hvorledes Greven heri skulde tages og indtages, hvad ogsaa lykkedes. Jeg kan dog ikke opgive Haabet, skjønt dette Folkefærd herovre er saa svært at arbejde i, om at Hunseby Menighed og Kirke dog maa kunne hæve sig.

En saadan Intimation, mener jeg, svarer til de gamle Vigilier før de store Fester. Jeg har tænkt mig denne Gang at ville holde mig til: »Hyrderne, som holdt Nattevagt paa Bethlehems Marker«. Julesange i denne Anledning efter Brødrene Fengers smaa Hefter ere allerede indøvede i begge Skoler. Kakkellovnen varmer ypperligt, hvad der er forsøgt i denne Tid for at tørre Kirken. Prædikestolen er blevet restaureret, saaledes at alle enkelte Figurer og Billedskærerarbejder ere gjengivet sine Forgyldninger og forskellige Farver, som de oprindeligt have været, og jeg maa tilstaae, at jeg er ganske forundret over, hvor straalende den er blevet; den seer i Frastand ud, som bare Guld, og Inscriptionerne ere saa levende, saa det seer ud, som den kan prædike uden Præst.

Nu kom Bergenhammers. Gud velsigne Jer alle!«

Til Juleforberedelserne hørte ogsaa Besøg i Skolerne.

18/12 1860. »Jeg er lige kommen hjem fra en lang Skole-Eksamen, skal fremdeles tilbringe to Dage paa denne Maade og derefter en Dag med Prøve over mine egne Børn, hvor »Maderre« er Censor. En Skik, der vel er ubequem foran Festen, men som jeg gjerne vedligeholder og betragter det som medhenhørende til Juleforberedelserne at tage et ikke ringe Hensyn til Børneverdenen«.

Saa oprandt Juleaften. Hunseby Kirkes Klokker kimede sammen til Julefest, og det fortælles i et Brev 1853:

»Kirken har i denne Juul været ganske propfuld, igjennem Kirkegangen af Staaende, i Vaabehuset paa Bænkene, saa langt ud paa Kirkegaarden, de have kunnet høre, og

Pastor Gude 1861.

mange have vendt tilbage uden at kunne komme ind. Der maa være mange andetsteds fra, især fra Maribo; thi Hunseby Sogn alene har ikke saa mange, som der alene er hos Jer paa Vestergade. Kort, der er prædikedet Juul for aabne Døre, saa at sige paa aabne Marker.

Ikke desto mindre veed jeg ikke med Sikkerhed, før jeg seer det, om der er mere end 20 Mennesker i Kirke paa Søndag.

2 nye høje, smukke Voxlys paa Alteret. Før har vi havt disse malede Pharisæere med Lamper i. Sangen gik godt igjen-

nem og saa kraftigt, at jeg oppe ved Alteret næppe kunde høre Orglets Toner. Kirken skal ses. Jørgen Hansen har tilbragt Dagen med at berede den«.

Og saa stod Præsten paa Prædikestolen og holdt en kort Prædiken, hvoraf et lille Brudstykke fra Juleaften 1854 kan finde en Plads her.

»O, Du, hvis Hjerte bliver bevæget medens jeg taler, veed Du, hvad det er, som bevæger Dig?

Det er Jule-Evangeliets hemmelige Velsignelse, som bevæger Dig, det er Evangeliet selv, som begjærer at oprinde

i Dit Hjerte, det er Jesus selv, som vil begynde at fødes i Din Sjæl.

Thi fra Evangeliet om Guds Søn, den Eenbaarne, udgaaer en underfuld Kraft til alle Sjæle, som vækker dem og kalder dem til at være Guds Børn. Hvad hindrer Dig nu?

I dette hellige Øjeblik, da alle Ting ere stille omkring Dig, da er der Intet, der hindrer Dig. Saa giv da efter for Dit eget Hjertes Trang, bed da, bed:

Ja, kom jeg vil oplukke
mit Hjerte, Sjæl og Sind
og bede, synge, sukke:
Kom Jesus, kom herind!

Men jeg veed vel, hvad Du vil sige: til andre Tider og paa andre Steder er der meget, der hindrer Dig. Der er mange Tanker og Sorger, mange Fristelser og Lidelser og Bekymringer, som drager Dig bort. Saa hør da nu, hvad jeg vil sige Dig, hvad jeg har sagt mig selv og vil sige Eder.

Efterdi Du altid har saa mange Hindringer, saa bliver der vist aldrig et Guds Barn af Dig. Den eneste Maade, jeg veed, er, om Du foresætter Dig at have Din Frelasers Liv stadig for Øje. Du taler om Dine Fristelser og Lidelser. Du skal høre om Din Frelasers Liv og hans Lidelse.

Ja, mærker det alle; thi nu skal enhver fornemme, at han ikke har været forgjæves i Kirke. Mærker det nu alle, Gamle og Unge, Store og Smaa!«

»Til Slutning Ingemanns »Glade Jul ...«, som jeg havde ladet særskilt aftrykke og lægge i Stolene som Julepresent fra Hunseby Kirke«.

Tankerne gik ogsaa ved Juletid paa Langfart med een og anden Julehilsen til Slægt og Venner. De naaede ikke altid frem til selve Højtiden, for »Mor Malle« var vist ikke saa skrivende og havde nok med Huset og Børneflokket, og Præsten havde i Grunden nok med sine mange Prædikener, men til Gengæld var de mere indholdsrige end de mange Julekort nu om Dage.

De følgende Uddrag fortæller lidt om Præstegaardens Jul 1851, og hvilken Magt Julen har over Præstens Sind,

medens han prøver at gøre andre delagtig i Julens Glæde.

»Ved Siden af Festen i Kirken havde jeg en anden Sag for i det Skjulte, hvoraf jeg havde en større og dybere Glæde. Et Par Dage forud havde jeg ladet tilsige i alle Huse, hvor der er fattige Børn, som forsørgeres paa Com-

»Mor Malle« med to af Børnene.

munens Regning, disse smaa fødte Fattiglemmer, naturligvis for Størstedelen uægte Børn, som ingen Forældre have, da Moderen gjerne tjener, og Faderen har bortsvoret Paterniteten, Konen i Huset at møde med Barnet, ialt 11 saadanne Børn, i Præstegaarden Juleaften Kl. 6.

Da jeg kom fra Kirke, var de der, og de blev beværtede i Confirmandstuen med Risen-grød, Kalvesteg, Æbleskiver og fik tilsidst at tage med hjem af Louise og Elisabeth hver en Hvedekage. Disse Børns Glæde var ubeskrivelig og rørte mig til Taarer;

en lille Pige paa 4 Aar var saa lyksalig over sin runde Hvedekage, som om hun gik med Alverden i sin Haand. De opvartes af vore egne Børn, inden de kommer til deres eget Juletræ.

I vor Julestue var der som sædvanlig Smaaforæringer til Børnene, Madam Bjerre og Folkene, der alle komme ind og synge med os et Par Julesange, hvilket kendelig gør et dybt Indtryk paa dem. — Som det væsentligste Punkt i Julestuen er at nævne et Gulvtæppe til Moer Malle til hele Dagligstuen, hvilket jeg havde tilkjøbt mig uden Penge

for 80 Pd. Uld«. — En Svigerinde, som havde været Enke i mange Aar, faar Hilsen med kønne Tanker om Aandens Fællesskab mellem Levende og Døde ved Juletid og Del i den Trøst, hvormed han selv er blevet trøstet, efter at hans femaarige Datter er død og blevet lagt til Hvile ved Kirkens Mur. Han skriver:

»Kære Gine! Tak for Dit af Troens og Kjærlighedens Aand velsignede Brev i Gaar. — Om det Savn vi første Gang har smagt ved at samles om Juletræet denne Gang uden vor lille Dorothea, vil jeg ikke tale, da Du allerede igjennem flere Aar kjender et langt større, men jeg vil sige, som jeg har sagt til min Kone: I Julen bør vi allermindst sørge over de Døde, da den giver os et Glimt af Lysverdenens salige Glæde, hvori de ere altid.

Vi have ogsaa tænkt paa Dig, som sidder alene, da vi tog vort Juleglas til at erindre alle vore Kjære baade Levende og Døde, baade dem, som ere i Himmelen og dem, som ere endnu paa Jorden, og drak deraf med noget af den Troens og Kjærlighedens Aand, hvormed vi drikke Vinen ved Guds Bord.

Julefesten udøver altid en meget velgjørende, styrkende, jeg kunde næsten sige sacramental Virkning paa mit Sind. Jeg lader Psalmen: »Bort Sorg og krænk ej mer vort Sind« tilligemed alle de andre Julepsalmer aldeles realiseres paa mig og tilbringer Festen ude over alle Ting i en højere Tilværelses Orden.

Jeg har under Overvejelse, om der lod sig sammenbinde en lille Bouquet under Titel: »Hellige Taler paa Juleaften«. (Disse udkom først i 2 smaa Bind, »Juleaften« 1873 og 1879, efter at han i 1866 var blevet Domprovst i Roskilde).

Der skulde ogsaa Jule- eller Nytaarshilsen til Biskop *Martensen*, som var en hyppig Gæst om Sommeren i Hunseby Præstegaard, og da blev Theologiens og Tidens mange Spørgsmaal drøftet mellem de to, som i Aarets Løb vekslede adskillige Breve om disse Ting.

I det første meget aabenhjertige Nytaarsbrev til *Martensen* hedder det bl. a. (Jan. 1849):

»I Hunseby Sogn hersker megen Skikkelighed. Jeg har

erfaret, at nogle skulde have yttret, de vilde gjerne høre den nye Præst hver Gang, men det vilde dog være altfor paafaldende. De leve i en traditionel Jævnhed, ifølge hvilken de vide, at de engang imellem skulle i Kirke ligesom engang imellem til Maribo. En Slags Tradition er det, hører jeg, at paa Langfredag komme faa eller ingen i Kirke. De anse ikke denne Dag for en rigtig Helligdag, fordi der ikke er Orgelspil eller Messe.

Disse Mennesker har meget Arbejde med den Jord, som vel paa Grund af sin Fugtighed og Fedme giver meget, men af samme Grund ogsaa fordrer megen Behandling.

De høste godt og leve godt og kjende ikke til Nøden, den udmærkede Prædikant, som saa godt kan komme en Prædikant til Hjælp. Her maa prædikes ofte over den Tanke: »Veed Du ikke, at ogsaa Guds Godhed vil lede Dig til Omvendelse«, men naar jeg saa læser i Skrivten, ser jeg jo, at Propheter og Apostle tilskynde og tilraabe os ikke at tabe Modet«. —

Det kunde man maaske ogsaa fristes til, naar der i et Nytaarsbrev 1861 staar: »I 4 Dage er der ikke kommet Post herover, og man befinder sig som de, der ere langt ude paa Havet«.

Til Højesteretsassessor *Stellwagen*, hans Onkel og faderlige Ven, med hvem han stod i stadig Brevveksling om alt vedrørende Præstefamiliens og Sognets timelige og aandelige Vel, skriver han om Præstegaarden 1849:

»Borgerstuen er gjort i Stand, et Pige-kammer aflukket for sig selv, hvad her ikke har været før og dog er saa indlysende nødvendigt især i en Præstegaard; før have Pigerne ligget i Borgerstuen, hvor Karlene vare tidligt og sildig, og naar de vil. Nu bliver Indgangen til Pige-kammeret tæt ved Indgangen fra Kjøkkenet til vort eget Sovekammer og førstnævnte Indgang bliver endda en Glasdør; thi jeg tager en af de gamle Havestuedøre dertil. Paa den store Stue bliver nemlig sat Havedør og den gamle i den lille Stue lukket«.

En ret karakteristisk Bemærkning findes i et paa Grund af Indberetninger, Regnskaber og Sygdom forsinket Nytaarsbrev 1857:

»2. Søndag efter H. 3 K. tog jeg en fri Text og lod Nathanael i Joh. Evang. 1 spørge: Kan noget godt komme fra Nazareth? og Du kan da tænke, at vi bleve ham ikke Svar skyldige«.

Og der maatte en Hilsen til Grevinde *Knuth*, hvis Sjælesørgen han var blevet, hvorom adskillige Breve vidner.

5/1 1857. ... »Vi takker Dem for al Deres kjærlige Deltagelse mod os og vore Børn, som De end ikke i dette svære Aar har glemt. (Grev *Knuth* var død 1856). Jeg takker Dem ogsaa i de mange Fattiges Navn, som De saa ofte og saa rigelig har betænkt. De kender en stor Deel af dem, og jeg er saa fri at vedlægge en Udsigt over den i November tilsendte Sum 150 Rdl.«.

At der ogsaa blev tænkt paa Dyrene, kan man nok slutte af nogle Linier i et Brev til Professor *Martensen* 1849:

»Jeg har betænkt at sørge for, at der til Foraaret kan paa Præstegaardens Jord, der støder op til Kirken, blive bygget en Staldlænge, saa at Bønderne kunde om Vinteren kjøre til Kirke. Thi Bonden lader ikke sine Heste staae i Slud og ondt Vejr paa Vejen et Par Timer. Han holder af dem, som af sine Brødre, og deri maa man ikke fortænke ham«.

Min Morfader holdt meget af Heste, som han fra Barndommen yndede at tegne. Han red en Del rundt i Sognet ogsaa paa Grund af de tidt daarlige Veje og skriver i et Brev ind under Jul 1855:

»Min dejlige graae Hest har faaet en heftig Lungebetændelse, der vel kan helbredes, men altid er livsfarlig. Dyret lider ikke saalidt, bliver hver Dag aareladt og har en stor Sime i Brystet, der skal virke som Spanskflue. Det er i Dag den fjerde Dag, den intet har villet æde, hvilket betyder noget for et Dyr. En saadan kostbar Hest (den har kostet 200 Rdl., og ifjor blev jeg af Grev *Reventlow* budt 300 Rdl.) kjøber man ikke mere end een Gang, og skulde jeg miste den, er derfor min ypperlige Befordring samt Ridning ophørt«.

At der ogsaa i de Tider var noget, der hed Juleselskabelighed baade i Præstegaarden og paa Egnens Herregaarde,

hvor Præstefamilien fra Hunseby var vel set, maa lige antydes.

8/1 1852. »2. Juledag vare vi paa *Knuthenborg*, hvor der var Juletræ for Børnene. Mandag imellem Jul og Nytaar vare vi i et uhyre stort Selskab paa *Engestofte*. Der

Peter Bergenhammer.

blev spillet Komædie, hvoriblandt Kammerherren gav Clara Raphael. Imellem Stykkerne blev der givet fine Tableauer. Antallet af Mennesker var 70 og af Tjenere 6«.

... »Om Mandagen havde vi selv stort Selskab bestaaende af alle her omkring med Undtagelse af Grevens. Det var dels et Juleselskab og dels Forlovelsesgilde for Lise Thaning og Holck. (Den senere Amtsforvalter Holcks Forældre). Tractementet var stærkt, men det stammede fra en

Fedekalv, jeg havde slagtet, som baade gav Brisler og Skildpadde.

Først Suppe med Rosenkaal. 2) Krustader med Brisler. 3) Skildpadde. 4) Kaffe budding. 5) Dyresteg (Present fra Grevinden, meget opmærksomt). 6) Hjemmebagt Kage og Æbler. Rødviin, Portviin, Madeira«.

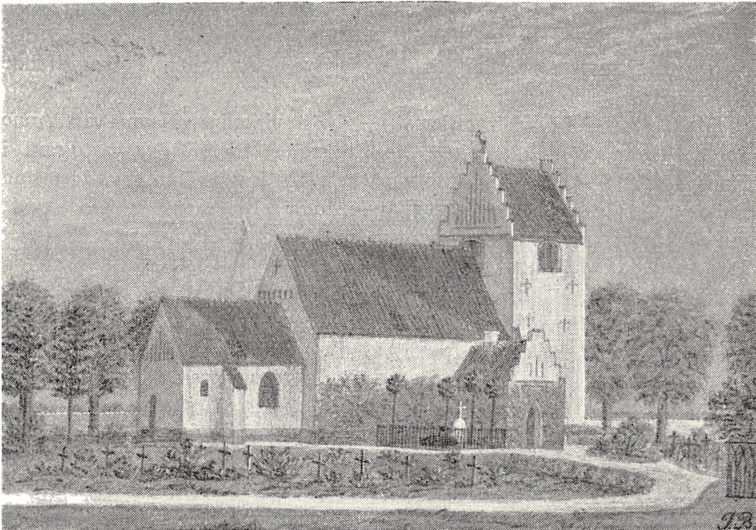
29/12 1853. »I Gaar var jeg hos Rosenørns paa *Orebygaard* til en stor Diner. 1. Suppe. 2. Krustader. 3. Kalkun. 4. Salt og Ærter. 5. Viinbudding. 6. Karper. 7. Dyresteg. 8. Kage og Frugt.

1. Bordviin. 2. fiin Rødviin. 3. Portviin. 4. Madeira. 5. Rhinskviin. 6. Champagne. 7. Lynet — dette til Efterretning for Bedstemoder«.

Lad disse Uddrag af de gamle Brevark med deres gammel dags Udtryk og tidt lidt højtidelige Vendinger kun have Præg af at være skrevet for de mange Aar siden.

Lad Navnene være glemt; der er ingen Tvivl om, at der er fejret Jul med Glæde og Velsignelse i Hunseby.

Man kommer lettere til Hunseby nu, end da man den Gang enten maatte med Diligence eller med Dampskibet »Flora« fra København til Bandholm eller Guldborg, hvor-

Endnu et gammelt Billede af Hunseby Kirke, (ligeledes signeret J. B.)

fra man blev hentet i Præstens Vogn. Man udtrykker sig anderledes nu, og Julen former sig maaske noget anderledes i vor Tid, men Julens Indhold er det samme som for 100 Aar siden.

Noter.

Hovedpersonen i denne Skildring, Sognepræst Ludvig Jacob Mendel Gude, var født 23. April 1820 i Rude ved Holsteinborg, hvor Faderen var Birkedommer. Han tog teologisk Embedseksamen med Udmærkelse 1844, og efter nogle Aars Virksomhed som Lærer og Manuduktør blev han 1848 af Grev F. M. Knuth paa Knuthenborg kaldet til Embedet som Sognepræst i Hunseby. Her var han til 1866, da han blev Domprovst i Roskilde.

Domprovst Gude berømmes som en begavet Taler og en fremragende Videnskabsmand. 1874 erhvervede han den teologiske Doktorgrad med en Afhandling om »Den hellige Nadver« (2. Del af Afhandlingen kom dog først 1887). Allerede i 1859 — altsaa i hans Hunsebytid — udgav han et Værk om »Irvingianismens Betydning i vor Tid«.

Domprovst Gude døde i Roskilde 1895. Efter hans Død udgav Sviger sønnen Biskop A. S. Poulsen, Viborg, en Samling af hans efterladte Prædikener (1895).

De øvrige i Afhandlingen omtalte Personer er Hustruen Marie Henriette Amalie Meinig (til daglig kaldet »Malle). Datter af en Justitsraad og Birkedommer Meinig i Nøddebo paa Sjælland. Hun døde i Roskilde 1894. I Ægteskabet var 6 Børn, af hvilke en Datter blev gift med den førnævnte Biskop A. S. Poulsen, hvis Søn er Forfatteren til nærværende Afhandling.

»Maderre« — Madam Bjerre — hvis virkelige Navn var Anne Sophie Holm, var Enke efter Ole Christoffer Bjerre, der var Præst i Hunseby 1815—1828. Hun tilbragte hele sit Liv i Hunseby, idet hun fødtes i den gamle Præstegaard, hvor hun selv senere en Tid skulde blive Præstekone! Hendes Mor var en Datter af den første Godsejer Jørgensen paa Søllestedgaard.

De to unge, hvis Forlovelsesgilde fejredes mellem Jul og Nytaar 1851, var den senere Sognepræst ved Frelsers Kirke Johan Christopher Holck og Lise Thaning, hvis fulde Navn var Thyga Elisabeth Kirstine Thomine Thaning. Johan Holck var Søn af en tidlig afdød Præst i Sandby, Søren Hagenup Holck, og hans Moder Laurine Dorteia Jørgensen fra Søllestedgaard var Søster til »Maderre«s Mor. Johan Holcks Moder boede nu i Tjennemarke, og Familien gæstede af og til »Maderre« i Enkesædet i Hunseby. Her var det, den unge Holck traf Lise Thaning, hvis Forældre, Vilhelm Thaning (1790—1848) og Mette Katrine Lyngbye (1797—1891), ogsaa havde været Præstefolk i Hunseby. (Se iøvrigt Ida

Holcks Artikel: »Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800—1870. To lollandske Præstekoner«, (Aarbog 1945 pag. 415 ff.)

Blandt Vennerne af Familien i Hunseby Præstegaard fremhæves især Pastor Peter Bergenhammer (1806—1875) i Maribo. Han kom 1837 hertil som Kateket og blev Sognepræst 1843. Som nævnt i Brevene var hans Liv rigt paa Prøvelser. Han maatte med Sorg lægge to Hustruer — Constance Mynster og Nicoline Mathilde Mynster, begge Døtre af Biskop J. P. Mynsters Broder Professor Ole Hieronymus Mynster — i Graven. Pastor Gude nævner desuden, at han »havde den store Sorg i een Uge at miste sine 3 yngste Børn«.

En særlig Stilling indtog Conferensraad, Højesteretsassessor Johan Herman Christian Stellwagen (1782—1864), der var gift med Marie Hedevig Thomsen (1788—1870), en Søster til Gudes Moder. Denne døde, da han var 5 Aar, og han fandt gennem Barndomstiden og især i Studietiden et andet Hjem hos Stellwagens. (Red.).

Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?

Af Christian Lisse.

En af unionstidens mest kendte og fremtrædende mænd var rigsråden Folmer Jakobsen af den rige Lungeslæggt, søn af rigsråden Jakob Olufsen Lunge til Højstrup og Ryegård og broder til rigshovmester Anders Jakobsen Lunge og endnu et par af rigets mægtigste mænd.

Folmer Jakobsen Lunges fødselsår kendes ikke; man ved blot, at han ved skiftet 1387 efter faderens død fik udlagt Højstrup i Stevns, og at han da var ridder og rigsråd og kaldes kammermester. 1393 er han høvedsmand på Gurre, før den tid lensmand på Københavns slot, og han er en af dronning Margrethes vigtigste rådgivere, medudsteder af det berømte unionsbrev i Kalmar 1397 og ofte anvendt i diplomatiske sendelser til udlandet. Han levede endnu 25/4 1411, da han medbeseglede et skøde, men er formodentlig død kort efter, idet Skovkloster samme år bortforpagter fire bøndergårde på Falster, som han havde haft i forpagtning et års tid — de tre af dem, beliggende i Ravnstrup, var forøvrigt en gave til klosteret fra hans broder Niels¹⁾. 4/4 1413 nævnes hans enke, som nærmere omtalt nedenfor.

Som nævnt hørte Lungeslægten til landets rigeste. Dens hovedbesiddelser lå på Sjælland, stamgodserne var Højstrup i Stevns og Ryegård i Volborg Herred. Folmer Jakobsen Lunge arvede Højstrup, som han først pantsatte og endelig i 1406 skødede til dronning Margrethe, men forinden havde han udkøbt sin Broder Anders, således at han blev enejer af Ryegård. Desuden ejede han hele Magleby i Stevns, gods i Bråby og flere andre steder på Sjælland. Et indblik i hans udstrakte besiddelser og talrige ejendomshandeler får man

af en registratur over en del af hans breve, trykt i *Thiset, Danske adelige Brevkister* (1897) p. 9—19, hvoraf det fremgår, at han efterhånden også får betydelige interesser på Falster og Lolland, især bøndergods i mængde, men også hovedgårde, f. eks. Asserstrup på Vestlolland, som han fik 1406—7, og en del af Årsmarke, det senere Knuthenborg.

Hans interesser på de to øer er faktisk så store, at man må antage, han har haft en sædegård her, hvad han nok også har. I en kort årrække — fra 1403 til 1407 — skrives han ialt syv gange *til* eller *i Tvede*. Første gang er 30/10 1403²), da en væbner Jens Jakobsen på hans vegne kvitterer for 700 mark lybsk fra Anders Laurensen, høgvedsmand på Københavns slot, på biskop Peders vegne; anden gang er 15/10 1404, da ridder Per Basse til Svendstrup oplader ham al sin rettighed i Årsmarke og Årsmarke Fang; tredje gang er 6/1 1405, et gældsbrev fra væbner Jens Olsen Lunge i Falkerslev til Folmer Jakobsen Lunge; fjerde gang er 21/4 1405, i en kvittans fra brødrene ridder Jakob og væbner Per Olsen Lunge til deres »fætter« Folmer Jakobsen Lunge, der har været deres formynder; femte og sjette gang er 11/11 1406 og 6/1 1407, da henholdsvis væbner Jens Jakobsen i Radsted og fru Abele, enke efter Godfred Bang, skøder ham hele Asserstrup gård; endelig syvende gang 6/1 1407, da to slægtninge skøder ham alt deres gods i Nørre- og Sønder-Jylland.

Intet af disse breve giver imidlertid noget fingerpeg til stedfæstelse af Tvede, og de almindelige håndbøger, *Trap*, *Adelsårbogen*, *Biografisk Leksikon* m. fl. undlader da også ligesom registeret til »Danmarks adelige Brevkister« at tage stilling til spørgsmålet om beliggenheden. I *Molbech & Petersens gamle udgave af Danske Diplomer* (I 196) henføres Tvede derimod til Lolland, dog uden at det antydes, hvilket Tvede det kunne dreje sig om. Der tænkes vel snarest på Tvede (N.-Tvede og St.-Tvedegård) i Horslunde sogn. Denne by eller gård nævnes i *Kong Valdemars Jordebog* blandt de byer, der skylder til kongen.

Men Folmer Jakobsen Lunges Tvede nævnes vistnok

endnu en gang, efter hans død, idet det Tvede, hvor hans slægtning væbneren Jesse Lunge 4/4 1413 udsteder et gældsbevis til hans efterleverske fru Elisabeth Hansdotter for »7 lødige mark 2 skill. grot mindre«, med stor sandsynlighed kan antages at være hendes bopæl og identisk med Folmer Jakobsen Lunges gård. Og her får vi endelig et holdepunkt for stedfæstelse, idet dokumentet er medbeseglet af de gode mænd hr. Hermen Stoltæ, præst og kirkeherre i Stubbekøbing, samt væbnerne Curd Rebærgh og Per Jænsøn. Om disse to ved vi, at de ved denne tid er hjemmehørende i Tharp eller Thorp på Falster, der kun kan være den forsvundne lille hovedgård i Tårup, Torkilstrup sogn. Kurt eller Konrad Reberg skriver sig til Thorp 6/1 1407 og henføres hertil to gange i 1417 i Skovklosters gavebog^a), medens væbner Per Jensen (Markmand) skriver sig i Thorp 22/2 1410. Registeret til Erslevs Repertorium henfører da også dette Tvede til Falsters Nørre-Herred, hvorimod H. J. Helms i »Næstved Skt. Peders Kloster (Skovkloster)« p. 457 (med en trykfejl 1418 for 1413) mener, det er i S.-Kirkeby sogn i Falsters Sønder-Herred. Formodentlig tænker han på Egebjerg Tvede, men det kan ikke være rigtigt, da dette Tvede er en ganske ung bebyggelse, opstået på et sent opdyrket område sydligst i sognet og uden tilknytning til den forsvundne hovedgård i Egebjerg. Den eneste falsterske lokalitet, der kan komme i betragtning, er den nuværende proprietærgård Tvede eller Tvedegård ved Stubbekøbing (delvis i Lillebrænde sogn). Beliggenheden kan ikke passe bedre. Fru Elisabeth har som vidner ved gældsbrevets udstedelse benyttet de nærmestboende »gode mænd«, præsten i Stubbekøbing og de to væbnere i nabobyen Tårup. Det ville være noget påfaldende, om netop disse tre mænd fra samme egn og så vidt vides uden tilknytning til Lungerne eller fru Elisabeth, skulle være hentet til et fjernere Tvede, om det så kun var til Vestlolland.

Men det er iøvrigt også det eneste virkelige indicium. Tvedegårds ældre historie er ukendt. Dens størrelse ifølge de ældste matrikler (1664 og 1688) er ikke imponerende, kun c. 6 tønder hartkorn, en almindelig bondegård, men

den udgør en selvstændig matrikulær enhed, et ejerlav, og af markbogen 1682 fremgår det, at dens tilliggende er adskilt fra Lillebrænde og Barup byers samt Stubbekøbings jorder. Dens jord er delt i tre vænger: Nørre Wenge (med Kierchebroe stycher), Øster Wenge og Wengit Ved Gaarden (med Øster schifte og Tofte Schifte), men der forekommer ingen egentlige marknavne. Gården nævnes ved navn i Kronens Skøder 12/9 1603, da Kronen erhverver en del falstersk og skånsk gods af Axel Brahe til Elved, og 1619 nævnes Peter Dideriksen af Tvedegård, der klager til dronning Sophie over, at den skov ved Tvedegård er blevet sat til 30 svins olden, som han altså skal svare oldengæld af til dronningen (Hjelholt, Falsters Historie I 190). I 1682 drives gården af bonden Rasmus Pedersen, senere har forskellige Stubbekøbingborgere drevet den, sidst den kendte byfoged Jørgen Scheel, der købte den ved krongodsets bortsalg 1766 for den sum 600 rigsdaler, »som sandelig er langt over dens værdi«, i hvert fald efter hans mening (Hjelholt, Falsters Historie II 576), og hans efterkommere ejer den i hele det 19. århundrede. Dens tilliggende og værdi er forøget betydeligt i denne periode, idet den 1905 ansættes til 15,1 tønder hartkorn og med et areal på 76 ha.

Selv om der altså ikke i gårdens nyere historie er noget, der tyder på anden oprindelse end af en almindelig bondegård, så er der dog den kendsgerning tilbage, at det er en gammel enemærkegård med eget navn, hvad der er et særsyn på denne egn. Der kan godt have været tilløb til en lille hovedgård i middelalderen, men det er i så fald blevet ved tilløbet, eller det oprindelige tilliggende kan være blevet reduceret i 15.—16. århundrede; bl. a. kunne man tænke sig, at Stubbekøbing havde gjort indhug i det.

Noter.

- ¹⁾ H. J. Helms, Næstved Skt. Peders Kloster (Skovkloster) (1940): 458.
- ²⁾ De med dato citerede dokumenter findes let gennem Erslevs Repertorium.
- ³⁾ *Scriptores Rerum Danicarum* IV 354 f., jfr. Helms' anf. værk p. 456 f.

Ludvig Ditlev Hansen.

Et livsbillede.

Af *Birger Isaksen.*

I første halvdel af det 19. århundrede boede der på den fynske herregård Brahetrolleborg en sadelmager, som hed Hans Christoffersen. Han var født i året 1785, og han var kommet til Fyn fra Holsten. Han var en flittig og dygtig håndværker, der foruden at levere arbejde til gården også udførte meget arbejde for andre fynske herregårde. Hans virkelyst og forretningstalant gav sig iøvrigt udslag derved, at han fik oprettet et garveri, som han drev ved sine sønners hjælp, der alle seks måtte lære sadelmagerhåndværket.

I sit ægteskab med Maren havde Hans Christoffersen, der af en sønnesøn skildres som en lille, lidt duknakket mand, der altid gik med kasketten lidt bag i nakken og gerne med sin pibe i munden, 10 børn, af hvilke den næstældste var *Ludvig Ditlev Hansen*, som skal omtales i det følgende, væsentligst på grundlag af sønnens, Adolph Thorkild Hansens erindringer (fra 1922) og dattersønnen, L. D. N. Mortensens optegnelser.

Ludvig Ditlev Hansen blev født den 8. juli 1805. Efter konfirmationen kom han på faderens værksted, hvor han blev uddannet til en dygtig sadelmager. Ifølge slægtens optegnelser var Ludvig D. Hansen allerede i sin ungdom en god fløjtespiller, og når der var fest oppe på slottet hos greve Ditl. Chr. Ernst Reventlow, måtte han sammen med broderen Christoffer ikke sjældent spille for herskaberne til dans.

Mere end een gang hændte det, at Ludvig D. Hansen var med greven på hans køreture til de omliggende herregårde, for greven satte stor pris på ham. På disse ture lærte den opvakte ungersvend meget, for han brugte sine øjne og øren flittigt.

Den 22. juli 1832 blev han gift med Nikoline Johansen og bosatte sig nu i landsbyen Skydebjerg. Sin hustru havde

Ludvig Ditlev Hansen.
1805—1871.

Nikoline Hansen, f. Johansen.
1808—1873.

Ludv. D. Hansen lært at kende, da hun var selskabsdame hos grevinde Schaffalitzky de Muckadell på herregården Erholm i Rørup sogn. Hun var født den 28. januar 1808 som datter af skibsfører Just Johansen i Faaborg. Hun var en rolig og dannet kvinde, der blev en god moder for de seks børn, der fødtes i ægteskabet. Aldrig gjorde hun forskel på dem, og altid var hun retsindig til det yderste. Når hun om eftermiddagen var færdig med husgerningen, satte hun sig gerne ved sit sybord med sit håndarbejde og sin bog, for hun holdt meget af at læse. I det hele holdt hun mest af hjemmet, og hun kom sjældent ud.

I foråret 1833 brød det unge ægtepar op fra Fyn og satte kursen mod Lolland, hvor de bosatte sig i Rødby. Her begyndte Ludvig D. Hansen sadelmagerforretning i den ejen-

dom i Østergade, hvor nu Magasin du Nord har udsalg, og her fik han snart en betydelig forretning, så han måtte holde flere svende og lærlinge. Samtidig rejste han til markederne i købstæderne med seletøj, hvor han næsten altid havde en god fortjeneste. Efter nogen tids forløb fik han også oprettet et farveri og uldspinderi, som en af hans brødre bestyrede. Men det blev dog hurtigt nedlagt, da det ikke svarede sig.

Ludvig D. Hansen var således en virksom mand. Og store mål satte han sig. Da han havde mere lyst til landbruget end til sadelmagerhåndværket, og da greve Reventlow på Trolleborg hjalp ham med et lån på 3500 rdl., købte han i 1841 Lidsø. Købesummen var 6000 rigsdaler. Efter vor tids forhold et usædvanlig godt køb. Men gården har i de tider næppe været mere værd, idet arealerne jo ofte blev oversvømmet under højvande i Østersøen.

I februar 1841 flyttede familien så til Lidsø, hvor der for en virkelysten mand som Ludv. D. Hansen var nok at tage vare på. Da han i de første år var spændt særlig hårdt for, gav han sig til at handle med kreaturer. Mange af de dyr, han købte, lod han komme på sommergræs. Derved trivedes de godt, og når de havde tabt de gamle hår, så var de ikke til at kende, og så kunne han sælge dem med stor fortjeneste.

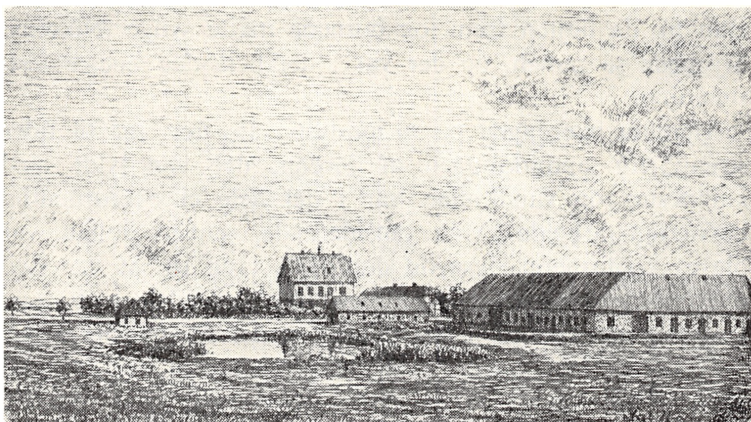
Utvivlsomt har Ludvig D. Hansen været en dygtig handelsmand. Og slagfærdig var han. Derom vidner følgende historie, optegnet af sønnen Adolph Th. Hansen:

Når der om foråret var brug for alle arbejdshestene i marken, kunne det hændes, at fader kørte til Rødby med et par af de magre krikker. På en sådan tur til byen kom han til to af sine venner, doktor Vett og toldforvalter Bruhn, der stod uden for hotellet og gjorde nar af ham. Fader standsede dyrene og sagde: »Nu er det gået mig som min kone sagde, da jeg kørte hjemmefra«. »Saa! hvad sagde hun da?« spurgte de. Hun sagde: »Kør ikke ud med de to heste, du vil træffe narre, der vil gøre nar af dig! Og nu har jeg truffen to!« Herrerne blev flove og gik tavse deres vej.

Da Ludvig D. Hansen kom til Lidsø, var han straks klar over, at der kunne indvindes store arealer ved at inddæmme Rødby fjord. Imidlertid havde han ikke selv kapital til dette foretagende. Han satte sig derfor i forbindelse med konsul Hage i Naskov og udviklede sin plan for ham. Konsulen fandt planen meget fordelagtig, og de blev derfor straks enige om, at Hage skulle købe Lidsø, og at Ludv. D. Hansen skulle opkøbe Rødby fæland og øerne Syltholm og Myggefjed for at få disse indbefattet i inddæmningen.

I 1846 lykkedes det Ludv. D. Hansen at få købt fælandet (d. v. s. arealerne til Bindernæs og Strandholm) på nogle få lodder nær. Prisen, han skulle give, blev sat pr. høveds græsningsret (1 høved ca. 6 skp. land) og androg fra 10 til 20 rigsdaler pr. høved. Derefter blev fælandet udskiftet, sat i hartkorn, takst og delt; det blev tiendefri i 20 år efter udskiftningen.

L. D. Hansen var nu kommet i besiddelse af ca. 550 td. land, når vi regner øerne Syltholm og Myggefjed med. Han gik da straks i gang med at grave en stor kalkkule og lod læske kalk til opførelse af en gård. Nogle beboere i Rødby bemærkede hertil: »Den mand må jo være gal, hvis han tror at kunne gennemføre et sådant projekt!« Men forsøget lykkedes, og gården blev opført, og det var ikke små bygninger, men store og rummelige«.

Lineslyst (det nuværende Strandholm) omkring 1870.

Gården fik navnet »Lineslyst« (efter hustruen Nikoline). Da direktør Salicath mange år senere erhvervede den, lod han tinglæse deklaration, og den fik navnet »Strandholm«. Det varede dog nogen tid, inden det nye navn fortrængte det gamle.

Den 30. oktober 1847 flyttede L. D. Hansen og hans familie fra Lidsø til »Lineslyst«. Kort efter udbrød treårs-krigen, og der kom nu en trang tid for dem. De fik indkvartering af borgervæbningen i Rødby, der holdt strandvagt på kysten. De havde kun få kreaturer og måtte købe smør hos naboerne.

Men trods alt blev årene på »Lineslyst« en lykkelig tid. Og et smukt hjemliv levedes på gården. I de lange vinteraftener læste L. D. Hansen gerne højt for familien. »Det var«, oplyser sønnen, Adolph Hansen, »morsomt at se ham kaste et sideblik til moder ved den tid, hun hver aften gik ud for at lave punch. Hun forstod ham straks og sagde med et smil: »Ja, nu skal jeg gå««.

Hjemmet var i øvrigt præget af Nikolines sans for orden og hygge. Hun tog sig af alt, og hun gjorde det med et glad sind. Hun var hjemmets gode fe, som L. D. Hansen satte meget højt. Aldrig syntes han om, at *hans* fødselsdag skulle festligholdes. Men når det var *Nikolines* fødselsdag, så skulle der festes. Så blev nogle af hans bedste venner inviteret, for at de kunne få en rigtig god og hyggelig aften. Han fik da fløjten frem, og børnene måtte synge. Nikoline bryggede så punch, og der var i det hele den bedste feststemning.

Men nu hverdagen på »Lineslyst«. Ja, den var til tider streng, for opdyrkningen af jorden, der var fyldt med kampesten og vandhuller, var i det hele et overordentlig besværligt arbejde. Men omsider, da sønnen Johan var blevet konfirmeret, lysnede det. Han viste sig at være en dygtig plovmand, og han fik snart stor færdighed i at vippe kampestenene op af hullerne med et par forspændte heste.

En ikke ringe energi skulle der således til for at drive »Lineslyst«. Men L. D. Hansen havde den i rigt mål, og han havde, skønt han ikke var uddannet som landmand,

et skarpt blik for, hvor der skulle sættes ind. Bestandigt tilkendegav han, at han var en ven af fremskridt, og bestandigt var han rede til at gøre en indsats.

Efterhånden kunne han da også begynde at se frugterne af sit arbejde. Han fik i flere år en god rapshøst, og da rapsen var i god pris (den kostede 18 a 20 rigsdaler tøndden), var det jo en god indtægt for gården. Men besværligt var det at høste raps, da den skulle skæres af med store krumme knive. Og ikke mindre besværlig var tærskningen, der foregik med plejl på store udbredte sejle på marken. Men hvad enten det gjaldt høst eller tærskning, så havde L. D. Hansen let ved at få arbejdskraft. Det var jo almindelig kendt, at folkene havde det godt hos ham, og at han efter endt høst holdt et gilde for dem, hvor der intet manglede.

Som landmand havde L. D. Hansen således nok at tage vare på. Men også andre pligter kaldte snart på ham. Han blev valgt til repræsentant og taksationsmand for Østifternes Kreditforening på Lolland, hvad der havde til følge, at han ofte måtte være borte fra hjemmet. Han fik da antaget en forvalter, og først nu kom »Lineslyst« ind i rigtig herregårdsdrift. Besætningen bestod nu af 60 malkekøer, 50 tillæg, 30 heste og 200 får. Men græsgangene egnede sig ikke for får, der da blev solgt på auktion.

I en årrække var Ludv. D. Hansen også strandfoged. Som sådan var han overordentlig pligtopfyldende og hjælpsom. Når der strandede et skib, og det skete ikke så sjældent, for der var intet fyr på Hyllekrog, så gav han de forliste søfolk ophold på sin gård, indtil der indløb ordre fra deres respektive rederier.

Midt i sin omfattende gerning glemte L. D. Hansen dog ikke inddæmningen af Rødby fjord. Den optog hans tanker tidlig og silde. Men det tog sin tid, før man kunne få bevilling til dette arbejde, da borgerne ikke ville give afkald på sejladsen til Næsbæk. Først i 1861 opførtes diget i Kramnitze gab og den lille dæmning fra Hages fæland til Myggefjed. En pumpestation blev også opført ved Kramnitze. Dampmaskinen kunne imidlertid ikke pumpe halv-

delen af fjordens tilløbsvand ud i Østersøen, fjordvandet gik i forårstiden op på de tilgrænsede lodsejeres marker. Beboerne klagede da til amtet, og konsul Hage måtte lægge sluser i dæmningen ved Kramnitze og Myggefjed. Samtidig blev der også lagt store hæverter ved Kramnitze diget.

Imidlertid ville L. D. Hansen et skridt videre. I 1865 fik han da med bistand af digemester Bruhn fra Slesvig opført østre dæmning fra Syltholm til Hyldtofte fæland. Denne dæmning var 1500 alen lang, 20 alen i bunden, 8 alen foroven og 4 alen høj. Den var beklædt med ler og kampesten på den udvendige side. Der var indlagt en kampestenssluse med selvoplukkende jernporte. Ved vestlige vinde var der altid lavvande, derved førtes vandet naturligt til udløb gennem slusen i østre dige.

Forbundet med ikke ubetydelige udgifter havde opførelsen af denne dæmning været, idet den stod L. D. Hansen i 11.000 rigsdaler. Han tog da et lån i Kreditforeningen for Landejendomme, hvorved han fik større udgifter på sin gård. Men som helhed kunne det nok svare sig. Fladstranden mellem »Lineslyst« og Syltholm havde et areal af 530 td. land, så der nu var ialt 1000 td. land til »Lineslyst«.

Men arbejdet og pligterne sled på L. D. Hansen. Mere end han selv regnede med. En aften, da han kom hjem fra en køretur, fik han pludselig et apoplektisk anfald, der gjorde ham lam i hele højre side. Der blev da straks sendt bud efter doktoren, men da han kom, havde Hansen det bedre. Muligvis regnede doktoren derfor ikke tilfældet for alvorligt. Men 14 dage efter døde imidlertid L. D. Hansen, kun $65\frac{3}{4}$ år gammel, den 11. marts 1871.

Et overmåde virksomt liv var afsluttet. Af de i første halvdel af det 19. århundrede mere eller mindre golde arealer syd for Rødby havde L. D. Hansen fået opdyrket ca. 250 tdr. land. En indsats og bedrift, som havde vakt beundring over hele stiftet, og som fortjener at blive husket i tiden fremover.

Men L. D. Hansens kongstanke: at »Lineslyst« skulle forblive i slægtens eje, blev ikke virkeliggjort. Allerede i juni måned 1873 solgte Nikoline gården til justitsråd Ed-

vard Meincke til Skovnæs for 150.000 rigsdaler, idet stormfloden den 13. novbr. 1872 havde gjort hende ængstelig for at blive på »Lineslyst«. Hun døde imidlertid kort efter salget, og hun blev som sin mand begravet på Rødby kirkegård.

— En anden slægt bor og virker altså nu på »Lineslyst«, d. v. s. »Strandholm«. Men Ludvig Ditlev Hansens slægt lever endnu på egnen. En dattersøn er således skomagermester L. D. N. Mortensen i Østergade, Rødby.

Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup sogn.

Af Knud Morsby.

Da jeg engang besøgte Stednavneudvalget, gjorde kontorchef Gunnar Knudsen mig opmærksom på, at også Falster kan opvise et »Trælleborg« (besøget fandt sted på den tid, kontorchefen arbejdede på sin afhandling »Navnet Trælleborg« til bogen om vikingeborgen ved Storebælt¹), men han var ikke rigtig klar over, hvor det havde ligget, måske dog i nærheden af Bønned. »Rejs De hjem til Falster«, sagde kontorchefen, »og opdag denne borg. Hvis De graver på stedet, har De store chancer for at finde dens nøgle« — og her gjorde han en armbevægelse som den, lystfiskere bruger, når de beretter om deres fangst.

Derefter gik jeg på borgjagt, dog ikke med spade, men i bibliotekerne og arkiverne. Naturligvis begyndte jeg med min hjemegn, Aastrup sogn, og det viste sig at være heldigt. Her findes ifølge Trap hele tre unavngivne voldsteder, der omtales således:

Yderst på Kongsnæs på en isoleret banke, der tidligere har været omflydt af vand på de tre sider, ses rester af gammel befæstet plads, hvor der er fundet store røde mursten. I lavningen øst for Carlsfeldt ved åen synes der også at have været et gammelt borganlæg, og et tredje skal have ligget på den isolerede banke »Præsteborren« eller »Borreknold« c. 600 m vest for Grønsund færgested; det er nu ødelagt.²)

Ingen af disse steder er der foretaget egentlige udgravninger, og mig bekendt vides der faktisk ikke meget om,

hvad det er for rester, vi her har for os. Jeg vil derfor begynde med at berette, at Kongsnæs måske rummer resterne af Stubbekøbings St. Jørgensgård. Ved den gamle åovergang nær nuværende Carlsfeldt på den østlige bred lå borgen Bredemad, og på Borreknolden — et gennem tiderne strategisk betydningsfuldt sted — har Falsters Trælleborg stået, det er i hvert fald de resultater, jeg mener at turde udlede af det følgende.

Trælleborg.

Sammenhængen mellem »Borreknolden« — eller rettere »Borren« — og »Trælleborg« fremgår af de i rigsarkivet opbevarede jordebøger og regnskaber fra Nykøbing len.

Således findes i regnskabet for 1640/41 blandt indtægterne for græsgang:

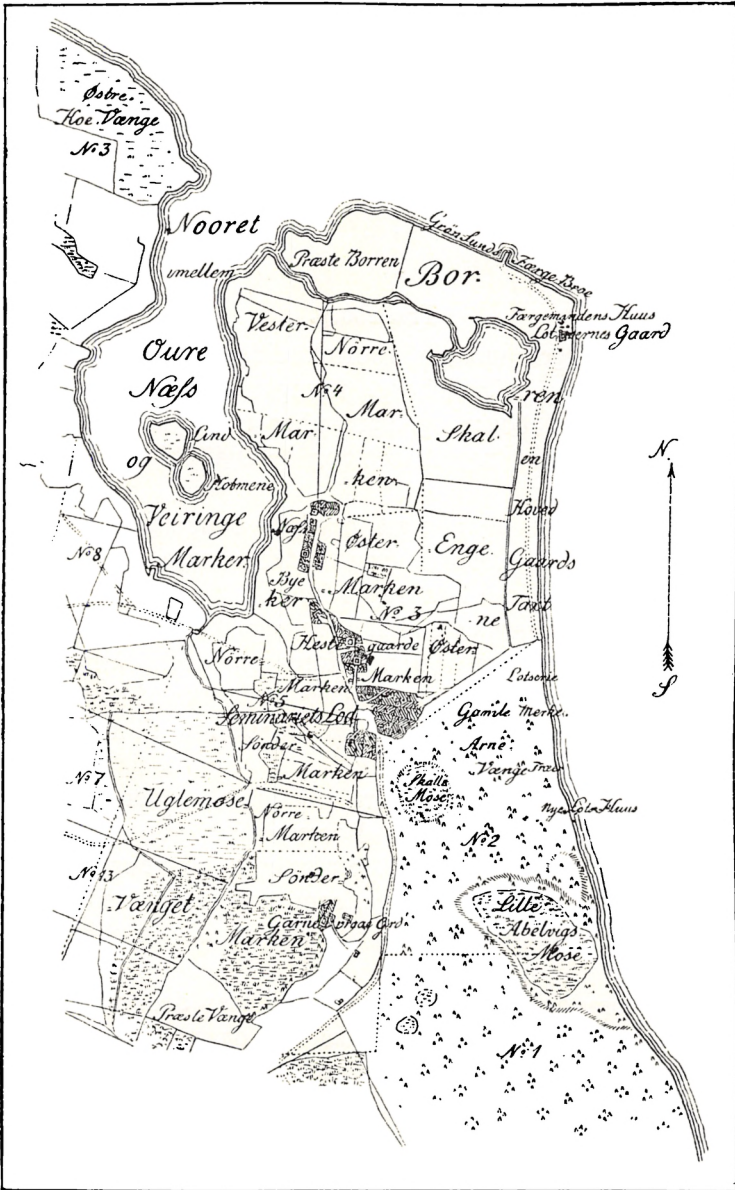
Udi lige måde er nådigst bevilget bønderne udi *Nees* avredsgang på *Trelleborge Eng* til deres kvæg og haver de givet deraf dette år 6 lam og 24 høns.

Samme afgift nævnes endnu i lensregnskabet for 1658/59, men i jordebogen fra 1661³⁾ anføres om denne årlige indtægt af *Trelborig* eng, at engbunden er ganske af de svenske ruineret og forskåren til skanser, utvivlsomt til udvidelser på den bekendte Borre skanse.

Disse udsagn om Trælleborg eng viser, at den må være identisk med senere tiders »Borren«, der var navnet på Falsters nordøstligste vinkel, omfattende Borreknolden og de her begyndende strandenge, som strakte sig forbi færgestedet og lodshusene, langs landevejen til knækket ved Skovboled.

Navneforandringen kan måske tilskrives den omstændighed, at engen lå øde netop på den tid, da man udarbejdede matriklen af 1664 samt udfærdigede ny jordebog, som i stor udstrækning brød med det overleverede⁴⁾, således at administrationens brug af navnet foreløbig ophører. Da engen atter kommer til kræfter, optages den igen i regnskaberne, men nu med det stedlige, forkortede navn Borren.

En borg på Falster ved navn Trælleborg omtales ikke i historien. At der alligevel er noget om borgsnakken, støt-

Næs by og Borren ca. 1800.

Efter A. la Cour: Den Classenske Agerbrugsskole paa Næsgaard
1799—1849—1899.

tes af forstander Gaardmands iagttagelse o. 1940, hvor han på Borreknolden, der dengang bar lucerne, i den grønne mark tydelig skelnede omridset af en ringformet »bebyggelse«. Han foretog en mindre prøvegravning på stedet og fandt rester af trækul samt en slaggeagtig stenmasse, der dog ikke kunne nærmere bestemmes⁵).

Den eventuelle borg synes forsvunden inden 1509, da registret over Nykøbing len under overskrift *Trelleborg* anfører en indtægt på 2 pund 7 skæpper havre af *Trelleborges enge*, men intet brugernavn som ved gårdene⁶). Måske har lensmanden Oluf Holgersen Ulfstand selv anvendt engen til sin gård Bønned, for kort efter hans død får en arving brev på en eng i Falster, som kaldes *Treelburg* eng, og som hører til Nykøbing, mod årlig at give til slottet, hvad der plejer at gå deraf⁷).

Endnu i 1569 og 1582/83 bruges engen af et medlem af Ulfstandslægten, fru Sidsel til Bønned, mod afgift 2 pund havre, hvilken indtægt er tillagt Tjæreby birk⁸).

Kronen erhvervede Bønned i 1585, og det varede ikke længe, før dronning Sophie overtog gården. I oktober 1589 hører vi, at hun vil købe øksne på Roskilde marked, bl. a. til opstalding på Bønned, og næste sommer får hendes lensmand ordre til igen at indtage den eng til Bønned, som kaldes *Threlleborg* eng, for nu skulle Claus Hollænder forpagte gården og der drive hollænderi. Senere tog formynderregeringen dog Bønned fra dronning Sophie, men da hun i 1597 atter fik overladt gården, gav hun straks besked om, at Marrike (Hollænders?) igen skulle indsættes på Bønned, hvor der skulle være 50 malkekøer.

Det ser dog ud til, at hollænderiet på Bønned ret hurtigt blev opgivet, for i 1600 bortforpagtedes gården meget billigt til kromanden på Gedser, og Marrike flyttede da nok til Bremersvold, hvor hun nævnes i 1617⁹).

Når vi gør så meget ud af engens historie, skyldes det, at vi vil søge bekræftelse på, at den til Bønned knyttede Trælleborg eng, der nævnes uden nærmere angivelse af beliggenheden, er den samme som den, vi stedfæstede ovenfor ved bemærkningerne om eftergræsningen.

Men lensregnskabet 1640/41 fortæller også — længere fremme i regnskabet — hvad der skete med høhøsten af engen. Under overskrift Indtægt af *Trelleborrigs Eng* forklares, at hvad det hø angår, som i dette forleden år er indkommen af *Træleborrigs Eng*, det er blevet indført på Skørringegård at forfodre på Hans Prinselige Nådes kvæg der sammesteds i dette år. Og revisionen bemærker, at samme forklaring fandtes i sidste års regnskab.

Denne oplysning udbygger yderligere forbindelsen mellem Trælleborg og Borren, idet det salte hø fra engen *Born* slået som hidtil (det vil vel sige ved hoveri) fra 1675 fast tillægges Skørringe, der i mellemtiden var blevet bortforpagtet¹⁰).

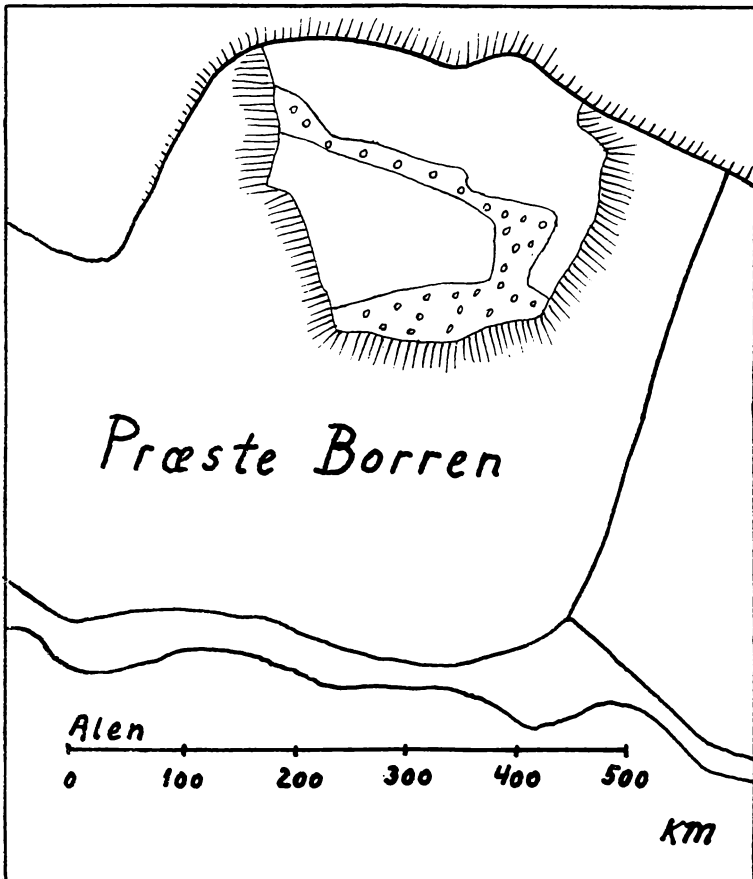
Men hvornår man er kommet ind på at høste Trælleborgengen til Skørringe i stedet for til Bønned får foreløbig stå hen. Det er allerede antydnet, at o. 1600 — netop på den tid, da kronen erhverver Skørringe — synes der ikke mere at have været brug for høet på Bønned, som efterhånden glider i baggrunden og kun tjener som kongeligt lyst- og jagtslot. I prins Christians tid, navnlig o. 1640, synes der at have været en art planteskole på Bønned¹¹). Den del af jorderne, der ikke benyttedes til haverne, udlejedes nok, for i lensregnskabet 1640/41 omtales, at prinsens frugthave havde bevirket nedsættelse i Rasmus Pedersens og Laurids Pedersens årlige afgift af Bønned fra tilforn 10 pund byg til nu 8 pund.

Endnu mangler vi at gøre rede for Borreknoldens andet navn: »Præsteborren«.

Skørringes tilliggende udvidedes igen i 1695, bl. a. med Dalby øde bys marker med undtagelse af den engbjærgning af hartkorn 2 skæpper 1 fjerdingkar, som præsten i Moseby havde heri¹²). Man skulle nu synes, at begge parter ville høste fordel af et mageskifte på den måde, at præsten for sin part i Dalby marker fik passende erstatning på Borren, der jo også lå til Skørringe, og et sådant mageskifte kom virkelig i stand, men først i 1719 og formodentlig på initiativ af kommissionen til indrettelse af ryttergods på Lolland-Falster. Præsten i Moseby fik da c. 22 tønder land

af Borrens vestligste del med Borreknolden, hvilket stykke jord han beholdt ved krongodssalget og først afgav ved udskiftningen i 1799¹³).

Den resterende del af Borren — undtagen den ene tønde land, der siden 1706 var tillagt Borrehuset — udlagdes til rytterhestene. Da dragonregimenterne senere gjordes uberedne, bortforpagtedes græskoblerne ved auktion, og højstbydende på Borren alene til høbund og græsning blev bønderne i Næs, som vistnok beholdt forpagtningen til o. 1762, da den første af Grønsunds lodser fik tilladelse til at flytte

Borreknolden før digeanlægget.

Efter udskiftningskort i matrikulsarkivet (Næs by).

sit hus fra Næs by ned i koblet Borren. I 1766 er Borren tilfæstet denne lods¹⁴). Som pendant til »Præsteborren« taler man herefter om »Lodsborren«.

Hele Borren ejes idag af Det classenske Fideicommiss og dyrkes under Næsgård.

En stor del af Borrekolden bortgravedes i 1854 og anvendtes til diget ved Norets inddæmning.

Bredemad.

Medens Trælleborg i kildematerialet kun forekom som betegnelsen på en eng, findes Bredemadnavnet hæftet på en falstersk gård.

Bredemad nævnes første gang uden stedsangivelse i 1349, da Niæls Jenssøn aff *Bredhæmathæ* pantsatte gods i Sydsjælland til Jepp Bassæ (af Wglæthorp, en forlængst forsvunden by ved Systofte¹⁵), men et udateret brev fra o. 1400, måske fra 1401, fortæller, at Marquard Sten igen oplader dronning Margrete den gård *Bredemad* i Falster med sin tilliggelse¹⁶). Det omtales senere, at han i stedet fik et (andet?) len af dronningen¹⁷), rimeligvis i Sverige, hvor der fra 1402, ja måske allerede fra juni 1401, optræder en tysker af dette navn. 1409 havde han lenet Østhammers hus i Upland¹⁸).

Fra 1414 har vi Marquor Stens brev på, at han har solgt dronning Margrette sin anpart i *Bridjmad*¹⁹).

Gården Bredemad omtales ikke senere, men navnet bruges nogle gange fra 1458 til 1527 om et falstersk birk. Da Dronning Margrethe er kendt for at have nedbrudt en mængde af de befæstede gårde, hun erhvervede for kronen, fordi de havde vist sig farlige for freden og roen i riget²⁰), kan man gætte på, at Bredemad har lidt samme skæbne.

Men var da Bredemad befæstet? og hvor på Falster lå den?

Først det sidste spørgsmål:

Jeg mener at kunne påvise, at Bredemad jord, der nævnes 1509, er det samme som de såkaldte Kongens 16 Stubbekøbing-jorder, ved følgende beviskæde:

Bredemadz berck bestod i 1509 af 12 gårde i Særslev,

14 i Moseby, 7 i Aastrup og 11 i Vejringe samt *Peregordhen*. De 44 bønder svarer ialt i kornafgift $7\frac{1}{2}$ læst 4 pund byg (= 94 pund) og i pengeafgift omtrent 80 mark. Af *Peregordhen* svares $\frac{1}{2}$ lødemark (= $22\frac{1}{2}$ skilling). Endvidere betales af al Sørslev by 9 lam, 9 gæs og 9 skæpper gåsehavre. Afgifterne af de nævnte byer og Pæregård er summeret op og indført som samlet indtægt af birket nederst på siden. Øverst på den følgende side anføres indtægten af *Bredemadz iordt*: $13\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$ pund havre, men skriveren er vistnok blevet forstyrret i arbejdet, og resten af siden står tom²¹).

Disse tal fra 1509 harmonerer ret godt med kansler Claus Giordsens lensregister fra o. 1523²²), ifølge hvilket indtægterne af *Bredematzbierck* udgør: 8 læster byg minus $\frac{1}{2}$ pund byg (= $95\frac{1}{2}$ pund), 15 pund havre hvert tredje år (skulle vist have været »hver tvende år«) og 10 pund det tredje år. 82 mark 5 skilling. 1 eng. 9 lam, 9 gæs, 9 skæpper havre.

I den næste bevarede jordebog, som er fra 1569, genkender vi under Sønder herred dette birk, men nu har det ændret navn til *Morsby bierck* og består kun af gårde i Vejringe, Aastrup, Sørslev og Moseby²³). Pæregården findes derimod under Nørre herred sammen med 14 mænd i Stubbekøbing, hvis afgifter er:

82 skæpper havre (er åbenbart opført for den ene tønne havre, alle markmændene senere omtales at svare i fællesskab) — 38 skæpper havre — 95 skæpper havre samt 2 tønner havre af *Bøgeskoffven*, *Borvoldne* og en *Møllestuv* — 95 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 19 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 19 skæpper havre — 19 skæpper havre — 19 skæpper havre — Per Bring i *Halskouff* af *Pæregaardt* $22\frac{1}{2}$ skilling. Ialt 1 læst havre 24 tønner 2 skæpper (= 15 pund 4 tønner 2 skæpper) og $22\frac{1}{2}$ skilling²⁴).

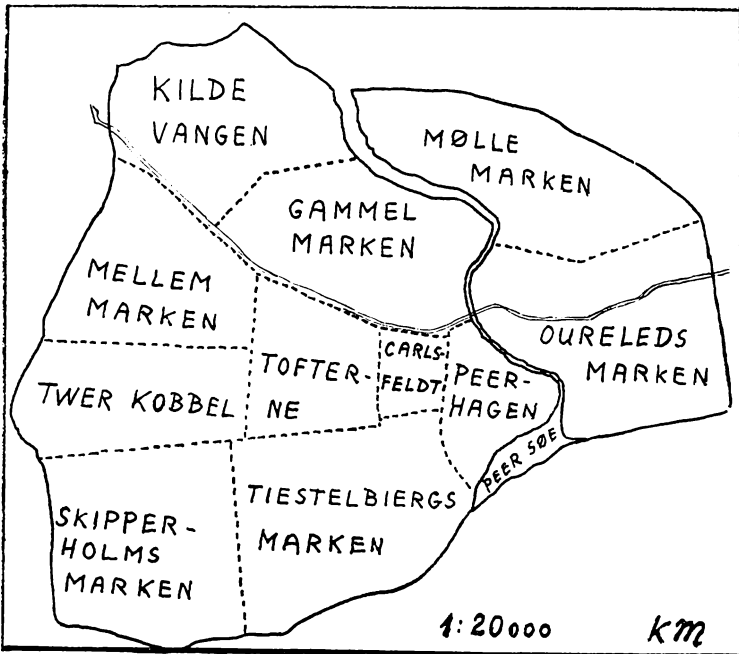
Ses bort fra den ene tønne havre, som ydes i fællesskab, samt nr. 3's ekstrajord, bliver den samlede afgift 15 pund 8 skæpper havre, omtrent den indtægt, der i 1509 gik af

Bredemad jord, og hvorom Claus Giordsen forklarede, at den nedsættes hvert tredje år med en trediedel.

De enkelte brugeres afgifter er medtaget her, fordi de antyder de 16 »hele« jorder, som vi senere hører omtalt, f. eks. i lensregnskabet 1582/83, hvor der er 17 brugere. Bl. a. i dette regnskab forklares udtrykkelig: Alle markmændene giver årlig 1 tønne havre. Af hver hel jord gives hver to år tillige 38 skæpper havre, og det tredje år gives ikke uden 26 skæpper havre.

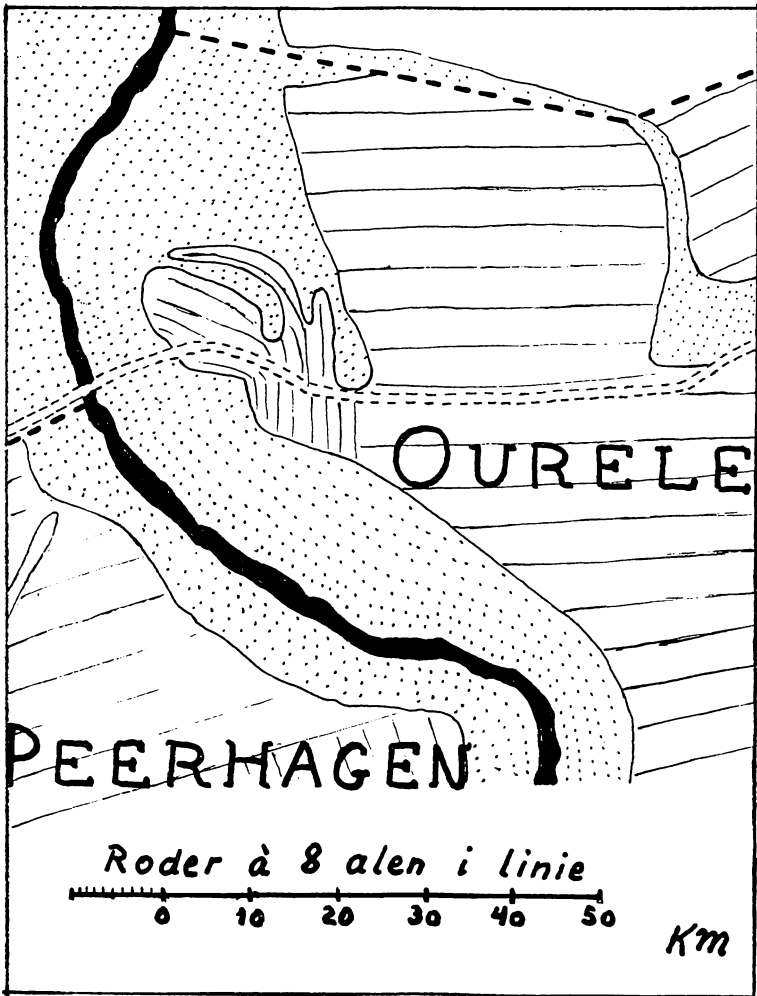
Er vi først så langt, er det forholdsvis nemt at svare på spørgsmålet: var Bredemad befæstet?

Kongens 16 jorder var delt i 3 marker: Møllevangen i Sønder herred og Tidselbjergvangen og Gammelmark i Nørre herred. Disse navne ses på nedenstaaende kort, der er tegnet på grundlag af Bærners kort over Carlsfeldt i 1774²⁵).

Kongens 16 Stubbekøbingsjorder inddelt i marker til den ny hovedgård Carlsfeldt.

Efter J. J. Bærners kort 1774.

Voldstedet i Oureledsmarken (= Slotsmarken).

Efter J. J. Børners kort 1774.

I markbogen fra matriklen af 1688²⁶⁾ fortælles, at disse tre marker har i forrige tider hørt til et slot ved Stubbekøbing, som kaldtes *Perregaards slottet*, der har stået i Møllevangen, hvor de små Slotsagre nu er. Men siden slottet er blevet øde, er samme tre marker delt i 16 lodkast jorder og

forundt Stubbekøbing indbyggere, som — hvem der kommer først — fæster dem af Nykøbing slots ridefoged.

Man gør for resten samtidig opmærksom på, at i vænget *Perrehaven* kunne der belejligt bygges en by, hvortil de tre marker så kunne henlægges. Det var jo omtrent det, der skete ved krongodssalget i 1766, blot var det ikke en by, man oprettede af 16-jorderne, men hovedgården Carlsfeldt.

Den del af Møllevangen, som på kortet pag. 336 kaldes Oureleds Mark, hedder på et kort fra 1888²⁷⁾ Slotsmark. I Oureledsmarkens nordvestlige hjørne viser Bærners kort tydeligt omridset af borgstedet med grave og volde. I dag er alt sløjfet og stedet overpløjet.

Men markbogen kaldte det forsvundne slot »Pæregårds slottet« og ikke »Bredemad«, som vi var nået til, at det skulle hedde. Jeg tror nu alligevel, at det er Bredemad, der er det rigtige, idet jeg giver Pæregård betydningen pærehave på samme måde, som vi kender det fra ordene abildgård og kålgård. Kilderne omtaler ikke nogen gård Pæregård. Vi hører 1532²⁸⁾ om en kronens jord uden for Stubbekøbing, som kaldes *Pere Gaard*, og jeg mener altså, at dette jordstykke og Pæregården nævnt i jordebøgerne 1509 og 1569 samt i regnskaberne 1582/83 og 1641/42 er samme stykke jord, som i markbogen 1688 og senere kaldes Pærehaven.

Borgene ved Stubbekøbing er ellers behandlet af Bering Liisberg i hans bog om Stubbekøbing. Han opererer med en oprindelig borg på Kongsnæs, hvis jorder senere skal være tillagt borgen i det skarpe hjørne, hvor åen forandrer sit østlige løb og drejer mod nord. Denne anden borg kaldtes »Slottet« eller »Peregaard«. Endvidere mener han, at der har været en tredje borg noget vestligere på Skipperholmen, hvor vi endnu mindes om tilværelsen heraf ved navnet »Borreknold«²⁹⁾.

C. Strandgaard har her i årbogen givet et bidrag til besvarelse af spørgsmålet: Har Stubbekøbing været befæstet i middelalderen?³⁰⁾ Heri kalder han Bering Liisbergs tre borge for Stubbekøbings ydre forsvarslinie og placerer Pæregården på åens vestre bred.

I en anden afhandling³¹⁾ fortæller Strandgaard, at ruinerne af den lille borg på Kongsnæs endnu sås i 1743, men denne meddelelse må vist bero på en misforståelse af den pågældende kilde, formentlig byfogedens indberetning af 30. august 1743³²⁾.

Byfogden forklarer, at Stubbekøbing ingen tryk havn har. Skibene må ligge for anker dels på grunden Føstet nord for byen og dels imod øst ved nogle nedrammede pæle. »Bedre østen for byen indløber en vig, kaldes Kongens Næs, hvor imellem landet og denne huk løber en å, en halv fjerdingvej op i øster, som med mudder og morads er begravet, hvor ikkun både kan indflyde. Var vel bekostelig en tryk vinterhavn for fartøjer at optiure.. Lige overfor samme havn i sønder ligger en gammel grundvold slottet, hvis rudera (ruiner) endnu ses; den haver en sø for sig, Møllesøen kaldet, som og en vandmølle omdriver«.

Jeg kan i hvert Fald ikke se rettere, end at byfogden hermed tænker på markbogens slot i Møllevangen.

Bering Liisberg gør opmærksom på, at Kongsnæsborgen omtales i Scheels bog fra 1785: Almindeligt Udkast af Krigens Skueplads, side 238. Scheel skriver: Vigen ved Kongens Næs er lavvandet. Her skal fordem have været en god havn, beskyttet af et gammelt borgslot, og hvor man tillige havde samleplads, når man i fordums tid drog ud på søtoget.

Men noget mere konkret om Kongsnæsborgen har jeg ikke fundet. Næssets afsondrede beliggenhed forleder mig til at fremsætte teorien, at resterne på Kongsnæs måske kan stamme fra Stubbekøbings St. Jørgensgård, der omtales 1481, 1486 og 1505, men hvis beliggenhed man ikke kender³³⁾, for St. Jørgensgårdene var jo tilholdssted for de spedalske og af den grund anlagt uden for byerne.

— — —

Måtte resultatet af denne min borgjagt alligevel blive en nøgle, ikke den store portnøgle, men en nøgle i overført betydning, som skulde kunne åbne rette vedkommendes interesse for Aastrup sogns voldsteder.

Noter.

¹) Poul Nørlund m. fl.: Trelleborg, s. 189. — ²) Trap »Danmark« IV udgave, bd. IV, s. 260. — ³) Indsendte jordebøger 1660—65 II Lolland-Falster, tredje pakke: Nykøbing hospital, kirker og slot, læg 4. — ⁴) Hjelholt: Falsters Historie II, s. 11 f. — ⁵) Nationalmuseets arkiv: indberetning 17/10 1944 fra Svend Laursen. — ⁶) Pakke: lens- og jordebøger 1498—1513, Nykøbing lens jordebog 1509, side 16 a. Om målene her og i det følgende oplyses: 1 læst havre = 12 pund = 80 tønder = 480 skæpper; 1 læst byg = 12 pund = 48 tønder = 288 skæpper; 1 mark = 16 skilling; 1 lødemark her = 22½ skilling. — ⁷) Fr. I's danske Registranter, s. 336, 26/10 1532. — ⁸) Nykøbing lens jordebog 1569, s. 35 b samt jordebog i lensregnskabet 1582/83. — ⁹) Sv. Thomsen: Fr. II's Enke Dronning Sophies Kopibøger, Hjelholt: Falsters Historie I, s. 180 ff. — ¹⁰) Sophie Amalies arkiv: Resolutions- og brevbog 1673—74, 19/12 1674. — ¹¹) Årbogen 1929, s. 48. — ¹²) Hjelholt: Falsters Historie II, s. 272, samt Nykøbing amts matrikel af 1688. — ¹³) Classenske Fideicommiss arkiv (landsarkivet for Sjøll.) I 3: Den trykte specifikation på jordegodset i 1766, konditioner 5—20, i pakke »Diverse sager angående godserne på Falster 1766—92«. — ¹⁴) Hjelholt: Falsters Historie II, s. 368, 426, 470 f. 489. Rytterdistrikternes kgl. resolutioner 1727, nr. 184, og 1728, nr. 22. Den under ¹³) nævnte specifikation. — ¹⁵) Ældste danske Arkivregistraturer I, s. 129. — ¹⁶) Ældste danske Arkivregistraturer I, s. 116. — ¹⁷) Diplomatarium Christiærni Primí, s. 103, 11/10 1458. — ¹⁸) Svensk Diplomatarium fra og med 1401: 30/3 1402, 23/6 1401, 21/8 1409. Erslev: Dronning Margrethe, s. 261. Styffe: Skandinavien under Unionstiden, 3. oplag, s. 348. — ¹⁹) Ældste danske Arkivregistraturer IV, s. 35. — ²⁰) Erslev: Dronning Margrethe, s. 353. — ²¹) Den under ⁶) nævnte jordebog, s. 20 a og b samt s. 21 a. — ²²) Ny danske Magasin VI, s. 304. — ²³) Nykøbing lens jordebog 1569, s. 31 ff. — ²⁴) Nykøbing lens jordebog 1569, s. 24. — ²⁵) Classenske Fideicommiss arkiv IV C 1. — ²⁶) Markbog 587: Stubbekøbing købstad. — ²⁷) Classenske Fideicommiss arkiv IV C 16. — ²⁸) Fr. I's danske Registranter, s. 304, 24/3 1532. — ²⁹) Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 14 ff. — ³⁰) Årbog 1925, s. 86 — ³¹) Årbog 1935, s. 3. — ³²) Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 11. — ³³) Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 93.

Nysted bys oprindelse og ældste historie.

Af *Vilhelm Marstrand.*

Nysted hedder en by i det østlige Låland. Den ligger på øens sydside op til en vig af Østersøen. Byens *Adelgade* er over 1 km lang. Fra den går 4 små tværgader ned til havnen og til den allé, der fører over til den endnu middelalderligt udseende borg *Ålholm* på den modsatte side af vigen. Omtrent sydligst i byen ligger det ret store *Gåsetorv* med enkelte sidegader, af hvilke den vigtigste, *Østergade*, fortsatte mod nord i et *Bagstræde* til ejendommene på *Adelgades* østre side.

I vore dage gør byen et velhavende og idyllisk indtryk. Byens rådhus er måske det finest virkende rådhus i hele landet, og byens forhaver er om sommeren fyldt med blomster, en fryd for både øjet og sindet.

Byens navn er let gennemskueligt. Det viser, at byen må have afløst en ældre by, hvis plads er blevet flyttet til det »ny sted«, hvor byen nu ligger.

Den gængse forestilling, der i sidste udgave af Trap¹⁾ har fået følgende udtryk: »Nysted (1339 Nystæth) nævnes ikke i Vald. II's jordebog og er utvivlsomt først opstået senere omkring slottet Ålholm og Franciscanerklostret«, kan således kun i meget begrænset omfang være rigtig.

Gennem skriftlige kilder lader den sig måske ikke modbevise. Det er så få, der foreligger. Negative vidnesbyrd er yderligere ikke af synderlig værdi, og navnlig ikke, når de på det bestemteste modsiges af stedets topografiske forhold. Ser man på kort over byen fra tiden før banens anlæg 1910, vil man øjeblikkelig se, at både borgen og klostret

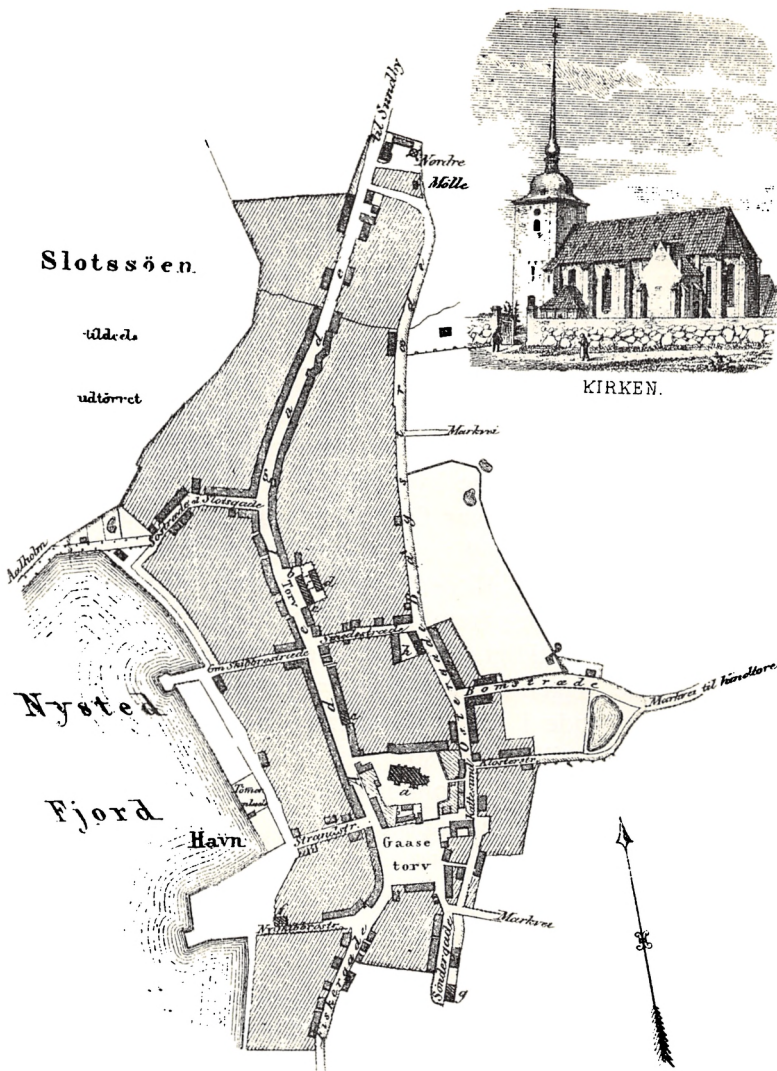
ligger udenfor det egenlige byområde. Man vil hurtigt se, at byen må være ældre end både Ålholm og klostret.

Ålholm er anlagt på en lav holm, der oprindeligt har ligget frit i vigen. Ved vejdæmninger sattes holmen i forbindelse med skovlandet vest for vigen, hvor ladegården nu ligger, og med byen øst for vigen. Ved disse dæmninger blev den inderste del af vigen afskåret fra det salte vand. En mindre del af denne blev ved endnu en vejdæmning til voldgrave omkring slottet, resten en ferskvandssø, den tidligere Slotssø, der nu for største delen er en tilgroet rørsø, samt enge nord for den langt yngre landevej fra Maribo.

Det er let at se, at vejen ud til slottet er tilsluttet et ældre *Søstræde*, der fra Adelgade førte ned til vigen. Havde slottet været ældre end byen, ville Adelgaden og byen have fået en helt anden form, og bebyggelsen ville have strakt sig ud i rørsøen, ihvertfald langs alléen. Knækket i Søstrædet viser endvidere, at den nordre vejdæmning må være den ældste.

Ovenfor rørsøen ligger den nordligste del af den nuværende by. Bebyggelsen dér har grunde fra Adelgade ned til rørsøen og kan ikke være en fra nutiden stammende bebyggelse, der er voxet ud langs adgangsvejen nordfra til byen, da der så også ville have været bebyggelse ved skræntens fod. Det er følgelig nødvendigt at regne denne del af byen for den ældste. Det er forøvrigt også ganske naturligt, at byen tidligst har ligget ved den skærmede del af vigen, og udstykningen af de derværende grunde må følgelig være sket i tiden forud for anlæget af Ålholm, ja, forud for den nordlige vejdæmning.

Allerede før anlæget af Ålholm må trangen til at ligge ved dybere vand have gjort sig gældende, således at man har flyttet byen mod syd, før anlæget af Ålholm, hvorfor man her må have det »ny sted«, der gav den yngre by navn. Når man nu iøvrigt tager i betragtning, at Venderangrebene på de danske kyster, der tog sin begyndelse i 1120erne, under tronstridighederne 1147—1157 nåede et sådant omfang, at byerne ved alle de sydlige kyster blev opgivet som tjenlige til beboelse, så er der ikke noget mærkeligt i, om

- a Kirken
- b Ræddhuset
- c Skolen
- d Sprenghuset
- e Hospital
- f Toldhuset
- g Kjøllighuus
- h Sygehus

KORT
 over
 NYSTED KJØBSTAD
 1859

man efter Venderkrigenes ophør har genopbygget byen med ny bymidte syd for dens ældre plads.

De afgørende træk i Vendernes bekæmpelse var som bekendt, at *Valdemar I* (1131—1182) efter 1157 at være blevet enekonge sammen med *Absalon* (1127—1202) i 1158 tog kampen op mod Venderne. 1169 faldt Arkona, og Rügen blev dansk. To år før var borgen ved København anlagt, og togterne mod Venden fortsattes med ny kraft takket være de store midler, der ved Arkonas erobring kom i de danskes hænder. 1185 måtte Pommern give sig ind under dansk lenshøjhed, og da Mecklenburg samtidigt kom under dansk overhøjhed, vovede befolkningen i det sydlige Danmark atter at opføre byer ved de åbne kyster. I tiden mellem 1169 og 1185 var flere byer voxet frem dækket af stærke borge, hvis gavnlige betydning man klart havde set af Absalons borg i København. Flertallet af kystbyerne vovede sig dog først frem efter 1185, men gjorde det så også omtrent samtidigt, idet den økonomiske fordel ved at have byerne liggende ved søen var så stor, at de, der tøvende blev inde i »axelkøbingerne«, d. v. s. de byer, der fik deres varer tilført fra stranden pr. axel eller hjulvogn, hurtigt blev slået ud i konkurrencen af dem, der flyttede til stranden, når ikke ganske særlige forhold på anden måde gav dem livsmulighed.

Vi ser ved denne tid de skånske byer rykke frem til kysten fra de mange *købinge*, man der træffer 3—6 km fra denne; man møder her i landet *Ærøskøbing* på Ærø, *Rudkøbing*, der har afløst *Lavindskøbing* på Langeland, *Saxkøbing* på nordsiden af Låland, *Stubbekøbing* på nordsiden af Falster, hvis forgænger har ligget lidt vestligere, og de 2 af landets 3 *Nykøbing'er*, nemlig *Nykøbing Sjælland*, der har afløst et ældre *Isøre* ved indløbet til Isefjorden, og *Nykøbing Falster*, der har afløst et ældre *Guldborg*.

Det 3dje *Nykøbing* må være omtrent samtidig med disse, da byens nedrevne kirke var fra ca. 1190, men her skyldes flytningen dog ikke venderangreb. De kan ikke have afbrændt det gamle *Morskøbing*; her var det tilgroning af fjordens inderste del, der nødvendiggjorde en flytning ud

til *Hartholmen*, »den faste holm«, der sammen med *Duholmen* »den bløde holm«, dækkede inderfjorden. Den ny by voksede imidlertid hurtigt ud over de af *Hartholmen* bestemte grænser, og da navnlig over den gamle bys areal, der udgør den nordlige del af den nuværende by.

Akkurat det samme har fundet sted i *Nysted*; den nyopførte by er lagt ud ved dybere vand syd for den gamle bydel, og da byen dér trivedes, har den udvidet sig mod nord over den gamle bys areal, og dette er af de ovenfor nævnte grunde sket inden anlæget af den nordre vejdamning.

Når det er tillagt vægt, at *Nysted* ikke er anført i den såkaldte *Valdemars jordebog*, så må dog dertil bemærkes, at det eneste sted, man her kan vente den anført, er i den såkaldte »købstadliste«. Den er ikke fuldstændig bevaret, idet afskriftens hovedsum er betydeligt større end summen af indtægterne fra de opførte byers, så det betyder ikke noget videre. Da listen tilmed må dateres til ca. 1186, så kan det på engang være rigtigt, både at byen ikke er opført, og at den alligevel var til. Den har som den mest udsatte af alle byer været så medtaget, at den ikke er blevet sat i skyld, så længe genopbygningen fandt sted, og da den næppe er påbegyndt før lidt efter 1185, saa er der, som det ses, god sammenhæng i de foreliggende oplysninger.

Indirekte nævnes byen da også godt nok. Alle ældre byer er anlagt på kongens eller kronens gods, og der kan ikke være tvivl om, at *Nysted* er anlagt på jord, der oprindelig lå under kongsgården *Vantore*, idet byen den dag i dag har sin østgrænse stødende op til landsbyen *Vantore*, hvis jord tilmed ligger under byens landsogn. I en liste over »hr. kongens gods i Låland« nævnes:

Wantæworæ vj bool ualent	Vantore: 6 bol af værði
xviiij mr. auri.	18 mark guld.

Denne oplysning frembyder meget af interesse. For det første har den 1 bol = 3 mark guld, skønt omregningsforholdet på listens tid må regnes at have været 1 bol = 8 mark guld. Listens seneste udgiver, Sv. Aakjær²⁾, mener, at det kan skyldes, at *Vantore* da »endnu var inddelt i svinelæg fra den tid, da den udnyttedes ved græssvin eller

oldensvin«, og er altså klar over, at oplysningen må stamme fra tidligere tid end listen iøvrigt.

Dette stemmer godt med, at der i alle tilfælde er tale om en tilføjelse, thi den står sammen med en anden oplysning fra det østligste af øens 4 herreder, *Musse herred*, opført under »Arnunghæ heret«, skønt dette herred aldrig kan have strakt sig så langt mod øst.

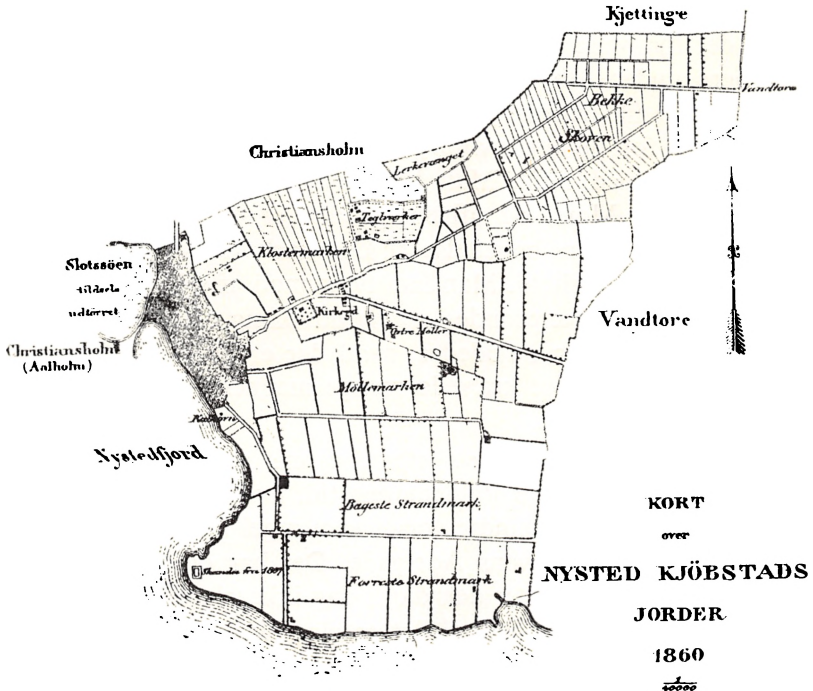
Efter de af Sv. Aakjær fundne middeltal for bolets størrelse (1 bol = 105,2 tdr. land) synes *Vantore* dengang at have omfattet mindst 600 tønder land, der vel for største delen har været dækket med egeskov, svarende til den fortrinlige egeskov *Roden*, som endnu dækker det meste af arealet mellem *Vantore* og *Guldborgsund*. Hvor gårdens bygninger har ligget, er let at bestemme, den har ligget lige op til byens østgrænse, og det er, fordi dele af gårdens bygninger i 1286 er blevet afstået til klostret, at den egenlige byjord her på dette sted havde en udposning mod øst på den iøvrigt næsten retliniede grænse i syd-nord, som danner skel mellem byen og den kongsgård, på hvis jord byen er opstået, og hvortil man oprindelig kom ad *Bagstræde*.

Dengang kongsgården endnu var til, er det ganske udelukket, at byen har skudt sig ind mellem kongsgården og stranden. Det vil den imidlertid heller ikke have gjort, om byens sydgrænse oprindeligt gik i en linie omtrent fra *Bomgade* ret ud mod vest. Forholdet vil da have været det, at byen har rådet over den nordlige del, borgen over den sydlige del af den nuværende havn, og endvidere det, at denne grænse hindrede byen efter genopførelsen ca. 1187 at vokse syd ud langs stranden, hvad på forhånd var mere sandsynligt, end at den voksede mod nord på den gamle bys grund, når stranden ud herfor var opgivet som egnet til byanlæg på grund af for ringe vanddybde.

At forholdet har været det her nævnte fremgår også af selve byplanen, thi mens man nord for denne grænse blot træffer en *Adelgade* med grunde mod vest ned til stranden og mod øst til *Bagstræde*, så har man syd for denne linie en rigere udformet byplan med et vældigt torv *Gåsetorvet*, på hvis nordside byens kirke ligger, et tidligt gotisk byg-

ningsværk, hvis ældste dele stammer fra ca. 1300, nemlig koret og de 2 østligste fag af skibet. De 2 vestligste fag af skibet kan stilmæssigt og teknisk ikke skilles fra de østligste fag, men faglængden er blevet større, og denne ændring må være sket under arbejdets gang, således at man nok har bragt den østligste del under tag, før de næste fag opførtes, og under opførelsen af de østligste fag er man så blevet enig om at gøre de næste lidt bredere.

Slottet (1330 Aleholm) nævnes første gang 1329, men må være adskilligt ældre, thi det er ganske udelukket, at den ældre kongsgård *Vantore's* bygninger kan være brugt til kloster i 1286 og den sydlige del af byen udlagt, før det ny slot har været taget i brug. Det store hjørnetårn har murværk fra 1300-årene, men kærnen er sandsynligvis ældre, og hele anlægets karakter peger hen på 1200-årenes

Nysted bys jorder. 1:40000 Efter Trap: Danmark 1. udgave (1861).

midte. Når man nu ved, at *Valdemar II* (1170—1241) ved sin død efterlod sig 3 sønner: *Erik plovpennig* (1216—1250) og *Abel* (1218—1252), der allerede da var hertug af Sønderjylland, samt *Kristoffer* (ca. 1219—1259) og at sidstnævnte i 1245 findes betegnet som »herre over Låland og Falster«, og i 1248 på Femern ægtede den både energiske og meget dygtige hertugdatter *Margrethe Samborsdatter* (ca. 1225—1282) af Pommern, så er det helt i sin orden, at han for at have et sikkert tilholdssted under brødrenes indbyrdes kampe og for sin kone og børn har påbegyndt *Ålholm* og haft en del af borgen færdig til indflytning i 1248.

Borgen blev gennem lange tider det sted, hvorfra Låland og Falster styredes. Den blev 1329 pantsat af Kristoffer I's sønnesøn *Kristoffer II* (1276—1332) til hans sammenbragte broder på mødrene side grev *Johan d. milde* (ca. 1286—1359) af Kiel, der allerede i 1326 af ham havde fået Femern. Under ham er borgen sikkert blevet udvidet og forstærket, og det må være ham, der fik byens borgere lagt ind som tjenere under *Ålholm*, hvad de først hørte op med, da de 7/12 1409 fik frihedsbrev. Man har i dette forhold villet se en støtte for de førnævnte antagelser om byens tilblivelse, men ikke med rette. Man har ganske tilsvarende forhold i Nykøbing Mors, og afhængigheden er et resultat af de holstenske grevers besættelse af Danmark 1330—1340, ikke et oprindeligt forhold. Man kan tværtimod af selve byplanen se, at byen har været inde i en rig udvikling netop i den tid, slottet opførtes og udvidedes, hvad der er ganske naturligt, da slottets opførelse krævede mange menneskers arbejde og megen arbejdskraft.

Et torv af *Gåsetorvets* størrelse må anses for aldeles utænkeligt i de første Valdemarers tid, hvor selv større byer nøjedes med langt mindre torve, som regel kun skibsbrygge eller udvidelse af byens Adelgade. Det har også været for stort for Nysted, det er den dag i dag ikke blevet midtpunkt for byens liv og udvikling, det er blot blevet en plads med spredt bebyggelse omkring. Og man kan om dette torv yderligere sige, at det næppe kan være udlagt før efter klostrets anlæg 1286.

Af klostret er der i dag ikke andet tilbage end navnet *Klosterstræde*, der fra *Østergade* strækker sig mod øst udenfor det oprindelige byområde. Der er dog i tidens løb fundet mange rester af klostret ved den ydre ende af dette stræde, og når vejen fra øst her bøjer mod nord gennem *Bomstræde* lidt nord for *Klosterstræde* for efter at have passeret *Østergade* gennem *Smedestræde*, nu *Jernbanegade* at nå *Adelgaden*, så er alt dette udtryk for, at her i dette kvarter lå i sin tid først kongsgården Vantores bygninger, siden klostrets.

Det understreges af forholdene omkring *Østergade*. I den nordlige ende har der lige til jernbanernes anlæg ikke været bygninger, den var blot bagstræde. Naar man nu ser, at dette bagstræde forlænget retliniet mod syd rammer kirkegårdens østside, Gåsetorvets østside og direkte fortsætter i *Søndergade*, hvortil *Østergade* nu blot har forbindelse gennem gaden *Kattesund* og et dobbelt retvinklet knæk, så står det en hurtigt klart, at den fra gammel tid bebyggede del af *Østergade* er opstået ved, at gaden er ført i en bue mod øst for at få direkte forbindelse med bebyggelsen på begge sider af *Kattesund*. Der må altså her være tale om en meget gammel bebyggelse, der før kongsgårdens nedlæggelse må have ligget på kongsgårdens grund.

Gadenavnet *Kattesund* er meget mærkeligt. Der er nok nogen forbindelse mellem dette navn og navnet *Kattegat*, men nogen sprogligt tilfredsstillende forklaring er der ikke givet af disse navne, så det hjælper os ikke. Navnet findes i en række danske og nordtyske byer, sidstnævnte sted en enkelt gang også som navn på en kort havnekanal på tværs af hovedkanalen. Det står i klasse med navnet *Ramsherred*, der også findes brugt i en lang række byer, og hvorpå der heller ikke findes nogen umiddelbar tilgængelig forklaring, således som tilfældet er med gadenavnene *Adelgade*, *Algade*, *Storegade*, *Bredegade*, *Smallegade*, *Nørregade*, *Vestergade*, *Søndergade*, *Østergade* og lignende.

I årenes løb er der givet adskillige forklaringer på de nævnte sælsomme navne *Kattesund* og *Ramsherred*. De har været taget fra topografiske, fra fortifikatoriske og

sociale synspunkter, og fælles for dem alle er, at de passer meget godt for den by, for hvilken forklaringen er fremsat, men man finder hurtigt en anden by, hvor de virker højst usandsynlige. Der må imidlertid være en forklaring på, hvorfor disse 2 navne forekommer så hyppigt, som de faktisk gør.

Når man ser, at de er benyttet lige fra hovedgader, som *Kattesund* i København, der var hovedforbindelsen fra den ældste by til stranden, og *Ramsherred* i Aabenraa, der er navn på hovedgaden ud af byen mod nord, til snævre afsides liggende gader, som *Kattesund* i Nysted og *Ramsherred* i Assens og Odense, så kommer man let på den tanke, om ikke forklaringen på disse gadenavne er en lignende som for benævnelsen »På slotsgrunden«, der også findes i flere byer som i Haderslev, nemlig at beboerne i de pågældende gader en overgang har været under en anden jurisdiktion end byens, akkurat som beboerne »På slotsgrunden« var det op til nutiden.

For navnet *Ramsherred's* vedkommende ligger en sådan forklaring næsten udtrykt i selve navnet. Efterleddet er samme ord som det almindelige ord for en retskreds, *et herred*, og forleddet giver da udtryk for, at talen er om en retskreds forskellig fra byens. Den kan sikkert med fordel gennemføres overalt, idet den også lader sig gennemføre på landet, hvor man har enkelte sådanne navne, således i S. Kirkeby sogn, Falster. Man har her i begge øens herreder et *Kirkeby* sogn med kirke blot ca. 1 km fra et *Alslev*. Man kan under de forhold vanskeligt bestride, at kirken er opført ved kristendommens første antagelse, så man har kunnet dyrke enten Kristus i kirken eller Tor i herredets hovedhelligdom. Ved kristendommens endelige gennemførelse er sognet så blevet til to, et om kirken og et om det til kirken omdannede *vi* eller *al*. Betingelsen for, at en sådan tidlig kirke lod sig opretholde var, at den var skærmet af samme kongsgård, der værnede tinget. For N. Kirkeby og N. Alslevs vedkommende var dette den forsvundne *Ravnsborg*, hvis jord gav grundlag for *Ravnse* (1231 *Ranæs*, 1638 *Rauns*) i N. Alslev sogn, og det ca. 1028 opståede torp *Ravnstrup* (1231 *Rafnsthorp*) i N.

Kirkeby sogn, for S. Kirkeby og S. Alslevs vedkommende *Korselitze* (1231 *Køcæliz*), der som *Køge* har navn efter en gammel befæstning. Har der fra den gård været anlagt en særlig blokpost ved S. Kirkeby kirke, vil denne, om den er frigivet til bebyggelse ca. 1020, bedre kunne have givet anledning til en bebyggelse *Ramsherred* end til et torp.

For navnet *Kattesund's* vedkommende ligger en tilsvarende forklaring fjærnere. Umulig er den dog ikke. Som man i vore dage kan karakterisere en dårlig bebyggelse ved et sproglig set så neutralt udtryk som »på det yderste Nørrebro«, således kan man tidligere have karakteriseret en på en kongsgårds jord opstået, men ikke udskiftet, bebyggelse for et »Kattesund«, en fattig, en snæver bebyggelse, selv om vi ikke mere kan se den nøjagtige sammenhæng mellem det anvendte ord og det begreb, det dækker. Det forhold møder man imidlertid også andre steder, og at betegnelsen har holdt sig, kan nok forklares ved, at en udskiftning til særeje kan have ladet vente lige så længe på sig, som der har skullet til, for at et gadenavn som *Klædeboderne* i vore dage ikke længere fastholder den store forskel, der i middelalderens byer var på bygrunde, som man ejede, og bodegrunde, som kun kunne lejes for et åremål.

Denne forklaring af navnet passer udmærket de fleste steder. Grundene langs Kattesund i København kan have været udlejet fra kongsgården *Vestergård*, og tilsvarende forklaringer kan jævnlige gives. For grundene langs *Kattesund* i Nysted er forklaringen særlig god, fordi de ovenfor nævnte grænseforhold gør det naturligt at regne denne bebyggelse opstået, før kongsgården *Vantore* flyttedes til *Ålholm*, og at bebyggelsen først senere er lagt under byen. Det længe savnede bevis for forklaringens rigtighed findes i de senere omtalte privilegier af 1409, hvis særbestemmelser om et »stræde« i byen kun kan forstås under de her nævnte forudsætninger.

Når den ny by, der ca. 1187 opstod syd for den ældre by, fik navnet *Nysted*, så skete det både for at glemme det tidligere navn og al den ulykke, der var kommet over denne by, og for at udnytte den værdi, der lå i navne sam-

mensat med ordet *ny*. Man kender denne værdi gennem alle tider, også vor egen, og ser den i 1180'erne lige så bevidst udnyttet som i vore dage — ellers havde man ikke fra denne periode et *Nysted*, en *Nyborg* og hele 3 *Nykøbing*. Og vi forstår den dag i dag, at der under de givne omstændigheder opstod lede ved det gamle navn, der efter vort kendskab til den tids navngivning antagelig har været *Vantoreborg* eller blot *Oreborg*.

En by i de tider kunne ikke være til uden kirke og uden borg, det lå udenfor mulighedernes grænse. I den ældste by må kirken have ligget i den nordlige ende af den nuværende by — en nærmere bestemmelse er det ikke muligt at give, før det ved en eller anden udgravning lykkes at finde spor af dens fundamenter eller grave fra dens kirkegård. Nærmest i betragtning kommer området lige syd for Bagstrædes udmunding i Adelgade. Nord herfor kan et trekantet torv af tidlig type have ligget.

I den ny by *Nysted* kan kirken ikke være opført på den gamle kirkes sted, da det isåfald ikke med rette kunne siges, at der var tale om et nyt sted. Heller ikke her kendes kirkens nøjagtige beliggenhed, og den lader sig her som i den ældste by kun bestemme sikkert den dag, man finder spor af dens fundamenter eller grave. Her er man dog også istand til at udpege et sted, hvor den sandsynligvis har ligget, nemlig hvor det nuværende rådhus ligger. Det er muligt, at grunden til, at rådhuset i nutiden kunne finde plads her, netop var, at denne grund først sent synes at være blevet bebygget. Bevis ligger der dog ikke i dette, så også her må man afvente, hvad spaden kan afsløre.

Denne by er som den tidligere by anlagt paa jord, der oprindeligt lå under kongsgården *Vantore*. Denne satte en grænse for byens udstrækning mod syd, idet kongsgården naturligvis måtte beholde sin direkte forbindelse med søen.

Det gamle *Vantore* havde ikke været tilstrækkeligt til at skærme byen, det ny *Vantore* var heller ikke stærkt nok, og allerede i slutningen af Valdemar II's tid er man sikkert begyndt at tænke på, om byens forsvar bedst nåedes ved en flytning af *Vantore* nærmere til vandet syd for byen

eller ved en flytning ud i vigen. Man valgte det sidste, for denne udvej muliggjorde, at man kunne lægge borgen i et fra naturens side godt beskyttet terræn, på en ø med både indre og ydre voldgrave omkring.

Det blev vistnok Valdemar II's yngste søn *Kristoffer I* (ca. 1219—1259), der kom til at virkeliggøre disse planer³). Vi ved ganske vist intet om i hvilket omfang, og vil heller ikke kunne få det at vide, før omfattende grundundersøgelser har fundet sted, så man kan se, om borgens grave alle tilhører det oprindelige anlæg eller først har fået deres form gennem senere udvidelser af borgen. Det eneste, der kan siges, er, at en del af borgen nok har været færdig til hans bryllup 1248, for så har man passende tid til de overvejelser, der endte med, at en del af Vantore's bygninger 1286 stilledes til rådighed for klostret og den del af jorden, som lå syd for byens ældre sydgrænse, stilledes til rådighed for en udvidelse af byen.

Vejdæmningen nord for slottet er anlagt for at sætte *Stubberup* i nærmere forbindelse med byen end den oprindelige vej norden om vigen. Den var forholdsvis let at udføre, da en lang smal holm i forvejen dækkede for omtrent hele inderfjorden, og det var en så betydelig vejforkortelse, der nåedes, at man fandt sig i, at man derved samtidigt lukkede inderfjorden for sejlads.

Vejen, der meget godt kan være begyndt med vad ved begge ender af holmen, må være yngre end torpets anlæg, der kan henføres til ca. 1028, siden torpet må regnes opstået ved udflytning af kronens trælle på Vantore, og tilhører sikkert den ældste bys tid, da vigens og de eventuelle vads dybde næppe har været tilstrækkelig for sejlads i 1100årene, således at man allerede da har måttet henlægge skibsfarten til stranden syd for vejdæmningen.

Vejens nuværende meget retliniede løb fra *Stubberup* til holmens østende er naturligvis et resultat af udskiftnings-tidens markomlægninger, men det oprindelige løb har næppe afvejet synderligt fra den nuværende linie, idet den oprindelig må have fortsat lige ud til *Søstrædes* nuværende udmunding i *Adelgade*. Dette viser vejens høje ælde, idet

man derved samtidigt får en naturlig forklaring på det ellers uforklarlige skarpe knæk i Søstræde. Det er opstået ved slottets anlæg, hvor bebyggelsen ved Adelgade var så tæt, at ny gadegennembrud ikke var til at gennemføre.

På det tidspunkt må den nordre del af byen igen regnes at have været sammenhængende bebygget, thi var Adelgade først genopbygget under slottets opførelse, ville en del af bebyggelsen have fundet sted nede ved rørsøen, ikke oppe ved Adelgade, ligesom anlæget af Kattesund på Vantores område viser, at de normale bebyggelsesmuligheder på det tidspunkt var udtømt, så at kongen af sin egen gårds område måtte stille jord til rådighed for de arbejdere og håndværkere, der arbejdede på slottet. De fik anvist boliger i strædet *Kattesund*, en ringe bebyggelse på kronens grund, hvor ingen har ønsket at bo, om der havde været mulighed for bolig andetsteds i byen.

En sådan »barak«bebyggelses navn måtte få en lige så nedsættende betydning, selv om denne senere blev glemt, og særligt, når beboerne ikke fik fulde byrettigheder, men blot blev kongsgårdens tjenere. Naturligvis, i længden har sidstnævnte forskel ikke kunnet opretholdes. Det måtte ende med, at de blev stillet lige med byens borgere. Det er de først blevet ved frihedsbrevet af 1409, thi i det hedder det om borgerne i byen »Item under vi dem, at de må få det stræde fri, som de os har ombedet«. Det har ikke været muligt tidligere at angive, hvad der egentlig mentes med disse ord. Efter det ovenfor udviklede kan der ikke mere være tvivl om, at der hermed menes *Kattesund*, og i frihedsbrevets ord har man da omvendt den bedst mulige bekræftelse på, at den foran givne forklaring er rigtig.

Dette understreges yderligere ved, at beboerne vanskeligt kan have opnået denne frihed tidligere. Den slags forhold er mere end vanskelige at få ophævet. Og når det lykkedes i 1409, er hovedårsagen den, at også byens øvrige borgere noget efter pantsættelsen af by og slot i 1329 til de holstenske grever må være kommet ind under tilsvarende kår, idet de alle da blev tjenere under Ålholm. Det tjener borgerne i 1409 til stor ære, at de, da deres egen frihed kom

i sigte, ikke glemte deres medmennesker i Kattesund, havde medborgerlighed, kammeratskab nok i behold til at bede kongen også unde dem samme frihed.

Det passer altsammen godt med at borgen er anlagt ca. 1242—1248, og med, at byudvidelsen mod syd fandt sted forud for kirkens opførelse ca. 1300.

Før denne udvidelse blev der udlagt plads til et stort rektangulært torv *Gåsetorvet* med plads langs nordsiden til en ny kirke, da byens vækst havde gjort den allerede eksisterende kirke alt for lille. At dette skete inden kirkens opførelse ses også af den mærkelige usikkerhed i bebyggelsen, som man her møder. Snart ligger kirken ud til torvet, snart er der bebyggelse imellem.

Samtidig med torvets udlægning blev *Adelgade* ført videre langs torvets vestside og fortsat i *Fiskergade*, og *Bagstrædet*, nu *Østergades* nordlige del, blev udlagt videre langs torvets østside og fortsat i *Søndergade*.

Derved kom bebyggelsen i *Kattesund* imidlertid til at ligge trafikmæssigt uheldigt, og dette i forbindelse med det fortsatte krav om grunde så nær slottet som muligt medførte, at man fulgte den vej, trafikken selv banede sig, så der langs denne vej fra *Kattesund* til *Bagstrædet* kunne opstå bebyggelse langs begge sider, også ud for kirkegården. Denne del af vejen fik derefter navnet *Østergade*. Sammen med den ny bebyggelse langs torvets østside gav det den dårlige forbindelse fra *Kattesund* til *Søndergade*, men det spillede ingen praktisk rolle, da der ingen anden trafik var syd ud af byen end almindelig markvejstrafik til de dér liggende jorder.

Den vækst og trivsel, alt dette bærer vidne om, gjorde det naturligt at få et *Gråbrødrekloster* til byen. Gråbrødrene tog sig af både sjælepleje og sygepleje for de fattige, så det har været ganske naturligt, at de fik indrømmet brugsret til en del af den gamle kongsgårds bygninger. Efter anlæget af *Ålholm* var disse bygninger nærmest overflødige. De gjorde ihvertfald bedre nytte ved at overlades til klosteret, således at dettes stiftere kunne nøjes med at opføre dormitorium og kirke. 1291 fik de ny midler gennem en pavelig

tilladelse til at give aflad til dem, der besøgte klostret på bestemte dage, og 1293 må klostret og dets kirke have været så vidt færdigt, at ordenen kunne holde sit første kapitelsmøde i det⁴).

Derefter måtte turen komme til byens ny kirke, den nuværende kirke, ved hvis indvielse den ældre kirke må være nedlagt, siden der endnu ikke er fundet spor efter den, hvoraf man vistnok har lov til yderligere at slutte, at den ligesom byens første kirke blot har været af træ. Der var nok af fortrinligt træ at få i omegnen, og byens første kirke er afbrændt, før der var rigtig gang i opførelsen af kirker af sten. Den anden kirke er af hensyn til den øvrige genopbygning sikkert også opført i træ, og er ikke blevet ombygget i sten, fordi man et stykke ind i 1200-årene har været klar over, at der måtte skaffes bedre plads til kirken, og for at få den har man måttet afvente opførelsen af Ålholm og nedlæggelsen af Vantore som kongsgård.

De ældste dele af den ny kirke er koret og langskibet. Begge dele synes fuldført i én omgang, men skibets 2 vestlige fag er længere end de 2 østligste, så man må under arbejdet have vedtaget at gøre skibet længere end først plan-

lagt⁵). Også dette kan tages som vidnesbyrd om, hvor godt byen trivedes i 1300årenes begyndelse.

Rigtigheden af hovedtrækkene i denne fremstilling bekræftes af byens ældste kendte segl.

Seglet⁶) viser et på bølger stående skib af den gamle nef-type med korsprydet mast støttet af 4 stagtove uden

Nysteds ældste kendte segl. 1:1

sejl og udstyret med højt svungne stavne mellem opvoxende indadbøjede planter med store blade.

Det kendes fra et brev dateret 22/7 1535. Omskriften er delvis ødelagt, rester og pladsforhold tillader udfyldningen:

S[IGILLVM CI]VIVM [D]E V[RBE N]I[ESTE]D

oversat: S[egl for bo]rgerne [fr]a b[ye]n N[y]s[t]e[d]. Både blade-
nes former og skibstypen viser, at seglet må være udført efter
forbillede ældre end

1241. Dermed stem-
mer, at seglet ikke
viser Ålholm, hvad
det utvivlsomt ville
have gjort, om det var
yngre end slottets an-
læg ca. 1242—1248.

I en henføring af seg-
let til tiden før 1241
er der ikke noget
umuligt — jvnf. min
tidligere påvisning af
tilsvarende alder for
seglene fra Varde,
Aabenraa, Tønder,
Kolding o. s. v.⁷⁾.
Nævnes kan også
Roskilde domkirkes

Nysteds næstældste segl.

1:1

ældste segl, der er fra før ca. 1150⁸⁾. Byen må have fået
stor betydning efter Valdemar II's erobring af Holsten 1201
med ny privilegier til Lybeck af 26/11 1202. Og da denne
bys segl synes at have været benyttet som forbillede, må
en henføring af byens segl til ca. 1205 anses for den mest
naturlige.

I byens næste segl⁹⁾, der tidligst kendes fra brev dateret
1/6 1584, er skibet moderniseret til et handelsskib med
kasteller for og agter, 3 korsprydede master støttet af stag-
tove både over og under en udkigskurv på midtermasten.
Uden segl og uden planter. Her er omskriften:

SIGILLUM CIVIVM DE NEAPOLIENS

hvor sidste ord er en forkert latinisering af det til byens

latinske navn svarende indbyggernavn, der naturligvis heller ikke kan stå efter *de*, blot sideordet *civium*. Skibstypen er her fra 1500årene. Stampen udført af *Jacop Ebbesøn 1584*.

Endnu en bekræftelse på fremstillingens rigtighed finder man i beliggenheden af de 4 stræder, der fra *Adelgade* førte ned til søen. De har på kortene i Trap følgende navne:

1859	1873 og 1897	1923
Søstræde el. Slotsgade	Søstræde el. Slotsgade	Slotsgade
Gamle Skibbrostræde	Gamle Brostræde	Brostræde
Strandstræde	Nybrostræde	Nybrostræde
Ny Skibbrostræde	Strandstræde	Havnegade

Man ser, at selv om disse navne jævnligt har skiftet med en tydelig tendens til at gøre dem kortere og finere, så efterlader de ikke tvivl om, at *Søstræde* eller *Slotsgade*, hvorfra man først kom ud til dæmningen mod Stubberup og senere gennem et skarpt knæk til dæmningen til Ålholm, er den ældste. Dette er yderligere understreget ved, at *Adelgade* har sit vestligste punkt udfor denne vinkelformede gade, der i idyl og skønhed er noget ganske enestående.

Gamle Skibbrostræde, nu *Brostræde*, er den næstældste, den går fra det egenlige Nysted, nu den midterste del af byen, ned til havnen, omtrent i forlængelse af *Smedegade*, nu *Jernbanegade*.

Nybrostræde og *Strandstræde*, nu *Havnegade*, er de yngste. Den første går fra *Adelgade*, kort før denne udmunder i *Gåsetorvet*, ned til den gamle havns sydlige ende. Den anden går fra *Fiskergade* kort syd for *Gåsetorvet* ned til det sted, hvor nu den ny havn ligger, men hvor der tidligere kun var stejlepladser for fiskerne. Begge disse gader fortsætter efter al sandsynlighed kongsgårdens køreveje ned til henholdsvis havnen og stranden, og må begge have været udlagt, inden kongsgårdens bygninger i 1286 overlodes til klostret.

Ved *Gåsetorvet* lå byens rådhus, mellem kirkegården og det egenlige torv. På Resens kort fra 1677 står nemlig udfor nuværende nr. 5 og 7 ved torvet: »Stedet, hvor rådhuset har standet, som for nogle år siden er afbrudt«. Kort før må det være flyttet til det sted, hvor det nu ligger; det lå dér mere

midt i byen og har antagelig kunnet drage nytte af, at her har byens kirkegård nr. 2 ligget.

Det nuværende rådhus er opført 1839 og ombygget i 1920 på usædvanlig god måde. Det virker meget smukt, som det ligger i gaden, en lille smule tilbagetrukket. Denne tilbagetrækning fandt sted 1839; før den tid lå rådhuset helt ud til gaden.

På torvet lå vistnok også præstegården. Den brændte i 1654 og synes at have ligget her i 1503, da *Oluf Eriksøn* blev sognepræst istedetfor *Peder Nielsøn* (ca. 1430—ca. 1505). Han nævnes som præst i Nysted i et tingsvidne fra Musse herreds ting 1496 30/6 og har vistnok været det meget længe, siden han i 1503 trådte tilbage fra embedet. Hans efterfølger *Oluf Erikssøn* udstedte nemlig et gavebrev »til Helligkorsalter i Nysted kirke for gudstjeneste at holde«. I dette gavebrev nævnes blandt det gods, han skænkede: »en gård og jord«, om hvilken det siges: som »hr. Peder Nielsøn nu ibor«. Den lå mellem gaden og stranden på nordsiden af *Bystræde*, der må være et af de ovenfor nævnte stræder, vistnok det 2det. Dette viser, at han overlevede efterfølgeren, og har fået bolig i en af dennes ejendomme, thi præstegården er der ikke her tale om, som det vil fremgå af det følgende referat af gavebrevets skildring af det øvrige gods. Det omfattede *Munkewænge* mod øst op til klostret, og *Sielekars venge* op til stranden syd for byen og mod nord til »Søndermark«. En *eng og fiskepark*, vest for klostrets abildgård og nord for Klosterstræde, må være det meste af det til byen i tidligere tid hørende område øst for Østergade mellem Bomstræde og Klosterstræde. En *jord* »liggende hos Torfgaden i Nysted« må have ligget ved Adelgade, og kan måske have været den grund, hvorpå det nuværende rådhus ligger. Endelig nævnes forrest i gavebrevet *en gård* vest for »præstegården« og efter den endnu *en gård* vest for denne ud til gaden mellem en skrædders ejendom i syd og kirkegården i nord. Denne angivelse viser, at torvets nordside i 1507 var tæt bebygget. Det var altså branden i 1654, der medførte, at torvet siden blot har haft spredt bebyggelse.

Byens tyngdepunkt lå dengang som nu i byens midterste trediedel, det egenlige *Nysted*.

Meget før gavebrevets tid kan den tidligere kirkegård midt i byen ikke være nedlagt, og pladsen er som tidligere nævnt muligvis delvis anvendt til det ny rådhus. Det må anses for meget ønskeligt, om man ved grundudgravninger i byens midte har opmærksomheden rettet imod, hvad der på denne måde kan skaffes af oplysninger om kirkegårdens beliggenhed og udstrækning, således at den rent foreløbige skildring af byens historie, der foreligger i *C. A. Hansen: Nysted 1409—1909*, kan udvides både bagud og op til nutiden.

Det må i denne forbindelse ikke lades uomtalt, at der foreligger mulighed for at fortælle lidt om et tilløb til en bydannelse forud for byens anlæg.

Forud for de sønderjyske byer, det nuværende Slesvig nord for Sli, Aabenraa og Haderslev kan der påvises tidlige bydannelser, der har været betegnet som *stubbe'r*, øjensynligt det samme ord som tysk *stube*, vort *stue* i ordets ældste betydning som noget, der er udskilt af et fællesskab, hvilken betydning klart foreligger i landskabslovenes *stuf*, *kirkestuf*, jord, der var i kirkens særeje, og ligesom *ornum* undtaget den sædvanlige rebning.

De nævnte *stubbe'r* må efter alt foreliggende hidrøre fra den tyske erobring af Danmark i 934. Den må til formål have haft at aktivere handelen på Danmark gennem en tvangskristning — kongen måtte lade sig døbe — og by-anlæg ved de ny kirker. Formålet blev ikke opnået. Det lykkedes *Gorm II* (ca. 894—ca. 940), Jellingstenens Gorm og hans hustru *Tyrvi Danmarksbod* (ca. 892—ca. 939) at befri Danmark, for Sjælland og omliggende øers vedkommende i 938. Under ham har man nedrevet alle de af Tyskerne anlagte kirker.

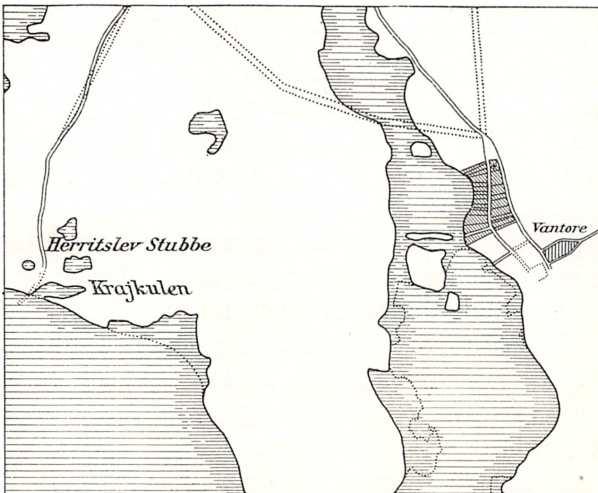
Jorden var imidlertid taget ud af fællesskabet og tilfaldt derfor efter befrielsen kongen eller kronen, undtagen i de tilfælde, hvor den af en eller anden grund måtte leveres tilbage til den tidligere ejer. Disse stubber stod derfor i

stort omfang til rådighed for nyanlæg, og det store antal torper, i hvis forled ordet *stubbe* indgår, må derfor regnes opstået på denne måde. Den sædvanlige forklaring af dette forled ved hjælp af ordet træstub er nemlig ikke tilfredsstillende. Der var altid stubbe på nyrøddet land, og det var altid dyrkerens opgave at få dem af vejen, så der var ingen særlig grund til at betegne et torp ved det, der skulle fjernes, og det er slet ikke til at forstå, at dette ord skal være brugt til at karakterisere torper i så stort et antal, som tilfældet er. Helt anderledes, hvis *stubbe* var betegnelse for den af Tyskerne i 934 udskilte jord. Isåfald er der ikke noget mærkeligt i navnet.

Det er let at se, at et stort antal af disse antagne *stubbe'r* ligger godt for byanlæg, et af dem har endog givet navn til et sådant, *Stubbekøbing* på Falster, og andre indgår i de før nævnte byers tilblivelseshistorie. En *Stubberupgård* med tilhørende landsby *Stubberup* (1348 Stybbesthorp) træffes vest for det oprindelig skovklædte næs, på hvilket *Ålholm* må regnes påbegyndt i årene ca. 1242—1248. Regnes dette torp opstået ca. 1028 ved udflytning af kronens trælle i Vantore, så er det meget naturligt, om det er opstået på jord udskilt i 934. Thi ville man fra sydkysten af Låland opnå let forbindelse med landsbyerne i den sydøstlige del af øen, så var stranden syd for landsbyen *Herreslev* den bedst egnede. I denne landsby løb nemlig veje fra hele øen sammen, fra Nakskov, Maribo og Saxkøbing fra vest og nordvest, fra Sundby overfor Nykøbing Falster over Kettinge fra nordøst, så en landingsplads på stranden syd for landsbyen frembød sig som et velegnet sted for et byanlæg, bedre end den i og for sig mere beskyttede landingsplads i vigen mellem *Ålholm* og *Nysted*, så længe denne vig gik så langt ind i landet som den da gjorde. Dette ses også af den ikke helt ringe bebyggelse, der i vore dage ligger langs vejen op til *Herreslev*, og af, at den store *Stubberupgård* (ca. 119 ha) siden oprettelsen af grevskabet *Christiansholm* i 1734 er blevet drevet sammen med *Ålholm* avlsgård. *Ålholm* er anlagt på overdrevet mellem *Herreslev* og *Vantore*, og den ældste by må have ligget indenfor de 2 holme.

Da *Harald Blåtand* (ca. 924—ca. 986) måtte lade sig døbe ca. 947 og oprette 3 bispedømmer i Jylland, var forudsætningen naturligvis, at han sikrede oprettelsen af kristne kirker, vistnok mindst en i hvert jysk herred, og da han anerkendte kristendommen som landets religion i 966 og lod sin broder *Odinkar* overtage bispesædet i Odense, var det under samme forudsætning for øernes og Skånes vedkommende, men begge gange således, at det blev ham og kronen, der kom til at bestemme, hvor de ny kirker skulle ligge, og hvordan de skulle værnes mod angreb fra den hedenske del af befolkningen, ikke Tyskerne. Han eller *Odinkar* må da have bestemt, at den første kirke der på egnen blev anlagt i ly af kongsgården *Vantore*. Den oprindelige hedenske helligdom må enten have ligget, hvor den nuværende kirke ligger eller hvor klostrets kirke lå.

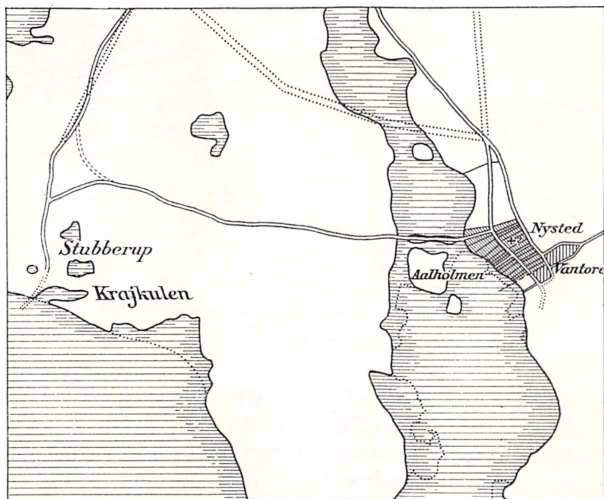
- 934 Et stubbe udskilles i Herreslev sogn mellem Herreslev og stranden udfor Klejkulen. Omkring en af den tyske kejser *Heinrich I* anlagt kirke påbegyndes et byanlæg.
- 938 Kirken nedreves, da den sjællandske øgruppe blev befriet af *Gorm II* (ca. 894—ca. 940).
- ca. 966 En kirke anlægges skærmet af kongsgården *Vantore*, og til den førtes en fra vejen fra *Kettinge* til *Vantore*, det senere *Bagstræde*, udgående ny vej, *Adelgade*.

Vantore ca. 1000

1:40 000

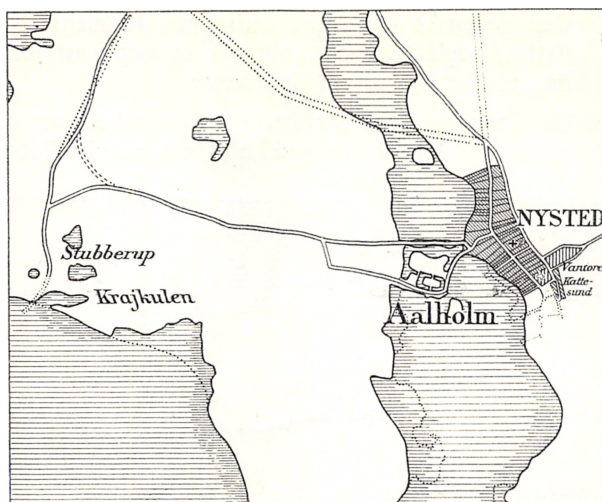
- ca. 1028 Den hedenske helligdom nedlægges. Kronens træle udflyttes, nogle til byen, andre til et torp vest for Hestehaven. Det fik navnet *Stubberup*.
- ca. 1100 Der lægges vej fra Stubberup til byen henover vigen og endende i det øverste stykke af nuværende Slotsgade.

Vantore ca. 1100

1:40 000

- ca. 1150 Kongsgård og by ødelægges totalt af Venderne.
- 1185 Pommern og Mecklenburg under dansk overhøjhed.
- ca. 1187 må der regnes opført ny borg ved Vantore, og der påbegyndes et nyt byanlæg *Nysted* omkring en ny kirke ved en forlængelse af *Adelgade* mod syd.
- ca. 1205 må byen regnes at have fået segl efter forbillede fra Lybeck, og at være udvidet mod nord over den ældre bys grund.
- ca. 1242 —1248 påbegyndes i Hestehaven vest for vigen det ældste *Ålholm*. Vejdæmningen til slottet føres i et knæk op til den ældre vej, det senere *Søstræde* eller *Slotsgade*. Der opstår bebyggelse på den gamle kongsgårds grund. Den får navnet *Kattesund* og får over *Bagstræde* og *Smedestræde*, nu Jernbanegade, forbindelse med *Adelgade* og derfra med havnen og slottet.
- ca. 1275 udlægges *Gåsetorvet* syd for »Nysted« og en række tilstødende gadelinier.

Nysted ca. 1250

1:40 000

- 1286 overlades en del af den gamle kongsgårds bygninger til et Franciscanerkløster øst for byen. *Klosterstræde* opstår, og *Bagstræde* føres videre i en svag bue mod øst gennem *Østergade* til *Kattesund*.
- 1291 får klostret et afladsbrev.
- 1293 er klostrets dormitorium og ny kirke så vidt færdig, at ordenen kan holde kapitelsmøde i Nysted (igen 1319, 1340, 1362, 1378, 1415, 1483 og 1517).
- ca. 1300 påbegyndes en ny *bykirke* nord for *Gåsetorvet*. Den eller klostres kirke må ligge på den gamle helligdoms plads.
- ca. 1310 nedlægges Nysteds kirke nr. 2, der ligesom den ca. 1150 ødelagte kirke må have været af træ.
- 1329 pantsættes *Ålholm* til de holstenske grever.
- 1340 fældes grev *Gert* i Randers af Niels Ebbesen. *Ålholm* forstærkes af *Valdemar Atterdag* (ca. 1307—1375).
- 1409 7/12 giver dronning *Margrethe* (1353—1412)'s søsterdattersøn og medkonge *Erik af Pommern* (ca. 1382—1459) på Nyborg slot »vore borgere af Nystede i Låland fri for alle hånde arbejde og skat, som de hertil har været vante at give og gøre til vort slot *Åleholm* ... Item under vi dem, at de må få det stræde fri, som de os har ombedet«. Dette sidste må gå på *Kattesund*.
- ca. 1425 udvides bykirken med et tårn i vest.

- 1449 15/9 skriver domprovsten i Lund *Peder Axelsøn Thott* om nogle i byen stedfundne forfølgelser.
- 1455 brænder en stor del af byen (igen 1560, 1641, 1651, 1654, 1700, 1720, 1729, 1831 og 1845).
- 1473 ønskes klostret ind under den strængere observans. (1477 gennemført, stridigheder 1480, 1481 og (1482) med bekræftelse 1489).
- 1503 afløses *Peder Nielsøn* som sognepræst af *Oluf Eriksøn*, der giver store gaver til kirken Hellig Kors alter.
- 1519 stadfæster kong *Christiern II* (1481—1559) byens privilegier (ny privilegier 1527 af *Frederik I* (1471—1533) og 1598 af *Christian IV* (1577—1648).
- 1538 blev klostret, der 1531 måtte afgive noget gods, nedlagt. (Dets bygninger¹⁰) kræves nedrevet 1551, 1577, 1578, dets have afgives 1554 til sognepræsten).

Ved den tid har byen rimeligvis haft omkring 1000 indbyggere (1672 var der 691, 1769: 486, 1801: 690, 1901: 1411, og efter jernbanens åbning 1910, i 1921: 1642 og 1945: 1637).

Foranstaaende Artikels Forfatter bryder — som det vil ses — ganske med de hidtil gængse Forestillinger om Nysteds Alder og Oprindelse. Redaktionen føler sig ikke overbevist om Rigtigheden af Forfatterens Slutninger, der forekommer den dristige. Under Hensyn til al den Dunkelhed, der endnu hviler over de fleste Spørgsmaal vedrørende vore Købstæders Tilblivelse og Udvikling, har den dog ikke villet nægte Artiklen Optagelse i Aarbogen.

Redaktionen.

Noter.

¹) Trap: Danmark 4. udg. IV pag. 59. — ²) Sv. Aakjær: Kong Valdemar d. IIs Jordebog, Side 335. — ³) I Trap: Danmark 3. udg. III (1900), pag. 265 er anført, at »borgens anlæg kan føres tilbage til 12. årh., da der opførtes borge ved landets kyster mod Venderne«. Efter sætningen viser, at der ikke for den tidlige datering foreligger andet holdepunkt, end at man i 12. årh. byggede borge mod Venderne. Det gjorde man imidlertid også tidligere; det afgørende er borgtypen, og den er for Ålholms vedkommende afgjort yngre end c. 1200. Oplysningen er da også udeladt i den langt udførligere beskrivelse i 4. udg. IV 210—213. — ⁴) Sådanne møder afholdtes igen i 1319, 1340, 1362, 1378, 1415 samt efter klostrets omdannelse fra konventual- til observantkloster 1473—1477 i 1483 og 1517. — ⁵) Danmarks kirker. Maribo amt (1950) pag. 173. — ⁶) Gengivet efter *P. B. Grandjean*: »Danske købstæders søgl indtil 1660« (1937) tavle 12 d. Udfyldningen er her lidt fyldigere end hos Grandjean. — ⁷) Vore ældre byers tilblivelse 3 (1943) pag. 65—72. 4 (1943) pag. 29. — ⁸) Se Danmarks kirker III, 3 (1951) pag. 1267. — ⁹) Gengivet efter Grandjean tavle 12 e. — ¹⁰) Se Hugo Matthiesen: »Nysted Graabrødreklosters Tomt« Aarbog 1929, pag. 1—7. Jævnfør Ellen Jørgensen: »Et brudstykke af et calendarium fra Franciscaner-klostret i Nysted« i Personalhistorisk Tidsskrift 1928 pag. 3.

Holeby Præstegaard (vestre Længe) 1943.

Fra den gamle Holeby Præstegaard.

Af Svend Jørgensen.

I Dagene ind under Jul 1950 faldt den gamle Holeby Præstegaard for Økse og Sav. I Sommerens Løb har en ny Præstebolig rejst sig paa Skraaningen ret Nord for den gamle. Den ses viden om og følger sig slet ikke daarligt ind i Landsbydyllen — forøvrigt en af de smukkeste og mest uberørte paa Lolland.

Det skal indrømmes, at den gamle Præstegaard var utids-svarende, upraktisk og paa Steder uhyggelig. Meget var der, Sandheden tro, heller ikke gjort i de senere Aar for at holde den ved lige. Derfor heller ikke underligt, at Forfaldet bredte sig ude og inde, mest i den egentlige Beboelseslænge beliggende parallelt med Landsbygaden, medens den delvis ubenyttede ældre Længe mod Vest med sit svære Bindingsværkstømmer, der vidnede om betydelig Ælde, syntes ret uberørt af det almindelige Forfald og parat til at trodse Tidens Tand endnu en rum Tid.

Som Holeby Præstegaard har henstaaet i de senere Aar-tier, var den imidlertid kun en Skygge af, hvad den var i sine Velmagtsdage.

Som alle andre gamle Præstegaarde paa Landet var den i sin Tid en firelænget Gaard, men Stald- og Ladelænger er forlængst nedrevne, og tilbage stod indtil 1950 kun den vestre Længe, der maa regnes for den ældste, og den hidtidige egentlige Beboelselænge i Syd opført 1818 af Præsten *Johan Adam Braës*. I Dr. J. H. Larsens »Laaland og Falster topografisk beskrevne« (1833) fremhæves denne som noget særligt med sine »16 Fag, 14 Alen dybt, deri 6 Værelser, hvoraf 2 gipsede«.

Provst *Henrik Posselt*, der var Indehaver af Embedet 1841—1855, ombyggede Udhuslængerne omkring 1850 og opførte samtidig det endnu bevarede Hus ved Kirken.

Om kort Tid er den gamle Præstegaard jævnet med Jorden, men den store, smukke Have bevares, og forhaabentlig lykkes det paa en værdig Maade at føje den beplantede Tomt ind i Helheden.

Den gamle Gaard forsvandt; men Minderne om den vil leve.

I det efterfølgende skal nogle af disse fremdrages.

I.

Bakkehusets tungsindige Ven.

En Efteraarsdag henimod Aften i Aaret 1788 kørte en Vogn ad den sølede, opkørte Vej mod Holeby. I den sad en ung Mand paa omkring ved 25 Aar.

Det var Digteren *Christen Andersen Lund*, af Kamma Rahbek kaldet »Bakkehusets tungsindige Ven«, der efter 17. Okt. 1788 at være blevet kaldet til Præst for Holeby-Bursø Menigheder nu var paa Vej til sin landlige Præstegaard, hvor Forgængereren *Søren Thørches* Enke *Marie Sophie Thørche f. la Cour* tilbragte Naadensaaret sammen med sine tre smaa Børn.

I Skumringen rullede Vognen gennem den lave Port ind i Præstegaarden. Idet den unge Præst steg af Vognen, kom de tre Børn, to Dreng og en Pige, glædestraalende stor-

mende ud paa Trappen, idet de raabte: »Se, der kommer Far igen!«

C. A. Lund beretter selv, at denne Begivenhed gjorde et dybt Indtryk paa ham og var medvirkende til, at han — forøvrigt efter Tidens Skik — et halvt Aar senere, den 5. Maj 1789, giftede sig med Børnenes Moder. Han gjorde ikke det barnlige Haab til Skamme, men blev en god Stedfader for de tre faderløse Børn: *Peter Christian Thørche* (død 1851 som Præst i Toksværd), *Poul Sophus Thørche* (Urtekræmmer i København paa Hjørnet af Larsbjørnsstræde og Studiestræde) og *Kathrine Elisabeth Cascade Thørche* (gift med Proprietær Nissen paa Boderup paa Falster). I Ægteskabet mellem Lund og den 10 Aar ældre Marie Sophie Thørche var derimod ingen Børn.

C. A. Lund hørte i sine unge Aar til den snævrere Bakkehuskreds og bevarede Forbindelsen med Knud Lyhne Rahbek og dennes højt begavede Hustru Karen Margrethe (Kamma) Heger til disses Død.

Han var i aandelig Henseende Barn af sin Tid, og et af Tidsaandens Grundelementer var det stille, blide Vemod, der fik Udtryk i Elegien.

De bedste af C. A. Lunds Digte (udgivet 1836 efter hans Død) er da ogsaa elegiske Idyller. Meget yndet var i sin Tid Digtet »Landsbykirkegaarden«:

Højt lyder Bedeklokkens Slag
i Aftenskumringen,
og Bonden fra en møjsom Dag
til Hvile vanker hen.
Den muntre Fugl har Øjet luket,
hver Skabning tier nu,
kun Aftenbakkens*) lette Flugt
omcirkler mig endnu.

Til Tanker du indbyder mig
du stille Sovested,
her, hvor den trætte Landmand sig
til Hvile lægger ned,
her Dagens Vænk han fuldendt ser,
og ham er Sønnen sød;
ej vaagner han til Klage mer
og ej til Jordens Nød.

*) Flagermusen.

Ej kunstigt Marmorbilled' her
 begræder end hans Savn.
 Det sorte Kistetår kun bær'
 hans uberømte Navn.
 Vantrevne Hylt sig bøjer ned
 om skumle Kirkegaard.
 Og blomstrende kun Tidslen ved
 de sunkne Grave staar.

Dog hviler her vel mængen Mand,
 som mere ædel var,
 mer streng i Dyd og Pligt end han,
 der Ordensbaandet bar;
 maaske en bedre Taare ned
 paa simple Grave flød,
 end i sit Marmorlejested
 den mægtige man bød.

Og mængen Mø henslummer her,
 som Egnens Smykke var,
 som ej af Guld og Prydelser
 sin Ynde betlet har,
 hvis Smil forkyndte Himlens Fred
 og blid uhyklet Dyd;
 end græder hendes Brudgom ved
 den Grav, der tog hans Fryd.

O! naar og mine Ben engang
 nedsænkes her i Muld,
 og naar ved Sang og Klokkeklang
 man øser Graven fuld;
 da græder og en kærlig Ven
 her ved mit Hvilested,
 og ofte mindes jeg igen
 med stum Vemodighed.

Og ofte Landsbypigerne
 ved Aftenrøden her
 skal glade samles snakkende
 om gamle Hændelser.
 Da tale de om Kærlighed,
 dens bitre, søde Fryd,
 og hver fortæller, hvad hun ved
 om elskte Brudgoms Dyd.

Da sige de: o, nær herved
 en Digter jordet blev,
 som gjorde ingen Mand Fortræd
 og mange Viser skrev.
 Da hædre de endnu min Grav
 med skyldfri Glædes Klang,
 og Egnen giver Genlyd af
 min Ungdoms bedste Sang.

Naar Maanen da gaar rødmende
 bag Kirketaarnet frem,
 og naar de muntre syngende
 fra Graven vandre hjem.
 Da sige de: Gud glæde dig
 i høje Himmelbo!
 Sov, døde Digter, sødelig
 til Dommedag i Ro.

Det blev almindelig antaget, at dette Digt var skrevet i Holeby. Ja, man viste endog paa Kirkegaarden den vantrevne Hyld, som omtales i Digtet.

Det er imidlertid ikke rigtigt. Det er første Gang trykt 1785 i Iversens Poesisamling — altsaa før Lunds Lollandstid.

Saa vel her paa Egnen som andre Steder i Landet var »Landsbykirkegaarden« kendt og skattet helt ned til den nyere Tid. Jeppe Aakjær fortæller saaledes i »Langs Karupaens Bred«, at han i sin Barndom har set Digtet trykt som Skillingsvise, der solgtes paa Markederne. Andetsteds berettes, at 2. og 6. Vers af Digtet 1817 var anbragt paa et Bræt paa Kirkegaarden i Svenstrup paa Als.

C. A. Lund kom aldrig til at synes om Lolland, og en af Grundene hertil var formentlig, at hans Tungsind, der stod i Forbindelse med en legemlig Sygdom, her tog til, ligesom han gentagne Gange var haardt angrebet af »lollandsk Fieber«.

Efter kun 4 Aars Virksomhed i Holeby blev han i 1792 forflyttet til Keldby paa Møn, hvor han tilbragte Resten af sit Liv.

Han døde 1833 og ligger begravet paa Keldby Kirkegaard. Paa Graven staar et stort, simpelt Jernkors med hans Navn og Data. Paa Fodstykket staar Slutningslinierne af

Landsbykirkegaarden — de Ord, han lægger de forbivandrende Landsbypiger i Munden:

Gud glæde Dig
I høie Himmelboe!
Sov, døde Digter, sødelig
Til Dommedag i Roe.

II.

En tragisk Skæbne.

1841 kom der en ny Præst til Holeby. Han hed *Henrik Posselt* og var født 1807 i Næstved. En Tid havde han været Lærer ved Vaisenhuset i København, blev derefter Kateket i Nyborg og kom derfra til Lolland.

Her fik han sit Virke til sin Død. Først som Præst i Holeby-Bursø 1841—55; derfra forflyttedes han til Fuglse-Krønge, hvor han var fra 1855—57, da han kom til Østofto, hvor han forblev til sin Død 1870. Fra 1851 til 1861 var han tillige Provst i Fuglse Herred.

J. J. F. Friis skriver om ham: »Han er en begavet Taler, human Tilsynsførende og en elskelig Personlighed. I Holeby har han bygget en Stald- og Ladelænge af egne Midler, samt ligeledes opført et Huus paa 6 Fag med Ladelænge ved Kirken, og derefter skænket Kaldet samme tilligemed en liden Lund — en sjælden Tro i Israel!«

Henrik Posselt var 3 Gange gift. Her skal kun omtales hans første Hustru *Helene Schmidt*.

Hun var født 1806 i Aarhus som Datter af en Avlsbruger og Vognmand Christen Hansen og Hustru Christiane Sørensdatter.

En Tradition i Familien vil mene, at hun skulde være Datter af en spansk Soldat, men dette kan næppe passe, selv om et og andet i hendes Udseende skal have tydet derpaa.

Da Hjemmet var fattigt, blev hun sammen med en Broder og en Søster opdraget hos en Onkel i Ringsted, Købmand Peter Christian Schmidt (Halvbroder til Christen Hansen). Denne havde ingen Børn og tog derfor Broderbørnene til sig som sine egne.

Et Maleri fra 1831, malet af Professor Frederik Ludvig Storch, viser, at Helene Schmidt har været en overordentlig

Skønhed. Hun maa omkring ved denne Tid være kommet i Huset hos Sognepræsten i Herlufmagle, Dr. theol. Hammer, og har muligt her truffet den unge Henrik Posselt. 1831 blev de gift i Herlufmagle Kirke, og ved denne Lejlighed benævnes hun »Jomfru Helene Schmidt af Wiborggaarden, 25 Aar«. Wiborggaarden ved Herlufmagle ejedes af den førnævnte Dr. Hammer.

Helene Posselt, f. Schmidt
1806—1848
(Efter Maleri 1831)

Henrik Posselt
1807—1870
(Efter Akvarel ca. 1830)

I Ægteskabet var der 6 Børn, af hvilke det første var dødfødt, medens de øvrige levede og opnaaede en høj Alder. Den ældste døde først 1910.

Helene Schmidt fik en tragisk Skæbne. Det berettes paa Egnen, at hun engang under et Besøg i København tabte et lille Barn ud af et højtsiddende Vindue, hvorved det dræbtes, og at hun herover blev sindssyg. Om dette er rigtigt eller ikke, faar staa hen. Om saa er, kan det i hvert Fald ikke have været et af hendes egne Børn, der omkom paa denne Maade.

Den unge Præstekones Forstand havde i hvert Fald taget Skade, og den 14. Juli 1848 blev hun fundet druknet i en Dam i Præstegaardens Have.

Om det var et Selvmord eller Ulykkestilfælde, blev aldrig opklaret. Den ulykkelige Kvinde blev begravet paa Holeby Kirkegaard og tog sin Hemmelighed med sig i Graven.

III.

Moderløs.

Ved Juletid 1880 kom der atter en ny Præst til Holeby. Det var *Hans Kristian Rørdam*, Digteren Valdemar Rørdams Fader.

Han kom fra et lille Kapellanembede i Stege med en dødssyg Hustru og fire smaa Børn, hvoraf den ældste, Sønnen Valdemar, var 9 Aar.

Forgængeren, *Otto Reinhard Emil Pontoppidan*, der beklædte Embedet fra 1871—1880, boede endnu i Stuehuset, hvorfor Rørdam maatte tage til Takke med den vestre Længe med »den smalle Gang«. Ja, en Tid boede Hustruen og Børnene endog hos en Proprietær i Sognet; Alligevel var Glæden stor. Det var jo dog en Forfremmelse. Her var en virkelig Præstegaard i Stedet for den beskedne Kapellanbolig i Stege »Huset ved Volden«.

I sin Digtsamling »Holeby« skriver Valdemar Rørdam mange Aar senere (1940):

En Præstegaard, en Præstegaard paa Landet!
 Ønsket er opfyldt, ja — og Glæden blandet:
 Fra tynde Vægge siver Frost og Fugt,
 og alt er mere løjerligt end smukt.
 Man buldrer ind ad Ladeporten eller
 den lave Staldport, medens Pisken smelder,
 og Hovslag skralder i en stenlagt Gaard.
 Den stiger skraat imellem skæve Længer
 op langs den Vold, hvor Hestegangen staar
 med rustne Takhjul. Dueslottet hænger
 i nøgne Vildvinranker, grønt og hvidt.
 paa Stolpen midtvejs bag et rundt Stakit;
 og Luften klapper af de dovne Vinger,
 som daler strax, naar Charabancen svinger.
 Øverst i Krogen holder Kusken, Søen,
 de fede Brune saa gevaldigt an,
 at de med Jernskrald standser. Op gaar Døren.

den gamle Sognepræst, Pontoppidan,
 i lang brun Slaabrok og med sort Kalot,
 stride graa Buskbryn, Firkant-Skægget graat,
 duknakket høj, en fornem hvas Profil,
 hilser med venlig-træt ironisk Smil.

Saaledes holdt altsaa Familien Rørdam sit Indtog i den gamle Præstegaard.

Det blev ingen lykkelig Tid for den 9-aarige Valdemar Rørdam. I det kolde, fugtige Gæstekammer ved »den lange Gang« laa Moderen, *Bolette Ingeborg Olsen*, døds syg af Tuberkulose.

Far siger ingenting, men Drengen gætter.
 Han ligger ene i et kalket Kammer
 og vaagner blændet i de sorte Nætter,
 naar Lyset paa Servanten staar og flammer.

Han hører Moderen hoste Natten lang, han hører Faderen sukke, og han forstaar.

Og saa kom Moderens Dødsdag, den 12. Marts 1881.

Det regner i den skæve Gaard,
 hvor Børnene i Træsko, det er nyt,
 stamper stolt plaskende fra Pyt til Pyt.
 En kalder. Far! Med hæst forvandet Stemme:
 »Kom ind, Børn; kom og sig Farvel til Mor!«

Med Moderens Afskedsord: »Farvel, min Dreng! Og Gud velsigne dig! Gaa nu!« brændt ind i sit Sind skjulte Drengen sig i Laden »og graver sig i Mørket som et Dyr med Halm i Næsebor og Halm i Øre«.

Sært betagende klinger den moderløse Drengs vilde Klage os i Møde fra den aldrende Digters aabenhjertige Bekendelser.

* * *

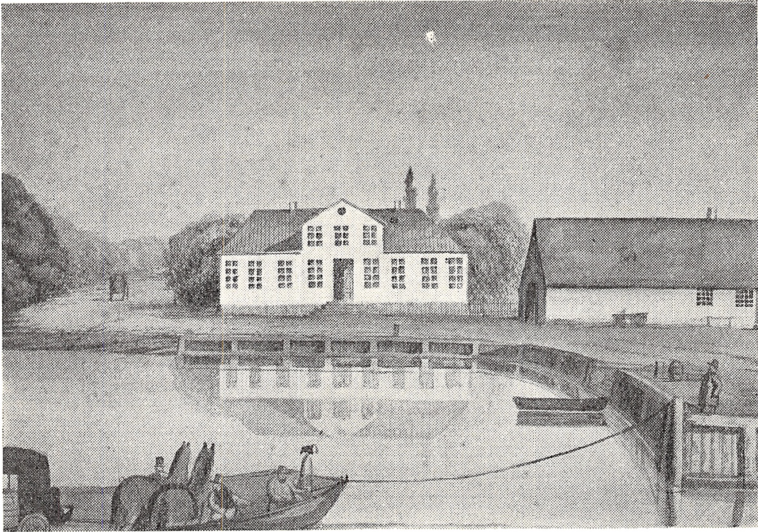
De gamle Præstegaardes Dage er talte.

De er for store, for upraktiske og for dyre at vedligeholde. I bedste Fald bliver de Museer eller lignende; i værste Fald jævnes de med Jorden.

Saaan er det ogsaa gaaet med Holeby Præstegaard.

Men Valdemar Rørdam har sat de gamle Gaarde et smukt Minde, naar han i Digtsamlingen »Den gamle Præstegaard« skriver:

Vuggen gynger, Hjertet slaar,
Aandestrød og Vuggegænge
fulgtes trofast, fulgtes længe
i de gamle Præsters Gaard.
Her i Folkets Midte stod
ofte svagt, men aldrig slukket,
Lyset af et helligt Mod,
her blev Daad og Tanke vugget.

C. Profft: Sundby Færgesgaard paa Lolland (Stiftsmuseet i Maribo).

Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867.

Færgemændene.

Af J. Jørgensen*)

Det er vel rimeligt at antage, at Overfarten fra Sundby til Nykøbing Falster, i al Fald saa længe der har været Tale om en ordnet Forbindelse, er foregaaet fra det Sted, hvor de sidste Rester af den sørgeligt mishandlede gamle Færgebro endnu ligger. Om denne Færgeforbindelse i de ældste Tider vides ikke ret meget. I Aaret 1568 skriver

*) Adjunkt J. Jørgensen efterlod sig ved sin Død 1949 et større Manuskript om Sundby Færgested, af hvilke vi her bringer den Del, der skildrer Færgestedets ældste Historie indtil 1867, da Christian den 9's Bro blev bygget. Manuskriptet er velvilligst overladt os af pens. Lærer, cand. theol. G. Christiansen, Holte, hvem vi herved bringer vor bedste Tak.

Provst Hans Jørgensen Sadolin i Thoreby i sin Jordebog over Musse Herrer under Omtalen af Sundby By: »Krone-Tjenere til Nykøbing: Færgemanden«, og om Sundby Husmænd siger han, at »de tjener kongelig Majestæt paa sit Færgested«. I et andet, udateret men gammelt, Dokument læses, at »det Sundby Færgested skal høre til Aalholm og ikke til Nykøbing«. Forholdet var dette: Færgævæsenet opstod paa den Maade, at enten de kongelige Lensmænd eller Byerne (Borgmester og Raad i Forening) havde Pligt til at sørge for Overfarten over de forskellige Sunde og Bælter i Danmark. Disse Overfarter gav efterhaanden gode Indtægter, hvorfor de gjordes til Privilegier for vedkommende Len eller By, som saa senere bortforpagtede eller solgte dem. Nu var i det 16. Aarhundrede baade Thoreby og Nagelsti Birk Kronlen, der var henlagte snart under Aalholms og snart under Nykøbing Slots Len. (Lenene gik, som bekendt, ved Enevoldsmagtens Indførelse 1660 for en Del over til at blive de nuværende Amter).¹⁾

At efterspore de enkelte Færgemænds Navne volder i Almindelighed visse Vanskeligheder, og for de ældre Tiders Vedkommende beror det nærmest paa rene Tilfældigheder, hvem man træffer paa i saa Henseende. Ligeledes er de Oplysninger, der kan tilvejebringes om disse Færgemænds Liv og Person, højst forskellige, men selv det lidet, der drages frem, kan jo have sin Interesse.

I et af Christian den Andens aabne Breve angaaende Lolland læses følgende:*)

Hans Kortlevende (Hans kortleffuint) fik Livsbrev paa Sundby Ferge at have, nyde, bruge og beholde med al sin Tilliggelse, intet undtaget. Dog med saa Skel, at han skal gøre og give saadan Afgift af hende, som det af Arild afgiven er og holde saadan Tyng og Tjeneste, som der og plejes at holde.

Givet paa vort Slot Vordingborg Løverdagen næst efter vor Frue Dag, Aar 1516²⁾.

*) Retskrivningen er her og i andre følgende gamle Dokumenter tillempt efter Nutidens Skrivemaade, hvorimod selve Ordene og Sprogformen bibeholdes uforandret.

Hvor lang en Levetid, der, Navnet til Trods, blev Færgemanden Hans Kortlevende forundt, ved jeg ikke, ligesom jeg nu ikke kender nogen Færgemand før i Aaret 1597. I dette Aar tilstiller *Hans Færgemand* i Sundby Dronning Sophie af Mecklenborg, Frederik den Andens Enke, paa Nykøbing Slot følgende Supplication (Bønskrift):

Højbaarne Fyrstinde, Allernaadigste Dronning!

Jeg giver Eders Majestæt paa det underdanigste ydmygeligen tilkende, at jeg fattige Mand, Eders Naades Undersaat og Færgemand her udi Sundby Færgegaard, staar udi Eders Naades Jordebog for 14 Daler aarlig Udgift af fornævnte Færgegaard, og jeg nu af Guds Forsyn er tilføjet nogle smaa umyndige Børn, og sig nu tildrager en meget dyr Tid med hvis (d. e. hvad) til Husholdning behøves. Ogsaa er her en ringe Sæde Jord til Færgegaarden at hjælpe sig med. Derfor foraaarsages jeg fattige Mand til Eders Naades Højmægtighed, at Eders Naade vilde mig noget efterlade af fornævnte Pending, som jeg staar aarlig anskreven for. Den evige Gud vil Eders Majestæt det igen belønne med langvarendes Karskhed og Sundhed til Liv og Sjæl, evindeligt. Amen.

Eders Naades underdanige Tjener

Hans Færgemand udi Sundby Færgegaard³).

Skønt Dronning Sophie havde Ord for, at slige Bønskrifter saare ofte fik hendes tyske Paategning: ist abgeschlagen, synes hendes Hjerte ved denne Lejlighed at være blevet rørt, thi Skrivelsen vender tilbage med Paaskriften: Nykøbing 12. Martii 1597. Hans Fehrmann (d. e.: Færgemand) ist bewilligt 2 Thaler.

Hans Færgemand nævnes i al Fald endnu 1608.

En efterfølgende Færgemand, *Morten Sørensen*, synes at have staaet paa en ret fortrolig Fod med samme Dronning Sophie. Ikke alene handler han Hest med hende, men han anmoder hende ogsaa om at staa Fadder til sit Barn.

Det hedder herom: Bekender jeg, Morten Søffrensen, værendes udi Sundby Færgegaard, at jeg haver annammet 24 Rigsdaler i Markstykker af ærlig Mand, Johannes Oberberg⁴), Dronning Majestæts Sekretær, for en Hest, som min allernaadigste Dronning haver købt af mig. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet her neden under.

Nykøbing d. 6. Juni 1620.

Morten Søffrensen⁵).

Og andetsteds oplyses: 25/8 1622 har Færgemanden her i Sundby, Martin, bedt Dronningen til Fadder, og foræredes der ham 2 Rdlr.

I Aaret 1643 træffer vi som Færgemand i Sundby *Baltzer Zachow*, der i Aalholm Lens Jordebog staar ansat til en aarlig Afgift af 14 Rigsdaler, altsaa det samme Beløb, som i 1597 Hans Færgemand skulde betale Dronning Sophie paa Nykøbing Slot, men som det lykkedes ham at faa nedsat til 12 Rigsdaler. Baltzer Færgemand nævnes i al Fald endnu 1648 og er uden Tvivl afløst af *Jørgen Fyrbøder*, der omtales som Færgemand i Aaret 1652. Fra dette Aar kendes samtlige Færgemænd i Rækkefølge lige til Sundby Færgævæsens Ophør i 1867.

I en kongelig Skrivelse, udgaaet fra Danske Kancelli, og stilet til Friedrich von Barnewitz, Befalingsmand over Nykøbing Len, læses følgende:

Vor Gunst tilforn!

Vid, at vi naadigst haver forundt vores Livkarl *Simon Nielsen* den Færgegaard med dens Tillæg og Færgemands Tjeneste mellem vore Lande, Lolland og Falster, som *Jørgen Fyrbøder* nu haver. Det vi dig til Efterretning ville lade vide, at hannem herudinden af dig al fornøden Befordring ske kan⁶⁾.

Hafniæ, 10. Novbr. 1652.

Som en almindelig Tilkendegivelse af denne *Simon Nielsen*s Beskikkelse til Færgemand udgaar fra Kancelliet nogle Maaneder efter følgende »aabne Brev«:

Gøre alle vitterligt: At vi *Simon Nielsen*, som os for *Livkarl*⁷⁾ nogen Tid tjent haver, paa underdanigst Ansøgning og Begæring naadigst forundt og tilladt haver, saa og hermed bevilger og tillader, at han *Sundby Færgetjeneste* og Gaard med dets Tiliggende Ager og Eng, Græsgang og Fæld med *Thoreby Mænd* i *Naulstie Marker*, *Sønder* og *Nørre Vænger*, *Grænge* og *Sundby Fang*, som ungefær skal være efter den derom gjorte 4 Mands Afsigt⁸⁾ fyrretyve og seks Skæpper Bygland, tresindstyve og fire Skæpper Havre Land og elve Læs Eng⁹⁾, og hans Formand for hannem hans Livstid haft haver — maa nyde kvit og frit hans Livstid, foruden nogen Afgift til os og Kronen. Dog skal han derimod tiltænkt være forbemeldte Færgegaard med dertil behørig Færger og Border vel vedlige at holde, saa enhver, der hans Tjeneste behøver, velbefordret og ubehindret kan overkomme

for billig Betalning, hvortil vi hannem og naadeligen haver bevilget til Ildebrand og forbemeldte Færges Vedligeholdelse, eftersom dertil behøves og af Arilds Tid sket er, Træer ud af vores og Kronens Skove paa de Steder. det mindst til Skovskade være kan, hvilke hannem og til Fornødenhed, som forbemeldt, ud af Lensmanden paa vort Slot Nykøbing paa Ansøgning skal udvises.

Thi byde vi og befale Lensmanden paa forbemeldte vort Slot Nykøbing, den som nu er, heller kommendes vorder, at de forbemeldte Simon Nielsen herved handhaver¹⁰⁾ og ikke tilsteder, hannem herudinden nogen Indpas¹¹⁾ at ske udi nogen Maader. Hafniæ, 13. Januar 1653.

Kort Tid herefter faar Friedrich Barnewitz fra Kancelliet Anmodning om »sig om Sundby Færge at erklære«:

Eftersom Simon Nielsen underdanigst lader anholde og begære, at Færgebroen ved Sundby Færgen udi vort Len, som skal være meget brøstfældig, maatte repareres med Tømmer, Pæle, Bolter og anden Fornødenhed, da bede vi dig og naadigst ville, at du med dennem, som derpaa Forstand haver, forbemeldte Færgebros Brøstfældighed lader besigtige og fornemme, hvad dens nødvendige Reparation kan komme at koste. Hvorom du os siden din underdanige Beretning udi vores Cancelli haver at indskikke, saavel som og hvormeget Tømmer dertil behøves, og hvor det paa vore og Kronens Skove uden deres Skade bedst kan mistes. Hvorefter vi os videre naadigst derpaa vil vide at resolve.

Hafniæ, 28. Marts 1653.

Af Ekstra-Skattemandtalslisten for Aaret 1657 fremgaar det, at Simon Færgemand betalte i »Kvægskat«: 2 Rdlr. 3 Sk. af en Besætning paa 4 Heste, 3 Køer, 10 Ungnød, 14 Faar, 11 Lam, 29 Svin og 5 Bistader. I Følge Regnskabsbogen for Thoreby Kirke maa han være død i Regnskabsaaret 1. Maj 1675—1. Maj 1676, idet der i dette Tidsrum i Ligpenge for Simon Færgemand er betalt til Kirken 4 Rdlr.

Hans Efterfølger var *Hendrik Wegener*, der overtog Færgeriet 29/11 1676 og endnu nævnes 1693.

Derefter kommer *Frantz Eberhard Busch (Busk)*, som blev Færgemand i Efteraaret 1693, og som, inden han kom til Sundby, havde været Forpagter af Korselitze og derefter Færgemand ved Grønsund med Bopæl i Næs. Her paa sidste Sted havde han forøvrigt en mærkelig Konflikt med Stedets

Præst, Sognepræsten i Aastrup, Peder Andersen Damb. Denne nidkære Mand var en ivrig Revser af de »Store og Fornemme«, blandt hvilke han navnlig havde et godt Øje til Amtsforvalter Hans Ravn¹²⁾ i Nykøbing, Frantz Busk og Sognefoged Jens Nielsen Orm i Næs. Der fortælles, at han engang i en Prædiken brugte denne Vending: »Ravnen sidder paa Busken, og Ormen kryber derunder; forbandede være de alle tre«. Senere fik de imidlertid Ram paa Præsten. I Aaret 1691 fik et Kvindfolk, Karen Hansdatter et uægte Barn, til hvis Fader hun udlagde en Jeppe Jørgensen, men Præsten, som formodentlig har ment, at det ikke hang rigtig sammen hermed, fik Barnemoderen til at udlægge Frantz Busk som Fader til hendes Barn. Busk lod Kvinden stævne for Birketinget og arrestere. Præsten kom for en Provsteret og blev suspenderet fra sit Embede. Hans Sag stod saaledes ikke godt, men yderligere forværrede han den med følgende barnlige Ubesindighed. Frantz Busks Kone fik kort efter et Barn, som under Dambs Suspension skulde døbes i Kirken af Præsten fra Falkerslev. Paa Daabsdagen laaner Damb Kirkenøglen af Degnen og gaar med den i Lommen paa Visit hos en Bonde i den Hensigt at faa Barnedaab og Gilde forpurret. I sidste Øjeblik, da hele det fine Selskab var ved at køre tilbage igen og lade Barnet hjemmedøbe, udleverer han dog Nøglen. Damb kommer for en Provsteret, og det ender med hans Afsættelse.

Busk var kun Færgemand i nogle faa Aar. I Efteraaret 1703 indsendte hans Hustru Sophie Elisabeth et Andragende til Kongen om, at det paa Grund af hendes Mand's store Svaghed, der var saa faretruende, at hun hvert Øjeblik befrygtede, han skulde dø bort fra hende og »5 uforsørgede og uopførte Børn«, allerede nu maatte forundes hendes tilkommende Svigersøn at tiltræde Færgetjenesten. Svaret lød: »skal ske«, og den 10. Novbr. 1703 fik *Peder Nielsen Fugl* Bestalling som Færgemand. Han var gift med Frantz Busks ældste Datter, Sophie Amalie, der begravedes i Thoreby 1. Juni 1735, 55 Aar gl.

Mens Peder Fugl var Færgemand, solgte Kong Frederik den Fjerde Fuglsang-Priorskov Godser til Kammerherre,

Stiftamtmand Gabel, der samme Aar solgte dem til Abraham Lehn, hvorved da ogsaa Færgeretten overgik til privat Eje. Herom staar følgende i Skødet af 16/10 1726:

»Hvad sig Færgerettigheden angaar, da bestaar den i Henseende til Færgefarten fra Sundbye i Lolland og til Nykøbing i Falster og ligeledes fra Falster og til Lolland. Og naar den itzige (d. e.: nuværende) Færgemand Peder Fugl enten ved Dødsfald eller i andre Maader afgaar, da maa Os elskelig Hr. Christian Carl von Gabel og hans Arvinger, samt efterkommende Ejere beskikke dertil, hvem de vil; dog at derpaa allerunderdanigst søges Vores allernaadigste Ratification; saa skal de derhos og være betænkt paa og se derhen, at Færgeløbets Fartøjer holdes i forsvarlig Stand, og at de Rejsende forsvarlig beforders, alt efter Vores om Færgeløbene allernaadigst udgangne Forordninger og ellers andre allernaadigst gjorte Anstalter«.

»Færgegaarden, Sundby No. 5, som bebos af den os allernaadigst beskikkede Færgemand ved Navn Peder Fugl, der formedelst sin Tjenestes Forretninger haver den fri for Skat og Landgilde, staar ellers udi den nye Landmaalings-Matricul for Ager og Eng 5 Tdr. 1 Skp.«.

Peder Fugl, der næppe er død i Sognet, afløstes af *Wilhelm Kaalund*, der overtog Færgestedet 4/7 1737. Om Kaalund læses i Nykøbing Kirkebog: »Torsdagen 9. Oktober 1732 om Eftermiddagen blev efter kgl. Tilladelse kopulerede paa Slottet hos Regimentsskriveren: Monsieur Wilhelm Kaalund, Fuldmægtig hos Amtmand Landorph og Jomfru Lisbeth Kirstine Collin, og siden holdtes Bryllup inde paa Slottet«. Elisabeth Kaalund begravedes i Thoreby 28. Januar 1751, 42 Aar gl. Kaalund viedes derefter, i Følge kongelig Tilladelse, i Hjemmet i Sundby 9. Maj 1755 til Barbara Cathrine Hackenburg. Wilhelm Kaalund døde 8. Maj 1760, 68 Aar gl. og hans Enke 31. Juli samme Aar. Af Skifteprotokollen ses det, at Kaalund efterlod sig følgende Børn: Af 1. Ægteskab Else Marie Kaalund, 28 Aar gl, gift med Rasmus Olesen, Forpagter paa Ulriksdal, og Jomfru Sophie Amalie Kaalund, 21 Aar, opholdende sig hos sin Svoger, fornævnte Rasmus Olesen. Af 2. Ægteskab var der en lille Pige, Engel Christine Elisabeth Kaalund, paa 4de Aar. — Ved Skifteforretningen, der sluttedes 28. Decem-

ber 1761, mødte Ridefoged paa Fuglsang Berendt Stub, for paa Kammerherre Wallmodens Vegne at gøre Fordring i Boet paa følgende præfererede Beløb:

1. Brøstfældighed paa Færgegaarden.....	270 Rdl. 5 M. 5 Sk.
2. Resterende Afgift til Maj 1755.....	500 Rdl. 0 M. 0 Sk.
3. Resterende Afgift fra Paaske 1755 til Paaske 1760	383 Rdl. 2 M. 0 Sk.
4. For Sædekorn til Vaarsæden 1760.....	8 Rdl. 3 M. 0 Sk.

Ialt... 1162 Rdl. 4 M. 5 Sk.

I Følge Kontrakten af 4/7 1737 om Overtagelse af Færgeri og Færgegaard var Kaalund pligtig at aflevere Færgegaarden i samme forsvarlige Stand, hvori han havde modtaget den. Boet søgte imidlertid at forsvare sig med, at Kaalund i sin Tid havde bygget et Stykke Hus til Færgegaarden; dog dette var foregaaet for ca. en Snæs Aar siden, og om det var sket for Kaalunds eller Herskabets Regning, kunde nu ikke efterspores. — Kirkeværgen Mads Brun i Thoreby gjorde Fordring paa 20 Rdlr. i Ligpenge for Kaalund og hans Hustru, der jo begge var døde med faa Maaneders Mellemrum, men disse Udgifter slap dog Boet for at betale, efterdi »afdødes og hans Hustrus Lig maatte gratis og uden Betaling nyde Lejer-Sted i Kirken.«

Den næste Færgemand bliver Birkedommer *Jens Knub*, gift med Maren Knub. De mistede i Aaret 1777 deres eneste Barn, en ung, haabefuld Søn, Samuel Lucas Knub, Discipel i Mesterlektien i Nykøbing Latinskole. Han døde af Kopper efter 4 Ugers haardt Sygeleje og blev begravet paa Thoreby Kirkegaard paa sin 18-aarige Fødselsdag, den 28. Juni 1777. Sognepræsten, Dr. theol. Jens Sandøe, holdt Ligtalen, der foreligger trykt, over ham, i hvilken han jo navnlig søger at trøste Forældrene i deres store Sorg. For Resten synes det, som om Ægteparret Knub ikke altid har staaet i intim Forbindelse med Kirken; thi i Aaret 1762 udstedes et kgl. Rescript til Biskoppen om, »at Færgemanden Jens Knub og Hustru, som over Aar har entholdt sig fra Sacramentet, maa igen dertil, uden at udstaae Kirkens Disciplin, antages«. Jens Knub begravedes 3. Oktober 1780, 64 Aar gl. (naar

Sognepræsten Dr. Sandøe i en senere Tilføjelse anfører 16. Oktbr., er dette vist ikke rigtigt), hvorefter hans Enke endnu i en Aarrække beholdt Færgegaarden. Hun levede sine sidste Dage i Gdr. Peder Børsens Inderstehus i Flintinge og døde i Aaret 1795, 80 Aar gl.

Efter Knub kommer *Johan Christopher Schmidt*, der ved Folketællingen i 1801 angives at være 37 Aar gl. og er i 1. Ægteskab med Birthe Kirstine Pedersdatter, som siges at være 52 Aar og gift 2den Gang; hendes 1ste Mand var den »paa Nykøbing Slots Grund boende Skipper Hans Pedersen Løye«. Johan Schmidt fæstede Færgegaarden 18. Juli 1792. Den 3. Novbr. 1792 døde hans Svigermoder, Søren Brasens Enke fra Nykøbing, 71 Aar gl., og den 8. Juli 1801 hans Moder, Birthe Marie Haagensdatter, 78 Aar gl. Da Schmidt fratraadte Færgeriet, flyttede han til Radbjerg, Væggerløse Sogn, og her døde hans Hustru 22. Oktbr. 1814, i Følge Kirkebogen 70 Aar gl. I 1817 solgte Schmidt sin der »ejende og paaboende Udflyttergaard« og flyttede til Nykøbing, men hvor han er død, har jeg ikke fundet. Schmidts Eftermand bliver *Hans Jochum Junior*, født i Saksjøbing 4. Januar 1791, Søn af Købmand Jørgen Hansen Junior og Hustru Johanne Kirstine Lindhardt. Han viedes 26. Juni 1811 i Saksjøbing Kirke til Frederikke Wilhelmine Kronmann, født 1792 i Holeby Sogn, Datter af Forpagter paa Raahaagegaard Johan Christian Kronmann og Hustru Margrethe Pedersen. Junior fik Fæstebrev paa Færgegaarden og Færgestedet 20. Decbr. 1811. Han døde Natten mellem 30. og 31. Juli 1839, 49 Aar gl., hvorefter hans Enke i en Aarrække beholdt Færgeriet, til Dels med Sønnen Jørgen Junior som Bestyrer. Hun døde i Nykøbing F. 21/7 1883, 91 Aar gl.

Mandagen d. 17. Maj 1852 er der stor Auktion i Sundby Færgegaard, hvor »Madame Junior lader bortsælge største Delen af sit betydelige Ind- og Udbo samt Besætning af alle Slags«. Der averteres saaledes med 8 gode Heste, 13 udmærkede Malkekøer, Ungkvæg og Kalve, en Tyr, Faar med Lam, og Svin, og endelig 2 Æsler med Dragter og Mælke-spande. Dagen efter, 18. Maj 1852, afstod Fru Junior sit Fæste til Landmand *Carl Mogens Rasmussen*, Ejer af So-

phiendal ved Nakskov, født i Sakskøbing 12. August 1819, Søn af Regimentskirurg, Læge i Sakskøbing Alexander Rasmussen og Hustru Sophie Kirstine Magdalene Boje. Han ægtede 26. Marts 1844 Nielsmine Kirstine Andersen, født i Nykøbing F. 27. Septbr. 1820, Datter af Godsforvalter i Sundby Peter Andreas Andersen og dennes 1ste Hustru Kirstine Sølling. C. M. Rasmussen havde fra 1. Maj 1860 desuden forpagtet Hovedgaarden Fuglsang, men døde allerede 28. Septbr. 1860, lidt over 41 Aar gl. Hans Enke fortsatte derefter Færgevirksomheden til dennes Ophør i 1867, hvorpaa hun drev Færgegaarden til 1884, da hun fraflyttede denne (Løsøreauktion i Færgegaarden 18. Novbr. 1884). Hun døde paa Frederiksberg 5. April 1895, 74 Aar gl. og ligger begravet paa Thoreby Kirkegaard*).

Sundby Færgemænd i kronologisk Rækkefølge:

1516	Hans Kortlevende.
1597	Hans Færgemand.
1620	Morten Sørensen.
1643	Baltzer Zachow.
1652	Jørgen Fyrbøder.
1652—1676	Simon Nielsen.
1676—1693	Hendrik Wegener.
1693—1703	Frantz Busk.
1703—1737	Peder Nielsen Fugl.
1737—1760	Wilhelm Kaalund.
1760—1780	Jens Knub.
1780—1792	Enken Maren Knub.
1792—1811	Johan Schmidt.
1811—1839	Hans Jochum Junior.
1839—1852	Enken Frederikke Junior.
1852—1860	Carl Magnus Rasmussen.
1860—1867	Enken Mine Rasmussen.

*) Adskillige af de Datoer og Aarstal, der for disse Slægters Vedkommende er anført paa Gravminder paa Thoreby Kirkegaard, stemmer ikke overens med de officielle i Sognets Kirkebøger.

Noter.

1) Tidsskrift for Søværnen 1902, Bind 73, Side 284. — 2) Suhms Samlinger til Den danske Historie II, 2, S. 75. — 3) Dronning Sophies Kammerregnskab 1/1 1597—5/6 1598. 1 Pk.. Bilag 4. — 4) Johannes Oberberg, Dronning Sophies Sekretær og Rentemester, død 1632. Et Epitaphium (Trætavle) over ham findes i Nykøbing Kirke. — 5) Dronning Sophies Kammerregnskab 1619—20, Bilag til Regnskab I, Nr. 80. — 6) Smaaalske Tegnelser. — 7) Livkarl, »en Betjent, som paa Jagten og ved højtidelige Lejligheder, til Hest og bevæbnet med Bøsse følger Kongens Person«. (Molbechs danske Ordbog). — 8) Afsigt: Kendelse, afsagt af Skønsmænd. — 9) Til Belysning af disse Opgivelser tjener følgende: Arealet paa Lolland-Falster opmaales i sjællandske Skæpper Alen. Naar Sundby Færgegaard paa dette Tidspunkt havde 46 Skpr. Bygland, 64 Skpr. Havreland og 11 Læs Eng, svarede dette efter gammel Sædelands Takst til 46 Skpr. + 32 Skpr. (1 Skp. Bygsæd = 2 Skpr. Havresæd) + 11 Skpr. Land = 89 Skpr. Land, eller $14\frac{2}{3}$ Td. Land (à 14000 Kv.-Alen). Efter gammel Hartkornstakst for Sædeland skulde dette — da 3 Skpr. Sædeland svarer til 1 Skp. Hartkorn, 1 Læs Eng til 1 Skp. Land eller 3 Læs Eng til 1 Skp. Hartkorn — svare til ca. $29\frac{2}{3}$ Skpr. Hartkorn Sjællandsmaal, eller knap 5 Td. Hartkorn (30 Skpr. = 5 Tdr.). Naar Færgegaarden senere ved Matriklen af 1688 blev takseret til 5 Tdr. 1 Skp. Hartkorn, det samme Hartkorn som Gaarden har haft til den nyeste Tid, maa Jorden altsaa have vist sig at være noget bedre end Taksten 3 Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn, og Færgegaarden fik derfor lidt over 5 Tdr. Hartkorn i Stedet for lidt under. — 10) handhave; tage sig af, drage Omsorg for. — 11) Indpas; Indgreb. — 12) Hans Ravn; Amtsforvalter i Nykøbing Amt 1681—1702.

Smaastykker.

En Mariboborger i Senkatolicismens Dage.

I den lille Klosterby Maribo, med det store Torv, var der henimod Jul 1512 Sorg og Ængstelse i en anselig Gaard i Byen, hvor den velstillede Borger og Brygger, Laurens Ingvordsen og hans Hustru boede. Husherren var syg, og han selv og hans nærmeste var klare over, at der ikke kunde være langt igen.

Det var en from Mand, der her laa paa sit yderste, den katolske Kirke trofast hengiven. Sin Omgangskreds og sine Venskabsforbindelser havde han i ikke ringe Grad søgt indenfor Gejstligheden, baade Byens og Egnens. Til Maribos store og højt ansete Birgittinerkloster var han nær knyttet, stod paa den bedste Fod med Abbedissen, var en god Ven af en af Søstrene, Anna Brahesdatter, af Skriftefaderen og af Klosterets Kapellaner. Til hans Omgangsfæller hørte ogsaa Hans Pedersen, Præst ved Maribos nu forlængst forsvundne Sognekirke Nord for Klosteret, og Degnen Laurens. Ude omkring i Landsbyerne havde han andre gejstlige Venner — Hr. Jens i Holeby og Hr. Laurens i Tillitse. Men hvad særlig viser Laurens Ingvordsen som en from Mand var, at han, som forøvrigt mange andre fromme Lægdmænd, havde søgt og faaet Optagelse i Broderskaber, der var knyttet til Klosterordener — for hans Vedkommende ikke mindre end fire: Helligaandsordenens, Cisterciensernes Vor Frue Broderskab, Johannitternes og Antonitternes. En saadan Samfølelse med religiøst ligesindede var vistnok noget ganske usædvanligt.

Og nu laa han altsaa og skulde dø. Men der paahvilede ham jo den Pligt at træffe Bestemmelse om sine jordiske

Ejendele, først og fremmest sørge for sin Hustru. Havde han haft Børn, var i al Fald ingen mere i Live.

Saa samledes da en mørk Vinterdag den 21. December — det var den hellige Thomas Apostels Dag — en lille Kreds om hans Sygeleje, foruden hans Hustru gamle Venner og Kendinge, sikkert alle Borgere i Maribo. Der var hans Frænde Hans Pedersen, og der var Niels Rasmussen, Peter Larsen og Niels Klejnsmed. Testamente skulde affattes, og antagelig var ogsaa en af hans gejstlige Venner til Stede for at sætte Testamentet i Form og nedskrive det. Det er til endnu.

Efter sædvanlig Skik og med en meget brugt Formel begynder det saaledes: »Mens saa er, at intet er vissere end Døden og intet er uvissere end Dødens Time — endog at jeg, Laurens Ingvordsen, er syg til mit Legeme, haabes mig til Gud karsk at være til min Sjæl. Thi skikker jeg af det Gods, som Gud haver mig forlenet, Gud til Lov og min Sjæl til Salighed«. Derefter opregnes saa hans testamentariske Bestemmelser. Hans Hustru skal beholde Bryggergaarden med alt »Bryggerede« og følgelig fortsætte Virksomheden. At hun faar hans to bedste Senge og alt Køkkentøj var nærmest en Selvfølge. Men desuden faar hun til Minde om ham en Guldring og en Sølvske.

Som i saa mange af Tidens Testamenter er Gaverne til Kirken ikke de ringeste — »Gud til Lov og hans Sjæl til Salighed«. Den største og værdifuldeste Gave tilfaldt, som man næsten kunde vente det, Maribo Kloster — for begge Ægtefællers Sjæle. Birgittinerne her fik tildelt Halvdelen af Bryggergaarden, hvor dog hans Enke skulde blive boende til sin Død. Til Gengæld skal han begraves i Klosterkirken — have, som det hed, sit Lejersted dér. Men desuden fik Klosteret som Gave en svær Guldring, saa god som to engelske Nobel, Moder Abbedissen og Skriftefaderen hver en Gylden. Heller ikke Franciskanerklosteret i Nysted blev glemmt, men maatte ganske vist nøjes med et Pund Byg. Ogsaa Sognekirken blev betænkt med Gaver — Sognekirken i Maribo fik en Ko, Kirkerne i Holeby og Østofte mindre Pengesummer, ligesom St. Gertrudsgildet i Maribo og de

fire Broderskaber. — Præstevener og andre, bl. a. Tyendet, glemte den Døende ikke, men vilde glæde ogsaa dem med Gaver. Dels var det Genstande som en Sølvske, en Kaabe med to Sølvringe i, en Tinkande og fem Alen rødt Klæde, en Ko, en blakket Fole eller en Galt — lutter Ting en velhavende Brygger og Borger, med det af Bedriften krævede store Husdyrhold, kunde raade over. Men ogsaa de Fattige har han i Tankerne. De skal, og formentlig paa hans Begravelsesdag, kunde gøre sig til Gode med en Tønde Øl, en Flæskeside og Brød dertil.

Endnu stod tilbage at »befale« sin Hustru og sin Slætning, Hans Pedersen, og Sognepræsten, Hr. Hans, at de fuldbyrder Testamentet, som de vil svare for det for Gud.

Med god Samvittighed kunde denne brave Mariboborger og trofaste Katolik sætte sit og gode Venners Indsegl under det færdige Dokument. Han havde gjort op med baade det jordiske og det hinsidige.

Var nu denne Borgermand en typisk Repræsentant for Katolicismens borgerlige Overklasse — i sin ærlige Tro paa den store Moderkirke som Formidler mellem den Enkelte og Gud? Meget tyder derpaa. Mærkeligt er det, at en stor Del af de samme Mennesker kun tyve Aar efter rundt om i vore Byer med et Brag sprængte Forbindelsen med Rom. Men de gjorde det — og kunde kun gøre det — fordi de i 1530'erne var fyldt af et stort religiøst Behov — det, de i Virkeligheden skyldte den gamle Kirke.

Vilh. Lorenzen.

H. C. Andersen paa Falster.

Paa sine mange Rejser gæstede vor store Digter H. C. Andersen Falster i 1845 for første Gang. Han var da 40 Aar og stærkt paa Vej mod Berømmelsens Tinde. Det var Kammerherre Peter Hersleb Classen paa Corselitze, der skulde have Æren af den store Digtets Besøg. Paa denne sin første Rejse i 1845 havde H. C. Andersen været Gæst paa Slottene Nysø og Bregentved paa Midtsjælland, og den 25. Juni ankommer han til Nykøbing fra Vordingborg.

I et Brev et Par Dage forinden til Fru Henriette Collin (gift med Digterens Velynder, Finansdeputeret Jonas Collin) i København, der er dateret Bregentved den 23. Juni 1845 skriver H. C. Andersen:

»Imorgen rejser jeg herfra, jeg tager fire, fem Dage over til Falster, en Ø, jeg endnu aldrig har besøgt; jeg tænker at finde det ret venligt derovre hos Clasens og saa flyver jeg igen »over Bølge«, som det staar i en berømt Opera-Text, som nok hedder »Ravnen«, og besøger Fyen, hvorfra Eduard (Søn af ovennævnte J. Collin og Ven med Digteren) skal høre fra mig. Deres inderligt hengivne H. C. Andersen«.

Samme Dag som Digteren ankom til Nykøbing, kørte har videre til Corselitze, der i Forvejen havde en prominent Gæst, Kronprins Frederik (den senere Kong Fr. VII), og et Par Dage senere kom Komponisten Emil Hornemann, gennem hvilken Andersen var introduceret hos Classens, paa et Par Dages Besøg.

Mærkeligt nok har Digteren, som ellers minutløst har nedskrevet det meste af sit rige Livs Hændelser, ikke efterladt sig nogen længere Beskrivelse af sit Besøg paa Corselitze, hvad saa end Grunden kan have været. Kun i et Notat paa hans Almanak den 28. Juni: »Badet med Emil (Hornemann); redet paa Æsel, stødt Knæet« og i et Brev, dateret Sorø den 11. Juli, til Vennen Eduard Collin har Digteren omtalt sit Corselitze-Besøg. Indledningen til sidste Brev lyder:

»Min kjære, kjære Ven! Ja, nu er jeg i Sorø! »Det er en Flagren!« siger De nok, men De ved, at Dampskibet »Caroline Amalie« gik interimistisk til Bunds, og da jeg ikke havde Lyst til det samme, der jo kunde indtræffe, om jeg i aaben Baad gjorde Rejsen fra Falster til Fyn (Digteren skulde nemlig bagefter til Fyn), valgte jeg den lange Omvej, der ikke blev mig dyrere end Baad, at rejse over Næstved og Ringsted til Nyborg, og da paa den Flugt nedlade mig i Sorø. Jeg har sendt mange Breve hjem, siden jeg forlod København, De maa have hørt fra mig, Deres Kone har jo ogsaa faaet Brev, men først nu flyver mit Epistel til Dem.

Opholdet paa »Corselitze« var meget behageligt, Fru Clasen en højst elskværdig Værtinde; jeg tumlede meget omkring og badede hver Dag, desuden Æsel-Ridt, hvorom Emil kan fortælle. Det var ret uheldig, at vi ikke kunde beholde ham længer; jeg fandt ham i hans elskværdigste Skikkelse, selv afklædt. I Søndags rejste jeg til Nykøbing, hvor Rektor Rosendals (Slotsgade 4), vilde, at jeg skulde bo hos ham, men da Posten (Postvognen) gik saa tidlig næste Morgen, valgte jeg, for ikke at gøre Forstyrrelse, heller at overnatte paa Postgaarden, et Hunde-Hul; det var en Slags Sal delt med et Skille-Rum, som ikke sluttede til Loftet, her fik jeg i det ene Rum en Seng, der lugtede af Muggenhed, saa jeg maatte vande den med Eau de Cologne; jeg vendte mig paa alle Sider, De ved, jeg er mangesidet, og endelig fandt jeg een, i hvilken Næsen kom langt nok fra Dynerne, det var bløde, ækle Dynere, og jeg sov! Men Klokken henimod Et kom et stort Selskab af Byens Kavalierer hjem fra — Tivoli, thi der er ogsaa Tivoli; Selskabet var drukcent og dansede ind i den anden Halvdel af Salen, fra hvilken jeg skiltes ved den skærbrede Væg. — Een sang: »Flasken er alle Glæders Kilde«, en anden jodlede, en tredie raabte paa kold Puns, medens en gammelagtig Stemme udtalte Ideen i Højsangen med ægte Lorcks Frihed, han vilde have Øl og Kælderpiggen. Det var det frygteligste Vrøvl og Skrig, og jeg frygtede mest, at man skulde tysse paa dem og sige, at der sov En tæt ved, thi da var jeg vis paa, at de fulde Mennesker skulde have gjort mig Visit. Jeg sad op i Sengen og overtænkte, hvilket Parti jeg skulde vælge, naar de kom, enten imponere eller lade, som om jeg ogsaa var fuld og stemme i med; imidlertid huskede jeg, at der var en Krampe paa Døren, den listede jeg mig hen at slaa for, og saa nød jeg i Taalmodighed deres Sludder til henimod 2 eller 3 ...«.

I et Brev fra »Glorup« 26. Juli til samme Collin berører Digteren Corselitze, idet han paa en Forespørgsel fra Collin om, hvad han bestiller, svarer: »— Jeg bestiller, hvad jeg hele Foraaret har bestilt; da gik jeg og ordnede min Scene, tilstudsede mine Mennesker, og paa Corselitze tog jeg ret

fat —«, hvilket udtrykker, at H. C. Andersen ikke alene ferierede paa Corselitze, men ogsaa arbejdede. Længere henne i samme Brev skriver han »— saalænge jeg var paa Corselitze, kom jeg hver Morgen til Havet, nu har jeg paa tredje Uge ikke været ude i det; jeg har en Kærlighed til den salte Strand som Svejtseren til sine Bjerge, Huronen til sine tætte Skove«.

Som det er fremgaaet af foranstaaende, har H. C. Andersen selv skildret sit Natte-Ophold i Nykøbing ret udførligt. Og takket være nogle nedskrevne Erindringer af Cathrine Caroline Boesen, Moder til Forfatteren Gustav Wied, faar man nærmere at vide om hans Ridt paa Æsel under Corsetitze-Besøget. Ovennævnte Dame, der er født i Nykøbing, befandt sig denne som foregaaende Somre paa Ferie hos sin Onkel, Godsforvalter paa Corselitze, Peder Andersen, da H. C. Andersen besøgte dette Gods. Hun var da ikke mere end 14 Aar. I »Bedstemoders Manuskript« (jvfr. Litteraturhistorikeren Andreas Friberg), som Gustav Wied udgav i sit Navn, men som er skrevet af hende og udtrykker hendes Erindringer, fortæller hun om den store Digters Æsel-Ridt, som hun frivilligt blev Vidne til paa et af sine mange Strejftogter i den naturskønne Egn:

»Paa en saadan Tur mødte jeg en Dag den store Barne-digter, H. C. Andersen ridende sammen med Godsets Herskerinde (Kammerherreinde Clara Charlotte Classen) paa smaa Æsler. Det var et højst originalt Syn. Jeg lagde Mærke til, at Digteren aabenbart følte sig meget generet af sine lange Ben. Han burde have slaaet dem i en Knude under Bugen paa det lille Dyr; hvad han imidlertid ikke gjorde. Derimod havde han trukket Knæene saa højt op under sig, at de næsten berørte hans Hage. Og i denne for en Rytter lidet bekvemme og for en Digter lidet yndefulde Stilling jumpede han af Sted efter sin smukke og elegante Led-sagerinde«.

Dette var altsaa den senere Fru Wieds Skildring. Og Rideturen er sikkert heller ikke bekommet den store Digter vel, siden han i sin Almanak har anført, at han havde stødt sit Knæ.

I Tilknytning til den store Digters Besøg paa Falster skal anføres nogle supplerende Noter, som fremgaar af »Lolland-Falsters Stiftstidende«, Falsters eneste Avis paa dette Tidspunkt. I dens Liste den 12. Juli 1845 over udgaaende og ankommende Rejsende over Gaabense Færgested for Tidsrummet 2.—9. Juli staar blandt Passagererne nævnt Digteren H. C. Andersen, som med »Personposten« befordredes fra Gaabense til Vordingborg. Da han forlod Corselitze den 6. Juli, en Søndag, og efter Overnatning i Nykøbing tog videre til Gaabense den følgende Dag, har det altsaa været Mandag den 7. Juli. Foruden Postvognen, som Digteren tog med, gik der ogsaa til Gaabense en Dagvogn, hvilket fremgaar af »Stiftstidende« for 26. Juni: »Avertissements. At Dagvognen mellem Nykøbing og Gaabense indtil videre vil afgaa fra Nykøbing hver Lørdag Morgen Kl. 4 og Mandag Middag Kl. 12 for at bringe og afhente Passagerer til og fra Dampskibet »Løven« paa sammes Ture mellem Kiel og København, bringes herved til offentlig Kundskab. Befordrings-Contoiret i Nykøbing paa Falster den 26. Juni 1845«. Uden nogen Relation til Andersens Rejse, der gik over Vordingborg, kan det oplyses, at nævnte »Løven« afgik fra Gaabense til København hver Lørdag Kl. 6—7 og til Kiel hver Mandag Eftermiddag Kl. 4—5.

»Løven« anløb Gaabense og Kallehave—Koster i Stedet for den i Digterens Brev af 11. Juli nævnte Damper »Caroline Amalie«, som var løbet paa Grund. Herom beretter »Stiftstidende« Torsdag den 26. Juni: »Dampskibet »Caroline Amalie« er i Mandags paa sin Tur fra Nyborg til København sunket i Storebælt imellem Omø og Agersø. Skibet stødte paa en Stenrevle om Morgenen Kl. 7, og man frelste kun Passagerernes og Mandskabets Liv (ialt nogle og halvtreds) og Gods ved at være heldig nok til at sætte Skibet paa Grund ved Agersø. Skibet staar under Vand, og vil efter de foreløbige Efterretninger kun med megen Vanskelighed kunne gøres flot«.

Med Hensyn til det af Digteren omtalte Tivoli i Nykøbing kan dette vist henføres til en Forlystelseshave, som dreves af Gæstgiver J. Thomsen, og som, efter at Køben-

havns Tivoli var aabnet 1843, har villet give sin Have en lignende Atmosfære. I adskillige Annoncer i »Stiftstidende« forsøger han at lokke Publikum til Bal, Illumination, Trylleforestilling, Fugleskydning og Musik. En af Annoncerne lyder saaledes: »Bliver Vejret godt, opvartes med Musik i min Have i Morgen Aften. Nykøbing den 7. Juni 1845. J. Thomsen«.

Kronprins Frederiks Besøg paa Corselitze, der faldt sammen med H. C. Andersens, maa være sket søværts. 26. Juni skriver »Stiftstidende«: »Hs. kgl. Højhed Kronprinsen forlod Københavns Red i Søndags Aftes (22/6) med sin Kutter »Neptun« og sejlede syd paa for at gøre et Besøg paa Smaa-Øerne«.

H. C. Andersen, der yndede at sole sig i Fyrsters Selskab og ogsaa at berette derom, nævner mærkværdigvis i sine Breve til Familien Collin ikke noget om sit Møde med Kronprinsen paa Corselitze. Hvad mod Grunden var hertil?

Fem Aar efter, 1850, gæstede H. C. Andersen Corselitze for anden og sidste Gang, hvor hans Ophold varede fra 6. til 22. August. Han kommer fra Herregaarden »Glorup« paa Fyn og oplevede i Svendborg nogle af de samme Rejsesbesværligheder, han havde i Nykøbing, hvilket fremgaar af følgende Brev til Jonas Collin:

Corselitze den 11. August 1850. Min kære, faderlige Ven.
— — — Jeg kom i Tirsdags her til Corselitze, hvor Fru Clasen er den opmærksomste Værtinde. Turen hertil var derimod ubehagelig. Jeg tog om Mandagen fra »Glorup« og var om Middagen i Svendborg hos en af mine Venner, Byfogeden Jessen, han havde i Værtshuset skaffet mig det bedste Logi, jeg havde en hel luftig Sal, men op ad Dagen kom mange Rejsende, og blandt disse Biskop Gads. De blev indkvarteret i to smaa Huller ud til Gaarden, og da Fruen sukkede derover, maatte jeg naturligtvis tilbyde mit bekvemmere Lokale, som hun tog imod, og jeg kom nu i en tyve Graders Hede ind i et lille bitte Kammer, hvor der var fæle Dyner i Sengen, Søvn var der ikke at tænke paa; om Natten kom flere Gæster, og da der intet Steds var Plads, lejrede de sig med lystig Snak lige uden for min Dør;

det var en ynkelig Nat. Om Morgenen Kl. 8 skulde man være i en Baad, for straks at lægge ud til Dampskibet Vesper, der ikke venter, og nu blev Klokken 8, den blev 9, den blev 10. Ingen kunde begribe, hvad der opholdt Dampskibet; vi sad i den brændende Sol, og først Kl. 11 kom Skibet, (der paa Als havde maattet vente efter Kul), og saa gik Turen til Gaabense. Her blev vi i stille Vejr, midt ude, sat af i en Sejlbaad og brugte altsaa en hel Time for at naa Skibsbroen. Paa Landjorden havde jeg Clasens sky Fuldblods Hest, der gjorde de vildeste Sidespring, saa Turen aldeles ikke var lystig. En af mine særdeles Venner, Baron Julius Vedel, er her, ellers aldeles ingen; jeg gaar (bader) daglig i Stranden ... Deres sønlig hengivne H. C. Andersen«.

Carl Østen.

To lollandske Amtsforgvaltere.

Thomas Chr. Rennemann havde været Fuldmægtig hos Formanden i Halsted Kloster Amt, Amtsforgvalter Teichmann, der tillige var Ridefoged over de kongelige Godser paa Lolland. Han fik i 1729 Tilladelse til at afstaa Amtsforgvalterembedet til sin Fuldmægtig Rennemann. Efter i mangfoldige Aar at have bestridt det lille Embede blev han, ifølge Rentekammerets Forestillingsprotokol til Kongen for 1779, afsat fra Embedet lige inden Jul 1773 med en Gæld til den kongelige Kasse af 5229 Rdl. I Stedet for Kaution havde Rennemann sat Ejendom og Effekter i Pant for Oppebørslerne i Penge og Naturalier. Disse solgtes da ved Auktion og indbragte 2107 Rdl., hvorved Restgælden blev 3122 Rdl., der indførtes i Gældsbogen og ukvitteret lagdes i Arkivet i Rentekammeret.

— — —

Ogsaa over Aalholm og Maribo Amter var den om sig værende Ridefoged Ditlev Teichmann Amtsforgvalter fra 1743—66, tillige med Købstæderne paa Lolland-Falster og 4 tilliggende Øer. Ogsaa dette Embede fik han Lov til at aagre med ved at give en ved Amtstuen ansat Mathias Zeuthen Løfte paa det, mod Betaling, naar Teichmann gik

af. I 1767 overtog Zeuthen Amtstuen Oppebørsler for 19. Oktober 1773 at blive suspenderet, vistnok af Amtmanden, for Kassesvig, og sidst i November samme Aar afskediget. Efter Korrespondance med Rentekammeret om Sagen erklærede Amtmanden at ville lade sin Fuldmægtig, Julius Henr. Fugl tage sig af Kornoppebørslen, medens han selv vilde tage sig af Kontributionerne af de rede Penge.

Den afsatte Amtsforvalter Math. Zeuthen bar Titel af Kammerraad. Den blev ham ved kgl. Resolution frataget, efter at han det følgende Aar var blevet idømt Fæstningsarbejde i Citadellet, København, samtidig med en Kollega, Amtsforvalter Møller i Koldinghus Amt.

Det hedder i Rentekammerets kgl. Forestillingsprotokol i Februar 1775, at Kongen har befaleet, at naar den til Fæstningsstraf dømte, tidligere Amtsforvalter paa Lolland, Mathias Zeuthen, er bragt til Kastellet, skal Kammeret straks underrette Kongen derom og gøre Forestilling om Løsladelse for den forrige Amtsforvalter Møller i Kolding i Henhold til hans Hustrus og Børns Ansøgning derom.

I den kgl. Resolution lyder det, at for de 2000 Rdl., Møller er den kgl. Kasse skyldig (for hvilke der var taget en Ejendom i Pant), har han mistet sit Embede, sin Karakter (Titel), sin Ære, sin Frihed, og har til Straf og andres Skræk efter Loven fortjent alt dette, men Vores Retfærdighed tillader ikke, at han forbliver i denne Tilstand, saa vil Vi og Vores Rentekammerkollegium, som priselig har besørget disse utro Forvaltere afstraffede, ... at denne Møller, som den mindst skyldige af de to, af anførte Aarsager maa igen nyde sin Frihed.

Anthou Fuglsang.

En falstersk Husmands Hyldest til Danmarks første Rigsdag.

Et smukt Vidnesbyrd om den Forventning, den jævne Mand stillede til den første Rigsdag finder vi i I. A. Hansens Blad »Almuevennen«, der den 11/1 1850 som Forsidepids bringer et langt Digt under Overskriften: »En Huus-

mands Tanker om Rigsdagen«. Som Forfatter er anført T. Hansen, Sørslev paa Falster, der slutter sin Henvendelse til Rigsdagen saaledes:

Betænk, Du har et vigtigt Kald,
 Du derfor ivrigt virke skal
 med Aandens bedste Gave.
 Hvad Kamp Dig da end forestaaer,
 Du frede bør, i hvor det gaar
 om Danmarks Friheds-Have.

Saa lidt som Himlen købes kan
 af den opblæste Pengemand,
 saa lidt lad Retten vige.
 Nej, Ret og Sandhed skal bestaae,
 da Frihed bedst kan Fremgang faa
 i elsk'te Frederiks Rige.

Digtet er skrevet den 2. Januar 1850.

Einer Poulsen.

Fra Bogverdenen.

Otto Norn:
Christian III's
Borge.

Christian den III's omfattende Byggeri satte ogsaa sine Spor paa Lolland. Herom fortæller *Otto Norn* i sin monumentale Bog *Christian III's Borge*.

Det var især Nakskov, Kongen havde sin Opmærksomhed henvendt paa. Denne By hørte til dem, hvis Befæstninger Rigsraadet i 1525 havde besluttet at nedlægge. Men 14 Aar senere tog Borgerne Initiativet til, at Byen atter befæstedes, efter at Lybækkerne i Mellemtiden havde afbrændt og hærgnet den. Planen vandt Bifald hos Kongen, som gav Borgerne Tilladelse til at nedbryde Krogsbølle Kirke for af Kalken og Stenene herfra at lade opføre en »Dvenger« (»Zwinger«) foran den ene af Byens Porte.

En virkelig Dvenger var imidlertid kostbar at anlægge, og skulde man være konsekvent, maatte man bygge een foran hver af Byportene. Dette skete da heller ikke, man nøjedes med en »Runddel« — en Art Forværk — i Skæringspunktet mellem Byens Nørre- og Østervold.

Omkring 1550 omgikkes Kongen med Planer om at opføre et Slot i Nakskov, og den 12. Januar 1551 fik Lensmand Peder Oxø Besked om at skaffe Kalk, Sten og andet dertil ved at nedbryde Klostret i Nysted. Planen blev dog aldrig ført ud i Livet, og Aaret efter, den 10. Januar 1552, blev der givet Ordre til at fremskaffe 50000 Mursten fra Nysted til Opførelsen af Koldinghus. Dermed var Planen om en Borg i Nakskov opgivet.

Poul Meyer:
Danske
Bylag.

Poul Meyer's Doktordisputats *Danske Bylag* er en Fremstilling af det danske Landsbystyre paa Baggrund af retshistoriske Studier over Jordfællesskabets Hovedproblemer. Bogen beretter i et ypperligt Sprog og paa en letfattelig Maade om Bylagets Historie, om dets retslige Karakter, dets Organisation, om Agerbrug, Husdyrbrug, Skovbrug, Markfred, Landskiftets Former og Udvikling, Rebningen af Landskiftet o. s. v.

Enhver Lokalhistoriker vil have Nytte af denne Bog, og den er skrevet paa en saadan Maade, at ogsaa mange Ikke-Faghistorikere vil have Glæde af at læse den.

Flere lolland-falsterske Bylag og Byvedtægter er omtalt, først og fremmest Virket paa Falster.

Med *Kristian Hald: Vore Stednavne* kom omsider den længe ventede og ønskede Afløser af Johannes Steenstrups Bog »De danske Stednavne« fra 1908 (2. Udgave 1918). Kristian
Hald:
Vore Sted-
navne.

Stednavneforskningen er siden da undergaaet en stærk Udvikling, og en samlet Skildring af vor Viden paa dette Omraade blev efterhaanden paakrævet, selv om det maa erkendes, at mangt og meget vedrørende Stednavnenes Oprindelse endnu ligger i det dunkle.

Kristian Halds Bog er imidlertid indtil videre et uundværligt Hjælpemiddel for enhver Lokalhistoriker.

Med særlig Interesse vil vore Læsere læse Kapitel 9, By og Toft, med en indgaaende Omtale af de ca. 50 Navne paa —by med Personnavne som Forled, som findes paa gammel-dansk Omraade, især i Sydslesvig og paa Lolland-Falster, og som uden Tvivl har en nøje Forbindelse med lignende Navne i Sverige og i England (Danelagen).

Forfatteren mener det tænkeligt, at denne Navneskik har sit Udspring i Danelagen, at den derfra har bredt sig til Hedeby, og at den gennem Svenskevældet her er ført videre langs Handelsvejen gennem Østersøen til Sverige med de svenske Vikinger.

I de fleste af Europas Lande har det fra gammel Tid været Skik at ophænge Skibsmodeller i Kirkerne. Denne Skik har ikke mindst fundet Udbredelse i Danmark, endda i en saadan Grad, at der nu i rundt regnet en Trediedel af Landets Kirker findes Kirkeskibe. Henning
Henningsen:
Kirkeskibe og
Kirkeskibs-
fester.

Disse og de kirkelige Fester, der knytter sig til dem, har nu faaet deres Skildrer i Museumsinspektør *Henning Henningsen*, der i sin statelige Bog *Kirkeskibe og Kirkeskibsfester* udgivet af Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg behandler dette interessante Emne.

Allerede i Kristendommens første Tid sammenlignedes Kirken med et Skib, der omtumles paa Bølgerne, og i vore

Dage opfattes Skibet som et Symbol ikke alene paa Kirken, men ogsaa paa Troen og Haabet, og dette har vel ikke mindst været medvirkende til, at der i Tiden efter 1900 er ophængt ikke mindre end 502 Kirkeskibe i danske Kirker.

Det ældste bevarede danske Kirkeskib er Orlogsskibet »Randers« i St. Mortens Kirke i Randers, der er dateret 1632. Efter dette kommer et desværre meget havareret og udateret Skib, som tidligere har hængt i Femø Kirke. Det laa i mange Aar upaaagtet hen paa Kirkens Loft, men opbevares nu i Stiftsmuseet i Maribo. Antagelig stammer det fra Tiden omkring 1640. Museet ejer iøvrigt endnu et havareret Kirkeskib. Det stammer fra Arninge Kirke og er bygget 1760 (repareret 1938).

Skibe af betydelig Ælde findes endvidere i Kirkerne i Rødby, Nykøbing F. og Saxejøbing. Ialt findes der i Dag i lolland-falsterske Kirker 54 Kirkeskibe.

De andre Steder kendte og med visse Mellemrum gentagne Kirkeskibsfester og -processioner er heller ikke ukendte paa Lolland-Falster. Da Skibet »Kronprins Frederik« (Frederik den Ottende) i 1891 blev ophængt i Nykøbing Kirke, skete det efter en højtidelig Procession gennem Byens Gader efterfulgt af en Aftengudstjeneste.

Processioner og Festgudstjenester kendes endvidere fra Gedesby (1859), Fejø (1866 og 1920) og Nysted (1835). Den sidste Begivenhed overværedes af 600 Mennesker, hvoraf mange fra Omegnen, og den afsluttedes med et Bal for Søfolkene og Borgerskabet.

Danmarks
Adels
Aarvog 1951.

Danmarks Adels Aarvog for 1951 (68. Aargang) bringer en interessant Skildring *Adel, Præst og Læge i det 17. Aarhundrede* af Sognepræst Dr. phil. *Axel Garboe*. Paa Grundlag af bl. a. Ligprædikener over adelige Personer berettes her om Sjælesorg og Lægegerning ved Adelens Sottesenge.

Tragisk virker især Skildringen af den Skæbne, der blev Rosenkrantz'erne paa Krenkerup til Del. Den rige og ansete Palle Rosenkrantz døde 1642 efter et udsvævende Liv og efterlod sig flere Børn, deriblandt en Søn, Jørgen Rosenkrantz, der da kun var 5 Aar gammel. Han fik en god Op-

dragelse i København og rejste 1654 til Udlandet for at fuldende sin Uddannelse.

Imens skrantede Moderen, Lisbeth Lunge, og 1656 søgte hun Datidens mest ansete Læge, Professor Thomas Bartholin i København, der konstaterede Kræft i hendes højre Bryst. Han behandlede hende, tilsyneladende med Held, og Lisbeth Lunge rejste hjem til Lolland. Næste Aar blev det værre, og Thomas Bartholin tilraadede da en Operation. Denne udførtes 16. Juni 1658 af Kongens Livkirurg Philip Hacquart, efter at hun først havde modtaget den hellige Nadver. Operationens Forløb skildres indgaaende. I en Stue ved Siden af Sygeværelset brændte en Ild, hvori glødedes de Jern, der skulde standse Operationssaarets Blødning.

»Vi bad hende være ved godt Mod«, skriver Thomas Bartholin, »og sammen med Præsten bad vi en Bøn for hende«. Operationen lykkedes, og Jernene blev ikke nødvendige. Patienten stod tappert, men jamrende Pinen igennem, og 6 Uger efter var Saaret omtrent lægt.

Saa kom Krigen med Brændselsmangel og megen Sygdom, og 7. Januar 1659 døde Lisbeth Lunge — tragisk nok ikke af Kræft, men af en »Catarrhus«, velsagtens Lungebetændelse.

Jørgen Rosenkrantz kom hjem i Februar, men altsaa for sent. Samme Efteraar rejste han igen, denne Gang til Italien. Den følgende Sommer blev han syg i Venedig. Det var en voldsom Tarminfektion med Diarré — formentlig Tyfus. En tysk Læge, Arnold Blanckenbach, behandlede ham og gav godt Haab, men det brast, og 12. August 1660 døde Jørgen Rosenkrantz, godt 23 Aar gammel.

Hans Lig blev ført til Danmark og bisat 11. Oktober 1660 fra Nikolaj Kirke midt under de spændende Forhandlinger, der førte til Enevældens Indførelse. Saa godt som hele Lolland-Falsters Adel deltog i Ligfærden og vilde efter denne skyndsomst forlade Byen. Det blev der dog ikke noget af. Byens Porte lukkedes, og Adelen blev tvunget til at give efter. Saa først kunde den unge Jørgen Rosenkrantz føres til sit sidste Hvilested i Radsted Kirke i en Kiste, der for Smittefarens Skyld var tjæret baade udvendig og indvendig.

Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. Det store Kirkeværk for Maribo Amt bringer nu med Hefte 4 en Række Skildringer af de skønne, særprægede Teglstenskirker i Lollands Sønder Herred: Tillitze, Gloslunde, Græshave, Ryde, Skovlænge, Gurreby og Avnede. Desuden de to Kvaderstenskirker i Landet og Søllested og endelig den i Foraaret 1776 nedbrudte Aageby Kirke.

Omtalen af den sidste er ikke mindst interessant. En nylig fremdraget Tegning af Kirken (i Reventlowmuseet paa Pederstrup) viser, at det har været en højst ejendommelig Bygning med et Taarn af Træ.

Som ovenfor nævnt blev Kirken nedrevet 1776, og 8000 hele, 9000 halve Mursten samt alt Tømmeret anvendt til en Restaurering af Gammelgaards Østfløj. Et meget smukt Alterbordspanel fra omkring 1570 blev sammen med Pulpituret og 6 Stolestader ført til Landet Kirke.

En Ligsten fra omkring 1613 over Emmeche Sparre til Opagergaarde findes nu i Ryde Kirke, der ogsaa skulde have haft den største af Klokkerne, men vistnok aldrig fik den.

Resten af det iøvrigt rige Inventar — især en Altertavle fra 1582, Mage til Landet Kirkes, er desværre forsvundet. Der er nu ikke det mindste tilbage af selve Kirken, men ved Gravning i Haven, der hører til Matr. Nr. 2 d af Aageby, kan endnu findes Rester af Kister og Skeletter.

Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848—1948. I Anledning af Rigsdagens 100 Aars Jubilæum er med Støtte af Rigsdagen og Indenrigsministeriet udsendt et monumentalt biografisk Værk i 3 Bind *Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar* af Rigsdagsbibliotekarerne *Emil Elberling* og *Victor Elberling*. Det er et uvurderligt Hjælpe-middel for enhver, der beskæftiger sig med vor politiske Historie, og den lokalhistorisk interesserede vil her kunne finde Oplysning om samtlige lolland-falsterske Rigsdags-medlemmer. Bind I—II skildrer Rigsdagsmedlemmerne 1848—1918, medens Bind III, der udsendtes i Slutningen af Aaret 1950, omfatter Medlemmerne i Tidsrummet 1918—1948.

Bind III omfatter ialt 793 Rigsdagsmedlemmer, og det er ganske interessant at se, at der i de sidste 30 Aar af Hun-

dredaarsperioden har været lige saa mange Medlemmer som i de første 50 Aar. Det skyldes, dels at Medlemsantallet er blevet større, dels at de Valg, der foretages efter de nye Valglove, bringer større Omskiftelser og flere Fornyelser.

Det samlede Antal biograferede Rigsdagsmedlemmer, som er valgt i de 100 Aar, udgør 1908.

Biografierne er med enkelte Undtagelser, hvor det har været umuligt at opspore Billedmateriale, ledsaget af Portrætter.

Det er Minder fra den bojsenske og hostrupske Slægt, der berettes om i en lille fordringsløs Bog af *Astrid Hostrup f. Bojsen*: »*Et jævnt og muntert virksomt liv på jord*«.

Astrid
Hostrup f.
Bojsen: »Et
jævnt og
muntert, virk-
somt liv på
jord«.

Forfatterinden er Datter af »Budstikkebojsen«s ældste Søn, Peter Bojsen, Højskole- og Seminarieforstanderen fra Gedved.

Det er derfor ikke underligt, at hun indleder Bogen med Minderne fra Vesterborg Præstegaard, som hun saa ofte har hørt de ældre i Slægten berette.

Morsomst er Beretningen om »de kyssende Lollændere«, der ogsaa kendes fra andre af de bojsenske Memoirer. Fritz Engelhardt Boisen (»Budstikkebojsen«) var blevet forlovet med Eline Heramb, og Aaret efter (1830) var hun for første Gang med i Vesterborg for at blive præsenteret for den gamle Biskop og den øvrige Slægt. De unge sejlede med Dampskibet »Caledonia«, som standsede op ud for Ravnsby Bakke. Her kom de ned i en Baad og sejlede saa ind mod Land. Men paa Grund af den flade Kyst og Lavvande stod Baaden fast et Stykke fra Land, hvorfor en Mand med store Vandstøvler vadede ud til Baaden, tog Eline paa Armen og bar hende ind paa det tørre Land. Her satte han hende paa en stor Sten, tog hende om Halsen og kyssede hende, og det samme gjorde de andre Mænd paa Strandbredden. Eline saa forundret paa Fritz, men han lo bare, hvorfor hun maatte tro, at det var en særlig lollandsk Skik. Først bag-efter fik hun at vide, at alle Mændene var Fritz Boisens Brødre.

Professor *Hans Brix* har paa sin sædvanlige blændende og charmerende Maade i et Par Artikler i Berlingske

Emil
Aarestrup.

Tidende for 7. og 15. Februar 1951 »Digteren og hans Kone« og »En Elsker af Livets Glæder« tegnet et højst interessant Nærbillede af Emil Aarestrup og hans Hustru Caroline Aagaard.

Skønt vi ellers ikke medtager Bladartikler i denne Litteraturoversigt, skal vi dog med Hensyn til disse gøre en Undtagelse, da de efter alt at dømme bebuder et nyt litterært Arbejde fra Hans Brix' Haand.

Aarestrup døde som bekendt i en forholdsvis ung Alder, kun 56 Aar gammel, den 21. Juli 1856; medens hans Hustru først døde 1897 i Vejle i en Alder af 89 Aar.

Hun efterlod sig en større, omhyggeligt opbevaret Samling Breve fra Digteren til Hustruen, ialt henvend 150 Breve lige fra den unge Students Frierbrev med Anhæng, udstedt 1824, til det sidste Brev fra 1855, nogle faa Maaneder før Digterens Død.

Interessant nok er de 114 første Breve nummereret af Afsender og Modtager i Fællesskab og af Aarestrup forsynet med en Del Blyantsrettelser som Led i Planen om en Brevnovelle, der dog blev opgivet.

Der har eksisteret et større Antal Breve bl. a. fra Aarestrups Rejse til Østrig 1832 med den dødssyge Komtesse Amalie Raben fra Aalholm. Karakteren af disse sidste fremgaar af et Par glødende Digte til Hustruen. Brevene er forsætligt tilintetgjort af Caroline Aarestrup — enten af Diskretion eller Jalousi — hun har altsaa ikke villet prisgive deres Indhold.

Det er paa Grundlag af denne Brevsamling, om hvilken Hans Brix skriver: »Ingen Kone i Verden, vilde man paa-staa, har nogen Sinde fra sin Livsledsager og ægteskabelige Halvdel modtaget en saadan Fylde af skriftlige Attester for sin Englelighed eller rent ud Guddommelighed i Aanden saa som i Kødet«; at de to nu fremkomne Artikler er skrevet. Man maa med Interesse afvente det større Arbejde, der bebudes med Slutningslinierne: »Hermed kan denne Skitse af Digterens Personlighed og Person gerne slutte — for denne Gang«.

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 4. December 1950 paa Hotel Harmonien i Nakskov. Formanden, Stiftamtmand, Greve F. Reventlow, bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Siden sidste Generalforsamling har Lolland-Falsters historiske Samfund lidt et smerteligt Tab. Uventet døde i Sommer den unge, evnerige Lærer Aage Christensen, Langesø. Han var et af vore mest interesserede Medlemmer og en flittig Medarbejder ved vor Aarbog. Det var især Vesterborg Seminariums Historie, der interesserede ham, og han havde i adskillige Aar flittigt samlet Stof til et større Arbejde om Seminariet og de Lærere, der udgik herfra. Det naaede han ikke at faa færdigt, men forhaabentlig vil hans indsamlede Materiale blive bevaret paa en eller anden Maade, f. Eks. i Reventlow-Museets Arkiv. Vi havde ventet os en Del af ham og beklager derfor oprigtigt hans alt for tidlige Bortgang. Vi mindes ham med Taknemmelighed og vil stedse ære hans Minde.

Som meddelt ved sidste Generalforsamling maatte vi for Aaret 1950 — af økonomiske Grunde — nøjes med en mindre Aarbog paa godt 7 Ark, medens det normale er 10 Ark.

Vi regner dog med, at vi allerede med Aarbogen for 1951, som forøvrigt er i Arbejde, vil kunne vende tilbage til de normale 10 Ark. Denne Aarbog vil tillige bringe Registeret for 7. Række, der omfatter Aarbøgerne 1949—1951.

Den tidligere bebudede Særpublikation »Fra Sydfalster«, udarbejdet af Aug. F. Schmidt paa Grundlag af Karen Toxværd's efterladte Papirer, magter vi derimod ikke foreløbig at udsende.

Der var for Sommeren 1950 berammet to Møder: Et Møde i Holeby Præstegaard og en Udflugt til Trælleborg ved Slagelse. Det første gennemførtes, men Udflugten maatte paa Grund af flere Omstændigheder udsættes.

Mødet i Holeby holdtes Søndag den 23. Juli. Desværre var Vejret meget daarligt, saa det paatænkte Arrangement i den smukke, gamle Have maatte opgives. I Stedet for samledes man i den nye, men kun halvfærdige Præstegaards Stuer, og her talte Magister Harald Langberg, Nationalmuseet, om de gamle Præstegaarde og om det store Værk om disse, som Dansk historisk Fællesforening paatænker at udsende.

Sognepræst Sauntved, Holeby, fortalte derefter interessant om den gamle Præstegaard, der nu skal forsvinde, og om de Præster, der har virket her.

Mødet fortsattes i Holeby Kirke, hvor Lærer Svend Jørgensen kort fortalte Træk af Sognets Historie.

Trods det daarlige Vejr var Mødet særdeles godt besøgt.

Dansk historisk Fællesforening afholdt i de første Dage af September sit Aarsmøde i Viborg. I dette deltog Formanden og Adjunkt Sv. Laursen. Det vedtoges blandt andet i Dagene 2.—4. Januar 1951 at lade afholde et Arkivkursus paa Landsarkivet i Viborg. Deltagelse i Kursuset er gratis og staar aaben for enhver, der er Medlem af en af de Foreninger, der er tilsluttet Dansk historisk Fællesforening, altsaa ogsaa for vore Medlemmer, som vi herved gør opmærksom paa det interessante Kursus. Indmeldelse sker senest 20. December til Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Landsarkivet, Viborg, til hvem ogsaa alle Forespørgsler bedes rettet.

Vort Medlemstal er desværre dalende og er nu 969. Vi gør opmærksom paa, at Indmeldelse kan ske ved Henvendelse til Kassereren, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, hos hvem man ogsaa kan erhverve en Del af de ældre Aarbøger.

Det er os sluttelig en kær Pligt at takke de Institutioner, der har ydet os Støtte i Aarets Løb, først og fremmest Undervisningsministeriet, der har forhøjet sit Tilskud meget væsentligt, Det Classenske Fideicommis, Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing F. og Omegn, Landmandsbanken, Nykøbing F., Det Bertouch-Lehnske Fond, Maribo Byraad, Kippinge-Brarup-Stadager Sogneraad, Nr. Alslev-Nr. Kirkeby Sogneraad, Nr. Vedby Sogneraad og Slægten Strange. De fire sidste Bidrag er ydet til Hjælp til Rejsningen af Mindesmærket paa Nr. Vedby Møllebanke for Helene Strange.

Kassereren, Lærer Svend Jørgensen aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes Stiftamtmand, Greve F. Reventlow, Nykøbing F., Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, og Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F. I Stedet for Lektor Frk. Marie Henriksen, Nakskov, der ikke ønskede Genvalg, valgtes Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, og i Stedet for Grosserer Alfred Larsen, der er fraflyttet Stiftet, valgtes Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov.

Revisorerne, Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo, og Amtsfuldmægtig, Hospitalsforstander Richard Nielsen, Nykøbing F., genvalgtes.

Under Eventuelt drøftedes bl. a. den kommende Sommers Møder. Der var Enighed om, at Turen til Trælleborg burde gennemføres i Juni Maaned — eventuelt i Forbindelse med Besøg paa Gaunø eller Valbygaard. Desuden paatænkes afholdt et Møde senere paa Sommeren i Lungholm Have og Ringsebølle Kirke.

Uddrag af Regnskabet for 1949—50

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Kassebeholdning 1/4 1949	140,89	Aarbog 1949 (Rest)	710,25
Renter	8,00	Aarbog 1950	3278,35
Tilskud	1875,00	Forfatterhonorarer	314,00
Medlemsbidrag	4373,30	Møder	462,40
Salg af Aarbøger	137,80	Mindestene	400,00
Salg af Kaj Munk-Bogen	1318,40	Administration	1044,39
		Andre Udgifter	144,40
		Kassebeholdning 31/3 1950	1499,60
	7853,39		7853,39

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1951).

Proprietær H. Thomsen, Egelund, Torrig.
 Dommer Kristian Jensen, Maribo.
 Bogtrykker Olaf Rasmussen, Maribo.
 Stationsforstander Rosenfeldt, Maribo.
 Gaardejer Valdemar Holtse, Blands,
 Bandholm.
 Fru Apoteker Videriksen, Vesterborg
 Apotek.
 Gartner Otto Kryck, Ø. Boulevard, Nak-
 skov.
 Redaktør J. T. Legardt-Iversen, Rødby.
 Adjunkt, cand. mag. Helge Larsen, Ny-
 købing F.
 Købmand Vilfred Høier, Jernbanegade
 13, Nykøbing F.
 Biskop Halfdan Høgsbro, Nykøbing F.
 Planteskoleejer Poul Frederiksen, Apo-
 tekervej, Nakskov.
 Handlsgartner Chr. Stryhn, Ullerslev,
 Avnede.
 Errindlev Sparekasse, Errindlev.
 Assistent Kai Hansen, Jernbaneallé 48',
 Vanløse.

Dekorator Ebbe Fogh-Hansen, Ringsted.
 Boghandlermedhjælper Mogens Rasmus-
 sen, Reventlowsgade 2, Nakskov.
 Gaardejer Harald Christiansen, Skørrin-
 ge, Ryde.
 Sognepræst Sauntved, Holeby.
 Entreprenør Viggo A. Jensen, Skovbølle,
 Købelev.
 Salgsleder Nordahl Petersen, Gartnernes
 Salgscentral, Vejlegade, Nakskov.
 Mogens Poll Sørensen, Dronningensgade
 52, Odense.
 Parcl. Martin Pedersen, Torslunde. Ho-
 leby.
 Lærerinde Frk. Paarup Hansen, Købelev.
 Sogneraadformand Wrede, Taagerup,
 Rødby.
 Det nordjyske Landsbibliotek, Aalborg.
 Postmester Svend Ebbe, Frederiksværk.
 Statshusmand Frederik Jensen, Højby,
 Rødby.
 Bageriejer E. Hybschmann, Rødby Havn.

Sted- og Personregister.

Aarbøgerne XXXVII—XXXIX

(Række VI)

ved *Alfred Larsen.*

Registret omfatter samtlige Personnavne og Stednavne med Undtagelse af Mark- og Gadenavne. Stednavne uden for Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget. Konge- og Fyrstenavne kun medtaget i direkte Forbindelse med Landsdelens Historie. Hustruer er som Hovedregel optaget under deres Pigenavn. Da mangelfuldt karakteriserede Personer overalt er søgt nærmere identificerede, vil Registret i mange Tilfælde kunne tjene som Supplement til Artiklerne.

- A**agaard, Caroline. G. m. Emil Aarestrup 404
Aagaard, I. G. V. Prokurator, politiker (Binnitze) 102, 245
Ageby 300, 402
Ageby Kirke 402
Aakjær, Jeppe. Digter 370
Aakjær, Svend. Stadsarkivar (Kbhvn.) 267, 345, 346, 365
Aalholm 297, 341—64, 377
Aarestrup, Emil. Digter 404
Aarsmarke (Knuthenborg) 296, 317
Aastrup 152, 156, 299, 328—40.
Aastrup Kirke 266, 274
Abed 294
Abel. Hertug 348
Abele. G. m. Godfred Bang 317
Abildgaard, Peter Christian. Veterinær 230
Abildtorpe 136, 168, 288, 294
Abrahamsen, Jens (Langesø) 217
Absalon. Biskop 344
Albuen 19, 265
Alsing, Hans. Borger (Nakskov) 168
Alsing, Peder (Vesterborg) 189
Alslev, Nørre 298, 299, 350
Alslev, Sdr. 138, 299, 350
Alstrup 298, 299
- Ammertorp, Niels Ancher. Skriver (Pederstrup) 215
Anders, Drager (Nakskov) 168
Andersdatter, Cidsel. Pige (Nakskov) 282
Andersdatter, Johanne. G. m. Anders Perlestikker 122
Andersen, Carl. Gartner (Langesø) 87
Andersen, Frederik. Lærer (Nøbbet) 189, 190, 220
Andersen, H. C. Digter 389—95
Andersen, Knud. Raadmand (Nakskov) 132
Andersen, Nielsminc Kirstine. G. m. Carl Mogens Rasmussen 385
Andersen, Otto. Løbedegn (Løjtøfte) 289
Andersen, Peder. Perlestikker (Svendborg) 120
Andersen, Peder. Perlestikker (Nakskov) 123
Andersen, Peder. Godsforvalter (Corselitze) 192
Andersen, Peder. Gaardejer (Ringsebølle) 192
Andersen, Peter Andreas. Godsforvalter (Sundby) 385
Andersen, Poul. Landstingssekretær (Maribo) 300

- Andersen, Søren, Gaardejer (Vigs-
næs) 54, 55
 Anthonddatter, Karen (»Grethe«).
 G. m. Hans Christiansen 176
 Arildsen, Ole. Gaardmand (Rad-
 sted) 61
 Arninge 289, 291—93
 Arninge Kirke 265, 400
 Askø 18, 23, 295, 296
 Asserstrup 224, 225, 317
 Avnede 289
 Avnede Kirke 402
- B** adstüber, Andreas. Byfoged
 (Præstø) 227, 231
 Bagge, Povl. Professor 261
 Bakke, Amund Lucassen. Maa-
 nedsløjtnant 177
 Balle, Nicolai Edinger. Bishop 275
 Bandholm 152, 229, 313
 Bandholmgaard 230
 Bang, Godfred (Asserstrup) 317
 Bang, Gustav. Historiker 172
 Bang, Jens Eriksen. Præst (Sand-
 by) 165
 Bang, Peter Georg. Professor, Po-
 litiker 246
 Barfod, Immanuel. Præst, Histori-
 ker 103
 Barnewitz, Friedrich von. Læns-
 mand (Nykøbing) 379, 380
 Bartholin, Thomas. Læge 401
 Barup 319
 Basse, Jep til Ugletorp 334
 Basse, Per. Ridder (Svendstrup) 317
 Beck, von. Kammerjunker (Stensø)
 207, 208
 Becker, Jacob. Degn (Lysabild) 190
 Beerling Liisberg, H. C. Museums-
 direktør 338, 339, 340
 Bendsen, A. H. Førstelærer (Band-
 holm) 255, 406
 Bendsen, A. H.: Helene Stranges
 Minde 255—56
 Bentzen, Frederikke. Godsejer (As-
 serstrup) 224
 Bentzien, Julius August. Gartner
 (Kbhvn.) 84, 87
 Bergen, Mads. Raadmand (Nak-
 skov) 131
 Bergenhammer, Peter. Præst (Ma-
 ribo) 303, 305, 315
 Bergsøe, Adolph Frederik. Histori-
 ker 109, 116, 119
 Berntsen, Klaus. Politiker 12
 Berritzgaard 70, 297
 Bertouch-Lehn, Joh. Julian. Baron
 (Lungholm) 75, 76, 84
- Bertouch-Lehn, Nathalie. Baro-
 nesse (Lungholm) 80
 Bertouch-Lehn, Poul. Baron (Lun-
 holm) 94
 Bertouch-Lehn, Poul Abraham.
 Baron (Lungholm) 91
 Bertouch-Lehn, Poul Godske. Ba-
 ron (Lungholm) 75, 76
 Bertouch-Lehn, Rudolph. Baron,
 Gesandt 94, 101, 406
 Bindernæs 323
 Birch, David Seidelin. Kapellan
 (Vesterborg) 186, 189
 Birket 147, 226, 289, 296
 Bjernæs 143
 Bjerre, Ole Christoffer. Præst
 (Hunseby) 314
 Blanckenbuch, Arnold. Læge 401
 Blicher, Steen Steensen. Digter,
 Præst 270
 Blæsbjerg, Svend (Nykøbing) 269
 Bobé, Louis. Ordenshistoriograf
 149, 150
 Bodin. Skrædermester (Helsingør)
 177
 Boesen, Cathrine Caroline. G. m.
 Carl Aug. Wied (Holmegaard)
 392
 Boesen, Hans. Borgmester (Nak-
 skov) 123, 131
 Bogø 198, 299, 300
 Boisen, Fritz Engelhardt. Præst
 (Stege) 403
 Boisen, Peter Outzen. Bishop (Ve-
 sterborg) 185, 187, 188
 Boje, Kirstine Magdalene. G. m.
 Alexander Rasmussen 385
 Bojsen, Peter. Højskoleforstander
 (Gedved) 403
 Bokkelmann. Propr. (Nørregaard)
 247, 248
 Borg, Rasmus Daniel. Ridefoged
 (Aalholm) 168
 Borre Skanse 329
 Borrehuset 275, 333
 BorreknoId 328, 329, 333, 334, 338
 Borren 329—34
 Borthuus, Otto. Byskriver (Nak-
 skov) 32
 Braës, Johan Adam. Præst (Hole-
 by) 367
 Brahe, Anna. Nonne (Maribo) 387
 Brahe, Axel til Elved 319
 Bramslykke 297
 Branderslev 17, 223, 224, 263, 289
 Branderslev Kirke 224
 Brandstrup 263

III

- Brandt. Proprietær (Skovbygaard) 47
 Brasen, Søren (Nykøbing) 384
 Brarup 298, 299
 Bredemad (Aastrup) 328, 334—39
 Bregninge 263, 295, 297
 Bremersvold 295, 331
 Briet (Fejø) 23
 Brinch. Skovrider 78
 Bring, Per til Pæregaard 335.
 Brix, Hans. Professor 403
 Brøholm, H. C. Museumsinspektør 257, 258, 261
 Bruhn. Digemester (Rødby) 326
 Brun, Chatarine Elisabet. G. m. Johan Naus 24.
 Brun, Johan. Borger (Nakskov) 286
 Brun, L. Toldforvalter (Rødby) 322
 Brun. Mads. Kirkeværgе (Thoreby) 383
 Bruun, Christen. Bonde (Hjelm) 70
 Brüel, Georg Wilhelm. Forstmand 110, 115
 Brøndegaard, V. J. Magister (Nakskov) 17, 18
 Bukdahl, Jørgen. Forfatter 270
 Bulbro 294
 Busch, Frants Eberhard. Færgemand (Sundby) 380, 381, 385
 Busch, Sophie Amalie. G. m. Peder Fugl 381
 Busch, Sophie Elisabeth. G. m. Frants Busch 381
 Bækkenet (Femø) 18
 Bærner, J. J. Korttegner 336—38
 Bærntsen, Hans. Gaardmand (Langesø) 212, 217—22
 Bøgeskovhuse 219
 Bøgh, Nicolaj. Litteraturhistoriker 154, 155
 Bøtø 228, 230, 231
 Bønned 328, 331, 332
Cappel, Lauritz Hansen. Præst (Femø) 19
 Carlsfeldt 328, 329, 336, 338
 Christensen, Aage. Lærer (Langesø) 185, 212, 405
 Christensen, Aage: Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Op-læring i Havebrug. 185—90
 Christensen, Aage: Gjertrud Handsdatter. Et lollandsk Tids-billede. 212—22
 Christensen, Balthasar. Overrets-prokurator. Politiker 238
 Christensen, G. Gartner (Lung-holm) 91
 Christian. Udvalgt Prins 332
 Christian II 365
 Christian IV 365
 Christiansdal 293, 294
 Christiansdatter, Margrete (Ønslev) 176
 Christiansen, Peder. Hotelejer (Sortsø) 45
 Christiansen, C. Arvefæster (V. Tirsted) 246, 247
 Christiansen, Carl. Historiker 267
 Christiansen, Georg. Cand. teol. (Holte) 376
 Christiansen, Georg: Et Hundred-aarsminde. 139—42
 Christiansen, Hanne (Sandvaadet) 223
 Christiansen. Hans. Skovfoged (Orehoved) 176, 178, 181
 Christiansen, Tage E. Magister 266, 268
 Christiansholm (Grevskab) 295, 297, 361
 Christianssæde 73, 110, 111, 117, 118, 149
 Christoffersen, Hans. Sadelmager (Brahetrolleborg) 320
 Christoffersen, Povl. Frugtavlser (Fejø) 18
 Classen, Peter Herslev. Gehejme-konferensraad (Corselitze) 389, 390, 395
 Classenske Fideikommis 334
 Claus. Hollænder (Bønned) 331
 Clausen, Møller (Paarup) 247
 Clausen-Bagge, Nicolaj. Præst (Tirsted) 155
 Clemen, Foged (Pederstrup) 167
 Clemmensen, Ole. Gaardmand (Ravnsholt) 213
 Cohn, Elias. Bissekræmmer (Kbhvn.) 43
 Colding, Christen Holm. Byfoged (Sakskøbing) 32
 Collin, Edvard. Departementschef 390, 391
 Collin, Elisabeth Kirstine. G. m. Wilh. Kaalund 382
 Collin, Jonas. Finansdeputeret. 390, 394
 Conrad. Præst (Sdr. Kirkeby) 266
 Corselitze 196, 270, 351, 380, 390—94
 la Cour, Marie Sophie. G. m. Søren Thørche 367, 368

IV

- Dahlberg, Erik.** Svensk General-kvartermester 153, 154
Dalby 332
Damb, Peder Andersen. Præst (Aastrup) 381
Danckert, Gartner (Gjorslev) 87
Danielsen, Peter. Arvefæster (Skørringe) 246
Dannemarre 289
Dannemarre Kirke 265
Darfeld, Herman. Borgmester (Nakskov) 131
Degenkolw, Ove. Præst. (Aastrup) 152
Demen, Linnert van. Kandestøber (Nakskov) 171
Dideriksen, Peter (Tvedegaard) 319
Dreier, Ingeniørkaptajn 240
Drewsen, Johan Christian. Industri-
 mand, Politiker 238
Due, Marquor Hansen. Fæstebonde
 (Ringsebølle) 193
Dyrlund, Folmer (Femø) 21
Døllefjelde 268
- Ebbe, Boel** (Radsted) 61
Ebbe, Niels Sørensen. Gaardejer
 (Radsted) 52, 54, 55
Ebbesen, Jacop 358
Egebjerg 318
Egebjerg Tvede 318
Egholm (Hovedgaard) 297
Ejegod Mølle 43
Eiwertz, Axel. Svensk Intendant
 267
Ekenstam. Svensk Løjtnant 203
Elberling, Emil. Rigsdagsbibliote-
 kar 402
Elberling, Victor. Rigsdagsbibliote-
 tek 402
Elkenøre 228, 230, 231
Ellekilde, Hans. Folkemindeforsker
 16
Enehøj (Gunslev) 50
Engelbreth, Søren. Kommitteret
 ved Rentekammeret 230
Engelsborg 294
Engelsted, Emil 253
Engelstoft, Povl. Historiker 261
Engestofte 312
Erik af Pommern 364
Erik Ploppenning 348
Eriksøn, Oluf. Præst (Nysted) 359,
 365
Erlands, Maren (Nakskov) 168
Errindlev 143, 191, 192, 275, 295,
 297
Erslev, Kristian. Historiker 341
- Eske, L. Larsen.** Gaardejer (Øns-
 lev) 140
Esildstrup 299
Euch, Joh. von. Katolsk Ærkebi-
 skop 3, 5
- Falkerslev** 299
Falsters Minder (Nykøbing) 144
Faye, Bestyrer (Nakskov) 207
Fejø 16, 23—27, 291, 295—296, 400
Fejø Kirke 23—25
Femø 16, 18—23, 295, 296
Femø Kirke 19—21, 400
Fibiger, Jac. Scavenius. Oberstløjt-
 nant 107
de Fischer, Peter Efraim. Præst
 (Helsingør)
- Flindt, Henry August.** Landskabs-
 gartner (Kbhvn.) 81
Frantsdatter, Anne (Nakskov) 127
Frederik I 365
Frederik IV 381
Frederik VII 390, 394
Frederik Sværdfejer (Abildtorpe)
 168, 283
Frederiksen, Erhard. Landøkonom
 2, 202, 204
Frederiksen, Johan Ditlev (Højby-
 gaards Sukkerfabrik) 202
Friberg, Andreas. Litteraturhistori-
 ker 392
Friderichsen, Johan Ditlev. Gods-
 ejer (Nøbbøllegaard) 245
Frigast, Jacob. Bager (Nykøbing)
 43
Friis, J. C. Forvalter (Pederstrup)
 215
Friis, Jacob Jørgen Frederik. Læ-
 rer, Forfatter (Nakskov) 189, 371
Frimodt, Jens Christian Rudolph.
 Præst (Kbhvn.) 184
From, Karl Josva. Købmand,
 Brændevinsbrænder (Nykøbing)
 38
Frølich, Lorentz. Kunstmaler 155
Fugl, Julius Henrik. Amtsfuldmæg-
 tig (Nykøbing) 396
Fugl, Peder Nielsen. Færgemand
 (Sundby) 381, 382, 385
Fuglsang (Birket) 226
Fuglsang (Thoreby) 297
Fuglsang, Anthon: Da Kvægpe-
 sten rasede paa Lolland-Falster
 1777. 227—31
Fuglsang, Anthon: To lollandske
 Amtsforvaltere. 395—96
Fuglse 191, 291, 294—97, 371
Færgelandet 293

- Gaabense** 230, 393, 395
Gaardmand P. N., Forstander
 (Næsgaard) 271—72, 276, 331
Gabel, Christian Carl von. Stift-
amtmand 382
Gad, Peter Chr. Stenersen. Biskop
 394
Galgekroen (Ønslev) 137
Galgenbjerg (Femø) 21
Gammelgaard 294, 402
Garbo, Axel. Dr. phil., Præst 400
Gedalia, Gottlieb Abrahamsen. Ba-
ron, Bankier 151
Gedesby 299, 400
Gedesby Skanse 104
Gedser 5, 6, 331
Geelmann, Michael. Guldsmed
 (Nakskov) 32, 33
Germansen, Hans (Ønslev) 141
Gersdorff-Hardenberg-Reventlow.
Grevinde 106
Gertrud (Abildtorpe) 168, 283
Giordsen, Claus. Kansler 335, 336
Gjershøj (Gunslev) 49
Glahn, Adam Vilhadt. Præst (Væg-
gerløse) 235, 236
Gleerup, Asmund Christian. Poli-
tiker 246
Gloslunde 289
Gloslunde Kirke 402
Glostrup (Købelev) 225
Godsted 295, 297
Goldschmidt, Meir Aron. Forfat-
ter 155
Grandjean, Poul Bredo. Arkivar
 365
Grundtvig, Svend Hersleb. Folke-
mindeforsker 16, 155
Grymer, Ernst. Frugtavlser (Femø)
 18
Grymer, Jørgen Frandsen (Femø)
 18
Grænge 379
Græshave Kirke 402
Grøn, A. Howard. Professor 119
Grøn, A. Howard: C. D. F. Re-
ventlow som Naturvidenskabs-
mand og Skovbruger 109—19
Grønsund 230, 275, 333, 380
Grønsund Færgested 196—201, 328
Gude, Dorothea (Hunseby) 309
Gude, Elisabeth (Hunseby) 308
Gude, Louise (Hunseby) 308
Gude, Ludvig Jacob Mendel.
Præst (Hunseby) 303—15
Guldborg 313, 344
Guldborgland 52, 53, 56
Guldborgland (Baroni) 297
Guldborgsund 230, 297, 299
Gunder. Pige (Nakskov) 283
Gunders Sten (Væggerløse) 138
Gunner (Kastager) 225
Gunslev 45—51, 234, 299
Gurreby 289, 293
Gurreby Kirke 402
Haagensdatter, Birthe Marie
 (Sundby) 384
Hackenburg, Barbara Cathrine. G.
m. Wilh. Kaalund 382
Hacquart, Philip. Læge 401
Hage, Christopher Theodor Frie-
denreich. Konsul (Nakskov)
 323, 326
Hald, Anders. Artillerist 179
Hald, Kristian. Dr. phil. 399
Hall, Carl Christian. Minister 155
Halsted 226, 289, 293
Halsted Kloster 226, 294
Hamborgskoven 270
Hammer, Edvard Snedorph. Præst
 (Herlufmagle) 372
Hammer, Jørgen Pedersen. Byfoged
 (Nakskov) 132
Hans, Boes. Borger (Nakskov) 168
Hans Færgemand (Sundby) 378,
 379, 385
Hans Guldsmed (Nakskov) 132
Hans Kortlevende. Færgemand
 (Sundby) 377, 378, 385
Hansdatter, Dorthe. G. m. Peder
Andersen 120
Hansdatter, Elisabeth. G. m. Fol-
mer Jacobsen Lunge 318
Hansdatter, Giertrud (Langesø) 212
 —22
Hansdatter, Karen. G. m. Hans
Hansen Raag 213
Hansdatter, Karen (Aastrup) 381
Hansen. Gaardfæster, Taagerup-
gaard 245
Hansen, Abraham. Gaardmand
 (Langesø) 217, 220—22
Hansen, Adolph Thorkild (Rødby)
 320, 322, 324
Hansen, Anders. Byskriver (Nak-
skov) 131
Hansen, Anton. Postfører (Fejø) 18
Hansen, Carl Adam. Stiftsfysikus
 (Nysted) 360
Hansen, Christen. Vognmand
 (Aarhus) 371
Hansen, Christian Erhard. Præst
 (Ønslev) 235, 238, 245

- Hansen, Christoffer (Brahetrolle-
borg) 320
- Hansen, Frederik. Førstelærer
(Horbelev) 157
- Hansen, H., Gartnerelev (Lung-
holm) 88
- Hansen, H. M., Gartner (Knu-
thenborg) 95
- Hansen, Hans. Færgemand (Grøn-
sund) 196, 198
- Hansen, Hans. Husmand (Olstrup)
143
- Hansen, Hans Christian. Musiker
(Øverup) 140
- Hansen, J. A. Politiker 396
- Hansen, Jacob. Tingskriver (Nak-
skov) 131
- Hansen, Jep. Fæstebonde (Bregnin-
ge) 265
- Hansen, Johan. Landmand (Lines-
lyst) 324
- Hansen, Jørgen (Hunseby) 306
- Hansen, Laurids (Skriver). Raad-
mand (Nakskov) 132
- Hansen, Ludvig Ditlev. Gaardejer
(Lidsø) 320—27
- Hansen, Mads. Sognefoged (Na-
gelsti) 245
- Hansen, Marius. Lektor (Nakskov)
156
- Hansen, Niels. Adjunkt (Nykø-
bing) 103, 235, 237, 238
- Hansen, Peder. Husmand (Lundby)
105, 237, 238, 240, 246, 262
- Hansen, Peter Frederik. Gartner
(Lungholm) 91—95
- Hansen, Rasmus, Lærer (Holbelev) 91
- Hansen, T. Husmand (Særslev) 397
- Hansen, Verner. Journalist (Ny-
købing) 158
- Hardenberg 52, 77, 88, 106
- Hardenberg, Erik til Hvidkilde 121
- Hardenberg-Reventlow. Birk 294
- Hardenberg-Reventlow (Grevskab)
297
- Harries. Gartner (Maribo) 88
- Hasselriis, Johannes. Slotsgartner
(Jægerspris) 91, 101
- Hasselriis, P. J. Glarmester (Oden-
se) 87
- Hasselriis, Peter Julius. Gartner
(Lungholm) 87—91, 101
- Haugaard, Abraham N. Raadstue-
tjener (Nakskov) 32
- Heinrich (tyske) (Nakskov) 168
- Hellmers. Smedemester (Helsingør)
177
- Hemmingsen, Niels. Theolog 275
- Henningsen, Henning. Museums-
inspektør 399
- Henningsen, Henning. Lærer (Hil-
lested) 239?, 245, 247
- Henningsen, Henning. Sagn og
Folketro fra Femø, Fejø, Vejro
16—30
- Henrichsdatter, Maren (Ringse-
bølle) 192, 193
- Henrichsen, Svend. Gaardmand
(Svinsbjerg) 215
- Henriksen, Hans. Havemand
(Lungholm) 77
- Henriksen, Marie. Lektor (Nak-
skov) 406
- Heramb, Eline. G. m. F. E. Boi-
sen 403
- Herfordt. Branddirektør, Nakskov
217
- Herritslev 295—97, 361, 362
- Hilfling. Købmand (Femø) 21
- Hillested 263
- Hincheley, Christian. Godsejer
(Orupgaard) 231
- Hindhede, Mikkell. Læge 207
- Hindse, Rasmus. Gaardmand
(Langesø) 215
- Hjelholt, Holger. Arkivar 340
- Hjelm 64, 70
- Hoby 275, 294
- Hoff. Proprietær (Kirstinelund) 245
- Hofman-Bang. Hofjægermester 88
- Hoges Fæland 325
- Holck, Axel. Amtsforvalter (Mari-
bo) 10, 272, 273, 276, 312
- Holck, Ida f. Thorlaksen 272—73,
276, 315
- Holck, Johan Christopher. Præst
(Kbhvn.) 312, 314
- Holck, Søren Hagerup. Præst
(Sandby) 314
- Holdensen, Carsten Nielsen. Borg-
mester (Nakskov) 132
- Holdt, J. Præst (Nr. Vedby) 275
- Holeby 191, 192, 294, 388, 405
- Holeby Præstegaard 275, 366—75,
400
- Holm, Anne Sophie. G. m. O. C.
Bjerre (Hunseby) 303—05, 308,
314
- Holm, Hans. Tømremester (Nak-
skov) 218
- Holmegaard (Branderslev) 224
- Holst, Hans. Brændevinsbrænder
(Nykøbing) 38

- Holten-Andersen. Direktør (Kbhvn.) 209
 Horbelev 299
 Horne, Johannes. Soldat 141
 Hornemann, Emil. Komponist 390, 391
 Hornemann, Henriette Christine. G. m. Jonas Collin 390
 Horreby 191, 299
 Horslunde 194, 195, 204, 268, 287—89, 291—93
 Hostrup, Astrid, f. Bojsen 403
 Huge, L. Sogneraadsformand (Egelev) 275
 Humle, Hans (Ønslev) 141
 Humle, Peder. Soldat 141
 Hunseby 268, 297, 302—15
 Hunseby kirke 302—15
 Hunseby Præstegaard 303—15
 Hviid, Hans (Skovhuse) 215
 Hyldtofte 326
 Hyllekrog 139, 325
 Høfner, Svend Gotfred. Guldsmed (Sakskøbing) 31—35
 Højbygaard 73, 86, 202
 Højmølle Kro (Ønslev) 137
- I**bsen, S. Politimester (Rødby) 249
 Idestrup 299
 Ingvordsen, Laurens. Brygger (Maribo) 387—89
 Isaksen, Birger: Stormfloden 1872 143
 Isaksen, Birger: Vestlollandske folkeminder 223—26
 Isaksen, Birger: Ludvig Ditlev Hansen. Et Livsbillede 320—27
 Isaksen, Ingeborg. G. m. Birger Isaksen 223
 Issen, Jens. Spillemand (Nakskov) 173
 Iversen, Edvard. Sadelmager (Horslunde) 194, 195
 Iversen, Kristian A. Overasst. i Postvæsnet (Kbhvn.) 195
 Iversen, Poul Ewald: En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred 191—95
- J**acobsen, J. C. Brygger (Kbhvn.) 155, 183
 Jacobsen, Jens. Væbner (Radsted) 317
 Jens. Præst (Holeby) 387
 Jensen. Gartner (Hardenberg) 77
 Jensen. Abraham. Gaardmand (Langesø) 214—17
- Jensen, Borkert. Raadmand (Nakskov) 132
 Jensen, Daniel. Kirkevæрге (Femø) 19
 Jensen, Jens Peter. Væver (Sortsø) 254
 Jensen, Niels. Gartner (Juellinge) 186
 Jensen, Niels af Bredemad 334
 Jensen, Niels. Bonde (Tjennemærke) 123
 Jensen, Niels. Borger (Nakskov) 174
 Jensen, P. Kommuelærer (Nykøbing) 145
 Jensen, Sander (Utterslev) 213
 Jespersen, Ole. Gaardmand (Langesø) 214, 216, 217
 Jessen. Byfoged (Svendborg) 394
 Johan den Milde. Greve 348
 Johanne. Jordemoder (Nakskov) 175
 Johansen, Just. Skibsfører (Faaborg) 174
 Johansen, Nicoline. G. m. Ludvig Ditlev Hansen 321—27
 Johnson, Margrethe. Svensk Missionær 203
 Jomfruhøj, store (Gunslev) 49
 Juellinge 294
 Junior, Hans Joohum. Færgemand (Sundby) 384, 385
 Junior, Jørgen (Sundby) 384
 Junior, Jørgen Hansen. Købmand (Sakskøbing) 384
 Juul, Peder. Parcellist (Sandby) 223
 Jyde, Anders Madsen. Raadmand (Nakskov) 122, 133
 Jyde, Peder (Branderslev) 224
 Jørgen. Apoteker (Nakskov) 132
 Jørgen Fyrbøder. Færgemand (Sundby) 379, 385
 Jørgen. Vægter (Nakskov) 168
 Jørgensen, Chr. Redaktør (Nykøbing) 102
 Jørgensen, Christian (Nordlunde) 226
 Jørgensen, Ellen. Historiker 365
 Jørgensen, J.: Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867. 376—86
 Jørgensen, Jeppe (Aastrup) 381
 Jørgensen, Jørgen. Godsejer (Søllestedgaard) 314
 Jørgensen, Jørgen. Adjunkt 376
 Jørgensen. Gaardmand (Østofte) 246

- Jørgensen, Lars. Gaardmand (Soesmarke) 64
- Jørgensen, Laurine Dorthea. G. m. S. H. Holck 314
- Jørgensen, Svend. Lærer (Toreby, Landet-Ryde) 157, 270, 276, 406
- Jørgensen, Svend. Fra Bogverdenen 146—55, 261—70, 398—404
- Jørgensen, Svend: Mindeord 271—73
- Jørgensen, Svend: Fra den gamle Holeby Præstegaard 366—75
- K**aalund, Else Marie. G. m. Rasmus Olesen 382
- Kaalund, Engel Christine Elisabet (Sundby) 382
- Kaalund, Sophie Amalie (Sundby) 382
- Kaalund, Wilhelm. Færgemand (Sundby) 382, 383, 385
- Kaare, Rasmus Rasmussen. Gaardmand (Gerringe) 246
- Kappel 204
- Kappel Kirke 265
- Karen. Pige (Nakskov) 168
- Karen. Sypige (Nakskov) 168
- Karen. G. m. Linnert van Demen 171, 172
- Karleby 263, 299
- Karleby, Vester 289
- Kastager 225
- Katbanken (Femø) 20
- Kehlet. Kvaksalver (Kbhvn.) 230
- Kelslykke 226
- Kettinge 297, 298
- Kippinge 138, 299
- Kirk, J. Yde. Lærer 268
- Kirkeby, Nørre 298, 299, 350
- Kirkeby, Sønder 298, 299, 318, 350
- Kirkeby, Sønder Kirke 266
- Kirkegrunden (ved Femø) 28
- Kirkegrunde (ved Vejør) 28
- Kiærulff, Knud. Birkedommer (Nykøbing) 231
- Kjærstrup 295
- Klessens, J.: Mine Polakminder fra Lolland-Falster 1—15
- Klessens, Jacobus Petrus. Katolsk Præst (Maribo) 6, 15
- Knipschildt. Forpagter 208
- Knub, Jens. Birkedommer, Færgemand (Sundby) 383, 385
- Knub, Maren. G. m. Jens Knub 383, 385
- Knub, Samuel Lucas. Skolediscipel (Sundby) 383
- Knud, Bager (Nakskov) 168
- Knudsdatter, Bodil. G. m. Anders Jensen Lykkesen 193
- Knudsen, Gunnar. Kontorchef (Stednavneudvalget) 328
- Knuth, Eggert Christopher. Greve (Knuthenborg) 152
- Knuth, Frederik Markus. Greve (Knuthenborg) 261—64, 303, 305, 311, 314
- Knuth, Karen. Grevinde, f. Rothe (Knuthenborg) 305, 311
- Knuthenborg 229, 295, 296, 312, 317
- Koch, Hans Peter Gyllembourg. Præst (Sdr. Kirkeby) 155
- Kock, Ole. Præst (Kbhvn.) 126
- Kolbye, V. Fabriksbestyrer (Maribo) 3, 9, 276
- Kolbye, V.: Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker 202—11
- Kollinggaard (Vejleby) 268
- Kongsnæs (Aastrup) 328, 329, 338, 339
- Kornerup, Bjørn. Overarkivar, Dr. teol. 154
- Kradepohl, Thomas. Degn (Birket) 143, 144
- Krag, Anders. Præst (Nakskov) 122
- Kraghave 299
- Kramnitze 325, 326
- Krebs, Hans Peter Thostrup. Kapellan (Tirsted) 105
- Kring, L. Viceskoleinspektør (Nykøbing) 406
- Kristensen, Møller (Fejø) 18
- Kristoffer I 348, 353
- Kristoffer II. Hertug 348
- Krogh, Andreas Laurits. Præst (Majbølle) 106
- Krøgsbølle 293, 398
- Kronmand, Frederikke Wilhelmine. G. m. Hans Jochum Junior 384, 385
- Kronmand, Johan Christian. Forpagter (Raahavegaard) 384
- Krukholm 136
- Krøhnke. Jernbaneingeniør 151, 152
- Krønge 371
- Kuld, Otto Jensen (Skovbølle) 275
- Kuske Jens. »Klog Mand« (Nykøbing) 68
- Kyststræde (Branderslev) 223, 224
- Købelev 17, 225, 289
- Købke Knudsen, Gertrud. Arkivar. 148

- Landet** 289
Landet Kirke 402
Landorph, Hans. Amtmand (Nykøbing) 382
Langberg, Harald Svenn. Magister 275, 405
Lange, Johan. Magister 95
Langesø 214, 218
Langet (Radsted) 57, 58
Larsen, Alfred. Grosserer (Nakskov) 157, 406
Larsen, Alfred: Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen« 120—36, 161—75, 279—90
Larsen, Alfred: En gammel »Forpligt« 143—44
Larsen, Elise. Enke (Rødby) 91
Larsen, J. H. Topograf 367
Larsen, Margrethe. G. m. Niels Peter Larsen 52
Larsen, Mogens. Havemand (Lungholm) 78
Larsen, Niels. Gartner (Lungholm) 76—78, 81—96
Larsen, Niels Peter. Gaardejer (Rørbæk) 52
Larsen, Otto: Bondelivsskildringer fra Nordøstlolland 52—72
Larsen, Peter. Borger (Maribo) 388
Larsen, Rasmus (Eskildstrup) 176
Larsen, Søren. Gaardmand (Olstrup) 143
Larsen, W. P. Billedhugger 257, 258
Lasse, Borger (Nakskov) 168
Laub, Vilh. Fr. Redaktør (Nykøbing) 234, 235
Laurens. Degn (Maribo) 387
Laurens. Præst (Tillitze) 387
Laurensen, Anders. Høvedsmand (Kbhvn.) 317
Lauridsen, K. P. Lærer (Næsgaard) 201
Laursdatter, Johanne. G. m. Hans Hansen Raag 213
Laursen, Svend. Adjunkt (Maribo) 276, 340, 406
Laursen, Svend: Fra Bogverdenen 257—61
Lavridsen, Bo. Borgmester (Nakskov) 132
Lavridses, Dorthé (Nakskov) 168
Lehmann, Joh. Chr. Jul. Toldinspektør (Nykøbing) 42
Lehn, Abraham. Godsejer (Fuglsang) 382
Lehn, Poul Abraham. Baron (Lungholm) 73
Lem, Niels Andersen. Muremester (Nakskov) 217
Lidsø 322—24
Lillebrænde 268, 299, 318, 319
Lilø 23
Lind, Egmont. Konservator, Nationalmuseet 266, 274
Lindberg, Jacob Christian. Præst (Tingsted)
Lindhardt, Johanne Kirstine. G. m. Jørgen Hansen Junior 384
Lindholm, Hans. Lærer (Staureby) 190
Lineslyst = Strandholm 323—27
Lisse, Christian: Hvor laa Folmer Jacobsen Lunges Tvede? 316—19
Lodsborren (Aastrup) 334
Lodvigs, Karen (Nakskov) 286
Lohse, Elisabeth (Uglemose) 223
Lommelev 258, 298
Lorenzen, Vilh.: En Mariboborger i Senkatolicismens Dage 387—89
Lublin. Jøde (Nykøbing) 43
Lund, Christen Andersen. Præst (Holeby) 367, 368
Lund, Johan Peter. Guldsmed (Sakskøbing) 32
Lunge, Anders Jacobsen. Rigshovmester 316
Lunge, Folmer Jacobsen. Rigsraad 316—19
Lunge, Jacob Olsen. Ridder 317
Lunge, Jacob Olufsen. Rigsraad 316
Lunge, Jens Olsen. Væbner (Falkerslev) 317
Lunge, Jesse. Væbner 318
Lunge, Lisbeth. G. m. Palle Rosenkrantz 401
Lunge, Niels Jacobsen 316
Lunge, Per Olsen. Væbner 317
Lungholm 73—102, 110
Lungholm Have 73—102
Lunn, Tage. Præst (Birket) 157
Lykkesen, Slægten 191—95
Lykkesen, Anders. Bonde (Holeby) 191
Lykkesen, Anders Jensen. Bonde (Ringsebølle) 192
Lykkesen, Hans. Haandværker (Rødby) 194
Lykkesen, Hans Jensen 193
Lykkesen, Hans Rasmussen. Bonde (Holeby) 192

- Lykkesen, Hans Rasmussen. Borger (Rødby) 192
 Lykkesen, Iver Rasmussen. Skomager (Rødby) 194
 Lykkesen, Jens Hansen. Gaardmand (Ringsebølle) 192
 Lykkesen, Jørgen Hansen. Gaardmand (Ringsebølle) 192
 Lykkesen, Lauritz. Selvejer (Holeby) 191
 Lykkesen, Niels Rasmussen. Fæstebonde (Taagerup) 192
 Lykkesen, Rasmus. Fæstebonde (Holeby) 191
 Lykkesen, Rasmus Hansen. Fæstebonde (Holeby) 192
 Lykkesen, Rasmus Hansen. Værts-husholder, Bødker (Rødby) 194
 Lykkesen, Rasmus Iversen. Sadelmager (Stege) 194, 195
 Lyngby, Mette Katrine. G. m. Vilh. Thaning 314
 Lyngby, Peder. Landvæsenkommisær (Nakskov) 32
 Lütken, Otto Diderik. Præst (Karleby) 235
 Lytting, Hans. Kedelsmed (Nakskov) 175
 Lützow, Adam Tobias. General 176—80, 182, 184
 Lützow, Anthonette Elisabeth (Helsingør) 178
 Lützow, Christian Wigand (Helsingør)
 Lützow, Eleonore Christine. G. m. Anton Frederik Tscherning 177—84
 Løjmand, Hans. Gaardmand (Maglebrænde)
 Løjtofte 289, 293
 Løvenskjold, Sophie C. Baronesse Bertouch-Lehn 91
 Løye, Hans Pedersen. Skipper (Nykøbing) 384

Madsen, Claus. Kaptajn (Mid-delfart) 107
 Madsen, F. C. Forpagter (Højbygaard) 90
 Madsen, Niels (Kræmmer). Raadmand (Nakskov) 133
 Madsen, Peder. Gaardmand (Lommelev) 258
 Madsen, Poul. Borger (Nakskov) 167
 Maglebrænde 299
 Majbølle 56
 Malene (Nakskov) 168
 Mansa. Skovrider (Svendstedgaard) 182
 Marcher, H. Godsinspektør (Lung-holm) 94
 Maren. Pige (Nakskov) 283
 Maren. G. m. Hans Christoffersen 320
 Margrethe. Dronning 334
 Maribo 7, 9—14, 31, 39, 102, 104—05, 152, 156, 165, 244—52, 291, 294—97, 300, 387—89
 Maribo Domkirke 148
 Maribo katolske Kirke 8, 12, 206
 Maribo Kloster 295, 300, 388
 Mariebjerg 204
 Markmand, Per Jensen. Væbner (Thorp) 318
 Marrike. Hollænder (Bønned) 331
 Marstrand, Vilhelm. Nysted Bys Oprindelse og ældste Historie 341—65
 Martensen, Hans Lassen. Biskop 309, 311
 Mathis. Tysk Snedker (Nakskov) 168
 Mathiesen, Diderich. Bartskeer (Nakskov) 131
 Mathiesen, Hugo. Historiker 365
 Meincke, Edvard. Proprietær (Skovnæs) 327
 Meinig, Herman Carl. Birkedommer (Nøddebo) 314
 Meinig, Marie Henriette Amalie. G. m. L. J. M. Gude 303—15
 Mensen, Valdemar Henrik. Politichief (København) 4, 15
 Meyer, Poul. Dr. phil. 398
 Milthers, V. Geolog 147
 Mogensen, Anders. Borger (Haderslev) 120
 Mogensen, Lars P. Arbejdsmand (Branderslev) 223
 Moltke, Adam Gottlob. Statsminister 231
 Moltke, Adam Wilhelm. Minister 183
 Moltke, Anton Carl Frederik. General 141
 Monrad, D. G. Biskop, Minister 151, 154—55, 261—63
 Morsby, Knud: Voldstederne Træleborg og Bredemark i Aastrup Sogn 328—40
 Mortensen, Didrik. Karl (Nakskov) 286

- Mortensen, L. D. N. Skomagermester (Rødby) 320, 327
 Moseby 332, 335
 Moseby Birk 335
 Mosegaard (Nordlunde) 226
 Munch, Andreas (Kbhvn.) 155
 Munch, P. Overbibliotekar (Nykøbing) 145
 Munk, Kaj. Digter, Præst 156, 275, 276
 Munk, Kristine. Adelsdame 178
 Musse 291, 295—99
 Musse, Jørgen. Gaardmand 213
 Myggefjed 323, 325, 326
 Müller. Forvalter (Henriksdal) 233
 Müller, Peter Erasmus. Forstmand, Zoolog 117, 118
 Mynster, Constance. G. m. Peter Bergenhammer 315
 Mynster, J. P. Biskop 315
 Mynster, Noline Mathilde. G. m. Peter Bergenhammer 315
 Mynster, Ole Hieronymus. Professor 315
 Møllebanken (Nr. Vedby) 274
 Møller, Christian Ditlev. Forpagter (Skelstøfte) 188
 Møller, Hans. Havemand (Lungholm) 77
 Møller, Hans Andersen. Arrestforvarer (Kolding) 396
 Møller, J. S. Kredslæge 138
 Møller, Mathias. Borgmester, Byfoged (Nykøbing) 241, 243
 Mørch-Hansen, Mouritz. Kateket, Politiker (Nykøbing) 102, 103
 Møss, Christen. Sognefoged (Hillested) 245
- Nabe-Nielsen, F. Fuldmægtig** (Nykøbing) 145
 Nabe-Nielsen, F.: Falsters egns-historiske Arkiv 144—46
 Nagel, Peter (Fejø) 19
 Nagelsti 228, 377, 379
 Nakskov 8, 11, 19, 31, 32, 37, 108, 120—36, 152, 161—78, 188, 268, 279—90, 291, 292—94, 398
 Nakskov Fjord 29
 Nakskov katolske Kirke 206
 Nakskov Kirke 148
 Nakskov Ladegaard 224
 Nakskov Landsogn 293
 Nakskov Latinske 287—90
 Nakskov Sukkerfabrik 203, 204
 Nannestad (Vesterborg) 187
 Naus, Johan. Kopperhandler (Nykøbing) 24
- Nicolaus, N. Hører (Nakskov) 287
 Niels. Karl (Nakskov) 282
 Niels. Klejnsmed (Maribo) 388
 Niels »Store« (Radsted) 69—71
 Nielsen. Postfører (Vejrø) 18
 Nielsen, Carl. Baadebygger (Fejø) 18
 Nielsen, Christian (Sandby) 223
 Nielsen, Hans. Gaardmand (Langesø) 215
 Nielsen, Joachim. Kapellan (Nakskov) 165
 Nielsen, Lars (Snøde) 76
 Nielsen, Mads. Borger (Nakskov) 282
 Nielsen, Malvine (Sandby) 223
 Nielsen, Peder. Præst (Nysted) 359, 365
 Nielsen, Peder. Borger (Rødby) 193
 Nielsen, Rasmus: Lolland-Falster under Vaaben 102—08
 Nielsen, Rasmus: Galgekroen 137
 Nielsen, Rasmus: Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og Lollands Landboforeninger 232—52
 Nielsen, Richard. Amtsfuldmægtig (Nykøbing) 157, 276, 406
 Nielsen, Simon. Færgemand (Sandby) 379, 380, 385
 Nilsson, N. T. Landbrugskandidat (Maribo) 95
 Nissen. Proprietær (Boderup) 368
 Nobel, E. F. Tobaksfabrikant (Nykøbing) 38, 39
 Nordlunde 226, 289
 Norn, Otto. Museumsinspektør 148, 398
 Nybølle (Horslunde) 294
 Nygaard (Vejrø) 27, 28
 Nykøbing 8, 11, 36—44, 102, 104, 107—08, 144, 146, 152, 196, 233, 244, 269—70, 291, 298—300, 331, 338, 344, 376—86, 391—94
 Nykøbing, katolsk Kirke 206
 Nykøbing Kirke 400
 Nykøbing Landsogn 299
 Nyrop, Christopher. Præst (Nr. Vedby) 177
 Nysted 31, 268, 291, 296—98, 341—65, 388, 400
 Nysted Kloster 341, 348—49, 353—55, 364—65, 398
 Næs (Aastrup) 329—30, 333—34, 380
 Næsby 294

- Næsbæk 325
 Næsgaard (Aastrup) 198—201,
 271, 334
 Nøbbet 189, 294
 Nøbbøllegaard (Holeby) 202
 Nøbbøllegaard (Nr. Kirkeby) 298
 Nørlund, Poul. Direktør, National-
 museet 340
 Nørreby (Femø) 19
 Nørregaard, Georg: Næringslivet i
 Nykøbing i 1840'erne. 36—44
- O**berberg, Johannes. Rentemester
 378, 386
 Odinkar. Biskop 362
 Oelsen, Hans. Gaardmand (Ore)
 214
 Oelsen, Rasmus. Gaardmand
 (Svinsbjerg) 214, 220
 Olesen, Hans. Gaardmand (Sædin-
 ge) 105, 239, 242, 245—48, 250
 Olesen, Rasmus. Forpagter (Ul-
 riksdal) 382
 Olsdatter, Sara (Langesø) 214
 Olsen, Chr. (Farnæs) 45
 Olsen, Chr.: Gravhøje i Gunslev
 Sogn 45—51
 Olsen, Chr.: Smedelavs fra Skov-
 by 253—55
 Olsen, Christian (Købelev Skov)
 225
 Olsen, H. Fr. Lærer (Vejringe) 152
 Olsen, Mads. Smed (Radsted) 57,
 58
 Olstrup 143, 295, 297
 Olstrupgaard 73
 Olufsdatter, Karen. G. m. Hans
 Jensen Lykkesen 193
 Opager 204, 268, 275
 Oppermann, Adolf. Forstmand 119
 Oppermann, C. V. Skovrider
 (Brahetrolleborg) 112
 Ore 293
 Orebygaard 297, 313
 Orm, Jens Nielsen. Sognefoged
 (Næs) 381
 Ortvad, Edvard. Katolsk Præst
 (Kbhvn.) 2, 206
 Ottesen, Jens. Raadmand (Nak-
 skov) 133
 Oxe, Peder. Lensmand 398
 Oxholm, Waldemar Henry Theo-
 dor. Stiftamtmand (Nykøbing)
 210
- P**eder. Bager (Nakskov) 131
 Peder. Biskop 317
 Peder. Guldsmed (Sakskøbing) 31
- Pedersdatter. Birthe Kirstine. G.
 m. J. C. Schmidt 384
 Pedersen, Hans. Byskriver (Nak-
 skov) 133
 Pedersen, Hans. Borger (Maribo)
 388, 389
 Pedersen, Hans. Præst (Maribo)
 387, 389
 Pedersen, Hans. Havemand (Lung-
 holm) 77
 Pedersen, Jens. Vognmand (Nak-
 skov) 132, 168
 Pedersen, Laurids. Forpagter (Bøn-
 ned) 332
 Pedersen, Margrethe. G. m. Johan
 Christian Kronmand 384
 Pedersen, P. A. Sognefoged
 (Femø) 18
 Pedersen, Rasmus. Forpagter
 (Bønned) 332
 Pedersen, Rasmus. Bonde (Tvede-
 gaard) 319
 Pederstrup 87, 88, 110, 111, 117,
 149, 150, 156, 218, 219
 Perlestikker, Anders Pedersen.
 Præst (Nakskov) 120—36, 161—
 75, 279—90
 Petersen, Anders. Havemand
 (Lungholm) 77
 Petersen, Arthur. Højskoleforstan-
 der (Søllested) 149
 Petersen, Hjalmar. Sømand (Fejø)
 18
 Petersen, Lars (Smedelavs) (Skov-
 by) 253—55
 Petri, Axel: Et Minde fra Grøn-
 sund Færgested under Besættel-
 sen. 196—201
 Ploug, Carl. Politiker 155
 Pontoppidan, Otto Reinhard Emil.
 Præst (Holeby) 373, 374
 Posselt, Henrik. Præst (Holeby)
 367, 371, 372
 Poulsen, A. S. Biskop 314
 Poulsen, Einer: En falstersk Bon-
 depiges Skæbne. Bodil Rasmus-
 sen fra Ønslev, der blev Marts-
 minister A. F. Tschernings Svi-
 germoder. 176—84
 Poulsen, Einer: En falstersk Hus-
 mands Hyldest til Danmarks
 første Rigsdag 396—97
 Poulsen, Jost. Præst (Nakskov)
 161, 287
 Poulsen, Martin: Ved Juletid i
 Hunseby Kirke og Præstegaard
 for 100 Aar siden 302—15

- Poulsen, P. Sognefoged (Brandstrup) 245, 246
 Priorskov (Hovedgaard) 297
 Pritvitz. Tysk General 141
 Profft, C. Kunstmaler 376
 Præsteborren (Aastrup) 328, 332, 334
 Pæregaarden 335, 337, 338
- Q**ualen, Caroline von (Pederstrup) 150
 Qualen, Emma von (Pederstrup) 150
- R**aa, Hans Hansen. Gaardmand (Ravnsholt) 213
 Raagø 18, 23, 25
 Raahavegaard 86
 Raben, Amalie. Komtesse (Aalholm) 404
 Radbjerg 258
 Radsted 52, 54, 57, 58, 65, 66, 401
 Rahbek, Karen Margrethe (Kamma) f. Heger 367, 368
 Rahbek, Knud Lyhne. Digter 368
 Raklev. Konservator (Nationalmuseet) 45—48
 Rasmussen, Smed (Sakskøbing) 68
 Rasmussen, Agate. G. m. Lars Petersen 253, 254
 Rasmussen, Alexander. Læge (Sakskøbing) 385
 Rasmussen, Bodil (Ønslev) 176—84
 Rasmussen, C. Sogneforstander (Væggerløse) 232
 Rasmussen, Carl Mogens. Færgemand (Sundby) 384, 385
 Rasmussen, Hans. Sognefoged (Egense) 237, 238, 240, 275
 Rasmussen, Niels. Borger (Maribo) 388
 Rasmussen, Niels. Borger (Sakskøbing) 32
 Rasmussen, Peder (Købelev) 223
 Rasmussen, Rasmus. Borgmester (Køge) 227, 231
 Rasmussen, Søren. Lærer (Bjernæs)
 Rasmussen, V. Ravnsholt: Træk af Retskredsens Historie paa Lolland-Falster. 291—301
 Ravn, Hans. Amtsforvalter (Nykøbing) 381, 386
 Ravnsborg (Lolland) 23
 Ravnsborg (Falster) 350
 Ravnsby 25, 146, 403
 Ravnse 350
- Ravnsholt 294
 Ravnstrup 298, 316, 350
 Reberg, Curt (Conrad). Væbner (Thorp) 318
 Regel, Niels. Præst (Arninge) 165
 Rennemann, Thomas Chr. Amtsforvalter (Halsted) 395
 Resen, Hans. Biskop 126
 Reventlow, Benedicte. Grevinde 118, 149
 Reventlow, Christian Ditlev. Greve (Pederstrup) 106, 112, 311
 Reventlow, Chr. Ditlev Frederik. Statsminister 109—119, 149, 156, 185, 187, 218
 Reventlow, Christian Einar. Greve 150
 Reventlow, Ditlev Chr. Ernst, Greve 320—22
 Reventlow, Frederik. Greve, Stiftamtmand 156, 201, 274, 405, 406
 Reventlow, Ludvig. Greve 150
 Reventlow, Malvine. Komtesse 149
 Reventlow Museet 112, 117, 156, 406
 Rode, Ole. Gaardmand (Gedesby) 103, 239, 240
 Rolykke 225
 Rosendahl, Erik Peter. Rektor (Nykøbing) 391
 Rosendahl, Mathias Clausen. Guldsmed (Sakskøbing) 31
 Rosenkrantz, Jørgen (Krenkerup) 400, 401
 Rosenkrantz, Palle. Lensmand (Krenkerup) 74, 400
 Rosenørn-Lehn, Frederik. Lensbaron (Oreby) 276
 Rosenørn-Lehn, Otto Ditlev. Baron, Minister 313
 Rosnæslund. Gaard (Langesø) 212, 214, 217—19, 221
 Roussell, Aage. Museumsinspektør 148
 Royahl, Vilhelm. Borger (Sakskøbing) 32
 Rud, Borkert. Kommandant (Sæbyholm) 165
 Ryde 204, 289
 Ryde Kirke 402
 Rye, Olaf. General 140, 141
 Rævestenen (Kippinge) 138
 Rødby 31, 108, 151—52, 191—94, 264, 291, 294—96, 321—24
 Rødby Fjord 323—25
 Rødby Fælend 323

- Rødby Kirke 400
 Rødby Mark 139
 Rønnow, Anna. G. m. Erik Har-
 denberg 121
 Rørdam, Bolette Ingeborg, f. Ol-
 sen 374
 Rørdam, Hans Kristian. Præst
 (Holeby) 373
 Rørdam, Valdemar. Digter 373—75
- S**adolin, Hans Jørgensen. Præst
 (Thoreby) 377
 Salicath, F. Direktør (Strandholm)
 324
 Sambersdatter, Margrethe. G. m.
 Hertug Kristoffer 348
 Sandbjerg 293
 Sandby 17, 168, 224—25, 263,
 288—89
 Sandbygaard 224—25
 Sandøe, Jens. Præst (Thoreby)
 383—84
 Saks København 14, 15, 31—35, 68—70,
 106, 267, 270, 291, 296—98, 344
 Saks København Kirke 400
 Saantved. Præst (Holeby) 405
 Schaffalitzky de Muckadell. Grev-
 inde 321
 Scheel, Clara Charlotte Fanny. G.
 m. P. H. Classen 391, 392, 394
 Scheel, Heinrich Otto von. Officer,
 Historiker 339
 Scheel, Jørgen. Byfoged (Stubbe-
 købing) 319
 Schierbeck, N. P. Toldinspektør
 (Nykøbing) 42
 Schleppegrell, Frederik Adolph.
 General 141
 Schmidt, August F. Folkeminde-
 samler 157, 268, 274, 405
 Schmidt, Helene. G. m. Henrik
 Posselt 371, 372
 Schmidt, Johan Christopher. Fær-
 gemand (Sundby) 384, 385
 Schmidt, Peter Christian. Køb-
 mand (Ringsted) 371
 Schwabe, Adam. Kandestøber
 (Nakskov) 171, 172
 Sidenius, Diderik Nikolaj Blicher.
 Lærer (Skovby) 233, 237—39
 Sidenius, Isak. Brændevinsbrænder,
 Politiker (Nykøbing) 38, 102
 Sidenius, Knud B. Købmand, Po-
 litiker (Maribo) 245—47
 Sidenius, Rasmus. Købmand (Ny-
 købing) 234—35, 239
 Sillestrup 227, 228
- Simensen, Hans. Kirkeværg
 (Femø) 19
 Simmens, Hans. Borger (Nak-
 skov) 168
 Sjelstofte 139
 Skalkenæs 136, 288
 Skælø 25, 26
 Skelstofte 110
 Skerne (Gundslev) 50
 Skibevejen 10
 Skjelby 299
 Skjerne, Godtfred. Museumsdirek-
 tør 257
 Skov, Olaf. Højskoleforstander
 (Køng) 275
 Skov, Sigvard. En Sølvske af Sax-
 købing-Mesteren Gotfred Høj-
 ner. 31—35
 Skovby Mølle 48
 Skovbølle 275
 Skovlænge 289
 Skovlænge Kirke 402
 Skovnæs 10
 Skovynde (Orehoved) 177
 Skriver, Erich (Nakskov) 282
 Skytte, Familien (Grønsund) 196
 Skytte, Borch. Sognefoged (Sys-
 tofte) 234—36, 238—39, 241—
 42, 250
 Skørringe 105
 Skørringegaard 332
 Slemminge 296—97
 Sletterne (Fejø) 25
 Slotø 156
 Slæbo, Jens Mortensen Lykkesen.
 Borger (Rødby) 192—94
 Slæbo, Morten 192
 Smed, Hans. Gaardmand (Guns-
 løv) 239
 Smed, Lars (Eskildstrup) 176
 Smed, Laurids Rasmussen. Præst
 (Nakskov) 131
 Smedemaren (Thoreby) 151
 Smith, Thomas. Godsinspektør
 (Corselitze) 266
 Soesmarke 64
 Sofiedal (Sandby) 225
 Sonne, Christian Ole Saxtorph.
 Forpagter, Politiker (Rosen-
 lund) 7
 Sonne, O. E. Amtsforsvalter (Ma-
 ribo) 157, 276, 406
 Sophie. Dronning 331, 378
 Sortsø 45—48
 Sortsø Fredsskov 45, 46, 48
 Sparre, Emmeche (Opagergaard)
 402

- Stablewski, Florian. Ærkebiskop (Posen) 2
 Stadager 299
 Staureby 190
 Steensberg, Axel. Museumsinspektør 150, 265
 Steenstrup, Johannes. Professor, Historiker 399
 Steffensen, Peder. Sogneforstander (Kippinge) 232, 234—36, 238—40
 Stellwagen, Johan Herman Christian. Højesteretsassessor 310, 315
 Sten, Marquard til Bredemad 334
 Stephan Kræmmer. Borger (Nakskov) 286
 Stephansen. Lærer (Hillested) 239. Vistnok Fejl for Henningsen.
 Stokkemark 10, 204, 289, 296
 Stolberg, Louise. Grevinde 113, 116, 150
 Stoltæ, Hermen. Præst (Stubbekøbing) 318
 Storch, Frederik Ludvig. Kunstmaler 371
 Storstenen (Ørsløv) 138
 Strandgaard, C. Organist (Stubbekøbing) 338, 339
 Strandholm 323, 324, 327
 Strange, Helene. Forfatterinde 158, 255—56, 275
 Strange, Poul. Gaardmand (Ødegaard) 275
 Stub, Berendt. Ridefoged (Fuglsang) 383
 Stub, Bertel. Hospitalsforstander (Nykøbing) 231
 Stubbekøbing 37, 39, 145, 198—99, 267, 291, 319, 335, 337—39, 344, 361
 Stubbekøbing. Sct. Jørgensgaard 329, 339
 Stubbekøbing. Kongens Jorder 334, 336
 Stubberup 353, 358, 361, 363
 Stubberupgaard 361
 Suhr, Jochum. Præst (Utterslev) 143, 144
 Suhr, Peter. Købmand (Maribo) 84
 Sundby (Falster) 270
 Sundby (Lolland) 376—86
 Sundby Færgegaard 376—86
 Syltholm 323—26
 Systofte 299, 334
 Sæby Skov 168
 Sæbyholm 294
 Sædinge 264, 294
 Særsløv 334, 335
 Søholt 76, 295
 Søllested 289
 Søllested Kirke 402
 Sølling, Kirstine. G. m. Peter Andreas Andersen 385
 Sønderborg, Thomas. Borger (Nakskov) 168
 Sønderby (Femø) 20
 Sønderkarle (Baroni) 73—75
 Sønderup, Andreas. Raadmand (Nakskov) 32
 Sørensdatter, Christian. G. m. Christen Hansen 371
 Sørensen, Anders. Præst (Horslunde) 165
 Sørensen, Christen. Lærer (Langesø) 212, 213
 Sørensen, Edmund. Billedhugger (Maribo) 275
 Sørensen, Morten. Færgemand (Sundby) 378, 379, 385
 Sørensen, Rasmus. Lærer (Brandstrup, Venslev) 235, 240, 246, 261—64
 Sørensen, Tøger. Raadmand (Nakskov) 131
 Taagerup 138, 192, 295, 297
 Taarup 318
 Tassebæk (Arninge) 293
 Teichmann, Ditlev. Amtsforvalter (Aalholm) 395
 Tesdorpf, Adolph. Godsejer (Pandeberg) 5, 7, 207, 208
 Tesdorpf, Edvard. Godsejer (Ourupgaard) 44, 103, 105
 Thaning, Thyga Elisabeth Kirstine Thomine. G. m. Joh. Christ. Holck 312, 314
 Thaning, Vilhelm. Præst (Hunseby) 314
 Tholle, Johannes: Lungholm Have. Nogle Oplysninger og Betragtninger i Anledning af 100 Aaret for dens Anlæggelse 73—101
 Thomasdatter, Maren. G. m. Abraham Hansen 220
 Thomsen, J., Gæstgiver (Nykøbing) 393, 394
 Thomsen, Marie Hedeveg. G. m. Johan H. C. Stellwagen 315
 Thomsen, Svend. Bibliotekar 340
 Thordrup, A. Forretningsfører (Nakskov) 406
 Thoreby 151, 297, 377, 379

- Thorlakson, Carl. Tandlæge
 (Kbhvn.) 272
 Thott, Peder Axelsøn. Domprovst
 365
 Thyberg, Henriette Oline. G. m.
 Edvard Collin 390
 Thørche, Kathrine Elisabeth Cas-
 cade. G. m. Proprietær Nissen
 368
 Thørche, Peter Christian. Præst
 (Toksørd) 368
 Thørche, Poul Sophus. Urtekræm-
 mer (Kbhvn.) 368
 Thørche, Søren. Præst (Holeby) 367
 Tietgen, C. F. Bankmand 152
 Tillitze 289
 Tillitze Kirke 402
 Tinghusgaard (Horslunde) 293
 Tingsted 299, 300
 Tirsted 105
 Tjennemarke 294
 Tjæreby Birk 331
 Tobiesen, Christoffer Leberecht.
 Præst (Dannemarre) 155
 Torkildstrup 299, 318
 Torslunde 295—97
 Toste. Herremand (Sdr. Kirkeby)
 266
 Toxværd, Henrik Christian. Kroejer
 (Ønslev) 137
 Toxværd, Karen. Folkemindesam-
 ler 274, 405
 Troldestenen (Taagerup) 138—39
 Truelsen, Hans. Gaardfæster
 (Græshave) 245, 248
 Trælleborg. Voldsted (Aastrup)
 329—34
 Tscherning, Anthonore (Kbh.) 184
 Tscherning, Anton Frederik. Krigs-
 minister 103, 176—77, 180, 182
 —83.
 Tscherning, Eilert Peter. Major
 (Frederiksværk) 182
 Tscherning, Eleonore Christine, f.
 Lützwow 177—84
 Tscherning, Marie (Kbhvn.) 183
 Tved (Vejlby) 268
 Tvede (Horslunde) 294, 317
 Tvedegaard (ved Stubbekøbing)
 316—19

Udbý, Peter (Skovby) 252
 Udsen, Jens (Skriver). Byfoged
 (Nakskov) 133
 Ulfeldt, Corftz. Greve 153—54
 Ulfeldt, Eleonore Christine. Grev-
 inde 153, 178

 Ulfstand, Oluf Holgersen. Lens-
 mand 331
 Ulfstand, Sidsel (Bønned) 331
 Ullerslev 293
 Ullitz, Jacob. Præst (Nakskov) 144
 Ulslev, Vester 295—97
 Ulslev, Øster 295—97
 Urne 294
 Utterslev 225, 226, 289

Vaabensted 105
 Vaalse 138, 154, 235, 237, 263, 275,
 298, 299
 Valdemar I 344
 Valdemar II 348, 352, 353
 Valdemar Atterdag 364
 Wallmoden, Christoffer Georg von.
 Amtmand (Fuglsang) 383
 Walterus (Walther). Stenhugger
 (Sdr. Kirkeby) 266
 Vantore Kongsgaard 345—47,
 351—53, 356, 362—63
 Vedby, Nørre 298, 299
 Vedel, Julius. Baron 395
 Wegener, Hendrik. Færgemand
 (Sundby) 380, 385
 Wegener, Johan. Præst (Halsted)
 102—03
 Weibull, Curt. Professor 153
 Wejle, Hans Knudsen. Biskop 126
 Vejleby 105, 268, 269
 Vejlø Skov 29
 Vejrhøj (Gunslev) 49
 Vejringe 335
 Vejrø 16, 25, 27—30, 268
 West, Peder Hansen (Nr. Kirkeby)
 245
 Vestensborg (Gaard) 299
 Vestenskov 275, 289
 Vestenskov Kirke 265
 Vesterborg 143, 185—90, 204, 219,
 275, 289, 403
 Vesterborg Seminarium 185—90, 405
 Vett, L. F. V. Læge (Rødby) 322
 Wichfeld, Jørgen. Kammerherre
 (Engestofte) 312
 Wichmann, Peter. Proprietær
 (Fuglse) 245
 Widding, Ole. Magister 264
 Wied, Gustav. Forfatter 392
 Wiell, Claus. Gaardfæster (V. Kar-
 leby) 245—48
 Vignæs 54, 63, 70
 Wiinholt, Claus. Præst (Horslunde)
 143—44
 Wilcken, Anders. Politifuldmægtig
 (Nykøbing) 107

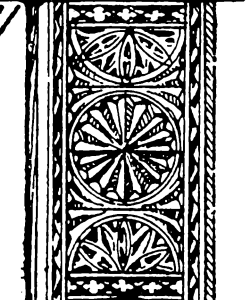
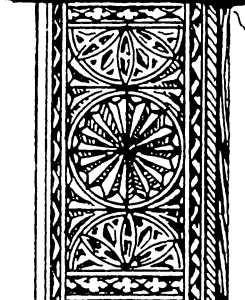
XVII

<p>Wildenradt, Christian Heinrich.
Ritmester, Etatsraad 230—31</p> <p>Willesen, L., Rektor (Nykøbing)
157</p> <p>Willumsen. Forpagter (Anhof) 208</p> <p>Vindeby 204, 289</p> <p>Vindenæs Horn (Femø) 19</p> <p>Winstrup, Laurits Albert. Arkitekt
86</p> <p>Wintersborg 294</p> <p>Virket 275, 399</p> <p>Volshave 293</p> <p>Wolsing, Jens: Troldstenen 138—39</p> <p>Wolsing, Lauritz. Gaardfæster
(Holeby) 192</p> <p>Voltelin, Carl Julius. Læge (Ny-
købing) 234, 235</p> <p>Worm, Hans. Foged (Hesselager)
120</p> | <p>Vorskovgaard 229, 230</p> <p>Wrangel. Svensk General 154</p> <p>Wulf. Degn 143</p> <p>Væggerløse 138, 299</p> <p>Zachow, Baltzer. Færgemand
(Sundby) 379, 385</p> <p>Zeuthen, Mathias. Amtsforvalter
(Aalholm) 395—96</p> <p>Ønslev 263, 299</p> <p>Ørslev 138</p> <p>Ørslev, Nørre 299</p> <p>Østen, Carl: H. C. Andersen paa
Falster. 389—95</p> <p>Østerborggaard (Vesterborg) 204</p> <p>Østerby (Fejø) 24</p> <p>Østofte 70, 371, 388</p> |
|---|---|

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXVIII
1950

VI Række - Bind II

Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds
HARBOG

for

1888

Nykøbing F.
Stifts-Trykkeriet
1950

Indhold

Grosserer Alfred Larsen:	Side
Nakskov 1618—1628. En Studie over »Perlestikkerbogen«.....	161
Redaktør Einer Poulsen:	
En falstersk Bondepiges Skæbne. Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren A. F. Tschernings Svigermoder.....	176
Lærer Aage Christensen:	
Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Have- brug	185
Disponent Paul Evald Iversen:	
En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.....	191
Civilingeniør, cand. polyt. Axel Petri:	
Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen.....	196
Fhv. Bestyrer V. Kolbye:	
Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker...	202
Lærer Aage Christensen:	
Giertrud Hansdatter. Et lollandsk Tidsbillede.....	212
Førstelærer Birger Isaksen:	
Vestlollandske folkeminder.....	223
Forfatteren Anthon Fuglsang:	
Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.....	227
Overlærer Rasmus Nielsen:	
Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og Lollands Landboforeninger	232
Smaa stykker:	
Smedelavs fra Skovby af Chr. Olsen.....	253
Helene Stranges Minde af A. H. Bendsen.....	255
Fra Bogverdenen, ved Sv. Laursen og Svend Jørgensen	257
H. C. Broholm, W. P. Larsen og G. Skjerne: The Lures of the	

Bronze Age. — H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, Bd. IV.	Side
— Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne ved Povl Bagge og Povl Engelstoft I—III. — Ole Widding: Markfællesskab og Landskifte. — Axel Steensberg: Danske Bondemøbler. — Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. — Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950. — Hallands Hembygdsförbunds Årsskrift Vår Bygd. 1949. — Arv. Tidsskrift för nordisk folkminnesforskning. 1948. — Lolland-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning. 1948. — Hans Løjmand: Den lange Vandring. — Svend Blæsberg: Før 1914. — Jørgen Bukdahl: Barndommens Ø — Falster. — Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn II.	
Mindeord	271
Aarsberetning	274
Uddrag af Regnskabet 1948—49	276
Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat...	276
Nye Medlemmer	277

Nakskov 1618—1628*).

Et Studie over »Perlestikkerbogen«.

Af Alfred Larsen.

V. BORGERNE.

Indbyggertallet, Erhverv, Navne.

Hvor stort var nu Indbyggerantallet i Nakskov paa Anders Perlestikkers Tid? Nøjagtigt kan vi ikke sige det, men selvfølgelig maa det staa i Forhold til Antal af Boliger. I hvert af Byens 373 Huse har der boet en Familie. Sætter vi en Families Størrelse i Gennemsnit til 5 Personer, iberegnet Tjenestetyende, kommer vi til en Sum af 1865 Personer. Lægges hertil Logerende og Indsiddere, kan man vistnok regne med et samlet Indbyggerantal paa ca. 2000 Borgere.

I Optegnelser fra Hr. Jostes Tid anføres det, at Hr. Jost 1572 i Provent fik 24 Daler; 4 Skilling af hvert Ægtepar. Herefter skulde der 1572 være 382 Ægteskaber, hvilket efter samme Beregningsmaade som ovenfor giver godt 2000 Indbyggere.

Endelig findes der en senere Optegnelse indført i Perlestikkerbogen i Anledning af en befalet Kopskat 1660, hvor Indbyggerantallet opgøres saaledes — dog fraregnet Gejstligheden og Militæret med Familier:

	Fam- lier	Mænd	Kvin- der	Børn	Tjene- stepig.	Karle	Betlere	Ialt
Vesterfjerding . .	81	69	94	117	25	12	24	341
Nørrefjerding . .	69	49	89	77	6	11	24	256
Tilegadfjerding	68	61	91	95	36	16	29	328
Søndergadfjerd.	68	78	105	124	59	41	25	432
Ialt . . .	286	257	379	413	126	80	102	1357

Hvis vi regner en Familie lig med en Bolig, kan vi ved Sammenligning med Tallene Side 135 i Aarbog 1949 se, hvor meget

*) Fortsat fra Aarbog 1949.

Byen har lidt under Belejringen, og hvilke Kvarterer, der er blevet mest medtaget. Herefter skulde der i Vester Fjerding være 4 øde Huse, i Nørre Fjerding 14, i Tilegade Fjerding 12 og i Søndergade Fjerding ikke mindre end 57 øde Huse. Selvfølgelig kan der ikke regnes nøjagtigt med disse Tal, men de er taget med, fordi de indeholder et Fingerpeg. Fra anden Side ved vi, at mange af Nakskovs Købmænd efter Belejringen flyttede ud paa Landet for at komme i »Skattely«; maaske medvirker dette Forhold til de mange øde Huse i Søndergade Fjerding. I det hele skulde efter dette ca. en Fjerdedel af Byens Boliger være blevet ødelagt og Indbyggertallet faldet med en Trediedel.

Vender vi tilbage til Anders Perlestikkers Tid, kunde vi spørge om, hvordan Byens Befolkning var sammensat. De fleste af Borgerne nævnes med deres Erhverv, naar vi undtager Købmændene, hvor det hører til Undtagelserne. Dog gøres opmærksom paa, at et Tilnavn som Bager o. l. ikke altid vil betegne et Erhverv, men kan være arvet efter Faderens Bestilling. De nedenstaaende Tal maa derfor tages med et vist Forbehold, men da Fejlene vel er ligeligt spredt, vil Forholdet mellem Erhvervene jo ikke forrykkes. Opgørelsen er foretaget for 3 forskellige Aar, 1617, 1623 og 1626.

Aar	1617	1623	1626
Apoteker		1	2
Arkelimester			1
Bager	8	12	14
Bartskærer	5	3	5
Blytækker	1		
Brolægger	2	2	
Brygger		1	3
Brændevinsbrænder	1	1	2
Byskriver	3	1	1
Bysvend	3	3	1
Bødker	3	3	3
Bøsseemager	1	1	1
Drager	3	6	6
Drejer	3	3	3
Farver		1	1
Feldbereder	1	2	2
Fisker	3	4	3
Færgemand	2	2	1
Glarmester	2	1	2
Glasfører	1		

Aar	1617	1623	1626
Graver		1	1
Guldsmed.....	4	3	4
Hakkelseskærer	1		2
Hattemager	2	1	1
Hatstafferer			1
Hjulmand	2	3	2
Isenkræmmer		1	
Kagebager		1	1
Kalkslaar			1
Kandestøber	1	1	1
Kedelfører	1	2	2
Kedelsmed	1	1	1
Klejnsmed	3	4	5
Klokker	1	3	3
Knivsmed.....	1		
Kontrafejer		1	
Kornmaaler	2	2	2
Kræmmer	8	9	11
Kældersvend	2	1	
Lerklikker	2	3	3
Lærredskræmmer	2	2	2
Maattemager	1	1	1
Maler	4	2	2
Markvogter	2	2	2
Murmester	3	5	6
Møller	6	4	4
Organist	1	1	1
Rebslager	2	2	3
Remsnider	2	2	2
Savskærer	2	2	2
Skibbygger		1	
Skinder	8	7	4
Skipper	5	4	6
Skomager	14	11	18
Skovfoged	1		
Skriver	3	2	4
Skræder	15	20	19
Skytte	1		
Slagter	6	3	4
Smed	6	8	9
Snedker	5	8	6
Spillemand	5	3	2
Stenhuggør	1	1	
Stodderkonge	1	1	1
Sværdfejer	2	1	1
Tingskriver	1	1	1
Tækker	1	1	
Tømrer	5	6	6
Urtegaardsmand	1		
Vintapper	1	1	
Vognmand	3	3	2
Vægter	4	2	1
Væver	10	12	10
Ialt ...	197	203	211

Disse Tal, med hvor stort Forbehold de end maa tages, synes at tyde paa, at Byen i disse Aar var inde i en Fremgangsperiode. Dette bestyrkes ogsaa af Rodemestrenes Indbetaling Side 134, der viser stigende Beløb. Endvidere var Anders Perlestikkers Indtægt ogsaa stigende fra 1621.

Det stærkeste Indtryk af stigende Indbyggertal og bedre Tider faar vi dog af Anders Perlestikkers Opgørelse over den Lejeindtægt, han har opnaaet af sine 6 Boder i Klostergade. Tallene er opført i nedenstaaende Skema, hvor Beløbet er opgjort i Mark. Det bemærkes, at den ene Bod stod ledig i 1628, og at Beløbet for 1629 kun gælder 1. Halvaar.

Aar	1624	1625	1626	1627	1628	1629
Indtægt .	68	74	110	128	116	72

Skemaet viser en Huslejestigning paa ca. 100 % i Løbet af fem Aar. Husejerne havde bedre Kaar dengang end nu!

Købesummen for de 6 Boder var 300 Daler, der altsaa blev forrentet med henholdsvis 5,7 %, 6,2 %, 9,2 %, 10,6 %, 9,7 % og for 1. Halvaar 1629 med 12 %. Den almindelige Udlaansrente dengang var 5 %, saa det ses at have været en ganske god Forretning at leje Boder ud.

Anders Perlestikker var ikke den eneste, der havde opdaget, at der her laa en god Forretning, men selvfølgelig var det kun de velhavende, der havde Penge at anbringe heri. En Liste i Bogen beretter om, hvem Ejerne af de forskellige Boder var i 1618. Af denne Liste fremgaar, at

14 Mand ejede	1 Bod	hver =	14 Boder
8 " "	2 Boder	" =	16 " "
4 " "	3 " "	" =	12 " "
2 " "	6 " "	" =	12 " "
2 " "	7 " "	" =	14 " "
2 " "	8 " "	" =	16 " "
2 " "	9 " "	" =	18 " "
2 " "	10 " "	" =	20 " "
1 " "	16 " "	" =	16 " "
1 " "	18 " "	" =	18 " "
38 Mand ejede tilsammen 156 Boder			

Hvilket vil sige, at ca. 10 % af Familiefædrene ejer Boder til Udlejning. Gaar man Navnene efter, ser man, at det er Borgmestre og Raad, der ejer de fleste Boder sammen med enkelte andre Storkøbmænd. Men en Del Haandværkere optræder ogsaa, dog som Regel kun som Ejere af en enkelt Bod. Kirken ejer 10 Boder og de Fattige 2. Kapellanen Joachim (Jacob) Nielsen optræder ogsaa som Ejer af 2 Boder. Da han ikke kan have tjent dem ved Embedet, maa han altsaa have haft Formue. Borkert Rud til Sæbyholm ejer 3 Boder og Sognepræsten i Horslunde, Anders Sørensen, ligeledes 3. Af andre Lister fremgaar det, at Sognepræsten i Sandby, Jens Eriksen Bang, ejede en Gaard i Vejlegade, omtrent hvor »Saga« nu ligger, og Sognepræsten i Arninge, Niels Regel, ejede Bredgade Nr. 7. Ejendomsbesiddelse var jo dengang som nu en sikker Kapitalbringelse.

Vil man prøve at klarlægge, hvordan Antallet af tilflyttede Borgere forholder sig til »Indfødte«, og hvorfra Tilflytterne kom, er vi ude paa gyngende Grund. Kun hist og her finder man spredte Bemærkninger om, hvor denne eller hin Borger stammer fra, men lad os tage dem med. Fra Nordtyskland stammer 5, fra Maribo 1, fra Fyn 1, fra Langeland 1, fra Sønderjylland 2 og fra Skotland 1. Dette er jo meget spagfærdige Oplysninger, men adskillige af Borgerne har Tilnavne, som hentyder til deres Fødested; af dem har 5 Tilnavnet Jyde, 12 Errebo, 6 Holste, 5 Alsing, 4 Hollænder, 3 Skotte, 1 Skagbo, 1 Lavindsfar, 1 Skaaning, 1 Taasing, 1 Samsing, 1 Sjællandsfar, 1 København, 1 Tappernøje, og 3 har Tilnavne fra Vestlolland.

Bedre Grund under Fødderne faar man, hvis man undersøger Tilflytningen i Perioden 1618—26. Alle Tilflytterne kan vi ikke faa fat paa, men Anders Perlestikker nævner i Tavlen over Trolovede hyppigt, hvorfra de stammer. Oplysningerne er omstaaende opstillet i Skemaform. Hvor Fødestedet er angivet, er dette brugt, ellers det Sted, hvorfra de paagældende kom til Nakskov. I Skemaet er kun medtaget Personer, som blev trolovet første Gang.

	Unglvet	Nakskov	Vestlolland	Fyn, Øerne	Langeland	Slesvig-Holsten	Jylland	Sjælland	Tyskland	Holland	Gulland	Ialt
Mænd . . .	64	30	44	10	10	14	3	3	2		1	180
Kvinder . .	63	32	31	8	14	8	4			1		162
Ialt . . .	127	62	75	18	24	22	7	3	2	1	1	342
% . . .	37,2	18,2	21,8	5,3	7,0	6,4	2,0	0,9	0,6	0,3	0,3	100

For det første ser vi heraf, at selv om vi regner alle de uangivne med til de »indfødte«, hvad vi sikkert ikke kan, saa udgør Tilflyttere alligevel 44,6 % af alle de Trolovede i dette Tidsrum, en unægtelig meget stor Procent. Endvidere ses det, at bortset fra Omegnen, Vestlolland, som selvsagt leverer det største Kontingent af Tilflyttere, saa kommer hele Tilflytningen vestfra. Fyn, Langeland og Sønderjylland leverer næsten lige mange. Nørrejylland kun 2 %, og fra Sjælland kommer kun 0,9 %. Hvori dette Forhold ligger, kan ikke siges, men mon man gør meget forkert i at antage, at det skyldes, at Nakskovs Handel søgte den Vej?

Inden dette Afsnit sluttes, vil vi lige se paa Borgernes Navne. Af Mænd er kun medtaget egentlige Borgere og af Kvinder kun gifte. Af 802 Mænd hedder 115 Hans, 75 Peder, 61 Niels, 46 Mads, 44 Jens og Rasmus, 40 Jørgen, 34 Anders og Lavrids, 31 Christen, 28 Jakob, 19 Mikkell og Oluf, 17 Morten, 16 Christoffer, 13 Johan, 11 Henrich, 9 Claus, 8 Jesper, 7 Thomas, 6 Gregers og Povl, 5 Albret, Carsten, Jokum, Knud, Søren, 4 Erik, Frederik, Herman, Simon, 3 Bertel, Henning, Mogens, Morits, 2 Adam, Axel, Bernt, Bo, Borkart, Daniel, Dines, Ditlev, Gabriel, Iver, Jeppe, Just, Markus, Tyge og Villum, 1 Asmus, Adser, Baltser, Bastian, Bonde, Caspar, Cort, David, Diderich, Ejler, Esben, Finn, Gert, Gøtrik, Helmer, Ib, Jeremias, Jonas, Kaj, Lambert, Lasse, Linnert, Ludvig, Markvard, Melkior, Nicodemus, Otto, Predbjørn, Rimmert, Samuel, Sander, Sivart, Steffen, Strange, Theophilus, Troels, Tønne, Vilhelm, Villads, Zacharias, Zone.

Af 492 Kvinder hedder 103 Maren, 87 Karen, 51 Kirsten, 33 Margrete, 24 Mette. 20 Johanne, 16 Bodil, Gertrud, 15 Else, Inger, 12 Dorte, Sidsel, 11 Ellen, 9 Elisabeth, 8 Catharina, 7 Ingeborg, Malene, 5 Anna, 4 Barbara, 3 Abel, Gunder, Helvig, Sindel, 2 Anneke, Engel, Lene, Lutse, Marta, Tyre, Ursula, Volborg, 1 Abelone, Birte. Estred, Jannike, Pernille, Sara, Stine, Thale, Viveke.

Gennem Tavlen over Døbte faar vi et Grundlag for Sammenligning med Navnene en Generation senere.

Af 514 døbte Børn hedder 53 Drengene Hans, 20 Jørgen, 19 Niels, 18 Peder, 15 Mads og Jens, 10 Lavrids, 9 Anders, 8 Rasmus, 7 Christen og Jakob, 6 Søren, 5 Mathias, 4 Oluf, Claus, Henrik og Mikkell, 3 Jeppe, Karsten, Morten, Povl og Erik, 2 Iver, Steffen, Linnert, Ejler, Gert, Christoffer, Gabriel og Bertel, 1 Vilhelm, Richard, Knud, Heinrich, Ditløv, Peiter, Jesper, Benedix, Johan, Ib, Frants, Godefred, Arnt, Thomas, Joakim, Mogens, Just, Cort, Frederik, Herman, Clement og Dominicus.

Af Pigerne hedder 53 Anne, 38 Maren, 37 Karen, 18 Kirsten, 13 Margrete, 9 Bodil og Elisabeth, 8 Ellen, Gertrud og Mette, 6 Johanne, 5 Else og Dorte, 4 Birte, 3 Catharina. Ingeborg, Malene og Sara, 2 Marine og Sidsel, 1 Hilrad, Ursula, Sophia, Ide, Gieske, Mari, Tyre, Voldborg, Magdalene, Birgitte, Petronelle, Helvig, Barabra, Hanna, Inger og Marick.

Foruden den egentlige Borgerstand og de fastboende Arbejdere var der ogsaa et andet Element i Befolkningen, Omvandrerne, der kun var kort Tid hvert Sted. Dette Element var meget broget, det bestod af Tiggere, Folk, der havde mistet deres Erhverv, Syge og Vanføre, Kvinder, der havde mistet Mand og Hjem, Piger, der var kommet galt af Sted, løsagtige Kvinder og ofte Folk, der var for gamle til at arbejde eller manglede Lyst dertil. Denne brogede og pjaltede Flok drog om i Landet i en Maalestok, vi i vor Tid næppe fatter. Særlig Landdistrikterne blev hærget af dem, men ogsaa til Byerne kom de, og de har da ogsaa sat deres Spor i Perlestikkerbogen:

»Døbt et Slegfredbarn, Moderen kom i Barselseng hos Povl Madsen, udlagde til Barnefader Clemen, Foged paa Pederstrup«,
— »Christnet et uægte Barn, Moderen kom i Barselseng hos

Thomas Sønderborg, Rasmus Daniel Borg, Ridefoged paa Aalholm var udlagt til Barnefader«. — »Christnet et uægte Barn, Moderen Karen Sypige var kommet fra Sandby«. — »En fremmed Kvinde ved Navn Karen er til Huse hos Anders Drager. Barnet hedder Malene«. — »En fattig Kvinde, som Jens Vognmand lod begrave«. — »Boes Hans for et Barn 1 Mk.«. — »Et Lig hos Knud Bager«. — »En fattig Pige døde hos Hans Alsing. — »Et Barn begravet, hvis Moder var til Huse hos Maren Erlands«. — »En fattig Karl, som var født i Sandby«. — »En fattig Pige døde hos Anne, Hans Simmensens«. — »Et Hittebarn, som var fundet i Sæby Skov, døde hos Dorte Lavridses«. — »En tysk Snedker ved Navn Mathis døde hos tyske Henrich, fik ingen Proces, thi han var fredløs«. — »En fremmed Kvinde døde hos Jørgen Vægter«. — »En fremmed Kvinde døde hos Jørgen Vægter, var den Kvindes Datter, der døde Pinse Aften, og var de kommet fra Sjælland«. — »Begravet et Kvindfolk ved Navn Gertrud, hun døde hos Frederik Sværdfeger i Abildtorpe, hun var besovet«. — »En lille Dreng døde hos Frederik Sværdfeger i Abildtorpe, Lasse lod ham begrave«. — »Publice absolveret en Kvinde, som blev lokket for 2 eller 3 Aar siden i Abildtorpe og har siden været paa Langeland og haver været nogen Tid lang forvildet«. — Og mange andre Tilfælde.

Ægteskaber.

Til Belysning af Forholdene paa dette Omraade har vi to Afsnit i Bogen, nemlig Tavlerne om Trolovede og Viede. Opstilles disse i Skemaform, ser de saaledes ud:

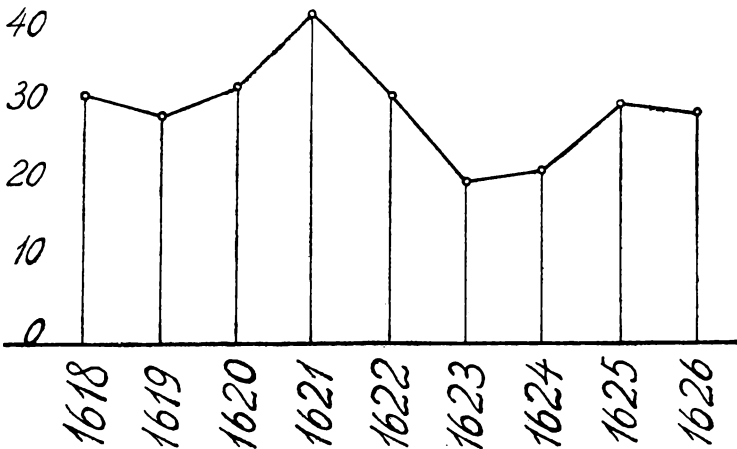
Trolovede.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..												(2)	(2)
1618..	1	1	2	1	2	7	4	5	5	2	1	3	34
1619..	2	3	0	6	4	0	6	1	4	0	1	4	31
1620..	4	5	7	3	1	0	3	1	3	1	4	1	33
1621..	6	1	1	6	3	5	2	4	6	3	3	0	40
1622..	3	4	4	4	0	4	2	2	4	0	0	5	32
1623..	3	1	2	1	2	1	0	4	1	1	1	0	17
1624..	0	5	3	0	3	1	1	2	3	1	1	1	21
1625..	7	4	1	2	3	4	0	0	1	5	0	2	29
1626..	3	3	2	2	0	2	3	0	4	4	2	4	29
Ialt...	29	27	22	25	18	24	21	19	31	17	13	20	266

Vielse.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1618..	5	1	1	1	2	1	5	3	4	4	4	1	32
1619..	3	1	3	0	3	4	2	4	1	4	2	2	29
1620..	3	2	7	5	3	1	1	2	2	3	0	4	33
1621..	3	3	2	1	6	5	2	2	5	6	3	4	42
1622..	2	1	3	2	5	4	3	3	1	4	3	0	31
1623..	6	1	0	1	2	2	3	0	0	3	2	0	20
1624..	0	1	3	4	2	1	2	1	0	5	2	0	21
1625..	2	3	3	2	4	4	4	1	1	2	4	0	30
1626..	1	3	3	2	1	1	1	3	3	6	5	0	29
Ialt. . .	25	16	25	18	28	23	23	19	17	37	25	11	267

Vi vil først se paa Vielsernes Antal pr. Aar. Opstilles Skaemat grafisk, faar man følgende Resultat:

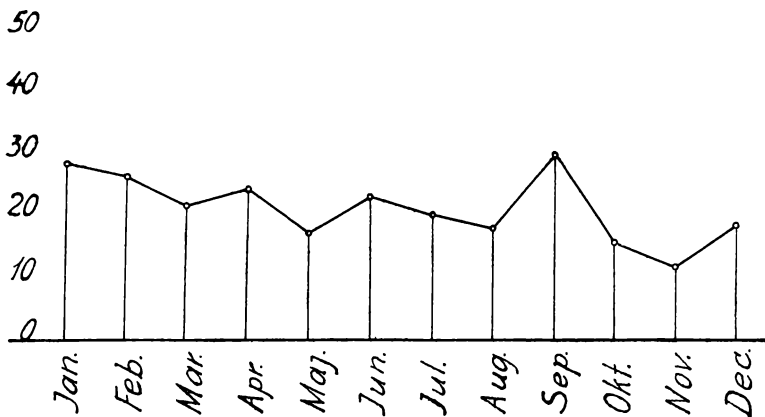

Fra foretagne Undersøgelser vides det, at Antallet af Vielser altid har staaet i nøjeste Forbindelse med de økonomiske Forhold. I gode Tider stiger Vielsesantallet, i daarlige daler det.

Den grafiske Tegning viser, at der efter gode Aar med Kulmination 1621 er indtraadt en Krise, der har varet et Par Aar, hvorefter Forholdene igen har bedret sig, hvilket jo ogsaa bestrykes af Opgørelsen over Lejeindtægter (Side 164).

Ser vi dernæst paa, hvorledes Trolovelser og Vielser fordeler

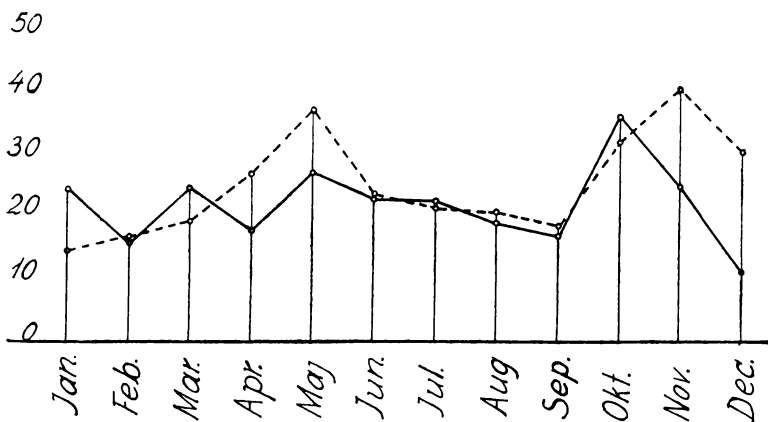
sig paa de enkelte af Aarets Maaneder i Gennemsnit for hele Perioden, faas for Trolovede nedenstaaende Kurve:

og for viede:

Perlestikker —

Vor Tid (i Hundreder) - - - -

Her er tillige indtegnet Kurven, der viser, hvorledes Forholdet er i vore Dage i middelstore Købstæder. Denne Kurve viser, at der ingen større Forandringer er sket i den forløbne Tid. De største Maaneder er Maj og Oktober-November, hvad der i vor Tid vel staar i Forbindelse med Flyttedagene og i gammel Tid med de halvaarlige Skiftedage. Foraarsmaanederne svinger en Del, medens Sommeren og særlig Høsten viser af-

tagende Antal. December er Aarets laveste Maaned med kun 11 Vielser mod Oktobers 37. Det bemærkes, at der ikke i Kurvens Forløb ligger noget særegent for Nakskov By; Undersøgelser fra andre Byer i det samme Tidsrum viser det samme Billede. For Trolovelser viser Kurven, at det største Antal fandt Sted om Foraaret samt i September Maaned; det synes, som om Lysten til at blive gift ikke var ret stor om Efteraaret.

Ved at sammenholde Trolovelsestavlen med Vielsestavlen kan vi finde, hvor lang Tid der hengik mellem Trolovelse og Vielse:

Mdr.	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12	Ialt
Antal....	68	130	24	14	4	2	5	1	0	0	1	2	251
%.....	27,1	51,7	9,6	5,6	1,6	0,8	2,0	0,4			0,4	0,8	100

Heraf fremgaar det, at $\frac{1}{5}$ af alle Trolovede er blevet gift inden for et Tidsrum af 2 Maaneder, og at yderligere Halvdelen af de resterende blev gift i den tredie Maaned. Efter at have set dette, kan vi vist tage lidt roligere paa den store Forargelse, Anders Perlestikker mangfoldige Steder viser over, at Trolovede søgte Bord og Seng sammen, saa meget mere, som Trolovelse jo var juridisk bindende. De faa Tilfælde, hvor Vielsen trak ud, kan jo blandt andet skyldes Sygdom, men i eet Tilfælde af disse ved vi, at det var, fordi Manden fortrød sin Handling. Det drejer sig om Adam Schwabe, som i Juli 1619 trolovede sig med Karen, der var Enke efter Kandestøber Linert van Demen. Ideen var god nok, paa den Maade fik han, der selv var Kandestøber, jo hurtigt Foden under eget Bord. Han havde ellers Mas nok med at faa Tilladelse til at trolove sig, da han havde været trolovet og mulig ogsaa gift i Lybæk, før han kom her til Landet. Det opklaredes dog, at hans Hustru havde giftet sig igen, da hun mente, at han var død. Han har altsaa ikke hørt til de Mænd, som sender Penge hjem til Hustruen. Efter svære Betænkeligheder, som vi faar et levende Ind-

tryk af, faar han dog Tilladelsen, men saa vil Jeppe ikke gaa i Kassen, maaske har Enken været skrapmere eller Forretningen daarliger, end han havde tænkt sig. Nok er det, at Tiden gaar, og Karen bliver mere og mere arrig, indtil hun til sidst paa Landemode faar Dom over ham, saa endelig i Juni 1620 finder Vielsen Sted. Man kan vist roligt gaa ud fra, at Ægteskabet ikke blev lykkeligt; i hvert Fald kan vi se, at der opstod et rygende Uvenskab mellem Adam Schwabe og Anders Perlestikker.

Af Trolovelsestavlen fremgaar det, at mange af de Trolovede havde været gift før; opstillet i Skemaform ser det saaledes ud:

Gift	1. Gang	2. Gang	3. Gang	4. Gang	Uvisse	Ialt
Mænd...	168	89	3	0	8	268
%	62,7	33,2	1,1		3	100
Kvinder.	152	99	8	1	8	268
%	56,7	36,9	3	0,4	3	100

Lignende Undersøgelser er foretaget af Gustav Bang indenfor Adelen og Bondebefolkningen i samme Aarhundrede, og det kan være interessant at sammenligne hermed. Vi faar herved, opstillet i Procent:

	Mænd				Kvinder			
	17. Aarh.			Nutid	17. Aarh.			Nutid
	Adel	Bonde	Borger Naksk.	Borger Provinsby	Adel	Bonde	Borger Naksk.	Borger Provinsby
1. Ægtesk.	83	68	64,6	88,5	90	73	58,5	93,7
2. „	15	25	34,2	11,2	10	22	38,1	6,2
3. „	2	6	1,2	0,3	0	4	3,1	0,13
4. „	0	1	0	0,01	0	1	0,3	0
	100	100	100	100	100	100	100	100

I Forhold til Nutiden viser Procenttallene fra det 17. Aarhundrede en saa stor Forskel, at det kun kan forklares som et Udslag af grundforskellige sociale Tilstande. Indenfor Adelen var der større Tilbøjelighed til nyt Ægteskab end i Nutiden;

indenfor Bondestanden igen større end indenfor Adelen, og hvis vi kan regne Nakskov for typisk for Byerne, da igen større Tilbøjelighed blandt Bybefolkningen end blandt Landboerne. Afvigelserne efter 2. Ægteskab kan skyldes en længere Levetid blandt Landboerne.

Ved Hjælp af Trolovelsestavlen kan en bestemt Gruppe Brude udskilles, nemlig de »besovede«, det vil sige de — hidtil ugifte — Kvinder, som var blevet offentlig absolverede for Overtrædelse af det sjette Bud. Fradrages Enkerne, finder vi, at af 152 Brude var de 24 besovede, eller 15,8 %. Tilsvarende Undersøgelser for Landdistrikterne, Aalborg + Slagelse, samt Holmens Sogn i København for samme Tid viser 12 %, 18 % og 30 %.

Ligesom Tilbøjeligheden til nyt Ægteskab blev behersket af helt andre Love end i vore Dage, saaledes viser det sig ogsaa, at den Tid, der forløb mellem Ægtefællens Død og den Overlevendes Indgaaelse af nyt Ægteskab, var meget kortere end i Nutiden. Der herskede hos begge Køn en udtalt Modvilje mod at lade Ægtesengen staa tom for længe, selv om ikke alle var saa angst for den ensomme Stand som Jens Issen Spillemand, der blev trolovet 14 Dage efter sin forrige Hustrus Død. Da Trolovelse i Praksis blev regnet lig med Vielse, er Trolovelsen brugt i nedenstaaende Skema over nævnte Tidsrum i Maaneder.

	Maaneder								Aar				Ialt
	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-12	1-2	2-3	over 3			
Mænd	4	13	7	8	6	12	22	8	4	0	84		
%		28,5			31,0		26,2	9,5	4,8		100		
Kvinder	1	3	6	2	3	6	18	13	9	7	68		
%		14,8			16,2		26,4	19,1	13,2	10,3	100		

Heraf fremgaar det, at 86 % af Mændene og 58 % af Kvinderne var blevet gift, inden Sørgeaaret var udløbet, men det ses ogsaa, at Mændene var hurtigst i Vendingen. For Tidsrummet 1—3 Maaneder og 3—6 Maaneder er Procenterne dobbelt saa store som for Kvinderne; først fra den 6. Maaned bliver Forholdet ens. At Forholdet er saaledes, er jo kun naturligt. Særlig

hvor Enkemanden sad tilbage med smaa Børn, var det nødvendigt hurtigt at finde en ny Hustru. En Følge af Kvindernes korte Enkestand er, at man hyppigt træffer et Barn af første Ægteskab født i Moderens andet Ægteskab. Anders Perlestikker udtrykker Forholdet paa denne simple Maade: »Niels Jensens Stifsøn blev kristnet«.

Ligesom Hyppigheden af fornyede Ægteskaber viser hen til helt andre Forhold end de, der gælder i vore Dage, saaledes ogsaa Forholdet mellem Parternes Civilstand. Nu omstunder gifter Enkemænd sig hyppigst med Enker, og Ungkarlene gifter sig med Piger, hvilket alene Tiltrækningen mellem jævnaldrende betinger. I det 17. Aarhundrede var de tidligere gifte selvfølgelig ogsaa ældre end de ugifte, men Tallene viser helt andre Forhold end Nutidens:

	Nakskov i %		Aalborg	Landet	Holmens S.
Ungkarle og Piger...	112	41,2	71,2	59,6	42,7
Ungkarle og Enker ..	66	24,3	11,5	16,1	30,8
Enkemænd og Piger..	53	19,5	14,9	19,4	11,6
Enkemænd og Enker.	41	15,0	2,4	4,9	14,8

I Tavlen er der sammenlignet med tilsvarende samtidige Undersøgelser fra Aalborg, Landdistrikterne samt Holmens Sogn i København. Holmens Sogn kan ikke regnes for typisk for København, da Forholdene i dette Sogn var meget egenartede, men ikke desto mindre er det Forholdene her, der mest ligner Nakskov. Desværre ligger Sagen endnu saa uoplyst, at det er umuligt at skønne, om Nakskov eller Aalborg er mest typisk for Forholdet i Byerne i Almindelighed. Bemærkelsesværdigt er det store Antal Ægteskaber med Ungkarle og Enker samt Enkemænd og Piger; en Hovedårsag hertil er uden Tvivl økonomiske Overvejelser fra de Unges Side. Tiden var jo i det hele taget meget realitetsbetonet med Hensyn til Ægteskabet.

De Tilfælde, hvor et Ægteskab opløstes ved Skilsmisse, var saa faa, at man ikke kan opstille talmæssige Beregninger herover. Der er i Perlestikkerbogen fundet 4 Tilfælde omtalt, hvor det meget passende i de to Tilfælde er Manden, der er stukket af, og i de to andre Tilfælde Hustruen, der er forsvundet.

Som et Kuriosum kan nævnes, at den ene af Byens to Jorde-mødre, Johanne, var ugift. Dette forhindrede hende dog ikke at foregaa sine Kunder med et godt Eksempel, idet hun i Aarene 1620—24 fik ikke mindre end tre Børn, dog alle med den samme Mand, en Hans Lytting Kedelsmed. Da den gensidige Tilbøjelighed mellem dem altsaa syntes at være af mere end flygtig Natur, beslutter de sig endelig i 1626 til at gifte sig. Et klassisk Eksempel paa det i vor Tid saa ivrigt diskuterede Prøveægteskab.

(Fortsættes).

En falstersk Bondepiges Skæbne.

Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren
A. F. Tschernings Svigermoder.

Af *Einer Poulsen*.

I Aaret 1810 kom en ung, smuk og elskværdig Artillerikap-
tajn, *Adam Tobias Lützow*, til Garnisonen i Helsingør. Lützow var Søn af en Viceadmiral og havde været Page hos Christian den Syvende. Sin militære Uddannelse havde han faaet i Artilleriet, hvor han blev Stykjunker og senere Kaptajn. Han deltog i Forsvaret af København i 1807, forfremmedes i 1808 til Stabskaptajn, og to Aar efter udnævntes han til Kompagnichef og beordredes til Tjeneste ved Militæret paa Kronborg i Helsingør. Lützow var Ungkarl, og da han havde været i Byen et Par Aar, købte han et lille hvidt Hus paa Lappen, et Kvarter i Byens Udkant.

Her indrettede han sig paa Ungkarlevis, en Karl lavede hans Mad og holdt hans Hus, men en skønne Dag skiftede han Karlen ud med den 25-aarige *Bodil Rasmussen*, der stammede fra Falster.

I Ønslev Kirkebog kan man læse, at Bodil Rasmussen er født den 25. November 1790 og døbt 1. Søndag i Advent s. A. Som hendes Forældre angives Margrethe Christiansdatter af Ønslev og udlagt Barnefader, Rasmus Larsen, boende hos sin Fader, Lars Smed i Eskilstrup. Moderen satte hende først i Pleje hos fremmede, men da hun blev en 3—4 Aar gammel, fik hun et Hjem hos en Morbroder »Hans Skovfoged« og dennes Hustru, der benævnes Grethe, men hvis virkelige Navn ifølge Nr. Vedby Kirkebog 1814—43 var Karen Anthonsdatter. Kirkebogen oplyser tillige, at Skovfogden hed Hans Christiansen, og at han var

Skovfoged i Orehoved. Traditionen i Slægten beretter, at han havde Tjenestebolig i et Skovfogedsted, der lød det smukke Navn »Skovynde«, et Navn, der ikke mere er kendt.

Bodil Rasmussen opholdt sig i »Skovynde« til Konfirmationsalderen. Hun blev konfirmeret af Provst Christopher Nyrop (1752—1831), der var Sognepræst for Nr. Vedby-Nr. Alslev fra 1804 til 1831.

Efter Konfirmationen maatte hun som saa mange andre fattige Børn ud at tjene, og nogle Aar senere »kom hun i Ulykke«, som man sagde dengang, med en Maanedsløjtnant Amund Lucassen Bakke (1780—1829) og fik et Barn med ham. Barnet levede dog kun kort Tid efter Fødslen. Løjtnant Bakke giftede sig senere med en »lidt finere« Pige, men da Fru Bakke kort efter Ægteskabet blev svagelig og ofte var syg, fulgte Skovfogdens Bodil med dem til Helsingør, hvortil Bakke blev forflyttet. Fru Bakke satte megen Pris paa Bodil, og hun blev i Hjemmet hos dem, indtil Fruen døde.

Bodil Rasmussen vilde saa se at skabe sig en Levevej som Syerske. Hun lærte Kunsten hos Skræddermester Bodin, men kort efter fik hun Tilbud fra den unge, smukke Stabskaptajn Adam Lützow om at være hans Husholderske. Alle, som Bodil Rasmussen talte med om Sagen, Skræddermester Bodin og Smedemester Hellmers og andre hun kendte, fraraadede hende at gaa i Tjeneste hos Kaptajnen, der havde Ry for at være en slem Don Juan og en troløs Kvindejæger, men Bodil Rasmussen fulgte sit eget Hjerte, og i 1816 flyttede hun ind hos Kaptajnen i det lille hvide Hus paa Lappen.

Hvad der videre hændte Bodil Rasmussen, kan man læse i Politikeren, Krigsminister A. F. Tschernings Hustru, Eleonore Christine Tschernings efterladte Papirer (udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist 1908):

»Jeg kender intet til, hvorledes det gik til indenfor Murene i det lille hvide Hus«, fortæller Eleonore Tscherning. »De første Dage af vor Kærligheds Lykke bliver altid en Hemmelighed, især af den Kærlighed, som af Verden stemples som forbryderisk. Jeg ved, at en Aften sad Kaptajn Lützow og læste højt for sin Husbestyrerinde — det var i de idylliske Dage. Det var Eleonore Christine Ulfelds »Jammersminde«, han læste i. Bodil

eller Bolette, som Kaptajnen kaldte hende, fældede bitre Taarer over Christian den Fjerdes Troløshed mod Kirstine Munk — man bliver altid mest bevæget over det, der finder Genklang i vor egen Barm, hun frygtede maaske en lignende Skæbne. Og Kaptajnen slyngede sin Arm om hendes Liv, saa hende kærligt i de smukke livfulde Øjne, lovede hende, at det aldrig skulde ske, og man blev enige om, at den lille Skabning, som alt rørte sig under hendes Hjerter, skulde, om det blev en Datter, opkaldes efter Kristine Munks kloge og elskte, siden saa ulykkelige Datter, Eleonore Christine Ulfeld. Og det blev en Datter, og denne Datter er *jeg*. Jeg var saaledes Frugten af en utilladelig Kærlighed. Forbandelsen hvilede over mig, men det var, som Naturen vilde holde mig lidt skadesløs. Derfor kom jeg til Verden i Midsommertid, mens Roserne blomstrede, og man satte en Rose paa det lille Bryst, bar mig til Kirken og døbte mig Eleonore Hansen«.

Slaar man Helsingørs Kirkebog for 1817 efter, læser man, at Eleonore Christine Hansen er født den 4. Juli 1817 og døbt den 18. Juli samme Aar. I Kirkebogen opgives hun at være Datter af Bolette Rasmussen og — Skovfoged Hans Christiansen, altsaa Morbroderen og Plejefaderen. Egentlig forstaar man ikke, at Bolette Rasmussen har tilladt dette klare Misbrug af Morbroderens Navn og Rygte, men maaske har hun ikke haft mindste Kendskab dertil. Kaptajn Lützow og Bolette Rasmussen fik endnu to Børn, nemlig Anthonette Elisabeth, født 11. Februar 1820, død 14. Juni 1836, og Christian Wigandt Lützow (1824—1863).

Børnene voksede op i Hjemmet i det hvide Hus paa Lappen, men Ordene »Fader og Moder« lærte de først at sige, da de var tyve Aar. Nogen modig Mand var Stabskaptajn Lützow ikke i Forholdet til sine Børn. Han turde ikke officielt vedkende sig dem, og Eleonore Tscherning fortæller selv, hvorledes hun fik Besked om at gemme sig i en Krog, naar der kom fremmede i Hjemmet. Var Moderen hjemme, og det bankede paa Døren, gemte Eleonore sig i Folderne i hendes Kjole. Engang Kaptajnen fik Besøg af en Ungdomsven, der fik Øje paa den lille Pige, tog Vennen hende paa Skødet og sagde: »Lützow, hvorfor skjuler du dog den søde Unge?« Datteren siger selv om dette

mærkelige Forhold: »Min Fader var ikke stærk nok til at berøve sig Barnets Nærhed og var dog for svag til at anerkende det og dets Moder«.

Fru Eleonore Tscherning tegner i sine efterladte Papirer et meget hyggeligt Billede af Livet i det hvide Hus paa Lappen. »Dette Hus med sin Gaard og sin Have var vor hele Verden, hver Plet staa saa klar for mig, som om jeg havde forladt den i Gaar. Kælderen, hvor vi levede som Børn, Stuelejligheden, hvor Majoren (Lützw) residerede. Gaarden med den lille Staldbygning og de to smaa Retirader, af hvilke jeg fik Lov til at holde den ren, som var forbeholdt Majoren, og som jeg om Søndagen smykkede med Blomster og Kranse. Midt i Gaarden var Brønden, hvor Vandet blev trukket op. Ved Siden af Rullestuen var Sand- og Grøntkælderen, hvor om Vinteren Havens Produkter opbevaredes, og i den hang Talglysene, som min Mor støbte. Min Mor havde fuldt op af Sytøj, og hendes Rok snurrede ustandseligt. Pigen og Karlen kartede Ulden. Ved et lille lavt Bord sad Anders Hald, en Artillerist, som kunde sy Sko. Han arbejdede til Tider uførtrodt hos os for at forsyne alle Husets Folk med Fodtøj. Det var den billigste Maade at blive beskoet paa«.

Kun meget sjældent kom de smaa Piger i Huset paa Lappen uden for Hjemmets Vægge, men Eleonore og hendes Moder var engang til Teaterforestilling paa Kronborg. I 1831 blev Eleonore konfirmeret af den tyske Præst, Pastor Fischer. Ingen af Præstekammeraterne vilde have med hende at gøre. »Jeg kom ene, og jeg gik ene, jeg antager, at de ikke ønskede at give sig af med den lille Jomfru Hansen, hvis Herkomst ingen kendte, eller lod som de ikke kendte«.

Et halvt Aar efter den ældste Datters Konfirmation flyttede Familien til København, hvor Adam Lützw endte sin militære Karriere som General i Artilleriet. Familien havde da Bopæl i Tøjhusgaden.

Den 3. November 1837 havde Generalen endelig faaet saa meget Mod, at han turde vedkende sig sine Børn. Ved kongelig Bevilling fik Børnene Navnet Lützw, men Forholdet til Bolette Rasmussen blev ikke legaliseret. Generalen giftede sig ikke med den Kvinde, der havde været ham en tro Hustru og hans Børns

Moder. Bolette Rasmussen blev alene betragtet som Husholderske og ikke mere. Saavel Generalen som Børnene kaldte hende stadig Bolette, og Datteren siger, at hendes tvetydige Stilling i Familien først blev taalelig, da hun efter Generalens Død kom i Huset hos Datteren og A. F. Tscherning. Paa sine sidste

Bolette Rasmussen.
Pennetegning af Christine Løvmand.

Dage blev hun behandlet og betragtet som General Lützows Enke. Ingen kendte nu helt hendes Fortid, og »hun blev en velsignet Bedstemoder for vore smaa Børn«, siger Fru Tscherning. En mærkbar Forandring i Datterens Forhold til Bolette indtræder paa samme Tid. Hun kalder hende nu »Moder«.

Under sit Liv i Generalens Hjem er Bolette Rasmussens Tanker ofte gaaet til Falster og Barndomshjemmet hos Skovfogden i »Skovynde«, hvorfra hun som ganske ung var draget

ud i Verden. Hun længtes tit efter at se de kendte Steder igen, men hun blev meget gammel, inden hun atter saa sin Barn-domsegn. Hun følte dyb Sorg, da hun fra Falster fik Budskab om, at hendes Morbroder »Hans Skovfoged« led af Kræft i Ansigtet, og hun sørgede dybt over hans Død*). Hun lod for-

Eleonore Tscherning.

Tegning af P. C. Skovgaard, dat. 19/3 1846.

staa, at hun vidste, hvad hun skyldte ham af Taknemmelighed, og hun følte ogsaa, at hun ikke havde lønnet ham, som hun burde.

Da Datteren Eleonore fik Faderens Efternavn, skriver hun herom: »Det giver saadan et underligt Forhold til Bolette —

*) Han døde den 13. Marts 1822, 60 Aar gl. Hustruen døde den 20. September 1825, 65 Aar gl. (Nr. Vedby Kirkebog 1814—43).

dog af underlige Forhold gives der saa mange, deri finder man sig«.

16. April 1844 døde General Lützow. Den sidste tunge Nat sad Bolette Rasmussen hos ham, og da Datteren blev kaldt ind, sagde han til hende: »Vær god imod Bolette, hun har været trofast mod mig og mod Eder, mine Børn — nu dør jeg!«

Efter Generalens Død blev Bolette Rasmussen boende i København, men mellem Linierne i Fru Tschernings efterladte Papirer læser man, at Datteren helst havde set, at hun havde forladt Byen. Et Udbrud fra Datteren viser, at Forholdet mellem dem ikke paa den Tid har været det allerbedste. Det hedder i Datterens Beretning: »Hun (Bolette Rasmussen) siger, at hun har intet ondt gjort, hvorfor hun skal skjule sig. Vel, saa maa vi skilles og leve hver for sig efter vor Smag«.

Datteren lejede en Lejlighed til Moderen i Lavendelstræde, mens hun selv flyttede ud til Skovrider Mansas paa Svendsted-lille Gaard ved Roskilde. I Lejligheden i Lavendelstræde samlede Moderen alle Sagerne fra Generalens Hjem, som »hendes Hjerter hængte ved« — siger Datteren — og som hun nu søgte at bringe det mest mulige ud af for at kunne begynde en lille Virksomhed, som passede til hendes Evner og Lyst. General Lützows »Enke« begyndte at leje Værelser ud og holde Pensionat for unge Mennesker. Bolette Rasmussen var endnu ikke gammel, og hun var stadig meget virksom. Ved Nørrevold lejede hun senere en anden og bedre Lejlighed paa tre Værelser, og her fik hun det smukt og pænt. I det ene Værelse boede en Tid hendes Søn og senere andre unge Mennesker, som spiste hos hende »ved sluttet Bord«. Gennem denne Virksomhed fik hun noget at tage vare paa og Selskab, som kunde aflede Tankerne.

Den unge Frøken Eleonore Lützow blev efterhaanden bedre modtaget end den lille Frøken Hansen fra Helsingør, som hun tidligere havde været. Hun kom baade ved Hoffet og i andre Selskaber, og i 1838 besøgte hun sin Onkel, Major E. P. Tscherning i Frederiksværk.

Hendes Fætter, A. F. Tscherning, var hjemme paa Besøg, og hun blev snart forelsket i ham. Det varede dog 7 Aar, før det blev til Bryllup. Mens Moderen efter Faderens Død virkede i sin lille Lejlighed i Lavendelstræde, sad Datteren pint af Kær-

lighedssorger paa Svendstedlille Gaard og græd, fordi A. F. Tscherning ikke kunde bestemme sig til at gifte sig med hende. Det var baade Aldersforskellen og økonomiske Omstændigheder, der gjorde ham betænkelig, men endelig bestemte han sig, og den 27. August 1845 blev de viet (formodentlig i Vester Saaby Kirke). »Skomagerkroen« var deres Brudehus, og efter en lang Bryllupsrejse i Jylland flyttede de ind i Tschernings Ungkarlejlighed i Brolæggerstræde i København. Huset ejedes af Brygger I. C. Jacobsen, der Aaret efter grundlagde Carlsberg-Bryggerierne.

I Marts 1848 udnævntes Anton Frederik Tscherning til Krigsminister i det første Ministerium Moltke (Martsministeriet), og den lille Eleonore Hansen blev Ministerfrue. Det var midt under Indledningen til Treaarskrigen, og i sin Dagbog har Eleonore Tscherning under den 30. Marts 1848 gjort følgende Bemærkning: »Med min Flaske med Chokolade eller Bouillon i Syposen løber jeg hver Formiddag i Ministeriet for med Mad at holde lidt oppe paa min med Arbejde overlæssede Mand, og hver Aften Kl. 9½ gaar jeg atter derud, er der en Time og skænker The, politiserer med hans Adjudanter og med et Par andre politiske Venner, som nu og da indfinder sig der. Dette er en kostbar Time, saa nu stunder den til. Ak, hvor er det underligt, fra alle Kanter hører man, at Folk beder til Gud, Tscherning og Kongen for, at alt maa gaa godt«.

Naar Fru Tscherning undertiden først henad Midnat kom til sit Hjem, »slog det aldrig fejl, at min gamle Moder sad taalmodig og ventede ved vor lille Maries Seng og først da tog sit Overtøj paa og rokkede hjem til sig selv, hvor hun næste Dag tog fat paa sin travle Gerning«. Den gamle Kvindes Opofrelse og Omhu, gjorde et dybt Indtryk baade paa Datteren og Tscherning, hvis Hengivenhed for hende efterhaanden blev meget stor.

Fra 1848 til 1854 havde Tschernings deres Hjem paa Hauserplads, og da Bolette Rasmussen blev syg af Overanstrengelse, kom hun til at bo hos Datteren og Svigersønnen, idet hun fik sin egen Stue, »et passende Værelse til Gaden«. Fra Hauserplads flyttede Familien til Ørholm ved Lyngby, og Bolette Rasmussen flyttede da med. Da Familien kom kørende ned ad Alléen mod den hvide Hovedbygning, udbrød hun: »Er det der-

nede i det Hul, vi skal bo? Fem Aar senere flyttede Familien tilbage til København og tog Ophold i en stor Lejlighed paa Kastelsvejen.

Det blev den sidste Station paa den falsterske Bondepiges bevægede Livsbane. Her døde hun den 19. September 1865. I Efteraaret 1864 begyndte Kræfterne at svinde. Det saa ud til, at hendes Timeglas var ved at rinde ud. Den næste Sommer lavede hun lidt op igen. Hun kunde sidde ude i Lysthuset i Ejendommens lille Have. Her sad hun og bælgede Ærter til Datterens Fødselsdag den 4. Juli, og hun var med ved Festbordet denne Dag. Svækkelsen tog dog mere og mere Overhaand, og en Dag sagde hun til Datteren: »Nu kan jeg ikke mere, nu maa jeg blive i min Seng«.

Da hun laa paa det yderste, var hun bange for, at Anthonore (Datterdatteren) skulde hente den Guds Mand (Pastor Frimodt): »Lad mig dog være fri«, sagde hun. »Jeg har den Tro, at jeg ikke har levet værre end, at dersom der er en Gud til, saa vil han nok tilgive mig og give mig en Plads i alt dette store«.

Bolette Rasmussen kom til at hvile i den samme Grav, hvor General Adam Tobias Lützow 21 Aar forud var blevet jordfæstet. Endelig i Døden anerkendte Familien og Verden, at hun hørte sammen med den Mand, ved hvis Side hun havde staaet i saa mange Aar, som hun havde født tre Børn, men som aldrig havde villet anerkende hende som sin Hustru.

Bolette fik først i Døden den Opregnsning, Livet ikke havde ti! overs for hende.

Fra Vesterborg Seminarium.

Seminaristernes Oplæring i Havebrug.

Af Aage Christensen.

Ved Oprettelsen af Skolelærer-Seminariet i Vesterborg i 1801 maatte Forstanderen, Pastor *P. O. Boisen*, forinden den kongelige Godkendelse kunde foreligge, udarbejde en Undervisningsplan for Seminariet.

I denne Plan foreslaas det bl. a., »at en nærboende Gartner giver practisk Underviisning i Havedyrkning«.

Man vil spørge: Hvorfor blev dog Havebrug optaget i Seminariets Fagrække, det havde da ikke nogen Tilknytning til Skolevæsenet?

Selv om jeg løber den Risiko at blive beskyldt for kun at kunne sige »Reventlow«, vover jeg alligevel at paastaa, at dette maa ses paa Baggrund af Statsminister Grev *C. D. F. Reventlows* store Interesse for denne Sag. Gang paa Gang opfordrede han Grevskabets Bønder til at anlægge »Hauger« og til at plante Frugttræer. Meget hjalp Opfordringen ikke, Bønderne var konservative — og manglede vel ogsaa gode Vejledere.

Nu ved Seminariets Start øjnede Greven en Udvej til at faa udbredt Kendskabet til Havedyrkning, og han har ganske givet opfordret Boisen til at lægge det ind i Undervisningen.

Boisen greb Ideen, for den var paa ingen Maade i Modstrid med hans eget Syn paa Lærernes Uddannelse. Han gav selv Udtryk for, at Maalet med Uddannelsen var at opdrage Seminaristerne til at være fornuftige Bønder blandt Bønder. Med andre Ord: Intet indenfor Landsbysamfundet maatte være dem fremmed. De skulde være Foregangsmænd, selv paa Havebrugets Omraade.

I Seminariets første Aar havde Seminaristerne saavidt vides

faaet overladt et Stykke af Præstegaardens Have til Øvelse, og Gartneren paa Juellinge, *Niels Jensen*, var antaget til een Gang om Ugen at give Vejledning i den ædle Kunst. For dette Hverv fik han 40 Rdl. aarlig samt et mindre Beløb for leveret Frø. Ifølge Reglementet skulde Gartneren ellers have 100 Rdl. Denne Nedsættelse af Honoraret kunde tyde paa, at samme Gartner Jensen ikke fuldt ud har opfyldt de Forventninger, man stillede til ham, og en Revisionspaategning i Seminariets Regnskab for Aaret 1805 bekræfter tilfulde denne Antagelse. Pastor vicarius (Hjælpepræst og Lærer ved Seminariet) *David Seidelin Birch* havde dette Aar faaet det Hverv at revidere Regnskabet, og han tager saa sandelig ikke med Fløjlshandsker, det er, som om flere Aars indestængt Ærgrelse kommer til Udbrud.

Han skriver:

»Dette Regnskab er af mig revideret og rigtig befundet. Imidlertid foranledige et til Gartner Jensen udgivne 40 Rdl. og et til Havefrø udgivne 4 Rdl. 13 Skilling mig til at opkaste følgende Spørgsmaal: Ere disse 40 Rdl. virkelig fortjente af Gartner Jensen, naar han maaske kun 8—10 Gange om Sommeren besøger Seminariets Hauge. Dennes ikke skønne Udseende forrige Sommer synes med Føie at berettigede mig til Tvivl. Var det ikke gavnligere, at en eller anden Husmand her fra Byen oplærtes i simpel Havedyrkning, som altsaa herefterdags kunde ikke allene igjen underviise Seminaristerne, men og gaa disse til Haande med at holde Haven reen og ordentlig? Er 4 Rdl. 13 Skilling ikke alt for meget til Havefrø, eftersom det ikke var Havens første Aar? Frøe Indsamlingen er sikkert, især paa Landet, ingen uvigtig Deel af Havekonsten og burde her gjøre Udgiften til Frøe næsten aldeles unødvendig«.

Det er rene Ord for Pengene. Birch siger lige ud, at Gartneren først og fremmest har hyppet sine egne Kartoffler. Den Undervisning har sikkert ikke virket særlig inspirerende paa Seminaristerne.

Denne Bemærkning førte vel saa til Gartnerens Afsked? Nej, ingenlunde, han blev og hævdede i de følgende Aar indtil 1810 sine 40 Rdl. aarlig, men ... Pastor Birch kom aldrig mere til at revidere Regnskabet. Det har man for sin gode Vilje.

Fra Aaret 1810 glider Gartneren fuldstændig ud af Regnskabet. Om Havearbejdet helt har ligget stille i de følgende Aar

vides ikke, noget tyder derpaa. 1813 maa det være blevet klart for Biskop Boisen, at Undervisningen i Havebrug trængte til en Nyordning, for han sætter sig hen og laver en ny Plan, der bliver forelagt Seminariets Direktion. Denne Plan, der desværre ikke er bevaret blandt Dokumenter vedrørende Seminariet, har aabenbart ikke været helt tilfredsstillende, for den 10. Oktober tilskriver Boisen paany Direktionen saaledes:

»Efterat ieg har overveiet alle Omstændigheder ved en Haves Indretning til Seminaristernes. Øvelse og desangaaende har confereret med Hs. Excellence Hr. Geheime-Statsminister Grev Reventloh, giver ieg mig den Frihed at forandre min forrige i samme Anledning indgivne Indstilling derhen:

1. Ieg afstaar paa min Levetid, eller saa længe ieg i Westerborg forbliver, det Stykke Jord, som ligger paa den vestre Side af Præstegaarden og løber langs med Veien imellem samme og Præstegaarden lige op til Høsehaven, til en Have til Seminaristerne, efterat ieg først derfra har taget til mit Eget Brug 2652 Kv.-Alen til en Humlehave.
2. Denne Humlehave forbeholder ieg mig til mig eget Brug og lader den til den Ende paa egen Bekostning indrette og dyrke uden dertil at forlange Hielp af Seminaristerne, dog er det disse tilladt at have Adgang til samme for at vorde undervist i Humleanlæg og Behandling.
3. Det øvrige Stykke af den omtalte Jord, som efter Opmaaling bliver til Seminariets Brug 4375 Kv.-Alen, afstaar ieg uden mindste Godtgjørelse. Ieg forlanger intet af Afgrøden, men er ogsaa uden al Ansvar og al Udgift.
4. Da den til Lærer i Havedyrkning foreslaaede Nannestad mueligen ikke stedse forblive i Præstegaarden, og da det er mere i Reglementets Aand, at en Gartner ansættes til at være Lærer i dette Fag ved Seminariet, saa foreslaar ieg, at Lærepladsen i Havedyrkning maatte overdrages til en kyndig Mand her i Nærheden, som hidtil have været eller endnu maatte være Gartner for den proponerede Løn 50 Rdl. S. V., eller for 1 Rdl. hver Gang, han er til Stede, som efter Reglementet er hver Løverdags Eftermiddag.
5. Ieg indstiller tillige, at denne saaledes antagne Lærer maatte af Hs. Excellence erholde sin Instruks, hvorledes Haven skulle indrettes, hvorledes den skulle dyrkes.
6. Ukyndig i Sagen indlader ieg mig ikke i at gjøre Forslag til Havens Indretning. Følgende maatte være mig tilladt at indstille: Der maatte vel nok være en Træskole, hvortil muligen

kunde tages en $\frac{1}{2}$ Skp. Land. Denne maatte være almindelig for alle Seminaristerne. Hvad Afgrøden angaar — alle Udgifter til Hegn og Hegnets Vedligeholdelse, til Arbeidsredskabers Anskaffelse, m. v. fradragne — tilhører den Seminariet, saaledes, at hvad af Urter kunne sælges paa eengang, saasom Kartofler, Gulerødder, Hviidkaal o. s. v. blive solgt i Nakskov eller til et andet Sted, men hvad der maatte sælges Tid efter anden, skulle være Seminaristerne tilladt, enhver for sin Part, at afhænde til sin Vært eller andre for Betaling. Dog maatte ingen Seminarist sælge noget uden Lærerens Viden og Tilladelse. Hvad saaledes bliver solgt, saavel in Masse som i enkelte Dele, maatte med Hensyn til Beløbet afleveres til Seminariets Casse til Hr. Kammeraad Møller, og den indkomne Sum maatte da, efterat Udgifterne ere fradragne, efter Directionens Skiøn anvendes, enten til at understøtte særdeles fattige Seminarister, eller til at belønne udmærkede, eller til nyttige Bøger eller Instrumenters Anskaffelse o. s. v. Anvendelsen maa være almeen, for at ikke en enkelt Seminarist — mod privatum — til egen Fordel at forhandle sine Produkter, skulle forledes til Vindesyge eller faa Skin deraf, og for at allerede nu en Aand maa fremmes ved Institutet, denne: at arbejde som Medlem til Samfundets Vel.

Hvilket saaledes indstilles til Directionens nærmere Skiøn og Bedømmelse«.

Dette Forslag vakte Glæde indenfor Direktionen. En Maaned senere sendte Greven og de øvrige Medlemmer af denne en hjertelig Tak til Biskoppen for det gode Tilbud, »hvored en ikke uvigtig Mangel ved Undervisningen paa Seminariet afhjelpes«. I det mellemliggende Tidsrum havde man nøje studeret Planen og fundet ud af, hvordan Haven skulde inddeles, og der gøres i Brevet til Boisen nøje rede derfor. Ganske kort kan det siges, at der skulde være et Stykke til hver Seminarist. Men det kan maaske nok have voldt en Del Hovedbrud at faa ind delt det Stykke Jord, for set med Nutids Øjne synes det nævnte Stykke nærmest umuligt at dele i lige store Stykker.

Derefter redegøres der for, hvad der skal dyrkes, og i det Stykke er det saa tydeligt, at det er Statsministeren, der fører an. Det hedder:

»Hver Seminarist skulle paa sit Stykke opelske fra Kiernen 30 a 40 Stykker Frugtræer, Æbler, Pærer, Kirsebær, Blomer og forædle dem, og være berettiget til at tage de forædlede med sig,

som han kunde anvende i sin Skole Lod, naar hand kaldes til Embede, hvorimod han ved sin Afgang skal være pligtig at aflevere 3 Aar, 2 Aar og 1 Aar gamle Træer til den, som følger efter.

Ligeledes maa enhver afgaaende Seminarist til sin Eftermand aflevere sin Have Plads vel bearbejdet og saaledes forsynet med Gødsk, at Træerne og de øvrige Havevækster kunne trives.

Saa er der Spørgsmaalet om Læreren tilbage. Der kan det se ud, som om Direktionen er kommet i Tanker om Birchs Idé med Husmanden, for der skrives:

»Til Undervisning i Omgangsmaaden med Plantning og Rygtning af Træer og Have Vækster formene Directionen, at Peder Alsing (?) for det første til Prøve kunne, under Directionens nærmere Tilsyn, antages og gives for hver Uge, man finder at hans Nærværelse og Arbejde i Haven til Undervisningen er fornøden, Een Rigsdaler«.

Hvem denne Peder Alsing er, og hvor han var fra, kan ikke oplyses. Navnet findes ikke i Vesterborg Kirkebog.

Efter denne Reorganisation har det vel saa igen gaaet saa nogenlunde. Haven nævnes ikke mere hverken i Regnskaber eller Dokumenter.

Man kan saa spørge: Fik denne Undervisning nogen praktisk Betydning? Bragte den den forventede Højnelse af Bondestandens Interesse for Havebruget?

Det er ikke let at besvare nu 135 Aar efter, men saa meget kan siges: I Skolehaverne hjalp det. Da J. J. F. Friis i 1846—47 foretog statistiske Undersøgelser angaaende Skolevæsenet paa Lolland-Falster, kan han for mange Skolers Vedkommende berette om gode Haver og mange gode Frugttræer ved Skolerne, navnlig de Skoler, hvor Vesterborgseminarister var eller havde været ansat.

Enkelte Steder, hvor det ogsaa kom Skoledistriktets Beboere til Gode, kan der dog ogsaa berettes om. Først og fremmest i Nøbbet hos den gamle, energiske Skolelærer *Frederik Andersen*. Han var ganske vist ikke Vesterborgseminarist, men det er aldeles ikke udelukket, at han, som den alsidige Mand, han var, har deltaget i Seminariets Undervisning netop i dette Fag. Dertil kommer, at han var saa gennemsyret af den ved Seminariet

herskende Aand og saa nær knyttet til dets Lærerstab, at man vist med nogenlunde rolig Samvittighed kan tage hans Virke som Eksempel. Ifølge »Stiftstidende« 1811, faar Fr. Andersen af »Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme« en Præmie paa 25 Rdl. for Podning af 90 Træer, Beskæring af 186 Træer samt for Oplæring af 8 Disciple i Havebrug, og endelig har han gratis hjulpet 11 Bønder med deres Havers Anlæg og Forbedring.

Og for at tage en hel anden Landsdel kan det nævnes, at Degnen *Jacob Becker* i Lysabild (Sønderjylland), der ogsaa var fra Vesterborg, faar det Skudsmaal, at »han omfattede Havedyrkning med megen Interesse«. Om denne Interesse er blevet vakt i Vesterborg, kan selvfølgelig ikke siges, ligesom det heller ikke kan siges, om den kom Befolkningen i hans Sogn til Gode. Men man har vel Lov at formode det.

Endelig nævner »Stiftstidende« i 1846, at der ved Staureby Skole paa Falster er stillet Jord til Raadighed, hvorved den dygtige Havemand, Skolelærer *Hans Lindholm* (dim. fra Vesterborg 1832) kan give Skolebørnene Undervisning i Havedyrkning. Samme Hans Lindholm udgav i Aaret 1848 en lille Bog: Husmandens Køkkenhave eller Anvisning til Havevæksters Dyrkning.

Lad disse faa Eksempler bekræfte, at den Iver, hvormed der arbejdedes paa Seminariet for at gøre Seminaristerne egnede til ikke alene at gøre god Fyldest i Skolerne, men ogsaa til at være Befolkningens Vejledere, dog ikke har været helt forgæves.

En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.

Af Paul Evald Iversen.

Lige fra jeg var en lille Dreng, har Lolland øvet en mærkelig Tiltrækningskraft paa mig, og for en Aarække tilbage begyndte jeg at studere min Faders og Moders Slægter. Begge viste sig at gaa Hundreder af Aar tilbage paa Lolland.

Besøg hos Familien paa Gaardene gentog sig hyppigere og hyppigere og nu, selv om jeg langt fra er færdig med Slægts-tavlen, er jeg dog klar over, at det er Slægtens Liv og Færden dér gennem ca. 450 Aar, der ligger mig i Blodet.

Den skønne Natur, de smukke gamle Kirker og Godser, Oldtids- og Middelalderminderne har ofte faaet mig til under ensomme Vandringer at dvæle ved Mindet om ældgamle Tider.

Faders Slægt er den, der i første Række har interesseret. Slægten hed lige til 1872 *Lykkesen*. Den har gennem ca. 450 Aar levet i Fuglse Herred, hovedsagelig i Egnene omkring Holeby, Rødby, Ringsebølle, Errindlev og omliggende Sogne.

At opremse hele Lykkesen-Slægten her vil føre for vidt, men jeg vil gerne omtale enkelte Træk af Personernes Liv og de Forhold, hvorunder de levede.

Den ældste hidtil fundne er Lauritz Lykkesen, som er født omkring 1510 i Nørre Horreby (den nuværende Holeby). Han ejede en Del Gods der og optraadte samtidig paa Fuglse Herreds Ting fra 1539 til 1556, hvor han oplæste de kongelige Forordninger fra Tingstenen. Den 28. August 1556 faar han Kong Christian den Tredies Livsbrev paa »al dend Jordt som ligger til vor Frue Alter og Hellig Kors Alter i Nørre Horreby Kirke och som han selv haver i Værge och skall yde sædvanligen Landgilde af«.

Hans Efterkommer Anders Lykkesen er kongelig Majestæts Bonde endnu i 1612 i Holeby. Derefter Rasmus Lykkesen, som

ogsaa er kongl. Majestæts Bonde i Holeby. 1618 kører han til Rødby med Øl og Malt og maa betale 6 Skilling i Told heraf ved Acciseboden samt 2 Skilling i Told af en Hest.

Hans Søn Niels Rasmussen Lykkesen slaar sig i 1626 ned i Taagerup som Fæstebonde. En anden Søn, Hans Rasmussen Lykkesen, bosætter sig i Rødby, hvor han dør 1620. Hans Søn igen, Rasmus Hansen Lykkesen, født ca. 1610, bliver Kongsbonde i Holeby lige til sin Død 1684. Om ham ser vi i Jordebogsregnskaberne i 1655: »Rasmus Hansen Lykkesen i Holeby fæster dend Gaardt sammesteds, som Lauritz Welsing tilforn paaboede och for hannem oplod til Fæste. Gaff i Festepenge 3 Rixdaler«.

Hans Søn, Hans Rasmussen Lykkesen, maa 1659 flygte for Svenskerne til Errindlev, men flytter senere tilbage til Holeby, hvor han hører til dem, der faar tildelt Egetømmer til Genopbygning af de af Svensken ødelagte Gaarde.

Saaledes findes en hel Række af Slægten som Bønder under Kronen lige til 1718. Morsomme Efterretninger kan noteres om nogle af disse. Jørgen Hansen Lykkesen i Ringsebølle har den 11. Marts 1711 en Arvesag ved sin Hustrus Død. En Pige paa Gaarden ved Navn Maren Henrichsdatter hævder at være eneste Arving til Lykkesens afdøde Kone, nemlig som dennes Søsters Datterdatter. Der bliver dog Forlig i Sagen, og Maren erklærer sig tilfreds med nogle faa Rigsdaler.

Jens Hansen Lykkesen faar 1664 genopbygget den Gaard i Ringsebølle, som han drev sammen med Peder Andersen, og som Svenskerne skaanselsløst havde ødelagt. Kort efter dør han, og Enken gifter sig med Morten Slæbo. Denne havde en Søn, Jens Mortensen, fra sit tidligere Ægteskab, og nu sker det mærkelige, at denne Søn lige til sin Død i 1731 i Rødby, kalder sig Jens Lykkesen, trods det, at hans Fader er en Slæbo. Det var som bekendt ikke ualmindeligt dengang, men det skaber ofte Vanskeligheder og kræver megen Agtpaaivenhed, dersom man ikke skal faa fat i saakaldt »falsk Slægt«.

Jens Hansen Lykkesen har en Søn, Anders Jensen Lykkesen, som er ganske interessant at følge. Han kommer nemlig 1675 i Rødby Latinskole, og i den gamle Latinskoleprotokol kan vi følge ham gennem alle Skoleaarene:

1675	faar	han	2	Mark	i	Legatpenge	og	11 $\frac{1}{2}$	Alen	Vadmel	til	Skoletøj.
1676	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—
1677	—	—	3	—	—	—	—	4	—	—	—	—
1678	—	—	1	Rdl.	—	—	—	5 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—
1679	—	—	1	Mrk.	—	—	—	6	—	—	—	—
1680	—	—	ingen	Penge	—	—	—	6	—	—	—	—
1681	—	—	1	Rdl.	—	—	—	7	—	—	—	—

Vi kan saaledes følge hans Vækst fra Aar til Aar.

Han blev forøvrigt Fæstebonde i Ringsebølle og døde i November 1705. Hans Enke, Bodil Knudsdaatter, forespørges i Skifteretten, om hun har noget særligt at berette med Hensyn til Skiftet (som fylder 8 Sider i Aalholm Amts Ridefogeds Skifteprotokol), hvortil hun svarede, at hendes salig Husbond i endnu levende Live havde skænket en Barneseng til een ham paarørende, nemlig Maren Henrichsdaatter, til en Værdi af 14 Slettedaler.

Gaarden er opgjort til 15 Fag i Længden, Bonden vel ved Magt, »haver 7 Beester (Heste), 4 Køer, 2 Ungnød, 6 Faar och 7 Swin, til i alt 200 Rdl. och tvende Mark. Paa Loftet Winter- saad: 16 Sække Hvede og 15 Sække Rug«.

Hans Jensen Lykkesen dør 16. Februar 1694 fra Hustruen Karen Oluffsdaatter og 3 smaa Børn. Kort efter gifter hun sig med Marquor Hansen Due, men han dør 1705, og hun gifter sig straks med Peder Nielsen af Rødby. I Skifteretten oplyses, at hun allerede har forlovet sig med Peder. Saaledes var Tiderne. Hvis hun ikke giftede sig igen, var hun ude af Stand til at klare sig og Børnene.

Jens Mortensen Lykkesen Slæbo, født 1657 i Ringsebølle, slaar sig ned i Rødby 1698, hvor han bor til sin Død i 1731. Paa Rigsarkivet har jeg fundet et Par af hans Skatteangivelser skrevet med hans egen smukke gotiske Haandskrift (han gik i Rødby Latinskole 1669 til 73). De lyder:

Den 3. April 1719: »Jeg Underschrefne Jens Lykkesen angiffr mig Self 62 Aar gl. och min Hustrue och aldelis intet kand for- tiene saasom jeg har faaet en Tilfald udi mit ene Arm«.

Og Aaret efter skriver han: »For Aar 1720 har Underschrefne ingen anden mig och min Hustrue at angifue thi jeg haver ingen Børen eller Tjenestefolch och jeg haver for afvigte Aar mig

icke forbedret men forringet thi jeg er nu en gammel Mand och mine Krefter hver Dag forsvakkes saa jeg knap Brødet kand fortiene och tilmed er Tiden kun slet sig at forbedre.

Rødbye d. 29. Februari 1720.

Jens Lykkesen«.

Ak ja — de gamle havde ogsaa deres Besvær med Skattevæsenet. Dengang skulde de betale Kopskat, Bispetiende, Præstetiende, Kapellanskat, Kvægskat, Ildstedsskat, Ekstraskat o. s. v., o. s. v. og samtidig tage imod Rytterdistrikternes Lejetropper og huse dem og beværte dem, hvor de kom frem. Hvor findes der ikke Lejermaalssager, hvor en Bondepige maatte søge Kirkens Syndsforladelse og være til Spot og Spe for hele Sognet, medens Soldaten som Regel erklæredes for at være aldeles forsvundet og kunde fortsætte sine Udskejelser i næste Landsby.

Omkring 1700-Tallet slaar en Del af Lykkesenslægten sig ned i Rødby som Haandværksfolk. Her finder vi Hans Lykkesen 1716 til 1774. Den store Brand i Rødby hin stormfulde 3. Augustnat 1774 berøvede ham, ligesom de fleste Rødbyfolk, næsten alt, hvad han ejede. Selv døde han 2 Maaneder efter.

Hans Søn, Rasmus Hansen Lykkesen (1747—1808), var Værts-husholder og Bødker i Rødby. Ogsaa han fik sit Hus ødelagt ved Branden og fik det efter Brandforsikringen af 1771 kun erstattet med 100 Rigsdaler. De 90 pCt. af Befolkningen blev paa denne Maade fattige. Brandskattede, hjemsøgte af Ildebrande, Epidemier, Kvægpest o. s. v. kæmpede de for at tjene Brødet. Rasmus Lykkesens Søn, Iver Rasmussen Lykkesen, (1778—1832) nedsatte sig som Skomagermester i Rødby. Han havde 9 Børn, og af dem slog Rasmus Iversen Lykkesen sig ned i Stege paa Møen i 1836. Han blev født 1811 og var ung Sadelmagersvend, da han kom til Stege. Gennem 2 Ægteskaber blev han Fader til 13 Børn. Da han døde 1872, var der en hel Del Penge efter ham, men det tog Myndighederne næsten 2 Aar at finde Børnene, som var spredt over hele Kloden, en i Vestindien, en i Stockholm o. s. v.

2 af Børnene havde imidlertid slaaet sig ned paa Lolland, og Slægten var saaledes kommet tilbage til sit gamle Udgangspunkt. Den ene af disse var min Bedstefader Edvard Iversen, som var Sadelmager i Horslunde til sin Død i 1920.

Saaledes er Navnet Iversen opstaaet, nemlig ved, at Rasmus i Stege uden videre bortkaster sit sidste Efternavn og kun beholder Navnet Iversen ved sine Børns Daab.

Edvard Iversens Søn, Kristian A. Iversen, er født i Horslunde 16. August 1883 og er nu Overassistent i Postvæsenet med Bopæl i København. Jeg selv er født i Odense 14. Juli 1911.

Morsomt og interessant er det at beskæftige sig med disse Undersøgelser, der giver et levende Indtryk af, hvorledes Livet levedes gennem Aarhundrederne.

Jeg kan passende slutte med et Digt, som jeg engang saa i en gammel Slægtsbog:

Naar Slægten er udlevet, ophørt og død,
 da er det, den først er fuldbaaret,
 thi da omfatter paa eengang dens Skød
 de fire Tider af Aaret.
 Da er den som Arons henvisnede Stav
 skrinlagt i den hellige Lade
 og viser paa eengang, fuldendt i sin Grav,
 hvad gradvis de vekslende Aarstider gav,
 baade Frugt, Blomst, Knopper og Blade.

Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen.

Af *Axel Petri*.

Til de mange gode og lyse Minder, vi har fra Grønsund, føjer jeg her et enkelt mørkt, som jeg først, nu efter at Danmark atter er frit, kan nedskrive.

Det var i Efteraaret 1943. Tyskerne jagede Jøderne som Dyr og sendte dem til Konzentrationslejre mod Syd. Mange lykkedes det at flygte til Sverige i aabne Baade, men mange blev taget og ført bort. Under Indtrykket af disse Grusomheder rejste vi til Falster for at holde Efteraarsferie. Vi stod af Toget i Nykøbing og kørte videre paa Cykle forbi Corselitze og derfra nordpaa gennem Skovene langs Falsters Østkyst. Undervejs hvilede vi os, og medens vi stod og indsugede Duften af Skov og Efteraar, sagde vi til hinanden, at i disse stille Omgivelser var det, som om vi et Øjeblik helt kunde glemme alt det, vi kom fra, og vi glædede os saa stærkt som aldrig før til at kunne nyde denne Stilhed og Fornemmelse af Fred i de otte Dage, vi havde for os. Saaledes skulde det imidlertid ikke gaa.

Vi blev som sædvanlig modtaget i Grønsund med aabne Arme, baade af Skytte's og af Færgemandsfamilien Hans Hansen. At der fandt Udskibning af Flygtninge Sted fra Færgebroen, vidste vi fra København, men hidtil var alt gaaet godt.

Medens vi sad og spiste, kom der to unge Mennesker og bad Færgemanden om at skjule dem, indtil Baaden skulde komme. Færgemanden tog dem med ned til Broen og skjulte dem i et Skur, medens han selv tog over med Færgebaaden til Møn for at hente nogle rejsende. Da det var ved at mørkne, lagde en Fiskekutter ind ved Færgebroen, og vi hørte en Bil komme ude i Mørket. Dette var der intet usædvanligt ved, da Bilerne plejede

at standse omtrent ved Færgegaarden, hvorfra Flygtningene til Fods gik det sidste lille Stykke Vej ned til Broen.

Færgemandens ældste Søn kom nu ind i Stuen og meddelte os, at der vist var noget galt paa Færde, og da Drengene løb

Den gamle Færgegaard ved Grønsund

Fot.: Axel Petri

ud i Mørket, løb de Hovedet lige i Maven paa en tysk Soldat, der tændte sin Blændlygte i Ansigtet paa dem. — Det var altsaa sket. Stedet var opdaget, takket være en Stikker, der havde givet Tyskerne i Vordingborg et Praj.

Vi sad i frygtelig Angst for de Jøder, som vi vidste denne Aften var paa Vej. De sidste to Kilometer fra Næsgaard til Færgestedet findes der ingen Sideveje, og derfor var dette Stykke Vej det farligste.

Soldaterne undersøgte Huset, men opholdt sig derefter udenfor i Mørket, medens vi sad indespærret og fulde af Uro for, hvad der nu skete med de stakkels Mennesker, der var paa Vej herved. Vi hørte Skud fra Havnen og lidt efter Lyden af en Fiskerbaad, der sejlede bort.

Saa kom Færgemanden langt om længe tilbage, han var blevet taget, da han kom tilbage fra Møn. Han var bleg, men rolig som altid. Han var sammen med de to unge Mennesker, som skulde have været af Sted, blevet ført til et af Lodshusene, hvor der afholdtes Forhør. Han havde fortalt de forbløffede Tyskere, at han var Færgemand her paa Stedet, og at det var hans Pligt at sejle hele Døgnet rundt, naar som helst der kom rejsende. At der ingen fast Fartplan eksisterede, var dem uforstaaeligt. De to unge Mennesker bedyrede, at de var fredelige rejsende, der blot skulde færges over, og da de tyske Soldater heldigvis glemte at undersøge deres Kufferter, slap de ud, hvorpaa Færgemanden skyndsomst færgede dem over til Møn. Herfra kom de til Fods over til Bogø og lod sig sejle til Stubbekøbing, hvorfra de næste Aften igen kom til Grønsund og slap til Sverige.

Hele denne Udskibning af Jøder og andre Flygtninge, der havde fundet Sted gennem lang Tid, blev organiseret og ledet fra København. Paa Stedet lededes den af en københavnsk Læge, der havde Station paa Næsgaard. Selv var han den Aften taget ned til Grønsund for at spejde. Han var forklædt som Landvæsenselev og blev taget til Fange, men takket være Forklædningen og hans Talegaver slap han fri igen.

Ogsaa Skipperen, der laa parat med sin Baad ved Broen, havde været i Forhør, og Baaden blev undersøgt, men medens Soldaterne var optagne af Færgemandens Tilbagekomst med 2 Cyklister fra Møn, benyttede Skipperen Lejligheden til at faa sin Baad startet. Da Tyskerne opdagede dette, skød de Salver efter ham i Mørket, men forgæves. Han sejlede sin Baad ad Stubbekøbing til, gik i Land undervejs og telefonerede til Byen for at høre, om der var Fred og Ro i Havnen. Saa sejlede han ganske roligt ind i Havnen og blev liggende der, indtil han næste Aften igen kom til Grønsund, og denne Gang uantastet fik sine Passagerer om Bord. Det var dog sidste Gang, dette Udskibningssted turde benyttes.

Heldigvis var det rygtes, at Tyskerne var paa Vej fra Vordingborg mod Stubbekøbing, og de fleste af de Vogne med Flygtninge, der var undervejs, blev advaret, kun en enkelt Bil blev taget. En anden Bil, der blev overhalet af en tysk Bil og

Færgestredet ved Grønsund

Fot.: Axel Petri

derved blev klar over, hvad der var paa Færde, svingede resolut ind i den første Gaard, den passerede, satte sine Passagerer af og kørte tom hjem igen til Stubbekøbing, det saa jo meget naturligt ud. De øvrige var for en Sikkerheds Skyld, inden de kørte ned til Færgestedet, kørt indenfor paa Næsgaard for at høre, om der var fri Bane de sidst' to Kilometer, og var der blevet advaret pr. Telefon fra Grønsund. Næsgaard blev naturligvis ogsaa undersøgt, men Biler og Jøder var gemt saa godt, at de

ikke stedkendte Tyskere, der kun undersøgte Hovedbygningen, intet fandt i Mørket.

I den gamle Færgegaard, hvor vi selv bor, var der ogsaa Husundersøgelse. Det var nogle højst forskellige Typer Soldater, jeg husker navnlig en modbydelig ung Mand, der stod midt paa Gulvet og raabte op om, at alle Jøder skulde udryddes, og mere af den Slags.

Landevejen, der fører til Grønsund Færgested

Fot.: Axel Petri

Soldaterne virkede ret nervøse, naar de var inde i Husene, som om de ventede at blive skudt ned fra et Baghold, og vi havde tydelig Fornemmelsen af, at ingen af dem følte sig tryk overfor sin Sidemand. Kun naar de var enkeltvis inde i Huset, turde de sige noget. Nogle forlangte Kaffe til at varme sig paa, andre forsøgte at komme paa Talefod med os ved at byde os Cigaretter, hvilket naturligvis blev afslaaet, men naar de var flere sammen i Stuen, var de tydeligt paa Vagt overfor hinanden, og vi saa her et slaaende Eksempel paa, hvorfor man ikke turde haabe paa, at Hæren selv en Dag skulde vende sig imod Nazisternes Styre. De turde simpelthen ikke, da der i deres egne

Rækker var anbragt tilstrækkelig mange Nazister, som straks var parat til at angive enhver, der tillod sig at tænke anderledes. Derfor denne indbyrdes Mistænksomhed, der var saa paa-faldende.

Vi var altsaa under Bevogtning og spærret inde med Vagter udenfor Døre og Vinduer. Heldigvis forsvandt de næste Morgen Kl. 4. Vort Smør, som laa i Flueskabet uden paa Huset, havde de medtaget. Et Par Dage senere fik vi Besøg af Stiftamtmand Reventlow, hvem vi fortalte om den bevægede Nat, og Dagen efter sendte han os de fornødne Smørmærker.

Næste Aften ved Mørkningstid kom Skipperen igen med sin Baad, og et Øjeblik efter kom Vognene med Flygtningene, der om Natten havde været skjult hos Lærer Lauridsen, hvis Hus ligger lidt fra Næsgaard, skjult af en lille Skov. Ogsaa i Præstegaarden i Moseby havde der været Indkvartering.

Der var Spejdere ude alle Vegne, Næsgaards Lærere og Elever hjalp alle til, og Afrejsen gik glat. For ikke at vække Mistanke blev de tomme Vogne ikke kørt tilbage ad Vejen igen samme Aften, de blev skjult i Grønsund, og Hestene blev redet hjem til Gaarden gennem Noret.

Vor Efteraarsferie fik saaledes en alvorlig og bevæget Begyndelse, vi dumpede midt ind i Begivenheder, der bekræftede, at man ogsaa her paa det ellers saa fredelige Sted i Alvorens Stund alle var rede til at arbejde sammen mod Tyskernes Overgreb.

Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland- Falsters Roemarken.

At *V. Kolbye.*

Da Brødrene Frederiksen stiftede A/S »Fabriken Lolland«, skulde de selv paa de to Gaarde, Nøbbøllegaard og Højbygaard, dyrke 300 Tdr. Land Sukkerroer. Selv om Nøbbøllegaard forud havde dyrket 50 Tdr. Land med Foderroer, kunde den stedlige Arbejdskraft ikke magte en saadan Udvidelse. Det første Aar, 1873, antog man 70 konfirmerede Drengene som »Arbejderlæringer« ved Avlsbrug og Fabrik. De skulde have fuldstændigt Underhold, Bolig, Kost, Beklædning, Tilsyn og Undervisning ved en Lærer. De blev bl. a. anvendt i Roemarken. Næste Aar, da Arealet udvidedes yderligere, indkaldte man svenske Piger, og det viste sig at være udmærket Arbejdskraft. Med den stigende Sukkerroedrift blev det almindeligt, at de store Gaarde havde en stor Flok Piger (20 til 70), som arbejdede under en Roeforvalter, ofte en ældre erfaren Husmand; men selv mindre Gaarde havde ofte nogle faa Piger til Hjælp. De fæstedes gerne fra 8. Maj til 20. November, fik en fast Løn, Kost, Logi m. m. Man regnede med, at hver Pige kunde passe 3 Tdr. Land. Dog havde de gerne Akkord ved Optagningen paa den Maade, at de fik Efterbetaling, for hvad de optog over 2000 à 2400 løb. Alen (1250 à 1500 Meter) pr. Dag. — Der kom undertiden ogsaa nogle Drengene, men de brugtes mest til at følge Heste og sjældent ved Roedyndingen.

Pigerne var en udmærket Arbejdskraft, og naturligvis skete det ofte, at de giftede sig, og det var ingen Skade for Landet og Befolkningen. Jeg har lagt Mærke til, at blandt de Koner, jeg har haft at gøre med i Roemarken og Fabrikken, var de dygtigste hyppigt svenskfødte. En saadan Kone saa jeg i Roemarken engang, da Vejret var fint og Jorden tør; Træskoene stod ved Enden af Roestykket, for det gik hurtigere med Ud-

tyndingen ved at løbe paa Hosesokker, og ved Enden af Rækken fortsatte hun ned ad den næste, uden at rette sig op fra den bøjede Stilling.

Daværende Kronprinsesse Louise (Frederik den 8.s Dronning) interesserede sig meget for sine Landsmænds Kaar og udvirkede i 1885, at en svensk Bibelkvinde, Margrethe Johnson, paatog sig at virke imellem de svenske Piger. Hun rejste hele Sommeren fra Gaard til Gaard, talte med dem, holdt Møde med dem og udfoldede en opofrende Virksomhed mellem dem. Sukkerfabrikkerne betalte hendes Rejsepenge, derunder Cyklehold, og var hun i Nærheden af deres Gaarde, kunde hun altid søge Ophold dér. Da hun efter mange Aars Virke i en Alder af 65 Aar ikke kunde mere, fik hun en lille Pension.

Antagelsen af Pigerne skete gerne ved Aftale med en »Fæstepige«, der lovede at komme igen til næste Aar og medbringe det ønskede Antal Piger. Hun fik saa et mindre Vederlag for hver Pige. Undertiden skaffede hun ogsaa en Nabogaard nogle Stykker; men efterhaanden blev det vanskeligere at faa dem, og Sukkerfabrikkerne antog da en Svensker, Løjtnant Ekenstam, der fik Tilladelse af de svenske Myndigheder til at rejse rundt og fæste Folk til Danmark. Bestillingerne indsendtes gennem Sukkerfabrikkerne til ham, der saa sørgede for at fæste Folkene og ordne Rejsen til deres Pladser i Danmark. Omkostningerne ved alt dette fordeltes saa gennem Fabrikkerne paa Modtagerne. Denne Institution vedblev at bestaa, efter at Polakkerne i 1893 var begyndt at komme til Landet. I mange Aar kom der baade Polakker og svenske Folk. Det var de store Gaarde, der fik Polakkerne, medens de mindre, der kun skulde have nogle faa, fik de svenske, der bedre forstod Sproget og bedre egnede sig til at gaa paa egen Haand. Men endnu saa sent som 1906 var der enkelte store Gaarde, der fik svenske Piger. Men der var efterhaanden Arbejde nok i Fabrikkerne og de skaanske Roemarken, saa det var umuligt at faa dem til at rejse herved. Ekenstam forsøgte et Aar at skaffe finske Piger, men det faldt meget uheldigt ud. Det var for en stor Del Byfolk, der troede, de skulde paa Havearbejde.

I 1893 foretog Sukkerfabrikkerne et kraftigt Fremstød for at udvide Roearalet, idet de ved Nakskov Sukkerfabrik begyndte

Anlægget af det Net af Roebaner, der senere forøgedes saa stærkt. Forholdene med Arbejdskraft var allerede da saa vanskelige, at der samtidig maatte skaffes Udvej for Pasningen af det forøgede Areal, der ved Nakskov steg fra 2.600 Tdr. Land i 1892 til 4.400 i 1893 (1400 og 2400 Hektar), Fabrikkerne tilbød da at forsøge Indførelsen af polsk Arbejdskraft, som brugtes i Mellemtyssklands Roemarken. Fabrikkerne skulde sørge for Kasereringen og paatage sig Roearbejde for en fast Betaling pr. Td. Land. Kun i den Tid, der ikke var Roearbejde, det var navnlig i Høsten, skulde Landmændene direkte beskæftige Pigerne i mindre Hold.

Medens Fabrikkerne anlagde Roebanerne, blev det Landbrugskonsulenten Erhard Frederiksen, der skulde ordne Roearbejdet. Det blev et travlt Foraar. I Løbet af 6 Uger blev der rejst Kaserer 8 Steder: Mariebjerg, Vindeby, Horslunde, Vesterborg (paa Østerborggaard), Stokkemarke, Ryde, Opager, Kappel med Plads til ca. 400 Piger. Det var dels nye, dels Ombygning af ældre Huse eller Udlænger ved Gaardene. Dertil kom Inventar, Sengetøj o. s. v. Et Par af de mindre Kaserer fik svenske Piger, men Hovedparten var Polakker.

Gennem Fæstekontor fik man fat paa tyske Entreprenører »Aufsehere«, som mødte med et Hold paa 20 til 50 Piger og ledede Arbejdet, idet de med hele Flokken gik fra Arbejdssted til Arbejdssted. Man saa ham gerne gaa baglæns foran den lange Række Piger, støttende sig til et kraftigt Egespir og monotont gentagende »vorwärts, vorwärts«.

Arbejdet gik meget godt, Fabrikkerne løb jo Risikoen, der ogsaa resulterede i et betydeligt Underskud; men ogsaa for Roedyrkerne havde det sine svage Sider, navnlig det, at de ikke var Herre over, naar de fik Arbejdsholdet. Allerede næste Aar blev man enige om, at Roedyrkerne selv sørgede for at fæste Folkene. Større Gaarde, der laa nær Kasererne, slog sig sammen om at leje disse for en billig Penge, og Smaagaardene holdt sig til de svenske Piger, der endnu var at faa. 1899 skaffede Fabrikkerne 470 svenske og 82 polske; men der kom sikkert mange flere polske direkte til Roedyrkerne. Efterhaanden foretrak disse ogsaa at ordne sig med Kaserer hver paa sin Ejendom, og de store henstod tomme.

Men Ordningen var den samme. Man antog en »Aufseher«, eller, hvor det drejede sig om et Hold under 10, en Forarbejder, der havde samme Myndighed, men blot gik med i Arbejdet. Man havde egentlig kun med Aufseheren at gøre, han fik Ordren om Arbejdet, han holdt Justits paa Kasernen og bestemte, hvilken Pige, der skulde være hjemme for at gøre rent og passe Maden. Han modtog Pigerne Løn og fordelte den hver Uge. Han var deres Mellemand ved Indkøb hos Bageren, der kom med Brød. Det gik meget godt, naar det var en dygtig Aufseher, men man havde ogsaa det Tilfælde, hvor han var saa udygtig, at han maatte sættes fra Bestillingen og erstattes af en dansk Mand, hvad der trods Sprogvanskeligheder viste sig at gaa meget godt. For Pigerne var Ordningen ikke saa god. De var ganske afhængige af Aufseheren, kunde vanskeligt kontrollere deres Løn, ja mange vidste slet ikke, hvad de havde tjent. Husbonden kunde godt se Manglerne ved alt dette, men det var ikke saa let at bryde Aufseherens Magt, afhængige som ogsaa de var af ham. Dog efterhaanden prøvede nogle at komme i bedre Forbindelse med Pigerne, bl. a. ved at betale Lønnen direkte til dem; det gik og fandt Efterfølgere. Da saa Polaklovene af 1908 og 1912 kom, blev det i disse bestemt, at hver enkelt Arbejder skulde have Kontrakt og Afregningsbog affattet paa Dansk og vedkommende Arbejders Sprog (altsaa Polsk), og i Bogen, der iøvrigt havde hele Kontrakten aftrykt, skulde Arbejdsgiveren ved den ugentlige Lønningsdag i hver enkelt indføre, hvad der var fortjent og hvad der var udbetalt, ligesom han var berettiget til at udbetale Lønnen direkte til Arbejderen, selv om Arbejdet var overtaget af en Entreprenør.

Loven bestemte ogsaa om Politiets Tilsyn, om Sygeforsikring, Boligforhold m. m. Boligerne var under Tilsyn af Fabriksinspektørerne. Paa de store Gaarde, hvor der var en Aufseher, som de var veltjent med, og som kom igen Aar efter Aar, beholdt de ham vel; men ofte traf de Aftale med en dygtig Pige om at komme næste Aar med et vist Antal. Det blev saa Piger fra samme Landsby eller Egn, og det gik godt med fornødent dansk Tilsyn. De mange Steder, hvor der kun brugtes nogle faa Piger, var dette givet.

Medens de svenske Piger først kom hen i Maj til Udtyndings-

tiden, forlangte de polske Folk at komme først i April; paa den Tid skete Udvandringen fra Galizien til de mellemtyiske Roemarker. Saa skulde der findes Arbejde til dem, men det viste sig snart, at de kunde paatage sig meget, som ellers regnedes til Karlearbejde: Grøftegravning, Rydning af Hegn, Skovplantning, for ikke at tale om Stensamling og Havearbejde. Kontrakten nævner kun som Undtagelse: »Kvindelige Arbejdere er kun i Følge særlig Aftale pligtig at køre og bruge Heste, eller til at deltage i Gaardens Vask«. De var haardføre og nøjsomme. Ofte gik de barfodede i Roemarken, selv om Efteraaret i vaade Roer; men om Søndagen drog de, iført deres smukke Nationaldragter, til Byen til katolsk Gudstjeneste; mange af dem gik med bare Fødder, til de naaede ind til Byen, saa først tog de Strømper og Støvler paa. Saasart der kom polske Folk herop, sørgede den katolske Kirke for, at der kom Præster, der talte Polsk. Den første af disse var Pastor Ortved. Allerede 1897 byggedes en katolsk Kirke i Maribo, senere ogsaa i Nykøbing F. i 1916 og i Nakskov 1921. Præsterne var en stor Støtte for de polske Arbejdere, ikke alene i aandelige Spørgsmaal, men ogsaa i Forholdet til Arbejdsgiverne. Men ogsaa disse sidste søgte deres Hjælp. Det kunde ikke undgaas, at der af og til opstod Stridigheder eller blot Misforstaaelser mellem Arbejder og Arbejdsgiver, saa meget lettere som de ikke forstod hinandens Sprog. Her var det Præsterne, der kunde tale med begge Parter og stod med Autoritet til begge Sider og ikke var bange for at anvende den til begge Sider, og de har derfor bilagt mangen en Uoverensstemmelse.

Foruden Kirken søgte de polske Folk Posthuset. Dette var dengang delvis aabent om Søndagen og havde altid Rykind af polske, der skulde sende Penge hjem; de kom gerne i Flok med en enkelt, der kunde lidt Dansk eller Tysk og derfor var Tolk for de andre. Det var ikke Smaabeløb, de sendte hjem, og de gemte vel endda en Hovedpart, til de selv rejste, men Livet til daglig var ogsaa meget spartansk. Foruden Bolig og Brændsel fik de efter Kontrakten — foruden Pengelønnen — ugentlig 12½ kg Kartofler og daglig 1 Liter skummet Mælk. Dette var Grundstammen i deres Ernæring, og dertil købte de Sigtebrød (Rugbrød spiste de ikke) og Margarine, men meget

lidt derudover; en Spegesild saa salt, som den kom op af Tønden, blot skyllet af under Vandposten, var udmærket.

De første Aar troede danske Arbejdere, at der umuligt kunde arbejdes paa den Kost, men der var ikke noget i Vejen med deres Arbejdsevne. Dr. Hindhede tager dem ogsaa til Indtægt for sine Teoriers Rigtighed. De førte ikke fælles Husholdning, men hver sin, derfor var Komfurerne store Pladekomfurer, paa hvilke Spand stod ved Spand med Kartoflerne. En af Pigerne blev saa hjemme nogle Timer for at gøre rent og passe Fyret paa Komfuret. Hver Pige havde ogsaa sit eget lille Skabsrum, som hun kunde laase for.

Efterhaanden som Roearbejdet steg, og de svenske Piger blev borte, kom der flere og flere polske, og Anvendelsen bredte sig udenfor Sukkerroedistrikterne til andre Egne, der ogsaa manglede Arbejdskraft, bl. a. til Malkning. Hvormange der kom, er ikke let at oplyse, da de mest fæstedes gennem de forskellige Aufsehene, men de rejste altid hjem i November, December, naar Roearbejdet var sluttet. Man regner med, at der i 1907 var 6.600 polske Arbejdere i hele Landet.

Men af og til var der Vrøvl med at faa Folkene herop. Navnlig i 1906 var der mange Gaarde, hvor de dels helt udeblev og dels kom i ringe Tal. Vi fik dem fra Galizien, der da hørte under Østrig-Ungarn. En Kreds af større Landmænd paa Lolland-Falster besluttede i 1907 at sende et Udvalg til Wien for at forhandle med Myndighederne der om Forholdene. Det blev Kammerjunker von Beck, Stensø, Hofjægermester Ad. Tesdorpf, Pandebjerg, og Bestyrer Faye, Nakskov Sukkerfabrik. Gennem det danske Gesandtskab i Wien fik de Forbindelse med de højeste Autoriteter dér og i Galizien. Der var slet ikke Tale om at lægge Hindringer i Vejen for, at Befolkningen søgte Arbejde i andre Lande; der gik flere Hundrede Tusinde til Mellemtykland, men den Sværm af Fæstemænd, der rejste rundt og hvervede Folk, kunde nok medføre Misbrug, som der maatte skrides ind imod. Regeringen havde oprettet en Række officielle Fæstekontorer for at bringe Orden i dette Forhold. Udvalget opnaede en tilfredsstillende Ordning, og et Udkast til en Normalkontrakt, som de havde med, blev revideret efter de østrigske Love. Endvidere ønskede Udvalget en polsktalende Tillids-

mand, der kunde udligne eventuelle Stridigheder. Hertil blev de katolske Præster udpegede.

Men ogsaa i Danmark fandt man det paakrævet at faa faste Lovbestemmelser om den fremmede Sæsonarbejdskraft, og efter Indstilling af forskellige Landbrugsorganisationer blev der den 31. August 1908 vedtaget Lov Nr. 229 »om Anvendelse af udenlandsk Arbejdskraft«, i daglig Tale kaldet Polakloven. Den skulde revideres i 1911—12 og blev næsten uændret vedtaget som Lov Nr. 67 af 1. April 1912. De vigtigste Bestemmelser har jeg omtalt tidligere. Desuden var der Bestemmelse om, at Arbejderne skulde holdes sygeforsikrede af Arbejdsgiveren i en hele Landet omfattende Sygekasse, særlig for disse Arbejdere. Den skulde have Statstilskud som andre Sygekasser, 1 Kr. for hver forsikret Arbejder.

Der var nogle Aar forinden af en større Kreds af Landmænd dannet »Foreningen til Tilvejebringelse af udenlandsk Arbejdskraft til Landbruget« med et Kontor i København. Formaalet var at søge Forholdene ført ind under mere regelrette Former, end Hvervningen gennem Aufsehene i Aarenes Løb havde ført til. Efter Loven af 1908 blev Foreningen ophævet, og de Organisationer, der havde givet Stødet til Loven, valgte et kombineret Udvalg, der skulde danne en Repræsentation for det danske Landbrug, der i alle Forhold vedrørende de udenlandske Sæsonarbejdere skulde varetage saavel Landbrugets som Arbejdernes berettigede Interesse og være Myndighederne til Nytte ved Behandling af herhen hørende Forhold. Det kom til at bestaa af 2 Repræsentanter for Det kgl. Landhusholdningsselskab, 2 for hver af de samvirkende Landboforeninger i Jylland, Fyn, Sjælland og Lolland-Falster, 1 for de danske Sukkerfabrikker og 1 for Nykøbing Sukkerfabrik. Det fik Navnet »Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Landarbejdere«. Formands hvervet deltes et Par Aar mellem von Beck og Ad. Tesdorpf, men ved førstnævntes Død 1911 overtoges det helt af Tesdorpf, der bestred det lige til sin Død i 1929, derefter af Forpagter Knipschildt, der døde 1932, og til sidst af Forpagter Willumsen, Anhof.

Dannelsen af den i Loven forudsatte Sygekasse sørgede Landsudvalget for, ligesom det overtog Ledelsen af den.

Den fastere Ordning af Forholdene i Forbindelse med den

voksende Trang til Arbejdskraft i Landbruget var vel Grunden til den stærke Forøgelse af de polske Arbejdes Antal; i 1907 var Antallet endnu paa 6.647, men allerede i 1910: 10.400 og i 1913 naaedes det højeste Tal 12.672. Af de 12.500 der kom her i 1914, gik de 4.858 til Lolland-Falster, saa det har ikke været Sukkerfabrikkerne alene, der havde dem behov. Men Reglen var, at de tog hjem om Efteraaret, til Krigen 1914 forandrede det hele.

Krigsudbruddet 1914 voldte naturligvis Vanskeligheder. De fleste mandlige Arbejdere maatte straks rejse hjem, medens omvendt kvindelige vanskeligt kunde faa Lov til det; der var vel andet vigtigere at bruge Banerne til, og deres Hjemland var ogsaa delvis Krigszone. Landsudvalget fik meget at ordne, og det blev nødvendigt at organisere dets Kontor under meget fastere Former, hvad der iøvrigt tidligere havde været Ønsker om. Samtidig bestemte den danske Regering, at al Indførsel af fremmede Landarbejdere skulde ske igennem Landsudvalget. Direktør Holten-Andersen blev ansat som Leder, han havde opholdt sig i flere Aar i Galizien og var fuldt sprogkyndig. Det gjaldt om ikke helt at miste denne Arbejdskraft, og det lykkedes selv i Krigsaarene at bevare den. Der blev givet Tilladelse til at fæste den i de Flygtningelejre, Regeringen havde oprettet for de fordrevne fra Galizien. Der kom ikke saa mange, som der var ønsket, og de var ikke alle lige egnede til Markarbejde; men det gik dog. I 1915 kom der ca. 2.000 herop, 1916 ca. 1500, 1917 kun 400 og 1918—19 slet ingen. Skønt Forholdene i Galizien var meget usikre, drev Hjemlængselen dog mange til at vove den usikre Rejse, og hvert Aar drog der flere hjem end der kom herop, og derved var man i 1919 kommet ned paa ca. 8.000 polske Arbejdere i hele Landet.

I 1923, et Aar, hvor der kun var kommet 100 herop, var Tallet gaaet ned til 3.300, der fordelte sig med 503 Sæsonarbejdere, 900 Husmænd, 829 Husmandskoner, 210 Karle, 660 Tjenestepiger og Malkere, 49 Teglværksarbejdere og 149 andre Erhverv, en Fordeling, der tydeligt viser, en Del blev bofaste.

I 1918 kom der ingen herop, og heller ingen rejste hjem, i 1919 kom heller ingen, men rejste ca. 1100 om Efteraaret. Landsudvalgets Kontor blev imidlertid opretholdt uforandret for

at være klar, naar der igen bød sig Muligheder. I 1920 indgav det Andragende til Socialministeriet om at indføre et nærmere angivet Antal Roearbejdere, men det fik Afslag, hvad der foranledigede Sukkerroedyrkerforeningerne til ved deres Forhandlinger med Indenrigsministeriet og den overordentlige Kommission at stille Krav om et vist Antal Arbejdere. Dette havde til Følge, at der under nævnte Kommissions Forsæde førtes en Forhandling med Landarbejderforbundet, der resulterede i en Overenskomst, ifølge hvilken et Udvalg paa 5 Mand fra hver Side med Stiftamtmand Oxholm som Formand skulde træffe Bestemmelse om Indførselen af polske Arbejdere. Det blev ogsaa bestemt, at de skulde aflønnes nøjagtigt som danske Arbejdere, saa der ikke var Tale om Løntrykken, en Bestemmelse, som iøvrigt var tilbudt tidligere.

Der staar derfor i Kontrakten baade ved Dagløn og Akkord: »— — — den samme, som tilkommer tilsvarende danske Arbejdere efter de til enhver Tid mellem Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug og modstaaende Organisationer gældende Overenskomster« og dernæst citeres disse Satsers. Følgen af denne Ligestilling blev ogsaa, at der ikke mere leveredes Kartofler, men i Stedet gaves der dem Ret til hos Arbejdsgiveren at købe deres eget Forbrug af Kartofler, Mælk og Brændsel. Arbejdsgiveren sørger for Ud- og Hjemrejse, men har Ret til »som delvis Dækning af hafte Udlæg at fradrage et Beløb, som blev fastsat ved Aftale med vedkommende Gesandtskab«. Der kom i 1920 ca. 800 polske Arbejdere herop, i 1921 — 334, i 1922 ingen, Roearbejdet var af andre Grunde i 1922 faldet til $\frac{2}{3}$ af tidligere Aars, i 1923 — 100. Landarbejderforbundet søgte at forhindre Indførselen mest mulig, det kunde dog ikke paabe- raabe sig, at Polakkerne satte Lønniveauet ned; men det var jo Folk, der stod uden for deres Organisation. Dertil paabe- raabte det sig Arbejdsløsheden og hævdede, at det godt kunde skaffe danske Arbejdere.

Forholdet var det, at før Krigen saa man ikke Mandfolk i Roemarken; de kunde efter deres egen Arbejdstid gaa ud og hjælpe Konen med det strengeste Arbejde at grave Roerne op, men ellers regnedes det kun som Arbejde for Kvinder og Børn. Nu var det bleven klart, at Mænd ogsaa kunde tjene en pæn

Dagløn i Roerne, men der skulde jo nogen Øvelse til, og Rygen var jo noget stivere end Kvindernes. Der var dog en Del Karle, navnlig fra Jylland, der tog paa Sæsonarbejde til Lolland; men det var vanskelige Aar for mange af de større Gaarde. De vidste aldrig, hvormange de havde i Roemarken. Bedre blev det, da der kom Entreprenører, der tog et Hold Karle herover og dirigerede dem videre.

Godt er det ikke gaaet i disse Aar, thi i 1924 indførtes 1427 polske Folk, i 1925 — 1696 og 1926 — 997. Saa formindskes Tallet igen; i de tre følgende Aar er de 348, 571 og 465. Det paases nøje, at de alle rejser ud igen om Efteraaret. Det sidste Aar 1929 blev der udover de 465 igen om Efteraaret givet Tilladelse til 24 Malkere, som tiltrængtes særlig haardt. Derved var det Slut med Indførselen af polske Arbejdere.

Landsudvalget blev dog ved at bestaa i adskillige Aar; der var dog Mulighed for, at der igen vilde blive Brug for det, og Sygekassen eksisterede stadig; men de faa Medlemmer, der var tilbage, gled efterhaanden over i andre Kasser. Der var heller ingen Udsigt til, at der igen blev Brug for Udvalget. Ganske vist mangler Landbruget Arbejdere ogsaa nu, og ikke mindst til Roerne, hvor Arealet er steget betydeligt. Men det bliver næppe ad denne Vej, det skal rettes.

Der var nogle, der holdt paa, at Landsudvalget skulde holdes i Live med disse Muligheder for Øje, men det vandt ringe Tilslutning, og i 1936 blev baade dette og Sygekassen likvideret.

Giertrud Hansdatter.

Et lollandsk Tidsbillede.

Af Aage Christensen.

Først i December 1820 var Beboerne i Langesø samlet paa Gaarden Rosnæslund. Aftægtsmand Hans Bærntsens Hustru, Giertrud Hansdatter, var død. Hun havde i de sidste Par Aar været noget svagelig, det var vel Alderdommens Skrøbeligheder, der havde meldt sig, men hun havde dog holdt sig oven Senge, til 8 Dage før hun døde, da var hun pludselig blevet angrebet af stærke Smerter, »som fornemmelig havde sit Sæde i Brystet«. Det blev otte strenge Dage baade for hende og hendes Omgivelser. Smerterne lod hende ikke i Ro et Øjeblik — dulmende Midler som Morfin kendtes ikke dengang — men den sidste Dag, hun levede, skete det glædelige, at Smerterne svandt, og hun kunde tale med sine kære om det Liv, der nu var ved at ebbe ud — for det var hun klar over — men vel mest om det Liv, hun skulde gaa ind til, og hvor hun haabede at møde de syv af hendes Børn, som før hende var gaaet over Grænsen mellem Liv og Død. »Tirsdagen den 28. November Kl. 9 om Aftenen endte den Algode ved en bliid og stille Død hendes Livs Bane heneden«.

Giertruds Liv havde saa sandelig ikke været en Dans paa Roser. Det havde omtrent formet sig som hendes sidste Levedage — smertefyldt — for saa til sidst at ende i Fred.

Alt dette vides takket være nogle gulnede Blade, som endnu den Dag i Dag opbevares af hendes Efterkommere, og hvori hele hendes Levnedsløb er optegnet, saadan som vel Langesøs daværende Skolelærer, Christen Sørensen, har berettet det hin Decemberdag, da hendes afsjælede Legeme førtes fra Gaarden til Graven paa Vesterborg Kirkegaard.

De gulnede Blade fortæller ogsaa, at Giertrud Hansdatter

var født i Ravnsholt i Horslunde Sogn 1746 som Datter af »velagtede Hans Hansen (Raag) og Hustru Karen Hansdatter«. Da Giertrud var 7 Uger gammel, døde hendes Moder, men et halvt Aars Tid efter giftede Hans Raag sig igen med Johanne Laursdatter fra Kastager. Med Hensyn til Giertrud fortælles videre, »men han sørgede omhyggeligen for hendes Siels Dannelse ved christelig Underviisning«, og 1762 konfirmeredes hun i Horslunde Kirke. Efter Konfirmationen opholdt hun sig hjemme, først da hun var 17—18 Aar, kom hun i Tjeneste hos en Gaardmand Jørgen Musse. Der var hun et Aar, men flyttede saa — vistnok ved Novembertide — hjem til Faderen. Hans Raag har sikkert været syg paa det Tidspunkt, for Horslunde Kirkebog beretter, at han døde den 6. November 1765. Allerede den 8. Marts 1766 gifter Giertruds Stedmoder sig imidlertid igen med en Ungkarl Ole Clemensen fra Nøbbet.

Dette efterhaanden noget indviklede Familieskab har sikkert forvirret den gode Christen Sørensen, for han kommer i »Testamentet« til det Resultat, at Ole Clemensen er Giertruds Morfar, og det er jo helt ved Siden af.

Man maa formode, at det har givet et lille Gisp i de Langesø Gaardmandskoner, da de hørte den Paastand fremsat, og den er sikkert bagefter blevet drøftet ret indgaaende.

Der blev imidlertid ikke rettet i »Testamentet«, og ved Udarbejdelsen af denne Artikel har Ole Clemensen voldt noget Besvær.

Men nok om det. Giertrud havde et Opholdssted hos Johanne og Ole Clemensen. De følte sig forpligtede til at tage sig af hende.

Et Aarstid efter begynder imidlertid et noget bevæget Afsnit af Giertruds Liv. Den 6. Juni 1767 blev Giertrud gift med Enkemand Sander Jensen i Utterslev, men ikke nok med det. Da Johanne Laursdatter døde i 1770, havde hun opnaaet at se Giertrud blive gift, blive Enke og blive gift igen. Det gik hastigt i de Dage. Nogle vil maaske spørge, hvorfor en saa ung Pige gifter sig med en gammel Mand, og Svaret maa vel blive: Det var et Spørgsmaal om at blive forsørget.

Dette Ægteskab varede imidlertid kun 1½ Aar, og som »Testamentet« ligesom lidt skuffet meddeler, »det bragte ingen Børn«. Sander Jensen døde 1768.

Om Giertrud sørgede meget over Tabet af denne Ægtefælle, melder Historien intet om. Det er lidet sandsynligt.

Lidt Penge skaffede dette Ægteskab hende imidlertid, for der fortælles, at hun solgte Gaarden (der menes formentlig Indbo og Inventar), og saa flyttede hun igen hjem til Ravnsholt. 1½ Aar efter er der igen en Enkemand, der gaar paa Frierfodder til Giertrud. Hendes Penge kunde vel nok friste en fattig Fæstegaardmand. Frieren var Ole Jespersen fra Langesø, Fæster paa Rosnæslund. Hun maa formentlig have syntes om Ole, for den 6. December 1769 bliver hun gift med ham og drager ind paa den Gaard, der i mere end 52 Aar skulde blive hendes Hjem. I Ægteskabet med Ole Jespersen, der varede i 7 Aar, var der 3 Børn, 2 Sønner og en Datter. Sønnerne Hans Oelsen og Rasmus Oelsen, der blev Gaardejere i henholdsvis Ohre og Svinsbjerg, overlevede deres Mor, men Datteren Sara døde 8 Dage gammel. Ole Jespersen døde i Juni Maaned 1776, og Giertrud var »nu atter Enke«, denne Gang med Børn, der skulde forsørges.

Det var i de Tider ikke let for en Kvinde at drive en Gaard. Der var vel knap nok Raad til at holde den fornødne Hjælp, og var der endelig Raad til det, fik denne Hjælp saa udrettet noget, naar der ikke var en Mand til at se efter dem? Vilde Gaarden ikke forfalde? Vilde Hovdagene paa Pederstrup ikke blive forsømt? Hvad vilde Godsets Forvalter sige til alt dette? Jo, der var nok for Giertrud at spekulere over. Dertil kom noget helt andet. Netop det Aar skete der en hel Revolution i det lille Bysamfund i Langesø. Jordfællesskabet ophørte. Bymarken blev udstykket, saa hver Gaard fik sin Mark samlet. Kunde Giertrud klare den Overgang? Nej. Det er derfor ikke helt umuligt, men selvfølgelig paa ingen Maade sikkert, at Giertrud har set sig om efter en Mand. Umuligt er det heller ikke, at Godsforvalteren i Godsets Interesse har medvirket med gode Raad. Hvordan og hvorledes kan ikke siges nu, men en Kendsering er det, at den 26. Juli 1776, ca. 1 Maaned efter Ole Jespersens Død, blev Giertrud trolovet med en Mand fra »Schielstofte«. Nu var Giertrud maaske — og vel ikke uden Grund — blevet noget skeptisk med Hensyn til Enkemændenes Levedygtighed, og maaske har hun ogsaa ønsket sig en jævnaldrende Mand. Abraham Jensen, som hun var blevet trolovet

med, var Ungkarl og kun 29 Aar. Man har egentlig en Følelse af, at den Forbindelse, der var indgaaet mellem de to var — eller maaske rettere blev — den helt store Kærlighed. Giertrud glemte ham vist aldrig. Navnet Abraham gaar igen i Slægten. Desværre døde Abraham Jensen 7 Aar efter, og Giertrud var igen Enke tilmed med en større Børneflokk, idet Ægteskabet med Abraham havde bragt yderligere 4 Børn til Huse. Det maa dog siges, at kun to af disse Børn overlevede deres Far, og saa døde de endda i Løbet af de følgende 3—4 Aar.

Til Giertruds Efterkommeres Ros skal siges, at de med Omhu har bevaret alle Gaardens Papirer, selv Skiftebrevet fra 1783 efter Abraham Jensen findes endnu.

Dette Dokument er ret interessant, idet det viser, hvad der fandtes af Indbo og Inventar paa en almindelig vestollandsk Bondegaard for snart 170 Aar siden.

Vurderingen af Gaardens Indbo og Inventar blev foretaget 30. Oktober 1783 af Godsets Skriver Ammentorp, »paa Hr. Forvalter Friises Vegne ved Pederstrup«, sammen med Hans Hviid af Skovhuse og Rasmus Hindse fra Pennerodsgaard i Langesø. Paa Giertruds og Børnenes Vegne mødte Hans Nielsen af Øxengaard i Langesø og Svend Henrichsen af Svinsbjerg. Disse fem gennemgik alle Gaardens Rum og noterede selv Smaa-tingene op, om det saa er et »Blik Riive Jern«, er det kommet med. Det vil her føre for vidt at nævne det hele, men det tør antydes, at hvad angaar Indbo, da vrimler det med »Ulmerdugsdyner«. Det vilde være en Lækkerbid for Samlere, og der er ikke Tvivl om, at i vore Dage kunde alene Olmerdugen indbringe mindst fem Gange saa stort Beløb, som hele Gaardens Indbo og Besætning blev vurderet til i 1783. Her skal nævnes: »1 För Bord med Skuffe under, 1 Ege Skab med Laas og Nøgle, Bænke, Halm Stole, 2 Store Tin Fade, 8 Ditto Tallerkener, 1 Tin Lyse Stage, 1 Malm Stryge Jern, 1 Speigl med Ramme, 1 Ege Bor med lugt Foed, 1 Glas Løgte, 1 Spinde Rok, Gryder, 1 Kaaber Kiedel, 1 Kaaber Sid, 1 Æble Skive Pande, 1 Dægen Trug, Tønder, 1 Kierne med Behør, 1 Øll Lejle, 1 Quern med Huus, 1 Haar Sold, 2 Meie Redskaber, 2 Græs Leer, 4 Erte Leer, 1 Hør Brade, 1 Skære Kiste med Behør, 1 Beslagen Vogn, 1 Træe Vogn, 1 Jern Ploug, 1 Harve, 1 Slæde, 2 Par

Læder Sedler (Seler), 2 Par Hampe Ditto, 1 Riide Sadel, 7 Heste, 1 Plag, 1 Blaae Ko, 1 Sort Ditto, 1 Mielke Kalv, 4 Faar, 2 Grise, 1 So med to Grise, 4 Gies og en Gase, 1 Skiørt Saug«.

Nutidens Landmænd vil vel undres lidt over Besættningens Sammensætning, skønt det jo ellers er ved at blive moderne igen, men mon dog ikke de fleste alligevel vil mene, at det omvendte var mere passende.

Men det maa huskes, at Datidens Landbrugsredskaber var tunge og klodsede og fordrede megen Trækraft, og de fleste af Abraham Jensens Heste har sikkert ikke været ret meget værd. De betegnes i Skiftebrevet som »Plougbæster« og vurderes ikke særlig højt — 4 til 6 Rdl. Kun to — en Hingst og en Hoppe — er 10—12 Rdl. værd.

Mejeribrug, som vi kender det, fandtes heller ikke, saa Kvægbesættningen var kun anlagt paa til Nød at kunne dække Gaardens Forbrug.

Vurderingen slutter med en Fortegnelse over »den Afdødes Gang Klæder«: »1 Vadmels Kiordel, 1 Klædes Kiordel, 1 Klædes Brøstu, 1 Vadmels Trøie, 1 Skind Trøie, 1 Par Skind Buxer, 1 Par Lærreds Ditto, 3 Hørgarns Skiorter, 3 Par Uld Strømper, 1 Par Støvler, 1 Hat og 1 Kartons Tørklæde«.

Da alt dette og mere var optegnet, »blev Enken og de Tilstedeværende spurgt, om der vidstes mere, der kunde komme Stervboen til Beste«. Det var ikke Tilfældet. Man gik derefter over til at vurdere Bygningerne, og det konstateredes, at de »var brøstfældige til den Summa 24 Rdl.«.

Saa var det slut for den Dag. Giertrud og de fire Bønder evnede — rimeligvis med Skrивeren som Styrmand — at prente Forbogstaverne til deres Navne under Dokumentet.

Den 13. November samme Aar foregik selve Skifteforretningen paa »Perstrup Skrивerstue«. Af Vurderingen fremgik det, at hele Boet beløb sig til 185 Rdl., 1 Mark og 1 Skilling. Dette Beløb skulde nu fordeles, saa der blev Dækning for alle Fordringer i Boet: 24 Rdl. til Istandsættelse af Bygninger, 124 Rdl. til Besætning og Inventar, 24 Rdl. 2 Mark og 2 Skilling til »Børnpenge til Ole Jespersens Børn«, 5 Rdl. 14 Skilling til »Skifte Bekostninger og Ting Lysning«, og endelig havde Giertrud

betinget sig »Vederlag til hendes Begravelse lige med hendes afdøde Mands med 12 Rdl.«.

Ak, ja, man kan sagtens forlange, men hvor intet er, kan intet tages. Da alle Fordringer var dækket, blev der tilbage til Giertruds Begravelse 11 Rdl. 5 Mark 12 Skilling.

Nu skal det ikke forstaas saadan, at Giertrud ligefrem spekulerede paa at lægge sig til at dø — tværtimod. Hun lod sig ikke slaa ud, selv om Livet tog haardt paa hende. Af Hensyn til Børnene hverken vilde eller kunde hun forlade Gaarden. Hvis hun gjorde det, vidste hun, at det vilde betyde en kummerfuld Tilværelse for dem alle. Derfor saa hun ingen anden Udvej end at gifte sig igen, og et Par Maaneder efter Abraham Jensens Død blev hun trolovet med »Ungkarl Hans Bærntsen af Lindet« (f. 1759). De blev viet i Vesterborg Kirke den 14. Januar 1784. Samme Dag blev Giertruds toaarige Søn Jens Abrahamsen begravet. Den Dag holdt Stamfaderen til den nulevende Del af Giertruds Slægt sit Indtog paa Rosnæslund.

Hans Bærntsen gik ind til Fæstebondens Kaar — overtog en Del Gæld og en Børneflokk, men han har uden Tvivl været en dygtig Mand; man kan se, at det gik fremad. Allerede 1787 var han i Stand til paa Grevskabets Kontor at indbetale de »Børnepenge til Ole Jespersens Børn«, der stod som Pant i Gaarden. Giertrud og han sled sig igennem. 1794 bryder de op fra den gamle By og flytter Gaarden ud paa Lodden. Indtil for faa Aar siden fandtes der paa Gaarden en gammel Bjælke med Indskriften: H. B. S. — G. H. D. — Anno MDCCXC IIII. Den Bjælke har sikkert oprindeligt siddet i den nye Gaard, og Navne og Aarstal er blevet indridsede for at minde om denne Begivenhed.

Dog var det ikke lutter Lykke og Held, ogsaa Sorgerne meldte sig. 2 Børn af dette Ægteskab — en Dreng og en Pige — døde; men en Søn, Abraham, viste sig levedygtig.

1805 vover Hans Bærntsen at tage Springet fra Fæster til Arvefæstegaardmand. Det kan dog kaldes Fremgang. Forinden blev visse Formaliteter bragt i Orden. Den 5. Januar 1805 blev Gaarden brandforsikret. »Branddirekteur Herfordt med Taxationsmændene Muur Mester Niels Andersen Lem og Tømrrer-

mester Hans Holm, alle af Nachschou«, trodsede Vinterkulden og tog Turen til Langesø for at se paa Gaarden. Taksationsdokumentet er ogsaa bevaret og viser, at Rosnæslund blev vurderet til ialt 1220 Rdl. »Den var forsvarlig mod Ildfare«. Det eneste, der manglede, var Brandhagerne, men »dem lovede Ejeren med det allerførste at anskaffe«.

Mon ikke Nutidens Brandsyn vil nikke genkendende til slige Løfter?

Derefter fulgte en Del Forhandlinger med Grevskabet, men den 31. December 1805 blev Arvefæsteskedet udstedt med Statsministerens egenhændige Underskrift. Dette gamle smukt kaligraferede Dokument indledes omtrent lige saa højtideligt som en kongelig Anordning.

»Jeg CHRISTIAN DITLEV FRIDERICH Greve af REVENTLOW og til Grevskabet Christianssæde, Ridder af Elephanten, Geheimeraad, og Kammerherre, Statsminister samt Præsident i det kongelige Rentekammer p. p. GIØR HERMED VITTERLIGT: At jeg herved overdrager i Arvefæste fra mig og efterkommende Eiere af Grevskabet Christianssæde til velagte HANS BÆRNTSEN, den under Vesterborg Sogn, Langesø Bye beliggende Bondegaard ROSNESLUND kaldet, som han hidindtil har havt i Fæste«.

Derefter følger i 23 Paragraffer de Vilkaar, Hans Bærntsen gik ind til. Arvefæsteskedet følger i det væsentligste det af Christian den 7. under 27. Februar 1789 konfirmerede »Udkast til Arvefæste- og Skiøde Brev for Gaardmændene paa Grevskabet Christianssæde«.

En Del af Paragrafferne er dog, som der nævnes i Skødet, »formet efter de locale Omstændigheder«.

Der er f. Eks. indsat en Bestemmelse om, at Hans Bærntsen er pligtig at transportere 10 Favne Brænde fra Pederstrups Skove til Heiringe eller Kragenæs Strand. »Dog skal Brændet saa betids være sat i Favn, at Arvefæsteren paa Slædeføre kan kiøre Brændet til Skibsstederne og ingenlunde i Høst eller i Pløietid dermed bebyrdes«.

En af de »locale Omstændigheder« faar pudsigt nok Virkning helt op til vore Dage. For godt en halv Snes Aar siden opstod

der en mindre Strid mellem de Langesø Gaardmænd og Vesterborg Sogneraad om Istandsættelse af et lille Stykke Bivej. Det endte da med, at Sagen gik til Amtet, og Amtets Bivejstilsynsmand kom herud for at se paa Sagerne. Han fastslog med det samme, at Vejen var udlagt med 12 Alen, men føjede til: Det er da egentlig mærkeligt, at denne Sidevej er udlagt med saa stor Bredde.

Ingen kunde forklare hvorfor.

Det gamle Arvefæsteskedde løser Gaaden. Det viser sig, at denne Sidevej er en Rest af den Sognevej, der indtil engang i forrige Aarhundrede over Rosnæslunds Marker gik gennem Langesø og Bøgeskovhuse. I Skødet er bemærket om denne og andre Veje: »Grevskabets Eier forbeholder sig Ret til at omlægge Vejene, hvor samme finder for godt, og at udvide dem til en Bredde af 10—12 Alen foruden Grøfterne«. Der er ingen Tvivl om, at denne Ret er blevet udnyttet. Nu ved Vesterborg Sogneraad altsaa, at det kønt maatte føje sig efter en Bestemmelse, Statsministeren tog i 1805.

I Skødet skimter man ogsaa Statsministerens store Interesse for Skovene. Til Rosnæslund hører en lille Skovpart. Om denne hedder det: »Hvad der findes af Skov skal bevares. Den Underskov, som findes paa Gaardens Grund, skal tilhøre ham (Hans Bærntsen), saa at han og Efterkommere der uden Udviisning frit og uhindret maa benytte sig. Dog skal Grevskabets Betiente i de første 10 Aar tilse, at den saaledes til fri Raadighed overdragne Underskov ikke ødelægges til Skade for Efterslægten«.

Ogsaa Markskellenes Tilplantning indskræpes. Hans Bærntsen faar at vide, at Halvdelen af Skellet mellem Rosnæslunds og Pederstrups Marker nu tilhører ham, men det skal holdes vedlige ved Tilplantning med Pil, dog vil han, hvis det viser sig, at der ved Overdragelsen mangler nogle Pile, faa Godtgørelse for disse hos Herskabet.

Den Sum, Hans Bærntsen skulde betale for Rosnæslund, blev sat til 488 Rdl. 4 Mark $\frac{1}{2}$ Skilling, der, indtil Betaling skete, skulde forrentes med 4 pCt. aarlig at betale med Halvdelen til Mortensdag og Halvdelen til Majdag. Ved Arvefæsteskedet er hæftet et Kort over Gaarden samt en Beregning af dens

Størrelse. Med Skovpart og Agerjord udgør den ialt 45 Tdr. 5 Skp. 3½ Fdk. eller 640.333 Kvadratalen. Hartkorn 3 Td. 6 Skp. Men saa er der tilføjet: »Dog forstaar det sig, at saafremt Kartet ved Tidens Længst paa et eller andet Sted skulle være eller blive noget afvigende fra det virkelige Areal enten i Figur eller Qualitet, at Arvefæsteren ikke dermed skal vinde nogen Ret til anden eller mere Jord end til Lodden er udgravet eller erholde Ret til forholdsmæssig Afslag i Afgiften, naar Forskellen hidrører af saadanne Aarsager, og i intet Tilfælde, naar denne ikke er over een Tønde Land«.

Hans Bærntsen og Giertrud kunde ranke Ryggen. Nu sad de i egen Gaard og paa egen Jord, og de vidste, at det, de havde opnaaet, vilde blive til Gavn for deres Søn Abraham, ja, for deres Efterkommere langt ud i Fremtiden. Jo, den 31. December 1805 var en Glædens Dag.

De faldt imidlertid ikke hen i Drømmerier, men sled videre. 1811 giftede Abraham sig med Maren Thomasdatter fra Svinsbjerg. De bosatte sig derhjemme og hjalp de gamle med Gaardens Drift.

Aarene gik, men i 1818 syntes Hans Bærntsen og Giertrud, at de ikke mere havde Kræfter til at drive Gaarden, nu vilde de have det lidt godt paa deres gamle Dage, saa kunde de unge tage fat.

Den 7. Marts 1818 tilkaldte Hans Bærntsen et Par Mænd, han havde Tillid til. Det var Giertruds Søn Rasmus Oelsen fra Havreballegaard i Svinsbjerg og Skolelæreren i Nøbbet Frederik Andersen, der indtil 1802 havde været Lærer i Langesø — sikkert en god Ven af Hans Bærntsen og en Mand, der havde Forstand paa mange Ting, ogsaa paa hvordan en Købekontrakt skulde skrives.

Nu skulde det være, og saa kom Hans Bærntsen og Giertrud frem med, hvad de havde talt om det sidste Aar. Abraham skulde have Gaarden med Besætning og det fornødne Sæde- og Foderkorn, til der var indhøstet, samt 2 Køer, 2 Kvier, 4 Faar med Grøde, 1 Slibesten og Trug, 2 Slæder, 1 Tromle, 1 Himmelsengested, 1 gammelt ditto, 6 Dyner, 2 lange Puder, 2 korte ditto, 2 Par Hørgarns og 2 Par Blaargarns Lagener, 1

Bord i Stuen, 2 Bænke, 1 Mælketønde, 1 Kierne, 1 Øltønde, 1 Vandspand, 1 Kiedelkrog, 1 Gryde spandstor, 1 mindre ditto, 1 Kobberkiedel spandstor, 1 Bagepande, 1 Jerntyv og en Skærekiste med Kniv.

Til Gengæld skulde han overtage den faste Gæld, 488 Rdl. 4 Mark $\frac{1}{2}$ Skilling. Hans Bærntsen og Giertrud skulde blive boende paa Gaarden og have Kosten hos de unge.

Men ... de to gamle havde ogsaa tænkt paa, at der kunde opstaa Uenighed mellem dem og de unge. Abraham kunde dø, og der kunde komme en ny Mand til Gaarden — en, de maaske slet ikke kunde komme overens med. Som Sikkerhed for, at de ikke en skønne Dag stod uden Tag over Hovedet, blev der tilført Købekontrakten følgende: »Ifald jeg og min Kone ikke længere vil forblive i Huus hos min Søn eller hans Efterkommere. forbindes han eller Efterkommere til at udrede et Værelse (?) i eller ved Gaarden til Huus, Køkken og Brænde-huus, ialt 4 Fag til vort Opholdssted eller (der skulde staa »og i«) saakaldet Undertægt give os aarlig 3 Tdr. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Hvede, 2 Tdr. Malt, 2 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Erter, 1 Sviin til i det mindste 8 Lpd. Flæsk, 12 Pund Fidt, 1 Koe, 3 Faar og en Gaas med Grøde. Altsammen frit fodret og græsset hos hans Kreaturer. Saa giver og han eller hans Efterkommere os aarligt i Pengø 25 Rbd. Sølv's Værdi, samt 3 Læs eller 1 Favn Brænde og 3 Læs Tørv. Endvidere forbeholder vi os det halve af den nuværende Haveplads, som aflægges ved den nordre Side. Hvilket alt vi nyde og beholde saalænge indtil vi begge, baade jeg og min Kone, ved Døden ere afgaaede«.

Den 1. April var Skødet i Orden og blev underskrevet af Hans Bærntsen, og dermed var Rosnæslund overgaaet til Abraham Hansen.

Giertrud og Hans Bærntsen kunde nu nyde Livet. Helt lade være med at tage Del i Arbejdet paa Gaarden kunde de vel ikke, men de kunde da selv bestemme hvornaar. Nu havde de Fred.

Ret længe fik Giertrud nu ikke Lov til at nyde Tilværelsen, for, som foran nævnt, døde hun 1820. Hans Bærntsen overlevede hende i 13 Aar, men begge havde de faaet Lov til at se et

nyt Slægtled vokse op paa Gaarden, det Slægtled, hvis Efterkommere endnu bebor og dyrker den Jord, Hans Bærntsen og Giertrud fik i Eje 1805.

Kilder: 1. Horslunde og Vesterborg Kirkebøger. — 2. Skiftebrev efter Abraham Jensen 1783. — 3. Arvefæsteskøde paa Rosnæslund 1805. — 4. Købekontrakt og Skøde mellem Hans Bærntsen og Abraham Hansen 1818. — 5. Brandtaksationsdokument 1805. — 6. »Testamente« over Giertrud Hansdatter 1820.

Vestlollandske folkeminder.

Af *Birger Isaksen.*

Det er en uomstødelig kendsgerning, at der kun findes forholdsvis få folkemindeoptegnelser fra Vestlolland. I juni måned 1949 foretog jeg derfor en rejse til Vestlolland for at optegne og indsamle folkeminder, der kunne komme nærværende årbog til gode. Overalt, hvor jeg kom frem, fortalte de gamle med stor beredvillighed, hvad de kunne huske af sagn og folketro fra deres hjemegn. Naturligvis var der ikke alle steder lige rige kilder at øse af. Men jeg forlod aldrig de gamle helt »tomhændet«. Altid var der et eller andet folkeminde, som havde bundfældet sig i deres sind, og som sprang frem, når jeg ledte samtalen hen på tidligere slægtleds syn på tilværelsen. At få størsteparten af disse gamle folkeminder optegnet og indsamlet, så kommende slægter på grundlag af dette materiale kan danne sig et pålideligt billede af, hvad der i svundne tider rørte sig i den lollandske almues sind, bør være en opgave, som vi i tiden fremover gør en indsats for at løse.

Mine meddelere, der ikke ønsker at få deres navne nævnt efter hver enkelt optegnelse, har været: Peder Rasmussen, Købelev, fhv. arbejdsmand Lars P. Mogensen, Branderslev, fru Hanne Christiansen, Sandvådet, Branderslev, fru Elisabeth Lohse, Uglemose, Branderslev, fru Malvine Nielsen, Sandby, Christian Nielsen, Sandby alderdomshjem og fhv. parcellist Peder Juul, Sandby. (Endvidere har min hustru, Ingeborg Isaksen, der er født i Sandby sogn, meddelt mig et par ting fra Sandby og Branderslev sogne). — Jeg udtaler her min bedste tak til hver enkelt meddeler for udvist imødekommenhed.

Branderslev.

1. Ved Kysstræde er der sunket en karet med et brudepar, så ingen brudefolk tør køre den vej mere.

2. En aften havde Peder Jyde og Signe været på besøg på Tårs landevej, og de havde en stor søn med. Da de var kommet et stykke igennem Kysstræde, siger sønnen: Gå til side, far, gå til side, der kommer et køretøj, du bliver kørt ned! Aa vrøvl, dreng! sagde Peder. Men så trak sønnen ham ind til siden.

3. Ved Branderslev kirke kunne hesten ikke gå forbi, den blev stående. Men det var ikke på alle tider.

4. Nede i Naskov Ladegård-skov kunne folk ikke køre igennem. Når de kom til et bestemt træ, et egetræ, blev hesten stående, så de ikke kunne komme længere. Så stod de af vognen, skruede et baghjul af, lagde det op i vognen, og så kunne de køre. Manden sagde: Lad nu dem bære det, som hjulet har båret!

5. På Holmegård måtte ingen kornsort gå helt ud. Selv om det ikke var noget godt mærke, så blev der sået et lille parti med dette korn, for hvis kornet blev helt udsløttet, så vilde der dø en i familien på gården.

6. Hvis man tog en synål og syede på tøj den første højtidsdag, så fik man bulne fingre.

7. Man skulle sørge for at lægge et vættelys i vuggen, for ellers kom vætterne og vættede tærne på barnet.

8. Når man sad med sit strikketøj ved vuggen, så måtte man ikke lægge nøglet i vuggen, for så fik barnet nøgleorm.

9. Hvis man fandt en roeplante, der havde hvide blade, så døde der én i slægten.

Sandby.

10. På Asserstrup hovedbygning kunne man om natten møde en hvid dame, der spadserede i de nordlige og sydlige loftsværelser. Fru Bentzen, der ejede gården, havde set damen bøje sig over hendes lille sønnesøn.

11. Nede i Asserstrups ølkælder kunne man ved 12-tiden om natten høre flasker og øltønder rulle.

12. I alléen, der fører op til Sandbygård, spadserede der ved natetid en so med 12 grise.

13. I værelset ved siden af borgerstuen på Sandbygård kunne man om natten høre, at træskoene i borgerstuen blev flyttet fra det ene sted til det andet.

14. Når man på Sandbygård lukkede portene om aftenen, så røg de op kl. 12 om natten.

15. Medens datteren på Sandbygård og tjenestepigen en aften var i færd med at få sig et stykke mad i spisekammeret, hørte de en dame, der gik hen over gulvet med raslende silkekjole.

16. Ved natetid kom der et ølanker trillende ned ad Asserstrup banke.

17. Ved Sofiedal — Staknæs hjørne — turde folk ikke færdes om natten, fordi der brændte lys.

18. Under broen ved Staknæs hjørne dansede der om natten fire par støvler.

19. Fiskerne i Sandby sogn begyndte ikke et sæsonfiskeri om mandagen.

20. Hvis det begyndte at regne om mandagen, så vilde det regne hele ugen.

21. Hvis man gik et ærinde og gik tilbage igen, så blev turen mislykket.

22. Hvis man lod børnetøj hænge ude om natten, så blev barnet uroligt.

Købelev.

23. Nede i Glostrup skov skulle der være manet nogen i jorden. Hvert år blev der lagt et læs tjørn på stedet.

24. I et hus ved Rolykke kunne folkene om natten høre skud, og at der var folk, som skændtes.

25. Når kørerne skulle trækkes ud, lå der en økse på dørrinet ind til stalden.

26. Christian Olsen i Købelev skov bandt hvidt klæde om bistaderne, for at bierne skulle bære sørgetøj, når der var død én i familien.

27. Juleaften skulle der sættes et fad grød ind under kværnen til nisserne.

28. Små børn skulle spise de første orm, der kom fra dem, så fik de ikke flere orm.

29. Marts tør, april våd og maj kold, gør bonden bold.

Utterslev.

30. I Kastager var der en kone, som blev kaldet »Gunner«, og som havde et malthus, hvori der brændte lys om natten.

31. I Kelslykke er der en stor grusgrav, hvor der ved nattetid kom nogen gående, så ingen folk turde færdes dér, når det blev mørkt.

Birket.

32. På Fuglsang kom der om natten én rendende gennem gården og råbte: Hils Kollej og sig, Vib er død!

33. Når en ung pige, som var gravid, spændte en følhamme ud og krøb igennem den, så fødte hun barnet uden smerte; men barnet blev en varulv.

Christian Jørgensen, Nordlunde, har fortalt til sin familie, at hans far i Torrig skov havde set en ung pige gøre forsøg på at blive forløst på ovennævnte måde; men han hindrede hende deri.

Nordlunde.

34. Når de kørte op ad vejen, der fører til Mosegård, og kom forbi en malkølle, kunne hesten ikke trække dem på den tomme vogn, men når de så næsten nåede hjem, var det, som uhyret sprang fra, og så gik det meget lettere.

35. Juleaften lagde man stål under fodstykket ind til kreaturerne for at forebygge noget ondt.

36. De gamle skar kors i brødet, inden de begyndte at skære af det.

37. Tørrer man tøj i julen, så skal man klæde lig i fasten.

Halsted.

38. Ved Halsted Kloster var der ved midnatstid en stor, sort hund, så folk var ængstelige for at færdes dér omkring kl. 12 om natten.

39. Når en kvinde, der var frugtsommelig, døde før fødslen, så skulde hun have børnetøj med i kisten, for ellers, når tiden kom, hun skulle føde barnet, ville hun rende rundt og råbe: Svøb og list, svøb og list!

Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.

Af Anthon Fuglsang.

Efter at den saakaldte Kvægsyge eller Kvægpest med længere og kortere Mellemlum havde grasseret overalt i Riget siden Midten af 1740erne, blussede Epidemien op for sidste Gang paa Lolland-Falster i Efteraaret 1777. Blandt andre i Kraft værende Foranstaltninger til at hindre Smittens Udbredelse var ogsaa en om Nedslagning af angrebne Dyr, som efter Taksation efter fastsatte Regler erstattedes af Kongens Kasse. Rentekammeret fik Mistanke om, at der skete Misbrug af Taksationen og foranledigede, at Kongen i Februar 1778 lod udmelde to Kommissærer, der skulde undersøge og skaffe oplyst den sande Fremgangsmaade ved Taksationerne i en Række Landsbyer paa de to sydlige Øer efter Sygens Udbrud, hvorved Kongens Kasse fornærmedes, samt saa nøje som muligt søge de nedslaaede Dyrs reelle Værdi konstateret, som burde betales, hvor Taksation ikke var blevet afhjemlet ved Tingsvidne, og hvor saadan Afhjemling ikke havde fundet Sted, søge at faa oplyst, hvorvidt afhjemlede Taksationer og uafhjemlede stod i rimeligt Forhold til almindeligt Køb og Salg af Kvæghøveder i omhandlede Periode.

Kancelliraad, Byfoged Badstuber i Præstø og Borgmester Rasmussen i Køge fik dette Kommissorium overdraget.

Af deres Beretning fremgaar, at det i *Sillestrup* i Falsters Sdr. Herred ihjelslaaede Kvæg blev vurderet i Flæng af vildige og uvildige Mænd. Nogle havde saaledes vurderet nærpaarørendes Kvæg, i andre Tilfælde havde Mænd indbyrdes vurderet hverandres Kvæg, og mange af de vurderende havde ikke Begreb om at vurdere de takserede Dyrs Alder, men henholdt sig til, hvad Ejerne opgav derom. Tilmed blev Taksationer ofte ikke opskrevet med det samme, men efter Hukommelse indtil flere

Maaneder bagefter, og det gjaldt saavel Antallet af takserede Dyr som deres Alder. Der blev ikke gjort synderlig Forskel ved Taksation af sygt og sundt Kvæg i Henseende til ansat Pris — det værst medtagne Kvæg dog undtaget. Og Kommissærerne er enige i, at Taksationsmændenes Værdiansættelse gennemsnitligt var ansat en Tredjedel for højt, hvorfor den billige Godtgørelse til Ejerne bør nedsættes med dette Beløb. Og da den samlede Værdi af takseret Kvæg i Sillestrup udgjorde 200 Rdl., kan den virkelige Værdi af de takserede 47 Stkr. Kvæg ansættes til 167 Rdl.

Taksationen af *Elkenøre* Bys Kvæg havde intet Hensyn taget til Dyrenes Alder og almindelige Handleværdi, men var foretaget næsten i Blinde og efter en besynderlig Fiktion om en forestaaende Kvægmangel, hvorefter Kvæg knapt vilde kunne købes for Penge. Heller ikke her blev Taksationerne straks nedskrevet og meddelt Ejerne, men først et Par Maaneder senere, da Taksationsmændene blev sammenkaldt af Skolelæreren, der havde opsat en Opgørelse, hvor de takserede Dyrs Alder blev angivet af Ejerne. Vurderingen oversteg langt den Værdi, som Kommissærerne havde erfaret var den gangbare, da Taksationerne fandt Sted, og 4 upartiske Mænds Udsagn om de daværende Kvægpriser berettiger til efter bedste Skøn at antage, at Godtgørelsen til Mændene i *Elkenøre* passende bør ansættes til ialt $455\frac{1}{2}$ Rdl. i Stedet for 983, som Taksationssummen ialt udgør for de takserede 96 Stk. Kvæg.

Paa *Bøtø* blev Kvæget takseret af Bønderne indbyrdes og af nærpaarørende og ansat i Overkanten af de gangbare Priser, skønt en Del af Kvæget var sygt, da Taksation fandt Sted, ja en Del var allerede selvdøde, hvorfor *Bøtø*mændene maa være tilfreds med at faa tilkendt 927 Rdl. 80 Sk. for de 254 Stk. Kvæg, som Taksationen havde sat til 1391 Rdl. 80 Sk. (Hans Koch havde taget Huden af sine selvdøde Dyr og solgt dem for 31 Rdl. 16 Sk. Og da de kgl. Anordninger intet indeholder om Huderne af selvdøde Dyr, spørges: Hvad med slige Huder og Pengene for dem?)

I *Nagelsti*, *Toreby* Sogn, *Lolland*, takseredes 135 Stk. Kvæg, og med en Skønsomhed, som Kommissærerne ikke havde noget at indvende imod, uden dog at kunne bifalde Taksationerne,

der viste for ringe Forskel i Vurderingen af sygt og sundt Kvæg. Bymændene bør derfor være tilfreds med de $\frac{2}{3}$ af Vurderingssummen eller 710 Rdl. 64 Sk. i Stedet for 974 Rdl.

Det paa *Vorskovgaard* (under Knuthenborg) nedslaaede Kvæg var blevet takseret uden Hensyn til sygt eller sundt. Og da hele Besætningen græssede i et og samme Fang, har det ene Dyr smittet det andet, hvorfor Kommissærerne mener, at Gaardens Forpagter bør nøjes med — og takke til — at modtage $\frac{2}{3}$ Godtgørelse for de nedslaaede 55 Stk. Kvæg eller 260 Rdl. 32 Sk. mod Taksationens 390 Rdl. 45 Sk. De nedslaaede Faar og Svin, der var ansat til 183 Rdl. 64 Sk., synes passende, ligesom Taksationen af de opbrændte 9 Læs Hø og 181 Læs Halm, 41 Rdl. 30 Sk.

Taksationen af Kvæget i *Bandholm* havde heller ikke gjort Forskel paa syge og sunde Dyr, og man begyndte først at takserere, efter at Nedslagtningen rundt om var begyndt, hvorfor Erstatningen efter Kommissærernes Skøn bør nedsættes fra Taksationens samlede Sum, 571 Rdl. 80 Sk. til 455 Rdl. 32 Sk. for de takserede 80 Stk. Kvæg.

Til Beretningen bemærker Rentekammeret, at de to Kommissærer har foretaget deres Undersøgelser og Bedømmelser med klogt Overlæg, der begrundes Rentekammerets Mistanke om, at Taksationerne paa Lolland-Falster under Kvægsygen ikke var sket tilstrækkelig upartisk adskillige Steder.

Udbetalingerne foretoges derpaa i Henhold til Kommissærernes Forslag, hvorved der paa Taksationernes samlede Sum sparedes 1551 Rdl.

I 1775 udstedtes en kgl. Forordning om Foranstaltninger til Forhindring af Overførsel af Smitte fra Hertugdømmet Slesvig til Fyn, Lolland-Falster og øvrige smaa Øer ved at spærre for Overførsel af Kvæg, Talg, Huder og Kalveskind ved Hjælp af to Skibe, der i Kontrolfart sejlede mellem Slesvig og de nævnte Øer. Denne Foranstaltning ophævedes efter ca. $1\frac{1}{2}$ Aars Forløb ved en ny kgl. Beslutning, der begrundedes med, at den Udgift skulde spares. De to Kontrolskibes Sejlads havde kostet den kgl. Kasse 2764 Rdl. Ophævelsen af denne Forordning skete, umiddelbart inden Kvægsygen brød ud paa Lolland-Falster, hvor den i Hovedsagen begrænsedes til de nævnte tre Steder paa Fal-

ster og de tre Steder paa Lolland, hvor Sygdommen tog voldsomt fat.

Fra sidst i November 1777 til først i Januar 1778 overførtes fra København til de smittede Steder paa de to Øer ialt 2 Officerer, 4 Underofficerer og 161 Soldater til Afspærringstjeneste med Hovedvagter henholdsvis ved Vorskovgaard og Bandholmgaard paa Lolland og Bøtø og Elkenøre paa Falster. De aflønnedes ekstra paa Falster med henholdsvis 24, 16 og 8 Skilling daglig og paa Lolland med henholdsvis 20, 12 og 6 Skilling, da Tjenesten der var lettere.

Inden de to tidligere nævnte Kommissærer udnævntes til at rejse til Øerne for at undersøge de foretagne Taksationer m. m., havde Rentekammeret allerede i Efteraaret 1777 afsendt først en Kammerraad Engelbrecht og senere Ritmester Wildenradt fra Koldinghus Amt, der var kommet til København i andet Ærinde, men som paa Kammerets Anmodning var villig til straks at afgaa for at hjælpe Engelbrecht med at faa alle fornødne Anstalter truffet til Sygdommens Begrænsning, saavel til Myndighederne i Stiftet som vedrørende de lokale Forhold. Afspærringen varede til midt i Marts 1778, da Sygdommen lykkelig var forbi.

Under Afspærringen udbrød Kvægsygdommen ogsaa paa Als og Ærø, og ny Afspærringer, navnlig vedrørende Sejlds og Kystspærringer, iværksattes. Opdagelser af Overtrædelser med Baadfart belønnedes med 30 Rdl., en Sum, der nok kunde friste til ikke at se igennem Fingre. Al Udskibning fra Guldborgsund og Grønsund blev forbudt, og Færgemændene i Gaabense og Vordingborg beordredes til at blive paa hver sin Side af Vandet.

Et af Professor Abildgaard, Veterinærskolen, tilberedt Præparat til Forebyggelse af Smitte blev efter Nytaar 1778 sendt over til Lolland-Falster, men om det egentlig havde nogen Virkning, inden Sygdommen standsede, kunde efter Rentekammerets Informationer ved dets to Udsendinge, maaske være tvivlsomt nok. Ogsaa en Person, Kehlet, som havde søgt Arveprins Frederik for at fortælle ham, at han vidste et Middel mod Kvægsygen, blev paa Arveprinsens Opfordring til Statsminister Moltke sammen med sin Søn sendt over til Falster for at aflægge Klogskabsprøver paa de angrebne Dyr. Udfaldet blev ikke godt. Kehlet og de Folk, hvis Kvæg han skulde hjælpe, kunde ikke

enes om Sagerne, og Statsminister Moltke udbrøder i en Rapport til Kongen først i Maj 1778: »Og nu da Sygen, den højeste være Ære! er ophørt, er Manden tilbagekaldt«.

Videre rapporterer Rentekammerkollegiet, at der er blevet drevet megen Svindel baade med Taksationer og paa anden Maade til Skade for de gjorte Foranstaltninger og til Fornærmelse for den kgl. Kasse. Saaledes har Ejeren af Elkenøre Landsby, Christian Hinckeldey, ifølge et Brev fra Ritmester Wildenradt, tilskyndet Bønderne i Elkenøre til at skjule hvert Stykke Kvæg, naar Nedslagning skulde finde Sted (for muligt at bjerge saavel Taksationssummen for de til Nedslagning takserede Dyr som Dyret selv, hvis det unddroges Ihjelslagning og overlevede Sygdommen). Slig Modarbejden Sygdommens Bekæmpelse og svigagtigt Forhold fortjener alvorlig Straf, hvorfor det indstilles til Kongens Underskrift, at Hinckeldey for sit Forhold med Forledelse til Svig under de værende Omstændigheder underkastes fiskal Tiltale. Hospitalsforstander Stub i Nykøbing, der har paalagt Hospitalets Bønder at nægte Befordring (efter Wildenradts Ordre) til hurtig Besked om nødvendige Anstalter til en afspærret Landsby, da Befordring ikke paa anden Vis kunde faas, og i det hele nægte Befordring til militære Personer, med mindre de fremviser Forstanderens eller Amtsforvalterens Ordre dertil, bør tildeles en alvorlig Irettesættelse.

Paa Bøtø er Sikkerhedsforanstaltningerne paa Birkedommer Kierulffs Foranstaltning og under hans Opsigt sket paa saa skødesløs og uforsvarlig Maade, at Dyrene i Stedet for efter Anordningen at være nedgravet med to Alen Jord over kun var lagt ned i Jorden med saa tyndt et Jordlag over, at Hovederne stak op og løsgaaende Svin gik og aad af dem. Ved saaledes at krænke Kongens Anordning, modvirke Bekæmpelsen af Kvægsygen og tilintetgøre Nyttens af de til det ihjelslagne Kvæg af Kongens Kasse udbetalte Taksationssummer, ialt 2000 Rdl., bør Kierulff for sin Skødesløshed og Forsømmelse suspenderes fra Embedet og tiltales. Endelig bør der udnævnes to Kommisærer (her er Tale om Badstuber og Rasmussen) til at paakende Birkedommer Kierulffs Forhold og søge opdaget, hvad Svig eller Forsømmelse der iøvrigt er foregaaet under Kvægsygen.

Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46.

Falsters og Lollands Landboforeninger.

Af *Rasmus Nielsen.*

De Landboforeninger, som her skal omtales, ligner ikke vore Dages Landboforeninger. De kaldes blot Landboforeninger, fordi de fleste Medlemmer var Landboere.

I Foreningerne drøftedes især kommunale Anliggender, og man talte ogsaa om, hvem der skulde opstilles til Amsraadsvalget.

De blev først oprettet, efter at Forordningen om Sogneforstanderskaber (Sogneraad) af 13. August 1841 var udstedt.

Bønderne blev nu klar over, at det gjaldt om at dygtiggøre sig, for at man kunde paatage sig at blive Sogneforstander (Sogneraadsmlem). De mente, at saadanne Foreninger kunde bidrage dertil.

Landboforeningerne paa Falster og Lolland kom ikke til at bestaa ret mange Aar, fordi de ikke vilde staa under det Politiofsyn, som indførtes i 1846.

Falsters Landboforening.

To Sogneforstandere, *Peder Steffensen* fra Kippinge og *C. Rasmussen* fra Væggerløse, udsendte 10. Novbr. 1842 følgende Indbydelse:

»I det Haab, at et Forslag, der sigter ikke alene til Udviklingen af vort Kommunalvæsen og til at tilvejebringe Enhed i de Forretninger og Ekspeditioner, der underligger samme, men ogsaa til gennem Stænderne med Overensstemmelse at petitionere om saadanne Regeringsforanstaltninger, for hvis Gavnlighed Erfaringen i vor Kreds vækker Opmærksomhed, vil finde velvillig Indgang hos Bondestandens Medlemmer af Sogneforstanderskaberne, som Medborgeres Tillid har valgt til at vare-

tage deres Tarv, indbyder vi herved 1 eller 2 Medlemmer af hvert af Falsters Sogneforstanderskaber til et Møde paa Gæstgivergaarden i Nykøbing Torsdag d. 1. Decbr. Kl. 11, hvor vi da vil gøre dem bekendt med, hvad vi i ovennævnte Øjemed anser hensigtsmæssigt og søge nærmere Overenskomst om en varig Forbindelse mellem Sogneforstanderne i saadan Retning.«

Forvalter *Müller* paa Henriksdal fremkom straks i »Lolland-Falsters Stiftstidende« med en alvorlig Indsigelse imod, at Indbydelsen kun var rettet til Bondestandens Medlemmer af Sogneforstanderskaberne, hvilket han ansaa for en Fornærmelse mod de øvrige Medlemmer.

De to Indbydere erklærede saa senere, at det ikke var deres Hensigt at udelukke de Sogneforstandere, der ikke var Bønder, fra Deltagelse i disse Møder.

Der mødte mange Medlemmer fra Sogneforstanderskaberne 1. Decbr. i Nykøbing. Man vedtog med betydelig Stemme flerhed, at der skulde holdes 2 Møder aarlig, først i Juni og sidst i Oktober, at der skulde møde 2 Medlemmer fra hvert Sogneforstanderskab, og at der skulde holdes et ekstraordinært Møde i Begyndelsen af Januar 1843.

Dette Møde blev holdt i Nykøbing 17. Januar. Man besluttede at danne et varigt Selskab for i Forening at afhandle kommunale Genstande. Der skulde holdes 4 ordinære Møder hvert Aar, »omtrent i Midten af det Fjerdingaar, som forløber mellem Amtsraadets Sammenkomster«, da der saaledes vil være Lejlighed til baade at forberede fælles Andragender til Amtsraadet og at raadslaa om de Erklæringer og Oplysninger, som af dette maatte afæskes Sogneforstanderskaberne.

Efter at man havde valgt en Formand til at lede Mødet, udnævnte man en Lovkomité paa 3 Medlemmer, som til næste Møde skulde fremlægge et detailleret Forslag om Foreningens nærmere Organisation.

Hvornaar dette Møde blev holdt, omtales ikke. Foreningen har rimeligvis paa dette faaet Navnet »Falsters Landboforening«, og alle uberygtede Mænd uden Hensyn til, om de var Sogneforstandere eller ej, kunde optages i den mod et aarligt Bidrag af 2 Mk.

Skolelærer *Diderik Nikolaj Blicher Sidenius* i Skovby paa

Falster blev Formand, Peder Steffensen Viceformand og Købmand *R. Sidenius* Kasserer.

Falsters Landboforening holdt sit ordinære Kvartalsmøde 29. August. Der var nu 70 Medlemmer, som næsten alle var til Stede. Man drøftede Husmandssagen. Husmændene havde det ikke ret godt paa denne Tid. De maatte gøre meget Hoverarbejde for Herremanden. De havde ingen Stemmeret ved Stænder- og Sogneforstandervalgene.

Den 19. Sept. 1843 holdt Foreningen et ekstraordinært Møde paa Nykøbing Raadhus. Her blev alle de følgende Møder holdt. Husmandssagen blev atter diskuteret.

Det næste ordinære Møde blev holdt 28. Decbr. 1843, og der blev forhandlet følgende:

Efter at nye Medlemmer var optaget i Foreningen, fremkom *Borcher Skytte*, Systofte, med et motiveret Forslag om at sende et Andragende til Amtsraadet om, at der i ethvert Sogn maatte udnævnes to Mænd, som skulde udføre de i Sognet forefaldne Taksationer til Ansættelse i Brandkassen, for hvilken Ulejlighed de vel skulde nyde den fastsatte Betaling som Taksationsmænd med Forpligtelse til at befordre sig selv.

Det blev nu oplyst, at Betalingen til Befordringen af Taksationsmændene ofte beløb sig til 3 à 4 Rbdl., hvilket var en betydelig Udgift for den fattige.

Formanden mente, at Amtsraadet næppe vilde bevilge dette Andragende, idet Gunslev Sogneforstanderskab havde faaet Afslag paa et lignende Andragende.

Efter nogen Diskussion blev det enstemmigt vedtaget at sende det omtalte Andragende til Amtsraadet med den Begæring, at det maatte blive sendt til Kancelliet, hvis Amtsraadet ikke mente at kunne bevilge det.

Dr. *Voltelin*, Nykøbing, foreslog at tage under Overvejelse, hvorvidt det maatte anses ønskeligt, at der blev oprettet et Sygehus i Nykøbing til fælles Afbenyttelse for By- og Landboerne. Alle mente, at et saadant Sygehus burde bygges; men da det var umuligt uden nøjere Overvejelse at have en bestemt Mening om, hvorledes Sagen bedst burde gribes an for at vinde Fremgang, blev der valgt en Komité paa 3 Medlemmer, Købmand *R. Sidenius*, Dr. *Voltelin* og Redaktør *Laub* til at tage denne

Sag under Overvejelse og afgive Betænkning til næste Møde. Da Sidenius og Laub ikke var til Stede, lovede Voltelin at ville underrette dem om det paa dem faldne Valg, og hvis de ikke vilde modtage det, skulde han meddele Foreningen, hvem der saa vilde hjælpe ham.

Efter Opfordring af Pastor *O. D. Lütken*, Karleby, henledte Formanden Forsamlingens Opmærksomhed paa en Subskription til Oprettelsen af danske Undervisningsanstalter i Nordslesvig. Man mente, at det var nødvendigt at hjælpe Nordslesvigerne i Kampen for det elskede Modersmaal, og man regnede med, at de fleste vilde give Bidrag dertil.

Imidlertid var der nogle, som ytrede, at det vistnok var lige saa nødvendigt at tænke paa os selv og vor opvoksende Ungdom. Man diskuterede saa, hvorvidt det kunde lade sig gøre at oprette for flere sammenstødende Sogne en højere Bondeskole, hvori de unge kunde faa Undervisning til deres 16., 18. eller 20. Aar.

Alle de tilstedeværende var enige om, at intet kunde være mere ønskeligt end saadanne Skolers Oprettelse, og især syntes Medlemmerne fra Vaalse Sogn at interessere sig for denne Sag, og da Pastor *Hansen*, Ønslev, gjorde opmærksom paa de betydelige Udgifter, Oprettelsen af saadanne Skoler vilde medføre, svarede et Medlem fra Vaalse, at det var noget, man vel havde forudset, men at man desuagtet snart vilde se at faa en saadan Skole oprettet for Vaalse eller Vaalse og Omegn.

Der blev valgt følgende Komité: Præsterne Hansen og Glahn, Væggerløse, Adjunkt Niels Hansen, Peder Steffensen og Borchter Skytte til at overveje denne Sag.

Man drøftede saa forskellige Sager, hvorom man vilde sende Andragender til den forestaaende Stænderforsamling, f. Eks. at Sogneforstanderskaberne skulde være Forligskommissioner, og at det burde nøje bestemmes, hvad man forstod ved ulovlige Krohold.

Til Slut blev der samtalt om Gavnligheden og Fordelen af at give Malkekøerne Kærnefoder, om at opmuntre Husmændene til at pløje med deres Køer og mere af lignende Slags.

Adjunkt *Niels Hansen*, Nykøbing, anbefalede et af Skolelærer *Rasmus Sørensen* i Venslev udgivet Skrift og solgte en Del Eksemplarer af det.

Det følgende ordinære Møde blev holdt den 27. Febr. 1844 og var talrigt besøgt, skønt det de foregaaende Dage havde været stærkt Snefog, hvorved flere Veje var ufremkommelige.

Viceformand Peder Steffensen ledede Mødet, da Formanden ikke var mødt.

Komiteen om Bondeskolen aflagde Beretning. Den foreslog, at der blev oprettet Aftenskoler fra 1. Novbr. til 1. Marts 3 Aftener om Ugen à 2 eller 3 Timer med følgende Fag: Læsning, Retskrivning, Regning, Fædrelandshistorie, det nødvendigeste af Verdenshistorien, Geografi og noget af Naturlæren: Alle var enige om det, og Pastor Glahn mente, at det var nok; men de 4 andre mente, at der behøvedes en højere Bondeskole, ikke Højskole, med 2 Lærere, en cand. theol., som skulde have 400 Rbdl. i aarlig Løn og et Hus med 6 à 8 Tdr. Land, og en Seminarist som Andenlærer med 150 Rbdl. og gratis Værelse.

Der skulde være 2 Klasser. Eleverne skulde gaa paa Skolen i 2 Aar undtagen August og September. Der skulde undervises 5 Timer daglig i samme Fag som i Aftenskolen. Der skulde betales Skolepenge, dog ikke over 20 Rbdl. aarlig.

Man regnede med, at 2000 Rbdl. var nødvendige til Køb af førnævnte Hus, hvori der ogsaa skulde være Skolestuer, med Jord.

Der skulde gennem Sogneforstanderskaberne udgaa Indbydelse til Beboerne paa Falster om at tegne sig for Bidrag til en saadan Skole. Senere vilde der blive holdt Generalforsamling for Indskyderne.

Forsamlingen svarede næsten enstemmigt ja til en højere Bondeskoles Oprettelse.

Sygehussagen blev udsat til næste Møde, da man vilde have noget af Lolland med.

Borcher Skytte oplæste en interessant »Opsats« om de her paa Falster saa hyppige Skovboller, som fordærvede Sæderne. Han advarede alle Forældre og Husbønder mod at tilstede de dem betroede unge Adgang til saadanne skadelige Forlystelser.

Landboforeningen holdt næste Møde 28. Maj 1844. Der var mødt mange flere end tidligere, og der blev optaget 58 ny Medlemmer, hvoriblandt den bekendte Bondetalsmand Hmd. Peder

Hansen fra Lundby, der var indført som Gæst og blev med stor Glæde optaget som kontingentfrit Medlem.

Der var mødt saa mange Ikke-Medlemmer, at Raadhussalen ikke kunde rumme dem, hvorfor man maatte bortvise dem, som ikke vilde betale de 2 Mk.

Da Skolelærer Sidenius blev »bestormet med Bønner« om at vedblive som Formand endnu i dette Aar, gav han efter for det almindelige Ønske og blev valgt til Formand.

Adjunkt Hansen oplæste Komiteens Indbydelse til at bidrage til Oprettelsen af en højere Bondeskole paa Falster.

Formanden oplæste en Skrivelse fra Kancelliet af 13. April om, at en Forandring i Taksationen af Brandforsikringer maatte anses for utilraadelig.

Man vedtog enstemmigt en Resolution om det danske Sprogs Ligeberettigelse med det tyske i den slesvigske Stænderforsamling.

Peder Hansen fremlagde 4 Udkast til Andragender til Stænderforsamlingen i Roskilde ¹⁾ om Fæstegodsets Overgang til Arvefæste eller Selvejendom, ²⁾ om det fri eller privilegerede Hartkorns lige Beskatning med det ufri, ³⁾ om Indførelse af almindelig Værnepligt og ⁴⁾ om Tiendeafgifternes Forandring (Kongetiendens Ophævelse og tvungent Salg af Kirkerne til Kommunerne). Alle 4 Andragender blev enstemmigt vedtaget.

I Mødet den 27. Sept. s. A. blev det oplyst, at der nu var tegnet 500 Rbdl. til en højere Bondeskole paa Falster, hvoraf Halvdelen var tegnet i Vaalse Sogn. Denne Sum var ikke tilstrækkelig til at realisere Planen; men da flere Medlemmer ytrede, at der nok vilde blive tegnet flere, blev Sagen endnu ikke opgivet, men udsat indtil videre. Man opfordrede Vaalse Sogn til i Forbindelse med de nærmeste Sogne at oprette en Skole med een Lærer for den konfirmerede mandlige Ungdom.

Sognefoged *Hans Rasmussen* i Vaalse oplæste et Forslag til en Petition til Stænderne om, at de vilde andrage Kongen om, at Gaardmænd og Husmænd maatte blive fritaget for at yde noget Pligtarbejde ved Kirkernes Reparation, og at Kirkeeejerne blev pligtige til selv at udføre dette Arbejde, som de bedst kunde. — Forslaget bifaldtes.

Borcher Skytte foreslog at andrage Bestyrelsen for Nykøbing Hospital eller Kancelliet om, at Krøblinge fra Landet kunde optages i dette Hospital. Der blev valgt en Komite, Pastor Hansen, Adjunkt Hansen og Borcher Skytte, til nærmere at undersøge denne Sag.

Peder Steffensen fremlagde en Petition til Kancelliet om en Forandring af Forordningen om ulovligt Krohold. — Den bifaldtes.

Man vedtog at lade Petitionerne trykke, og et Eksemplar skulde sendes til hvert Sogn paa Falster og Lolland. Flere af de tilstedeværende tilbød at sende dem til de forskellige Bestemelsessteder.

Mødet den 26. Novbr. lededes i Formandens Forfald af Peder Steffensen. Hospitalskomiteen meddelte, at den havde sendt et Andragende til Nykøbing Hospitals Direktion om, at denne skulde ansøge Kancelliet om at faa Fundatsen ændret, saa Pengeunderstøttelse kunde tilstaaes værdige trængende, navnlig af Bondestanden.

Bondeskolesagen blev stillet i Bero; de tilstedeværende lovede at virke for Skolen hver i sin Kreds.

Gæstemedlem Peder Hansen fra Lundby var til Stede og oplæste et Forslag om at indgaa til Kongen med et Andragende om, at han vilde lade Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg i 1846 forelægges et Lovudkast om en Landbokommission, hvoraf Halvdelen skulde være Bønder, for at undersøge og bedømme Forholdet mellem Godsejer, Fæster og Lejer. Forslaget vandt Bifald i Forsamlingen; men man vilde afvente Stændernes Forhandlinger om de forskellige Landbosager.

Forsamlingen foreslog til Slut at sende en Adresse til Falsters Stænderdeputeret Kammerraad Drewsen og til Stænderdeputeret for Lollands Nørre og Søndre Herred Overretsprokurator Balthazar Christensen. Følgende Komité: Peder Steffensen og Hans Rasmussen i Egense blev valgt til at forfatte Adressen og personlig bringe den til dem.

Den gejstlige og verdslige Øvrighed saa imidlertid med Mistænksomhed paa Bøndernes Foreninger og søgte at genere dem.

Først i Januar 1845 modtog Skolelærer Sidenius en Skrivelse fra Skoledirektionen for Falsters Provsti gennem sin Sognepræst

J. A. Sørensen om, at den saa med Mishag paa, at han som Formand for Landboforeningen havde ladet forskelligt indrykke i »Lolland-Falsters Stiftstidende«, og den betydede ham, at det vilde blive nødvendigt, at han fratraadte som Formand, hvis han vilde vedblive at være Skolelærer.

Sidenius meddelte derefter 18. Januar i »Lolland-Falsters Stiftstidende«, at han straks nedlagde sit Hverv som Formand for Landboforeningen.

Viceformand Peder Steffensen fungerede saa som Formand, til en ny blev valgt, og han ledede derfor Mødet den 25. Febr. 1845, da Sidenius ikke var mødt. Efter at nogle ny Medlemmer var optaget, blev der foretaget Valg af Formand og Viceformand. Borchter Skytte i Systofte valgtes med 24 Stemmer til Formand (Ole Rode fik 20), og P. Steffensen med 23 Stemmer til Viceformand.

Lollands Landboforenings Formand Gmd. *Hans Olesen* i Sædinge og Sekretær Skolelærer *Stephansen* i Hillested var indført som Gæster. Den første henledte Forsamlingens Opmærksomhed paa en paatænkt Brandassuranceforening for Stiftets mindre Jordbrugere og fremsatte de foreløbige vedtagne Bestemmelser. Efter at man havde talt en Del derom, erklærede nogle sig villige til at indtræde i den.

Landboforeningens Kasserer, Købmand R. Sidenius fremlagde Regnskabet, og der blev valgt en Komite til at revidere dette.

Ole Rode, Gedesby, foreslog, at Foreningen skulde søge at bevirke en Forandring i Sognefogedernes Valg og Lønningsmaade, saaledes at disse kunde vælges enten af Sognets Beboere eller af Sogneforstanderskabet og lønnes med en fast aarlig Afgift, f. Eks. 4 Sk. pr. Td. Hartkorn, og deltage i alle Byrder lige med de andre Gaardmænd.

Endelig besluttede Foreningen efter et Forslag af Gmd. *Hans Smed* i Gunslev at indsende til Kancelliet en Forestilling om, hvorvidt Skoledirektionen for Falster havde været berettiget til at forbyde Sidenius at fungere som Foreningens Formand og nægte Beboerne i Skovby Skoledistrikt at benytte Skolestuen til Læseværelse uden for Skoletiden. Den begrundede sin Nægtelse med, at Læseforeningen kunde holde Blade og saaledes let antage en lidet ønskelig politisk Tendens.

Ved Mødet 27. Maj var Hmd. Peder Hansen, Lundby, til Stede som Gæst og oplæste et Andragende til Kongen om fuld- stændig almindelig Værnepligt, lige Beskatning af alt Hartkorn, Fæstegodsets Overgang til Selvejendom eller Arvefæste og Tienders Afløsning.

Formanden og Sognefoged Hans Rasmussen mente, at Peti- tionen burde forkortes; men efter nogen Diskussion og efter at Peder Hansen havde bemærket, at en Del havde underskrevet den, blev det besluttet at omsende Petitionen til Underskrift.

Den Komite, som behandlede Spørgsmaalet om Sognefogeder- nes Valg, havde ikke afgivet Betænkning, hvorfor Sagen blev udsat til næste Møde.

Ole Rode foreslog, at der for at skaffe Tjenestetyendet en større Betyggelse i Sygdomstilfælde blev dannet et Fond ved, at hver Husbond gav 1 Mk. af en Karl og 8 Sk. af en Halv- karl eller Pige. — Dette Forslag blev udsat til næste Møde.

Peder Hansen oplæste Skolelærer Rasmus Sørensen's Ind- bydelse til Aktietegning til Køb af en Herregaard til Udstykning.

Landboforeningen holdt det 3. ordinære Møde 26. August.

Ole Rodes Andragende om Forandring i Tjenestetyendets Maade at yde Fattigbidrag paa blev oplæst, men udsat til næste Møde, da der ikke var ret mange Medlemmer mødt.

Angaaende den højere Bondeskole blev det besluttet, at der paa næste Møde skulde overvejes, om der fra Foreningen skulde udgaa en Indbydelse til Bondestanden og en Anmodning til Det Classenske Fideicommis om en aarlig Understøttelse. (Sagen omtales ikke mere, og der blev ikke oprettet nogen højere Bondeskole).

Peder Steffensen stillede et Forslag om at opfordre samtlige Sogneforstanderskaber til at sende et Andragende til Amts- raadet om en Forandring i den i Amtsraadmødet 18. Febr. d. A. tagne Beslutning: »at anmode Ingeniørkaptajn Dreier om at overtage Overbestyrelsen af Amtets Veje, hvorfor der udbe- tales 1850 Rbdl.« — Sagen blev udsat til næste Møde.

Imidlertid var Regeringen blevet foruroliget over det stærke Bonderøre paa Øerne, hvilket Hmd. Peder Hansen fra Lundby og Skolelærer Rasmus Sørensen ved deres Agitation havde frem-

kaldt. Kancelliet udstedte da 8. Novbr. 1845 det bekendte »Bondecirkulære«. Det hedder heri:

»Der haves saaledes Eksempler paa, at Bønderne paa nogle Godser har, efter foregaaende Aftale, der endog lagde Baand paa den enkeltes Frihed, indfundet sig hos vedkommende Godsejer i Masse, for derved at give deres Begæring om Forandringer i deres Retsforhold større Eftertryk; ligesom og paa enkelte Godser samtlige Husmænd af slette Raadgivere har ladet sig forføre til at udeblive fra det dem paaliggende Arbejde ...

Men Kollegiet finder sig tillige forpligtet til herved at opfordre Øvrigheden til i fornødent Tilfælde at benytte Lovene og den samme betroede Myndighed til at hemme foranførte Uvæsen. I Særdeleshed bør den holde et vaagent Øje med de Personer, der rejser omkring for ved forvanskede Forestillinger af Bondestandens Retsforhold at opægge denne Stand til Begæring, der gaar ud paa Indgreb i velerhvervede Rettigheder ... Og da det har vist sig, at saadanne Bestræbelser fornemmelig har været virksomme gennem talrige Forsamlinger ..., saa bør her-efter ingen Forsamling, der gaar ud paa at forhandle de tidt-ommeldte Forhold, finde Sted, med mindre den forhen betimelig er anmeldt for Politimesteren, og dennes Tilladelse dertil erhvervet. Denne Tilladelse bør kun meddeles, hvor det efter det opgivne Formaaals Beskaffenhed og med Hensyn til de Personer, som skal tage Del i Forsamlingen, kan ventes, at den vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender. Men i intet Tilfælde bør nogen, der ikke hører til samme Sogne-distrikt, stedes til at tage Del i Forsamlingen ... Der kan ikke finde nogen Forsamling af den omhandlede Slags Sted i Købstæderne ...«

Som Følge af dette Cirkulære meddelte Byfoged Møller i Nykøbing Borchers Skytte, at Falsters Landboforening ikke mere maatte holde Møder.

Saa skrev *Borchers Skytte* 10. Decbr. 1845 følgende Ansøgning til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Deres Kongelige danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. har foranlediget Byfoged Hr. Justitsraad Møller i Nykøbing til at forbyde de Møder, Landboforeningen paa Falster, hvis Formand jeg for Tiden er, plejer at holde paa Raadstuen i Nykøbing.

Jeg behøver vist ikke at forsikre Deres Majestæt om, at dette Kancellicirkulære har gjort et lige saa smerteligt Indtryk i Landet, som det har gjort et dybt Indgreb i Folkets naturlige og

hidtil af Øvrigheden agtede borgerlige Frihed; men jeg tillader mig allerunderdanigst at bede Deres Kgl. Majestæt, at denne Frihed maa blive givet os tilbage, saa at vi som hidtil uforhindret maa samles, dog med Agtelse for Lovene, naar og hvor som helst vi lyster, naar Forsamlingens Formaal kun som hidtil gaar ud paa en rolig og sindig Overvejelse af vore egne Anliggender og sigter til det almindeliges Vel, hvad jeg dristig stoler paa, at Deres Majestæt ikke vil nægte os, saa at en uforstyrret Nydelse af den borgerlige Frihed, Undersaatterne har glædet sig ved i Deres Majestæts Regeringstid, og som vi i Sandhed maa lære at sætte Pris paa, igen maa blive os til Del.

Allerunderdanigst

Borcher Skytte.

Sydstofte, d. 10. Decbr. 1845«.

13. Decbr. fik Borcher Skytte og Hans Olesen, der var Formand for Lollands Landboforening, Audiens hos Christian den Ottende, og Borcher Skytte overrakte ham ovenstaaende Skrivelse. Hans Olesen havde ogsaa en Skrivelse med, som senere vil blive omtalt.

Kongen svarede dem, at han ikke straks kunde tage nogen afgørende Bestemmelse, da Sagen jo kunde være ensidigt fremstillet; men den skulde blive undersøgt, og hvis det da viste sig, at Foreningerne ingen Anledning havde givet til at forbyde deres Møder, vilde det heller ikke blive nægtet dem at holde disse.

Hvis deres Møder blot havde haft til Hensigt at stifte Gavn, indrømmede Kongen, at Politiets Forbud havde maattet krænke dem. Det var ingeniunde Regeringens Mening overhovedet at formene Bønderne at holde Møder; man vilde kun forebygge, at Bønderne vildledes af omrejsende Personer, der kun søgte at udbrede Misfornøjelse.

Kongen omtalte ogsaa Fæstevæsenet og indrømmede, at der vistnok kunde være noget at gøre for Regeringen angaaende dette. Han sluttede Audiensen med den Forsikring, at han kun vilde Bondestanden alt godt, at det var ham kært, at den havde Tillid til ham, og at han vilde gøre alt muligt for Standens Fremgang, naar man kun ikke vilde fremkomme med Ønsker, som ikke kunde opfyldes med Ret og Rimelighed.

Kongen svarede dem 12. Maj 1846 følgende:

»I Anledning af de til Os indgivne Andragender fra Formændene for Falsters og Lollands Landboforeninger, hvori der anholdes om, at det maa tillades de respektive Foreninger, som hidtil, at afholde deres Møder, vil Vi, at det skal tilkendegives Stiftamtmanden for Lolland og Falsters Stift til Bekendtgørelse for vedkommende Politimestre og Andragerne, at der i bemeldte Landboforeningers Færd og den i samme udviklede Bestræbelse til at indblande sig i Anliggender, der er uden for provinsielle landøkonomiske Formaal, fandtes velbegrundet Foranledning til paa dem at anvende det i Cirkulæret af 8. Novbr. f. A. indeholdte Forbud. Vi finder Os derfor ikkun under den Forudsætning, at de Forhandlinger og Petitioner, som maatte foreslaas i Foreningerne, indskrænkes til provinsielle Anliggender, som angaar landøkonomiske Genstande, foranlediget til atter at tilstede disse Landboforeninger Forsamlinger.

I øvrigt skal enhver Forsamling anmeldes for Politimesteren, som selv kan overvære Forsamlingen og fornemmelig bør vaage over, at de ikke ved tilrejsende Individets agitatoriske Bestræbelser vildledes til at tage en for Samfundets Fred og Orden skadelig Beslutning, hvorfor vedkommende straks bliver at drages til Ansvar for de Ulovligheder, som de maatte begaa«.

»Bondecirkulæret« af 8. Novbr. blev ogsaa ophævet 12. Maj 1846.

Saa holdt Falsters Landboforening sit sidste Møde 21. Juli i Overværelse af Politimester Møller. Formanden oplæste det kgl. Reskript af 12. Maj om Grænserne for Landboforeningens Virksomhed.

Da nogle mente, at de i dette indeholdte indskrænkede Bestemmelser var bortfaldet ved det andet kgl. Reskript af samme Dato om Ophævelsen af Cirkulæret af 8. Novbr., spurgte man Møller om, hvorledes han forstod og vilde anvende det oplæste Reskript.

Da han erklærede, at han efter sit Embedes Medfør maatte anse sig forpligtet til at overholde Efterlevelsen af Reskriptet i dets fulde Udstrækning og altsaa forbyde enhver Diskussion, der ikke indskrænkedes til provinsielle Anliggender, som angik landøkonomiske Anliggender, besluttede Forsamlingen enstemmigt at opløse Falsters Landboforening, da man ikke vilde staa under Politiets Tilsyn. Man vilde dog holde endnu et Møde, for at det resterende Kontingent kunde blive betalt, og Regnskabet afsluttet. Dette Møde blev fastsat til 13. Oktbr.

I dette var Politimesteren til Stede. Regnskabet blev afsluttet, og Falsters Landboforening blev ophævet.

Paa Mødet 21. Juli enedes nogle Bønder om at sende en Adresse til Kongen; men da det var ved at være Høst, blev den først afsendt sidst i Sept., underskrevet af 62. Den lyder saaledes:

»Allernaadigste Konge!

Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. gjorde et smerteligt Indtryk paa os falsterske Bønder; men Deres Kgl. Majestæts Svar til Landboforeningens Formand var saa tilfredsstillende, at vi nærede det visse Haab, at vor Foreningsfrihed igen vilde blive os gengivet, og at ovennævnte Cirkulære kun af en Misforstaaelse var blevet anvendt mod os, da vi ikke var os andet bevidst end som ved alle vore Sammenkomster at have iagttaget den strengeste Agtelse for Loven og Respekt for hver Mands lovlige Ret. Men da vi 21. Juli atter samledes dels for at tale om Kommunalanliggender og dels for at overveje, hvad vi kunde have Trang til at petitionere til Stænderne om, blev der af Landboforeningens Formand forelæst os et allerhøjeste Reskript af 12. Maj d. A., hvilket var ham tilstillet gennem Stiftsøvrigheden, og som indcirklede vor Virksomhed inden saa snævre Grænser, at vi fandt os foranledigede til straks at opløse Foreningen, da det hidtil kun har været mistænkelige Personer, der har været sat under Politivrighedens specielle Tilsyn. — Gid Deres Kgl. Majestæt kunde se ind i vore Hjerter, da vilde De blive forvisset om, hvilken Kærlighed og Tillid vi nærer til Deres Kgl. Majestæt, hvor højt vi skatter indre Landefred under en mild og kærlig Regering samt med hvilken Rædsel vi betragter Borgerkrige med alle dermed forbundne Elendigheder! Vore Medborgere, Landmændene paa de større Avlsgaarde, kunde samles, hvor de vilde, behandle hvilke Genstande de vilde uden i Forvejen at anmelde for Politimesteren, hvorom de vilde tale. Det er vor allerunderdanigste Bøn, at denne Frihed ogsaa maa gives os«.

Lollands Landboforening.

Den 28. Decbr. 1844 blev der holdt et Møde i Maribo af en Del Beboere paa Lolland ifølge Indbydelse af nogle enkelte. Hensigten med dette Møde var at enes om at lade udgaa en offentlig Indbydelse til Beboerne om at samles en vis Dag, Tid og Sted for at oprette en Landboforening; men ved dette foreløbige Møde var der saa mange til Stede, at man ansaa det for rigtigst, at Foreningen straks blev stiftet. Derefter blev der valgt

3 Bestyrelsesmedlemmer. Gaardfæster *Hans Olesen* i Sædinge blev Formand med 28 Stemmer, Sognefoged *P. Poulsen* i Brandstrup Viceformand med 21 og Skolelærer *Henningsen* i Hillested Kasserer og Protokolfører med 29.

Ved Landboforeningens første ordinære Møde i Maribo 18. Januar 1845 blev, efter at 111 ny Medlemmer var optaget, følgende Sager behandlet:

Det i forrige Møde fremsatte Forslag til Foreningens Love, der senere var trykt og omdelt, blev diskuteret og vedtaget med adskillige Forandringer. Lovene maatte derfor trykkes paa ny og omdeles.

Derefter blev følgende valgt til Foreningens Herredskommisærere: for Nørre Herred Gaardfæster *Claus Wiell* i Vester Karleby, for Sønder Herred Gaardfæster *Hans Truelsen* i Græshave, for Fuglse Herred Sognefoged *Christen Møss* i Hillested og for Musse Herred Sognefoged *Mads Hansen* i Nagelsti.

Til Revisorer valgtes Kammerraad *Frederiksen* til Nøbbøllegaard og Proprietær *Hoff* til Kirstinelund.

Der blev saa foretaget Prøvevalg paa Amdsraadsmedlemmer i Stedet for de til 1. Maj fratrædende. Nogle vilde dog ikke stemme, da de var uforberedte. Der blev foreslaaet følgende: Prokurator *Aagaard* til Binnitze, Gaardfæster *Hansen* paa Taagerupsgaard, Kammerraad *Frederiksen*, Gaardfæster *Hans Olesen*, *Peder Hansen West* i Nørre Kirkeby paa Falster og Gaardfæster *Claus Wiell*. Til Suppleanter: *Frederiksen*, Gaardfæster *Hansen*, *Hans Olesen*, *Aagaard*, Pastor *Hansen* i Ønslev paa Falster, *Claus Wiell*, *Peder Hansen West*, *Hoff* og Proprietær *Wichmann* i Fuglse.

Formanden stillede Forslag om en Forandring i den nuværende Fattiglovgivning. Til nærmere at overveje dette valgtes en Komite paa 5 Medlemmer: *Aagaard*, *Hans Olesen*, *Frederiksen*, *Wiell* og *Købmand* og Stænderdeputeret *Sidenius* i Maribo.

Formanden foreslog, at der skulde oprettes en Tvangsarbejdsanstalt i Amtet. Dette Forslag henvistes til den nedsatte Komite.

Claus Wiell fremlagde en Skrivelse til Amdsraadet om Afhugning af Pile ved Bivejene. Foreningen vilde anbefale den.

Den 5. April 1845 holdt Landboforeningen sit andet ordinære Møde paa Raadstuen i Maribo.

Til Viceformand i Stedet for Poulsen, som havde fremlødt sig denne Post, valgtes Peder Danielsen i Skørringe med 15 Stemmer.

C. Wiell foreslog, at Foreningen skulde sende et Andragende til Stænderne om Selvejendoms Fremme. Efter nogen Diskussion blev der valgt en Komité paa 5 Medlemmer: Hans Olesen med 44 Stemmer, Claus Wiell med 42, Sidenius med 24, Gmd. Jørgen Jørgensen i Østoft og Peder Danielsen, hver 23.

Henningsen stillede Forslag om et Livsforsikringssselskab for Kreaturer sognevis. Det blev udsat til næste Møde.

Formanden oplæste et Forslag om Ønskeligheden af fortsat Undervisning for den konfirmerede mandlige Ungdom. Da der ingen Interesse var for det, blev det taget tilbage.

Rasmus Rasmussen Kaare i Gerringe fremlagde en Skrivelse om Piles Afhugning ved Bivejene. Foreningen vilde ikke udtale sig derom, før der var kommet Svar paa et Andragende derom til Kongen og Rentekammeret.

Landboforeningens 3. ordinære Møde blev holdt 26. Juli paa sædvanligt Sted.

Claus Wiell indførte Skolelærer Rasmus Sørensen fra København (før Venslev) som Gæstemedlem, og efter at Formanden havde opfordret Forsamlingen til at udtale sig, om nogen havde noget derimod, udtaltes det enstemmigt, at det var dem særdeles kært, at R. Sørensen var til Stede.

Forhandlingerne fra forrige Møde blev oplæst. Der blev optaget 6 ny Medlemmer.

Formanden oplæste en Beretning i »Almuevennen« om Folkefesten i Holbæk Amt og de af Skolelærer Rasmus Sørensen og Peder Hansen i Lundby ved denne Fest holdte Taler, hvilket fandt særdeles Bifald hos alle de tilstedeværende. Dernæst blev et Foredrag: »I hvilken Aand og Retning, Landboforeningen skulde virke« af Skolelærer Gleerup, Formand for Landkommunalforeningen for Holbæk Amt, holdt i Foreningen 14. Marts d. A., oplæst. Formanden gjorde ovennævnte Ord til sine, og Forsamlingen syntes meget godt om dette Foredrag.

Arvefæster C. Christiansen i Vester Tirsted oplæste en Adresse, som skulde tilstilles Etatsraad, Professor Bang for hans Færd i Stændersalen som Deputeret for sit Valgdistrikt. Den blev

modtaget med Akklamation. Det vedtoges, at Christiansen, Formanden og Wiell skulde afsende og offentliggøre en saadan snarest muligt.

Komiteen oplæste sin Betænkning om en Forandring i Fattigvæsenet, men fraraadede Foreningen at foretage videre i Sagen.

Formanden meddelte, at den Komité, som i forrige Møde blev nedsat til at afgive Betænkning over det af C. Wiell fremsatte Forslag om Selvejendoms Fremme, havde været samlet, men tilraadede enstemmigt Foreningen at stille Sagen i Bero indtil videre paa Grund af, at en Petition til Kongen om den Sag for Tiden cirkulerer til Underskrift i Landet. Dette vedtoges.

Møller Clausen i Paarup foreslog, at Landboforeningen skulde enes om at fjerne den Misbrug, at Karle under 28 Aar paatog sig Akkordarbejde og Pundstærskning i Stedet for Husmænd og Indsiddere. Det vedtoges, at enhver i sin Kreds skulde bidrage til at hemme en saadan Ulempe ved selv at undlade at give Akkordarbejde til andre end berettigede og anmelde Misbrug til Øvrigheden.

Henningsen oplæste Love for et Livsforsikringsselskab for selvdøde Kreaturer. Forsamlingen mente, at denne Sag var meget vigtig. Der blev derfor valgt en Komité paa 3 Medlemmer: Henningsen, Sidenius og Clausen til nøjere at overveje Sagen og senere offentliggøre Resultatet.

H. Truelsen oplæste et Forslag om, hvorledes han troede, Sognefogederne burde lønnes, og om, at de fremtidigt burde vælges paa 3 Aar, ikke af Herredsfogeden, Birkedommeren o. s. v., men af Sognets egne Beboere. Det blev udsat til næste Møde, da det var indleveret for sent.

Proprietær Bokkelmann, Nørregaard, fremlagde et Forslag om at oprette et Assuranceselskab for Sædens Ødelæggelse ved Hagl. En nærmere Drøftelse af det udsattes til næste Møde, da det var indleveret for sent. Han lovede at indlevere et Udkast til Love.

Foreningens næste Møde blev holdt 18. Oktbr. paa Raadstuen i Maribo. Protokollen blev oplæst og godkendt. To ny Medlemmer blev optaget.

Komiteen om Livsforsikringsselskabet for selvdøde Kreaturer afgav Betænkning og anbefalede et Udkast til Love for Sel-

skabet. Det vedtoges, at Formanden skulde skrive i Stiftets Blade, at Foreningen vilde anbefale et saadant Selskabs Oprettelse.

Angaaende Sognefogedernes Udnævnelse og Løn blev der valgt en Komite paa 3 Medlemmer: Wiell, Truelsen og H. Olesen, som skulde afgive Betænkning i næste Møde.

Bokkelmanns Lovforslag om en Haglskadeforsikring blev oplæst; men Forsamlingen vedtog at opsætte Behandlingen af det til næste Møde, da han var syg.

Hans Olesen foreslog, at Sogneforstanderskaberne skulde offentliggøre deres Forhandlinger. Alle syntes, det var rigtigt, og flere Medlemmer lovede Forslag derom til næste Møde.

Endelig vedtog man at tage Bestemmelse om Anvendelsen af Foreningens Penge paa næste Møde, som skulde holdes 19. Januar 1846.

Dette Møde blev dog aldrig holdt, idet Politimesteren 18. Novbr. 1845 meddelte Formanden Hans Olesen, at Lollands Landboforenings Møder var forbudt ifølge »Bondecirkulæret« af 8. Novbr.

Hans Olesen skrev da følgende Skrivelse til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Den 28. Decbr. forrige Aar stiftedes Lollands Landboforening af 35 Medlemmer, der senere er vokset til et Antal af 181. Af Foreningens Love, hvoraf jeg allerunderdanigst tillader mig at vedlægge et Eksempplar, vil det allernaadigst erfares, at »dens Formaal er ved regelmæssige Sammenkomster af Medlemmerne fra Provinsens forskellige Egne at bevirke og fremme gensidig Meddelelse og Udvikling af Anskuelser om alt, hvad der kan have Interesse, saavel med Hensyn til Kommunalvæsenet som det øvrige almindelige Bedste, derunder naturligvis indbefattet Landøkonomi og Industri samt ved forenet Kraft og ved de Midler, som staar i dens Magt og til dens Raadighed — navnlig ogsaa ved Petitioner — at virke til almenyttige Foretagenders Fremme«.

Heraf fremgaar, efter min Formening, at Foreningens Møder ikke er af den Slags eller paa nogen som helst Maade kan sættes i Klasse med de Sammenkomster, det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. forbyder, men meget mere er saadanne, som efter det høje Kollegiums Ord synes fortrinsvis at burde tillades, idet Foreningen tæller Medlemmer af forskellige

Stænder, og det saaledes maa ventes, at det i dens Møder »vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender«.

Foreningens Møder har ogsaa hidtil været afholdt paa Raadstuen i Maribo; men af Politimesteren dersteds er under 18. f. M. tilstillet mig som Foreningens Formand en Skrivelse, hvori det hedder: »At det paa Grund af Forskrifterne i det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. ikke i Fremtiden kan tilstedes den Lollandske Landboforening at holde dens Forsamlinger i Maribo Kjøbstad«.

Som Formand for oftnævnte Forening var det naturligvis min Pligt straks at foretage noget i Anledning af denne Skrivelse, eftersom det i Foreningens Love § 12 er vedtaget, at alle Foreningens Møder stedse skulde holdes i Maribo, og da et saadant Møde allerede var berammet, men Afholdelsen herved forbudt, henvendte jeg mig desaaarsag til Politimester, Hr. Justitsraad Ibsen i Rødby med Anmodning om Tilladelse for Foreningen at afholde et ekstraordinært Møde i min iboende Gaard, hvis Hensigt skulde være at afhandle om at indgaa til Deres Majestæt med en allerunderdanigst Supplik angaaende benævnte Cirkulære. Da Tilladelse hertil nægtedes, har jeg derefter talt med en stor Del af Foreningens Medlemmer, der alle ligesom jeg har følt en dyb Sorg over denne Regeringsforanstaltning og været enig med mig i, at det i denne Henseende var af yderst Vigtighed at ty til Deres Majestæts Trone med Bøn om Forandring heri, især hvis den skal forstaaes og gøres gældende i den Udstrækning, Politimestrene her har antaget. Jeg vover derfor paa Grund af, at Foreningen ej har kunnet komme sammen for at tage en Beslutning, som Formand for denne allerunderdanigst at henvende mig til Deres Majestæts landsfaderlige Naade med følgende Bemærkninger, der forekommer mig at godtgøre Ønskeligheden af, saavel for Foreningen som Landet, at dens Virksomhed ej ophører.

Deres kgl. Majestæt har til Statens som til Bondestandens sande Gavn og Bedste ladet udgaa forskellige allernaadigste Anordninger, der, om jeg saa tør sige, gør det nødvendigt for Bondestanden at hige efter den Lejlighed, der er den mulig, for at gøre sig skikket til med Hæder at hævde den Plads i Samfundet, den efter disse kan komme til at indtage, enten i Sogneforstanderskabet, Amtsraadet eller Stændersalen. I Indledningen til Deres kgl. Majestæts allernaadigste Anordning af 13. August 1841, for hvilken kgl. Gave Bondestanden af Hjertet takker Deres Majestæt, er det udtalt, at Deres Majestæt er overbevist om, at Anordningen vil »have en gavnlige Indflydelse paa at nære Iver og rigtig Sans for det almindelige Vel«, og jeg fejler altsaa ikke, naar jeg allerunderdanigst er overbevist om, at Deres Majestæt gerne ser, at Bondestanden gør sig al mulig Umage

for at arbejde sig frem til samme Grad af Kyndighed som de øvrige Stænder, søger i Forening ved sine Standsfællers og andre retsindige Menneskers Bistand at virke og gavne, saavidt dens Evne strækker sig. I saadan Retning har ogsaa stedse de ved Landboforeningens Møder afhandlede Sager været, og om endogsaa en af disse har omhandlet Fæsteforholdene, saa er jeg dog forvisset om, at Deres Majestæt ikke ønsker, at disse skulde betragtes som noget, der slet ikke tør omtales af Bondestanden. Selve Kancelliet synes ikke at ville modsætte sig en Forsamling, der attraar saadant, naar det kun »kan ventes, at den vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender«. Landboforeningen er efter min allerunderdanigste Formening en Forsamling, hvor man i Særdeleshed kan vente dette, hvilket jeg haaber vil allernaadigst kunne erfares af nedenstaaende korte historiske Oversigt af Landboforeningens Virksomhed hidtil, og da Foreningens Møder staar aabne for enhver af uplettet Rygte, samt da dens Medlemmer som Følge heraf er af forskellige Stænder, ligesom den hele Organisation er saaledes, at selve Godsejerne ej behøver at skamme sig ved at være til Stede, kan efter min allerunderdanigste Formening ved disse Møder, endog i omhandlede Retning, bevirkes meget godt, mangen forkert Anskuelse berigtiges, megen Belærelse modtages ved Omgang mellem mere dannede og kyndige Mennesker.

De Sager samt disses Resultat, Foreningen i den korte Tid, den har bestaaet, har forhandlet, hvilket stedse forud har været bekendtgjort i Stiftets Blade, tillader jeg mig herved allerunderdanigst efter Forhandlingsprotokollen at give en kort Oversigt af ... (Herefter følger saa en kort Omtale af, hvad der blev forhandlet paa Foreningens Møder, hvilket er foran omtalt, hvorfor det ikke gengives her).

I den allerunderdanigste Tillid, at Deres Majestæt ikke uden den alleryderste Nødvendighed vil indskrænke Statsborgernes naturlige Frihed til at tale og beraadslaa om samt forene sig i fælles Anliggender, vover jeg saaledes allerunderdanigst paa Lollands Landboforenings Vegne som Formand for denne at bede Deres Majestæt om allernaadigst Tilladelse for Foreningen til uden Hinder af det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. f. M. som hidtil at afholde dens Møder i Maribo Købstad, og at en saadan Tilladelse maatte gennem det kgl. danske Kancelli blive tilkendegivet Politimesteren i Maribo.

Sæddinge, den 9. Decbr. 1845.

Allerunderdanigst

Hans Olesen.«

Dette Andragende overrakte Hans Olesen Kongen, da han tillige med Borchers Skytte var i Audiens 13. Decbr. 1845.

Lollands Landboforening holdt sit sidste Møde 4. Juli 1846 i Maribo; Politimesteren var naturligvis til Stede.

Man besluttede at ophæve Foreningen paa Grund af det kgl. Reskript af 12. Maj 1846, da man ikke vilde staa under Politiets Opsyn.

Foreningens Pengebeholdning blev skænket til den i sin Tid valgte Bestyrelses Disposition til den paatænkte Agerdyrknings-skoles Oprettelse i Stiftet.

28 Medlemmer af den opløste Landboforening sendte i August 1846 følgende Adresse til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Som tilstedeværende Medlemmer af Lollands Landboforening ved dens første Møde, efter at den i længere Tid formedelst Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. har været forhindret i at fortsætte sin Virksomhed, anser vi det for vor første og helligste Pligt at bringe Deres kgl. Majestæt vor inderligste og varmeste Tak, fordi Deres Majestæt allernaadigst har behaget at ophæve foranførte Cirkulære, der lig et tungt og trykkende Aag hvilede paa Bondestandens naturlige Forsamlingsfrihed, der gav Grund til, at denne talrige Borgerklasse maatte anses som mindre gode Undersaatter end nogen anden Stand i Deres Majestæts Rige. Ikkun den, der selv har følt Trykket af denne Foranstaltning, er i Stand til til fulde at skatte det Gode, at vurdere den Frihed, Deres kgl. Majestæt atter har tilbagegivet denne Stand. Men denne vor Glæde er dog ikke fri for at være blandet med Sorg og Bekymring. Som Medlemmer af ovennævnte Forening er vi gjort bekendt med Deres Majestæts gennem Kancelliet og Stiftamtet ved vedkommende Politimester Foreningens Formand kommunicerede Reskript af 12. Maj d. A. og kan naturligvis ikke andet end herved føle os smertelig berørte, eftersom vi er overbevist om, at ikke alene vi, men hele Foreningen ved dens Møder aldrig har haft andet Formaal, end hvad der efter vor bedste Overbevisning maatte anses som tjenligt til Almenvellets Fremme. I den i sin Tid i Stiftets Blade af Foreningens Formand offentliggjorte og til Deres Majestæt afgivne allerunderdanigste Ansøgning om Tilladelse til atter at holde Møde er ethvert af Foreningens Foretagender nævnt, og vi formaar ikke at anse, hvad eller hvilket af disse der skal have paadraget os Deres Majestæts Unaade i den Grad, at vor Forening skal mindre end andre lignende Foreninger turde handle om fælles Anliggender, ogsaa udenfor landøkonomiske Genstande. — Der er desuden afstukket Foreningen saa snævre Grænser for dens fremtidige Virksomhed, at det vil blive vanskeligt, ja, efter vor allerunderdanig-

ste Formening fast umuligt at undgaa Konflikter, især om en Politimester skulde have blot mindste Hang til vilkaarlig Udøvelse af den ham betroede Magt. Dette vil vi naturligvis mindst af alt udsætte os for. Da Foreningen desuden har sat sig et ganske andet Formaal end landøkonomiske Genstandes Behandling alene, og det vist heller ikke kan være nogen af dens Medlemmer kært at staa under Politiets specielle Opsigt, kan vi ikke andet end finde det rettest at opløse Foreningen i Haab om, at en kommende Tid mindre ængstelig vil se selv de ringere Stænder at medvirke til Almenvellets og almennyttige Foretagenders Fremme. — Gud bevare Deres kgl. Majestæt«.

Kilder: Almuevennen 1843, 1844, 1845 og 1846.

Smaastykker.

Smedelavs fra Skovby.

Lars Petersen hed han, men blev altid kaldt Smedelavs. Han var Søn af en Spanioler, der, ifølge Smedelavs Sønnesøn, Emil Engelsted, var Kobbersmed og indvandret til Danmark og havnet i Torkilstrup Sogn.

Smedelavs var en velvoksen Mand med kortklippet Fuldskæg, men han var Krøbling fra Fødselen af, hans venstre Arm endte ved Albuen, hvor der var nogle fingerlignende Udvækster, og Underarm og Haand manglede.

Han var ifølge Kirkebogen født 1813 i Taarup By, Torkilstrup Sogn. Da han blev gift med Agate Rasmussen fra Skovby, bosatte han sig her i det Hus, som senere tilhørte Peter Udby.

Han ernærede sig ved at fiske, klinke Lertøj og Porcellæn, sætte Ruder ind, lave Uroer af Halmstraa og spille Violin. Han var snild og fingernem, og naar man undtager hans Legemsfejl, var han udstyret med gode Evner og Energi og Vilje til at klare sig selv.

Med sin Glaskiste og sit Klinketøj gik han rundt fra By til By, altid barfodet, aldrig saa man Smedelavs med Hoser og Fodtøj paa selv i den haardeste Vinterkulde og Sne.

Man sagde, at han kunde gaa hen ad et Tjørnegærde uden at stikke sig; Huden var som Saalelæder.

Som sagt spillede han ogsaa Violin, det var saadan set noget af en Næringsvej for ham. Han kunde jo ikke gribe Tonerne an med venstre Haand og føre Buen med højre, som andre gør, han maatte gøre det modsat.

Som Følge deraf maatte han skifte Violinstrengene om og anbringe dem i den omvendte Orden, og Buen førte han med venstre Armstump.

Naar Tiden kom, da Markederne blev afholdt rundt om i

Købstæderne, drog han ud med sin Violin og spillede hele Landet rundt, ja, inde i det tyske havde han været. Han spillede mange Penge ind, for det kunde Folk da se med egne Øjne, at han var en Stakkøl.

Engang midt i 80'erne kom han hjem midt i den bedste Spilletid uden Violin. Paa et Marked var han kommet op at slaas med en anden Stodder, og Violinen var blevet knust. Han fik Fars Violin at laane den Sommer, og da han kom med den igen, husker jeg, at Strengene sad forkert.

Hans Kone, Agt som hun blev kaldt, levede ikke nær saa længe som han, og paa sine gamle Dage opholdt han sig dels paa Stangerup Hospital, dels i Gunslev Fattighus.

Saa gik han ud med sine Remedier og skaffede sig lidt Fortjeneste. Han havde i sit lange Liv og paa sine Rejser Landet rundt oplevet meget, og der fortæltes mange Ting om ham, han havde altid en vis Evne til at klare sig i en kritisk Situation.

Paa hans gamle Dage var det et trist Syn at se ham komme paa Vejen. Smaat gik det, han hostede og hev efter Vejret og hvilede sig paa Stenbunkerne.

Paa dette Tidspunkt var det, at Jens Peter Jensen digtede Smedelavses Vise. J. P. Jensen boede norden for Sortsø Arnevænge. Han var en Mand med gode Evner, og han havde den største Næse i hele Omegnen. Han vævede om Vinteren, var Anlægsgartner om Sommeren, og dertil kom, at han var Digter. Hans Vise om Smedelarses Liv og Skæbne gik paa Melodien »Amanda sad med Krans i Haaret«.

En liden Sang har jeg Lyst at kvæde
om hvilke Kaar, der var lagt tilrede
for mig af Herren paa Livets Vej
og om hans Hjælp, som forlod mig ej.

Saa tung en Lod blev forvist mig givet,
fra først mit Øje skued' Livet,
fra Moders Liv alt som Krøbling lagt
med kun en Arm, som var ret ved Magt.

Forældres Blik vistnok mange Gange
har hvilet paa mig med sorgfuld Tanke
og tænkt: »Hvordan mon det dog skal gaa,
naar Lars skal ene i Verden staa«.

Men Gud ske Lov, i min Arm den lille
 min Skaber havde lagt Kraft og Snille.
 og i mit Bryst var et Livsmod lagt,
 det er der end, men lidt mere svagt.

Saa tog jeg fat med den Haand, jeg havde,
 en Levevej ved Guds Hjælp mig skabte,
 jeg klinked Lertøj og Postelin,
 og dertil satte jeg Ruder ind.

Og gamle Fade og gamle Krukker,
 Tallerkener, ja, og Glas til Sukker
 jeg satte sammen, mens fro i Sind
 dertil jeg spillede Violin.

Jeg spilled' ofte for andres Døre,
 min svage Arm maatte Buen føre,
 mens højres Fingre greb Tonen an;
 men se, nu er jeg en gammel Mand.

Jeg kan ej spille, ej klinke mere.
 dog, derfor vil jeg ej modløs være,
 jeg haaber, der er saa mangan Ven,
 der tænker lidt paa Lars Petersen.

Sangen blev trykt, og saa drog Smedelavs ud paa sin sidste
 Tourné sammen med den blinde Mand. De gik fra Gaard til
 Gaard, Smedelavs spillede paa Violinen, og den blinde Mand
 sang Visen, og det gik strygende med Salget.

Og denne Vise staar endnu som et Minde om, at Smedelavs
 har levet. Nok var han fra Fødselen af daarligt stillet, men han
 ejede Livskraft nok til at holde ud gennem et langt Liv. Han
 døde i Juli 1902, 89 Aar gammel, fattig paa denne Verdens Gods.

Chr. Olsen.

Helene Stranges Minde.

Ved Mindestensafsløringen for Forfatterinden Helene Strange læste
 Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, følgende af ham selv forfattede
 Digt:

*Helene Strange holdt saa meget af sin skønne Fødeø,
 mest vel Banken her, som byder Udsyn over Land og Sø.
 Og hun satte sig det Maal at samle Folk fra fjern og nær*

for at frydes over Egnen — og de hedengangnes Færd.
 Hun var bundet til sin Hjemstavn med et Slægtskabs stærke
 Baand.

helt fra lille tog hun Hjemmets Gerning op med øvet Haand.
 Hendes Higen efter Viden førte hende vidt om Land
 og til fjerne Steder — aldrig glemte hun sin Ø og Stand.
 Hun var falstersk Bondepige, fuld af Energi og Mod,
 hvad hun skyldte sine Fædre, hun i særlig Grad forstod.
 Hendes Styrke var et Klarsyn, hun var lyttende som faa,
 og hun evned at gi' andre Del i det, hun samled' paa.
 De herrundne Tidens Virke, Skikke og de glemte Ord,
 alt det gav hun Liv i Ensomheden ved sit Arbejdsbord.
 Hos de gamle rundt paa Lolland-Falster havde hun sin Gang.
 hun var Folkemindesamler som i sin Tid Evald Tang.
 Hendes Bøger er en Bauta over »Slægtens Arv« og Jord
 og for Bønder som »Ad Pligtens Veje« gik »I Fædres Spor«.
 Helene Stranges Maal og Smil og smaa Besøg — vi savner dem!
 Det er godt, at hendes Værker stedse gæster mange Hjem.
 Fra »Historisk Samfund« lyde skal en Tak for hendes Daad.
 Hun fik mange med i Kredsen, og hun gav os gode Raad.
 Denne Plet med denne Sten skal frede Mindet, al den Stund
 de smaa Bølger nynner blidt i Vaalse Vig og Guldborgsund.

Fra Bogverdenen.

TO VIGTIGE ARBEJDER OM DANSK BRONZEALDER.

H. C. Broholm, W. P. Larsen og G. Skjerne: The Lures of the Bronze Age. 1949. (Gyldendal).

H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, bd. IV. 1949. (Nyt nordisk Forlag. Arnold Busck).

Året 1949 betød en stor berigelse af den videnskabelige litteratur om Danmarks bronzealder, idet begge de to ovennævnte værker udkom. Bogen om Danmarks lurer er udkommet på engelsk, idet emnet må anses for at være af så stor betydning for udenlandske videnskabsmænd, at lurbogen må være tilgængelig for dem på et af hovedsprogene. Lurbogens tre forfattere har delt stoffet således, at dr. Broholm har behandlet de arkæologisk-historiske, billedhugger Larsen de tekniske og museumsdirektør Skjerne de musikhistoriske problemer, som de gamle lurer frembyder. Værket er den første samlede videnskabelige behandling af de gamle lurer, og disse kan nok fortjene det, da de hører til den danske oldtids fornemste og ejendommeligste frembringelser. Allerede selve bogens titel daterer lurerne til bronzealderen, og nærmere besked får man i bogen. De fleste lurer er blevet fremstillet her i Danmark i den yngre bronzealder (ca. 1100 — ca. 500 f. Kr.). De er udført ved støbning og samlede af flere stykker hver. Man må beundre den store kunsthåndværk i fremstillingen, der dog er foregået under primitive forhold. De første lurer i vore samlinger fandtes for 200 år siden; nu kendes der ialt 48, hvoraf de 37 er fundet i Danmark (Skåne medregnet), resten i Norge, Sverige og Nordtyskland. De danske fund fordeler sig nogenlunde jævnt på de forskellige landsdele; dog kendes der ingen fra Lolland, men derimod 4 fra Falster, og det ikke de mindst vigtige. Et af de bedste fund

er lurerne fra Brudevælte i Nordsjælland, hvor man i 1797 fremdrog 6 lurer i en mose. Oprindelig troede man, at lurerne var en slags krigsbasuner, men denne forklaring kan ikke være rigtig. Det viser sig nemlig, at mange lurer er forsynet med rasle- eller klapreindretninger på bagsiden, og den slags kendes fra andre ting, der har forbindelse med bronzealderfolkets religion. Når hertil kommer, at man på helleristningerne ser lurblæsere deltagende i religiøse handlinger, synes det naturligt at sætte lurerne i forbindelse med religionen. Det har den største interesse, at man endnu kan spille på 11 lurer, for de er de ældste musikinstrumenter, som man kender. Da lurerne som regel findes to og to sammen, formodede man, at de var stemt sammen. Dette har også vist sig at være rigtigt. På lurerne kan kun frembringes de såkaldte naturtoner, ikke musikstykker, så det er forkert, når man har troet, at bronzealderens mennesker besad en høj musikkultur. At lurerne er bevaret til vor tid, skyldes deres henlægning i moser. Men hvorfor er de blevet bragt der? Dr. Broholm giver en meget interessant forklaring herpå: Af forskellige forhold kan man fastslå, at der på overgangen mellem bronze- og jernalder er sket en ændring i religionen. Følgen heraf kan have været, at man ikke længere havde brug for lurerne. Nu ved man fra andre religioner, at sager, der har forbindelse med gudstjenesten, ikke må ødelægges eller profaneres. Lurerne er da formentlig blevet gemt i moserne, for at de ikke skulde lide en sådan skæbne. Hertil kommer, at moserne ofte har vist sig at gemme rester fra offerhandlinger; dette ses netop af de to falsterske lurfund fra Lommelev og Radbjerg, idet lurerne herfra var nedlagt sammen med dyre- og menneskeknogler. De to lurer fra Lommelev (Nr. Kirkeby sogn) fandtes 1846 sammen med to sværd og en flintsegl i en mose, tilhørende gårdmand Peder Madsen. Der manglede meget af disse to lurer, og de har været sønderbrudte, men en rekonstruktion ved billedhugger Larsen har gengivet dem deres oprindelige form. Radbjerg-lurerne fandtes 1894 i en mose i Radbjerg (Veggerløse sogn), hvor der syntes at have været et gammelt offersted, da der omkring lurerne fandtes ben af både dyr og mennesker samt potteskår. Lurerne var slemt medtaget af forvitring og brudt i mange stykker ved dyrs og menneskers færden på mose-

fladen i tidens løb. — Lurbogen er i særdeles smukt udstyr og forsynet med mange fortrinlige tekstbilleder og plancher. Det er en oplevelse gennem den at stifte nærmere bekendtskab med de gamle lurer, der med rette regnes for særlig danske frembringelser.

Fjerde og sidste bind af »Danmarks Bronzealder« ligner de øvrige bind af samme værk i sit statelige og meget smukke udstyr; det er som disse forsynet med omslagstegning af Sikker Hansen og rigt illustreret med fortræffelige fotografier af alle de vigtigste fund. Bogen indeholder en behandling af den yngre bronzealders kultur i Danmark, godt og klart skrevet. I bogens første afsnit betoner forfatteren den jævne og ubrudte overgang fra den ældre til den yngre bronzealder, f. eks. begynder ligbrændingen i den ældre bronzealder og sejrer fuldstændigt i den yngre. Samtidig sker der en indskrænkning i gravenes omfang, så at der til sidst kun er den simple urnegrav, der ofte anlægges i ældre høje eller under flad mark. Gravfundene er vigtige, da de i forening med andre fund udgør kilderne til vor viden om bronzealderen, mens husfund ikke er gjorte. Fra bronzealderen kendes heller ikke agre, og man har kun gjort få bopladsfund. Mandsgravene indeholder våben, rageknive og andet typisk mandsudstyr, men efterhånden som graven svinder ind, bliver gravgaverne også mindre, f. eks. miniaturesværd i stedet for rigtige sværd. Noget ringere i udstyr er kvindegravene, hvor man blandt gravgaverne finder småting, mest knapper og smykker. Mange kvindesmykker kendes forøvrigt slet ikke fra grave, men kun gennem fund fra mark og mose. Ved tørveskæring er der navnlig i det sidste tiår kommet vigtige sager frem, f. eks. de enestående prægtige bronzehjelme fra Viksø. Blandt ældre mosefund må især nævnes bronzelurer, hængekar, sværd osv. På grund af ligbrændingens fuldstændige sejr er vi dårligt underrettet om dragten i yngre bronzealder. Moserne, der har givet jernalderdragter, har endnu ikke skaffet os en eneste dragt fra bronzealderen. Kun meget små tøjrester kendes fra gravene. I sidste del af yngre bronzealder kan der iagttages et brud i udviklingen som følge af impulser fra fremmede kulturcentre. Det ses bl. a. af nye oldsagstyper, der enten er indført hertil

fra udlandet eller er hjemlige efterligninger, men det er også tydeligt at se af nye gravskikke, idet der fra dette tidsrum kendes småhøje til urnegrave. Sådanne småhøje er almindelige i Syddanmark, ikke mindst på Lolland-Falster. De store gravudstyr forsvinder, og der medgives kun enkelte småting; dette tyder på et trosskifte. De nye kulturstrømme, som alt dette vidner om, er kommet til Norden både fra øst og vest. Det nye metal — jernet — begynder at vise sig, foreløbig dog kun sparsomt. At huse endnu ikke er fundet fra bronzealderen, kan måske forklares ved, at de har været af lettere materiale end jernalderens huse, der jo kendes særdeles godt; landets intensive dyrkning har selvfølgelig betydet meget for udslettelsen af sporene. Sagerne fra bopladserne er meget tarvelige, da de i reglen er kasserede eller tilfældigt tabte ting, men de viser os dog den interessante kendsgerning, at flinten endnu i yngre bronzealder var almindeligt anvendt til redskaber, der dog langt fra var af så elegante former som i stenalderen. Bronzestøbernes arbejde kendes ligeledes fra fund; man kan bl. a. se, at metallet fra kasserede ting er blevet udnyttet, — råstoffet var dyrt og måtte hentes langvejsfra. Kendskabet til erhvervslivet i disse fjerne tider er iøvrigt meget mangelfuldt. Handelen kender man ikke særlig godt; man ved ikke, hvordan den fremmede bronze blev betalt, men man formoder, at rav her har spillet en vis rolle. Jagt og fiskeri i perioden kender man næsten intet til, men disse primitive erhverv har dog sikkert spillet en stor rolle. Kun landbruget kender man lidt nærmere. Fra aftryk i lerkar af kærner ved man, at der dyrkedes hvede, byg, hirse, havre og ærter, mens man endnu ikke kendte rug og hør (til lintøj anvendtes brændenælde som råstof). Fra helleristninger kendes ploven, der er en ard (også kendt fra tidlig jernalder). En fure har denne plov ikke kunnet vende, men kun været i stand til at vælte jorden lidt til side. Den har dog meget vel kunnet bruges i bronzealderens tørre og varme klima, der har været omtrent som Sydfrankrigs i nutiden. Husdyrene kendes nogenlunde: Man holdt ged, får, svin, okse, hest og hund (kat og fjerkræ kom først i jernalderen). — Et kapitel om lurene mangler naturligvis ikke, men for dette afsnits vedkommende kan der henvises til ovenstående anmeldelse af lurværket. Et yderst interes-

sant kapitel handler om kunsten, der især viser sig som en elegant form- og dekorkunsten, mens plastikken kun er ufuldkommen. Der kendes menneskefremstillinger, sikkert af religiøs betydning, men kunstnerisk yderst ringe. Dette skyldes, at impulserne kom fra udlandet, så at fremstillingen ikke udsprang af en kunstnerisk trang hos folket. Det er i dekorkunsten, vi beundrer dettes kunstneriske frembringelser. I et af de sidste afsnit behandles de meget vanskelige kronologiske problemer. Dr. B. mener, at bronzealderen skal regnes fra ca. 1500 til ca. 500 f. Kr., men betoner, at tidsangivelsen må tages med forbehold, idet det til nu kendte materiale ikke tillader en nøjagtig tidsangivelse. Til slut redegøres der i store træk for Danmarks bebyggelse i perioden ved hjælp af en kortlægning af gravfund og depotfund. Der er her i korte træk redegjort for et storværk i dansk arkæologisk litteratur, som den fremtidige oldtidsforskning ikke kommer udenom. Værket giver en udtømmende behandling af oldsagerne og den almindelige kultur i bronzealderen og er samtidig en storartet billedbog, der illustrerer den danske bronzealders fremragende og fine frembringelser.

Sv. Laursen.

* * *

Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne ved Povl Bagge og Povl Engelstoft I—III (1945—1949) er intet mindre end en Guldgrube for den, der ønsker at danne sig et Billede af det politiske Røre, der her i Landet gik forud for Begivenhederne i 1848.

I en ikke ringe Grad har Lolland-Falster levet med i dette Røre, hvad der med tilstrækkelig Tydelighed fremgaar af en lang Række Breve fra fremtrædende Personligheder i denne Landsdel.

Blandt disse samler Opmærksomheden sig især om tre: de senere Martsministre *F. M. Knuth*, Knuthenborg, og *D. G. Monrad*, en Tid Præst i Vester Ulslev, samt Bondeagitatoren, Vesterborgseminaristen *Rasmus Sørensen*.

Opmærksomt fulgte Grev Knuth Udviklingen ikke alene blandt de nationalliberale i København, men især blandt Landbefolkningen paa Lolland-Falster (se herom Side 232 ff). I Be-

Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne, udg. af Povl Bagge og Povl Engelstoft. I—III.

gyndelsen af 1842 kom han paa en eller anden Maade i Forbindelse med Rasmus Sørensen*), der 1821—27 havde været Lærer i Brandstrup i Tirsted Sogn og nu sad som Lærer i Venslev samtidig med, at han sammen med Husmand Peder Hansen, Lundby, udfoldede en omfattende politisk Agitation paa Sjælland, Lolland-Falster og senere over hele Landet.

De mange Breve fra Rs. Sørensen til Grev Knuth viser, at denne ikke alene opmuntrede, men ogsaa økonomisk støttede Rs. Sørensen, idet han gennem dennes Virksomhed øjner en Mulighed for at give de liberales Forfatningskrav større Kraft.

Men Grev Knuth er forsigtig. Det maa ikke gerne komme ud til videre Kredse, at han har Forbindelse med Rs. Sørensen. 1842 skriver han til D. G. Monrad:

»Derfor ville Navne ei blive nævnte i, hvad der skeer, ikke til Nogen, jeg beder Dem, dog jeg har ikke været ganske uvirksom. De vil maaske af og til i denne Tid ad meget indirecte Veie høre derom. Der er en ikke ubetydelig Magt i Danmark, som Faa kjende. Denne vil maaske ved denne Lejlighed i en meget forsigtig Form give et Tegn til sin Tilværelse, for at lære sig selv at kjende«.

Hvem denne »ikke ubetydelige Magt« er, røber Grev Knuth i et senere Brev, hvori han omtaler Bondebevægelsen og Rs. Sørensen, og han vedlægger en Pjece skrevet af denne.

Det hedder herom i Brevet:

»Det indlagte er skreven af R. Sørensen, med hvem jeg har talt, og som nu er reist til Jylland for at sætte Breve af denne Art i Gang over hele Halvøen«.

Men atter kommer Forsigtigheden op i Grev Knuth, og han tilføjer:

»Derfor lad det være en uigjennemtrængelig Hemmelighed, at R. S. er paavirket af mig. Lad Alt i det Hele gaae for sig i Stilhed!«

Altsaa: De liberale kan bruge Rs. Sørensen, men man maa ikke vide noget derom.

Dette fremgaar endnu tydeligere af et Brev fra Grev Knuth til Monrad dateret 29. September 1842, hvori det bl. a. hedder:

*) Om Rs. Sørensen se Aarvog 1930.

»Jeg vilde gjerne bede Dem om at sende mig 2 Linier, om De har faaet mit Brev i rette Tid — nemlig i Løverdags 8 Dage midt paa Dagen — og i saadan Tilstand, at det ikke saa ud til at have været brudt paa Posthuset. Der er intet, som jeg antager for umuligt under nuværende Forhold. Skriv mig tillige i al Korthed, hvorledes Sagerne staae, men brug saadanne Udtryk, at en Fremmed ikke let kan forstaae Meningen. Den før omtalte Lærer har begyndt sin Underviisning paa selve Stedet og er fuld af Tillid og Haab, dog bør man ikke give sig hen til sangvinske Ideer. Ro og Fred er nødvendig baade for Lærer og Disciple meest for den Første. Underviisningen vil gaae langsomt, men Veien er sikker, naar man ikke bliver forstyrret under ABCLæsningen. ... Glæd mig endelig med 2 Ord og forsegl Deres Breve med større Omhu end hidtil. Brug ikke gjennemsigtigt Papir og lad om muligt en Anden skrive udenpaa«.

Det kan man vel nok kalde Forsigtighed!

7. April 1853 skriver Grev Knuth igen til Monrad om Rs. Sørensen:

»Lader os i ethvert Tilfælde først see, hvorledes det vil gaae R. S. De maa endelig gjøre Dem fortrolig med hans Plan og staae ham bi som Talsmand og veilede ham, det vil sige, saavidt som den Slags Mennesker kan veiledes«.

Fra Nytaar 1844 havde Rs. Sørensen opgivet sit Embede i Venslev, og 24. Jan. s. A. skrev han fra København til Grev Knuth, at han her venter paa et Brev med 200 Rdl. Beløbet skal dække hans Udgifter under en Rejse igennem hele Landet, paa hvilken han skal søge at vække Interesse for Læseforeninger, Landboforeninger, Laanekasser, Aftenskoler, almindelig Værnepligt og tillige prøve at gøre Bønderne politisk interesserede. — Paa Lolland-Falster holder han Møder i *Vaalse* »i deres nybyggede Sogneforstanders- og Læseforenings Forsamlings Hus«, *Ønslev*, *Karleby*, hvor man tuder paa Gaden for at samle Bymændene til Møde i *Skolen*, *Bregninge*, *Hillested*, *Brandstrup*, hvor han »her i denne Forsamling af min egen Yngel — saa at sige — havde opvarmet deres kolde Gaasekjød ved at slaae mine Gasevinger ud over dem«, *Sandby* og *Branderslev*.

Efter at have gennemrejst de øvrige Landsdele kom Rs. Sørensen paany til Lolland og besøgte her Grev Knuth, med hvem han havde en lang Samtale, hvori Greven gav Udtryk for, at han ikke er enig i alt, hvad Rs. Sørensen gør sig til Talsmand for.

Brevene til Grev Knuth bliver nu sjældnere, og de giver efter Bondecirkulærets Udsendelse 1845 og efter Oprettelsen af Bondevennernes Selskab, der helt tilsidesatte Rs. Sørensen, Udtryk for en forstaaelig Bitterhed, indtil de til sidst ebber ud i mismodige Bønner om økonomisk Støtte til Udvandring til Amerika.

Ole Widding: I Aarbog 1947 omtalte vi en Afhandling af *Ole Widding*: To Former for Landskifte i Markbogen 1682, der skildrede Landskiftet i Sædinge og Rødby.

Denne Afhandling var — som allerede dengang nævnt — et Forarbejde til et større Værk, der nu foreligger i Form af en Disputats *Markfællesskab og Landskifte, Studier over lollandske Markbøger 1681 og 1682*.

Denne Bog har to Hovedformaal: En Redegørelse for det paa Lolland udprægede Fællesskab med Hensyn til Agerjord mellem to eller flere Landsbyer og en Undersøgelse af den Indflydelse, som dette Forhold har haft paa Landskiftet — d. v. s. Delingen af Jorden i Marker, Skifter og Agre.

Der kan paavises fire Hovedformer for Landskifte i Danmark: 1) Solskifte, 2) Bolskifte, 3) Ornummebol og 4) Fornskifte.

Alle fire Former kan paavises paa Lolland, men Dr. Widding foretrækker at operere med to: 1) Det regulerede Landskifte (Solskifte og dets Varianter) og 2) Det uregelmæssige Landskifte, der er langt det hyppigste, og som netop skyldes Markfællesskabet.

Forfatterens Konklusion bliver, »at Byjord, der er reguleret, har klare Markskel, mens der ved Markfællesskab uden klare Markskel kun findes uregelmæssigt Landskifte«.

Dr. Widdings Bog er et dygtigt og grundigt Arbejde, der med sin Rigdom af Oplysninger især vedrørende Sognene i Musse og Fuglse Herreder vil være en uvurderlig Hjælp for vore Lokalhistorikere.

Vi omtalte i forrige Aarvog Dr. *Axel Steensbergs* smukke Bog »Malede Bondemøbler«, som vi betegnede som et Arbejde, der bryder nyt Land for dansk kulturhistorisk Forskning. Dette er i endnu højere Grad Tilfældet med et efterfølgende Værk af samme Forfatter: *Danske Bondemøbler*.

Axel Steensberg: Danske Bondemøbler.

Her er for første Gang givet en samlet Fremstilling af de danske Bondemøblers Historie, som denne har udviklet sig fra Oldtiden til den nyere Tid. Det er blevet en overordentlig dygtigt udarbejdet Skildring, som man læser med den største Interesse, og som giver den, der uden særlige Forudsætninger har glædet sig over vore kunstfærdigt udskaarne og farverigt dekorerede Bondemøbler, Anledning til dobbelt Glæde, fordi man nu ser og forstaar den dybe Sammenhæng mellem de enkelte Landsdeles Brugskunst, selv om denne paa flere Omraader kan være vidt forskellig.

I den ledsagende Billedrække, der omfatter ikke mindre end 456 Numre, er Lolland-Falster rigt repræsenteret med ikke mindre end en Snes Møbler af forskellig Art, af hvilke flere — f. Eks. det store Egetræsskab i Dansk Folkemuseum fra Lolland — vidner om, at Lolland-Falster har haft dygtige Billedskærere i Renæssance- og Baroktiden.

Interesserede Læsere gøres ogsaa opmærksom paa Skildringen af den lollandske Fæstebonde, Jep Hanssens Inventar 1505. Den overraskende Rigdom, man her møder i Bondegaarden i Bregninge ved Nysted, skyldes formentlig, at Jep Hanssen ved Siden af sit Landbrug har givet sig af med Skudehandel paa Tyskland og Holland, hvad bl. a. de omtalte Klædningsstykker synes at tyde paa.

Af Stovværket *Danmarks Kirker* udgivet af Nationalmuseet er nu kommet tre Hæfter omhandlende Maribo Amt. De behandles som omtalt i tidligere Aarvøger vore Købstadkirker. Først paa Side 293 begynder Omtalen af Landsbykirkerne. Sidste Hæfte bringer Skildringer af Kirkerne i Vestenskov, Kappel, Arninge og den i 1895 nedbrændte Kirke i Dannemare. Endvidere er der en kort Omtale af det forlængst forsvundne Kapel paa Albuen, hvor der ved Gravninger i 1947 og 1949 fremdroges en kort Række Kampesten, der viser, at Kapellet maa have

Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet.

været en let Bygning af Træ eller Bindingsværk. Paa Pladsen omkring Tomten er afdækket en Del Grave. Kapellet er formentlig bygget af hanseatiske Købmænd, der i Sildetiden slog sig ned paa dette Sted. Om Kapellet er kun bevaret en enkelt skriftlig Efterretning, der stammer fra 1450, da dets Værge pantsatte dets Klokke til Kirken i Landsbyen Schlutrup i Nærheden af Lybæk.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* bringer i Aar ikke mindre end to Artikler af særlig Interesse for vore Læsere.

Mag. art. *Tage E. Christiansen* behandler i en fyldig og rigt illustreret Afhandling *Sønder Kirkeby-Reliefferne* — et Emne, der har fristes flere, uden at det endnu kan siges, at dets Gaade er løst.

Disse 2 Relieffer, der stammer fra Sdr. Kirkeby Kirke, blev 1828 af Godsinspektør Thomas Smidth indsendt til Oldsagskommissionen og findes nu i Nationalmuseet. En mineralogisk Undersøgelse har bragt for Dagen, at de er af gullandsk Kalksten og ikke som hidtil antaget af Kridtsten.

Det mindste af disse Relieffer forestiller formentlig to stedlige Kirkedonatorer Toste og Conrad, en Herremand og en Præst, medens det andet fremstiller Christus og Apostlene Peter og Paulus.

Forfatteren fører gennem en sindrig Sammenligning med lignende Relieffer Sandsynlighedsbevis for, at et Tympanon over Petersportalen i Slesvig Domkirke har været Forbilledet for det største af Sdr. Kirkeby Reliefferne.

Disse nævner iøvrigt et tredje Navn Walterus (Walther), som man hidtil har antaget for at være en tredje Velgører mod Kirken, men om hvem Forfatteren antager, at han er den gullandske Stenhugger, som af Toste og Conrad hentedes til Falster for at fremstille Reliefferne.

I den anden Artikel i Aarsskriftet *En folkelig Billedprædikant fra sidste Fjerdedel af 1400 Tallet* af *Egmont Lind* møder vi en frisk og interessant Skildring af »Elmelundemesteren« foranlediget af, at Forfatteren i Sommeren 1948 har afdækket og restaureret en Række Kalkmalerier i Aastrup Kirke af nævnte Mester, hvem Forfatteren karakteriserer saaledes: »Hans streg er naiv og hans pensel grov, vistså; men er hånden end skrøbe-

lig, er ånden redebon ... han har skænket eftertiden en række værker, gennem hvilke han ikke blot viser sig som en farveglad sjæl, men også som en storartet billedprædikant«.

I *Hallands Hembygdsförbunds Årsskrift Vår Bygd 1949* finder vi en Afhandling af Intendant *Axel Ejwertz: Natthåll och Skattenätter*, som i høj Grad maa glæde historisk interesserede paa Lolland-Falster.

Hallands
Hembygds-
förbunds
Årsskrift
Vår Bygd
1949.

Axel Ejwertz havde i Laholm Bys Bog, der er paabegyndt 1631, truffet paa en mærkelig Skattetaksering for Byen Laholms Borgerskab »efter Nætter«. Det hedder saaledes et Sted, at Ydelsen skal betales med 25 Skilling »paa huer nat«, og i 1637 anføres, at visse Midler til brandlidte skal fordeles »efter nätterna, som de tilförne haver skattat«, men nogen Forklaring paa disse natlige Mysterier syntes ikke mulig.

Axel Ejwertz antog da, at disse »Nætter« var noget specielt for Laholm og maaske stod i Forbindelse med Laksefiskeriet, der i sin Tid delvis foregik om Natten.

En dunkel Anelse om, at Udtrykket muligvis kunde have en vis Forbindelse med Begrebet »Nathold« i Kong Valdemars Jordebog af 1231 førte til en Henvendelse til Danmarks fineste Kender af dette Haandskrift, Svend Aakjær, der kunde oplyse, at den danske Historiker Carl Christiansen i sin Bog »Formuesforhold i Danmark under de første Enevoldskonger 1660—1700« har omtalt Nathold og Skattenætter i et Par Købstæder paa Lolland-Falster, nemlig Nathold i *Saxkjøbing* og Skattenætter i *Stubbekøbing*, uden at han dog særlig havde studeret denne Skat. Dermed var Gaaden løst. Saavel »Hallandslisten« som »Falsterlisten« i Kong Valdemars Jordebog fastsætter Nathold i disse Landsdele som Underhold til Kongen og hans Følge — vel ialt 300—400 Personer — naar de rejste igennem Landsdelen. Afgiften beregnedes pr. Nat og var omregnet i Penge betydelige Beløb, ca. 50 Mk. Sølv pr. Nat.

I Laholm (og altsaa ogsaa i Stubbekøbing) blev Ordet Nathold til Nætter, og det første Sted blev det som et skatteteknisk Fordelingsbegreb bevaret helt ned til 1752.

En Natholdsliste for Saxkjøbing kendes fra 28. November 1660, men beskæmmende nok for os skriver Axel Ejwertz,

samtidig med at han oplyser dette: »Underligt nog finns inte ett ord om de lolland-falsterska skattenätterna i den lokalhistoriska litteraturen«.

Arv. Tidsskrift för nordisk folkminnesforskning 1948. I det fornemme svenske Tidsskrift *Arv* udgivet af Kungl. Gustav Adolfs Akademien, Aargang 1948 (udkommet i December 1949), har *August F. Schmidt* udnyttet et righoldigt Stof samlet af afdøde Lærer J. Yde Kirk og suppleret med Stof fra Dansk Folkemindesamling og andre til en fyldig og velskrevet Afhandling: *Helligtrekongerssangere i Danmark*.

Denne morsomme Skik med festlige Optog stammende fra den katolske Tid og hist og her bevaret helt ned til vor Tid har ogsaa været brugt paa Lolland-Falster, hvor den dog forlængst er gaaet af Brug. Skikken har flere Gange været skildret i vor Aarbog (1917, 1927, 1940), og paa Grundlag af disse Skildringer og andet Stof fortæller Forfatteren nu interessant om de mærkelige Optog, der som sære Forvanskninger af den engang højtidelige Skik har fundet Sted helt ned til omkring Aar 1900 bl. a. i Lillebrænde, Nysted, Hunseby, Horslunde, Døllefjelde, Ringsebølle, Nakskov og paa Vejrø.

Lollands-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning for 1948 findes en højst interessant Afhandling: *En Guldsmede-Matrice fra Vejleby* af *Tage E. Christiansen*.

Den beretter først om Gravpladsen tæt Vest for det Sted, hvor Nakskov—Rødbybanen overskærer Vejen fra Opager Skov til Vejleby. Den fandtes i September 1923 ved Banens Anlæggelse og er siden gentagne Gange blevet undersøgt, uden at der dog endnu er Tale om en fuldstændig Undersøgelse*).

Fra denne Gravplads og en tilstødende Mark stammer to meget sjældne Fund, nemlig et rundt Spænde eller Bøslag af Bronze, der er den første og hidtil eneste Genstand af irsk Herkomst, der her i Landet er fundet i en Vikingetidsgrav, og en Guldsmede-Matrice fra Vikingetiden, der er saa sjælden, at kun syv andre synes at være omtalt i den arkæologiske Litteratur.

*) Jeg har forøvrigt andetsteds (»Bag Diger og Hegn« I pag. 23 f) fremsat den Hypotese, at Gravpladsen har en vis Forbindelse med Jernalderbopladsen paa Kollinggaardens Mark tæt herved og den forsvundne Middelalderlandsby Tved, der laa lidt længere mod Nord.

Disse Matricer har været anvendt ved Fremstilling af Smykker af Guld eller Sølv, idet tynde Plader af nævnte Metaller presses nedover Matricen og antog Form efter denne, hvorefter Smykket yderligere prydedes med Filigranbelægning eller Granulation. Sluttelig forsynedes Smykket med en sværere Bæreprade og Naal eller Øsken med Bæring.

Af saadanne Smykker er adskillige bevarede, men det kan ikke med Bestemthed siges, om nogen af disse er formet over Matricen fra Vejleby. Det, der kommer nærmest, er et Guldspænde fra Sperrestrup ved Slangerup.

Siden vi udsendte sidste Aarboeg, er der kommet ikke mindre end tre læseværdige Bøger med Erindringer — delvis i litterær Form — af særlig Interesse for lolland-falsterske Læsere.

Den første er *Hans Løjmand: Den lange Vandring. Livsbilleder.*

Den nu 76-aarige Forfatter fortæller her livligt og interessant om sin Barndom og Ungdom i Maglebrænde, hvor han er født og opvokset, og hvor han senere overtog sit Fædrenehjem, den gamle Sognefogedgaard, der nedbrændte til Grunden Natten mellem 4. og 5. Februar 1887, indtil han i 1928 forlod Landbruget og rejste fra Falster.

Det er lidt af en forstemmende Bog, for det er ingen lykkelig Barndom, der her skildres — næsten for aabenhjertigt.

Alligevel glæder man sig over Afsnittene »I Tidsskiftet« og »Leg og Arbejde« med de malende Skildringer af Dagliglivet i Datidens selvforsynende Bondegaard, hvor man bagte og bryggede, slagtede og nedsaltede, støbte Lys, spandt Uld og Hør, plukkede Humle og kærned Smør.

Mange andre har skildret disse Foreteelser, men faa eller ingen med et saa intenst Liv som denne aldrende Falstring, der ikke priser Fortiden paa Nutidens Bekostning, men blot genoplever det hele paa en saadan Maade, at vi forstaar ham, naar han udbryder: »Humleplukningen var en af de lykkelige Dage, jeg gemte paa«.

Fra en lidt senere Tid — 1890erne — er den anden af disse Erindringsbøger *Svend Blæsbjerg: Før 1914.*

Som Hans Løjmand skildrer Livet paa Landet, saaledes fortæller Svend Blæsbjerg om Byliv i Nykøbing og — delvis —

Hans
Løjmand:
Den lange
Vandring.

Svend
Blæsbjerg:
Før 1914.

Saxkjøbing. Overordentlig levende tegnes her et Billede af Børgerkabet i Nykøbing omkring Aarhundredskiftet grupperet omkring Embedsmandshjemmene og den gamle Katedralskole. Man mærker, at Forfatteren her er paa sikker Grund. Knap saaa sikker er hans Viden og Hukommelse, naar han — iøvrigt paa indtagende Vis — fortæller om Byens Omegn, Hamborgskoven, Hamborghuset og om Køreture til Corselitzeskovene forbi Rosenvens (ikke Rosenstands) vedbendovergroede Skovfogedsted, forbi Corselitze (hvor Blicher *ikke* som paastaet i Bogen har været Huslærer) til »Generalens Lysthus«, hvis Indskrift ikke er gengivet rigtigt og derfor heller ikke saaa gaadefuld, som Forfatteren synes at mene.

Men det er jo kun Smaating, der ikke forringer Hovedindtrykket af Bogen, hvis Afsnit om Nykøbing og Saxkjøbing læses med Interesse af en hjemlig Læserkreds.

Jørgen Bukdahl: Den tredie Samling Erindringer er *Jørgen Bukdahl: Barndommens Ø — Falster*. De findes i Stovværket: »Danmark, Landet mellem Hav og Bælt« Bd. 9 (Arnkronen). Det er en fin og poetisk beaandet Skildring af Barndommen i Sundby Skole »en Verden og en Virkelighed, den første jeg kendte, og den jeg sidst glemmer«.

Men det er desforuden et Udsyn over Falsters kulturelle, sociale og økonomiske Liv gennem 150 Aar med Skildringer af høj historisk Værd. Det gælder ikke mindst de to litteraturhistoriske Afsnit »Fra Oplysnings- og Silhuettiden« og »Falster i Litteraturen«, som begge læses med stor Interesse og Glæde.

Svend Jørgensen: Maribo Amts Skolebiblioteksforening har udsendt II. Del af *Svend Jørgensens* lolland-falsterske Hjemstavnsbog »*Bag Diger og Hegn*«. Uden nogen streng kronologisk Orden fortsætter det foreliggende Bind i 13 rigt illustrerede Kapitler Skildringerne i I. Del. Der paatænkes udsendt en III. og sidste Del, saafremt de fornødne Midler hertil kan skaffes.

Svend Jørgensen.

Mindeord.

P. N. Gaardmand.

Den 2. Maj 1949 døde Forstander P. N. Gaardmand, Næsgaard, kun 2 Dage før han vilde være fyldt 58 Aar.

Forstander Gaardmand var født 4. Maj 1891 i Østbirk, hvor hans Fader var Gaardejer. Selv lærte han Landbrug forskellige Steder, var saa Elev paa Askov Højskole og Korinth Landbrugsskole, indtil han 1918 kom paa Landbohøjskolen. Efter endt Uddannelse her blev han 1920 Lærer paa Næsgaard, hvis Forstander

han var fra 1939 til sin Død. — Forstander Gaardmand var en alsidigt begavet Personlighed og paa sine specielle Omraader hørte han til de førende i Landet.

Her skal kun nævnes hans store Interesse for vore historiske Minder og hans ofte udtalte Glæde over Næsgaards rige Fortid og skønne Omegn.

Han elskede dette Sted med den skønne Udsigt over Danmarks Mose, Høgholt, Grønsund og Møn, og han gav paa

gribende Maade Udtryk herfor ved flere Lejligheder, hvor Historisk Samfund var Gæst paa Næsgaard.

Paa flere Maader var Forstander Gaardmand en god Støtte for Historisk Samfund, bl. a. som Bestyrelsesmedlem i en Aarrække.

Vi takker ham i hans Grav og vil stedse ære hans Minde.

Ida Holck.

Lolland-Falsters historiske Samfund har siden sidste Aarbogs Udsendelse lidt endnu et smerteligt Tab. Den 24. Januar 1950 døde Fru Ida Holck paa Frederiksberg Hospital efter længere Tids tiltagende Svagheit.

Fru Ida Holck, der var født 1. Maj 1872 i København som Datter af Tandlæge Carl Thorlakson, blev 1892 gift med daværende Kontorchef i Statistisk Departement, senere Amtsforvalter i Maribo, Axel Holck, med hvem hun levede i et lykkeligt Samliv indtil hans Død i 1940. — Allerede

som 16-aarig virkede Ida Holck som Lærerinde ved en Pigeskole i Jægersborg, og hun fortsatte med Undervisningen de første Aar af sit Ægteskab. Denne Lærerindevirksomhed og et stedse tiltagende Foreningsarbejde bragte hende snart i nær Forbindelse med ledende Personligheder indenfor den danske Kvindebevægelse, og fra 1907 og i en Aarrække var hun selv Formand for Dansk Kvindesamfund.

Som den rigt begavede Personlighed, Fru Ida Holck var, blev hendes Mands Interesser ogsaa hendes Interesser, og hun var

ham en virksom Støtte i hans Arbejde for Stiftsmuseet i Maribo og ikke mindst i Arbejdet for Lolland-Falsters historiske Samfund.

Denne Interesse for vor Forening bevarede hun til sin Død. Flere Gange sendte hun i sine sidste Aar vor Aarbog velskrevne Bidrag, og saa sent som ved Nytaarstid sendte hun fra sin Sygeseng en venlig Hilsen til Aarbogens Redaktion.

Som andetsteds i Aarbogen meddelt erfarede vi ved hendes Død, at hun og hendes Mand i deres Testamente har betænkt en Række Foreninger, der stod dem nær, med rundelige Legater.

Blandt disse Foreninger er ogsaa Lolland-Falsters historiske Samfund, til hvis Virke Axel og Ida Holcks Navne altsaa ogsaa i Fremtiden vil være nøje knyttede. Vi vil stedse mindes dem i Taknemmelighed og Ærbødighed og udtaler her et: Æret være deres Minde!

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 3. December 1949 paa Hotel Dana i Maribo. Formanden, Stiftamtmand Greve F. Reventlow, bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Aaret, der gik, har ikke budt paa store Begivenheder i Lolland-Falsters historiske Samfund. Efter Udsendelsen af Kaj Munks Bog »Landlige Interiører«, som vore Medlemmer fik som Gave, og Aarbogen for 1949, der var paa de sædvanlige 10 Ark, var vore økonomiske Forhold ikke synderlig gode og tillod os derfor ikke større Arrangementer.

Det skal dog i denne Forbindelse oplyses, at Salget af de 900 Eksemplarer af Kaj Munk-Bogen, der udsendtes gennem Boghandelen, er gaaet over Forventning, og at vi regner med paa denne Maade at faa Dækning for samtlige Udgifter ved Bogens Fremstilling — ca. 3000 Kr.

Alligevel nødes vi til i 1950 at nøjes med en noget mindre Aarbog end sædvanlig — antagelig paa 6 Ark. Til Gengæld modtog Medlemmerne i Efteraaret det sidst udkomne Hæfte af »Danmarks Riges Breve«. De af vore Medlemmer, der faar Aarbogen ved Bud, fik dog Heftet sammen med sidste Aarbog.

Som tidligere meddelt har vi liggende et interessant Manuskript »Fra Sydfalster« udarbejdet af Aug. F. Schmidt paa Grundlag af Karen Toxværdts efterladte Papirer. Det er vor Mening at udgive dette som en Særpublikation, saasnart vore økonomiske Forhold tillader det.

Det synes, som om der er Mulighed for at opnaa særligt Statstilskud til Udgivelse af saadanne Arbejder, og denne Mulighed vil nu blive undersøgt. I det hele taget synes der nu at blæse en mildere Vind mod de historiske Amtssamfund med Hensyn til offentlig Støtte. Det er saaledes stillet i Udsigt, at Tilskuddene for indværende Aar vil blive fordoblede. Det er baade en Støtte og en Anerkendelse af vort Arbejde.

Begge vore Sommermøder afholdtes i Aar paa Falster. Det første var det længe paatænkte Møde i Aastrup Kirke, hvor der fornylig er afdækket interessante Kalkmalerier. Det holdtes den 26. Juni og havde samlet stor Tilslutning fra hele Landsdelen. Konservator ved Nationalmuseet E. Lind, der har forestaaet Afdækningen af Kalkmalerierne, holdt et udmærket Foredrag og gennemgik og forklarede sluttelig de enkelte Billeder.

Sommerens andet Møde holdtes den 26. September paa Møllebanken ved Nr. Vedby og havde samlet overordentlig stor Tilslutning.

Som det vil erindres, har vi flere Gange indenfor Bestyrelsen og ved vore Generalforsamlinger drøftet Tanken om at rejse en Mindesten for Falsters Hjemstavnskindrer Helene Strange, og da det netop i Aar er 75 Aaret for hendes Fødsel, fandt vi, at det belejlige Tidspunkt nu maatte være inde.

Ved det store Møde, der var begunstiget af det dejligste Septembervejr, talte Formanden og Højskoleforstander O l a f S k o v, K ø n g, der selv er Falstring og en udmærket Kender af Helene Stranges Forfatter-skab. Derefter afslørede Formanden Stenen, der bærer følgende Indskrift:

FORFATTERINDEN HELENE STRANGE

1874—1943

TRO HUN VOGTED' FORTIDS ARV.

Formanden takkede sluttelig Billedhugger E d m. S ø r e n s e n, Ma-ribo, der har leveret Stenen, for vel udført Arbejde og rettede tillige en Tak til de 3 nordfalsterske Kommuner, der ejer Møllebanken, for øko-nomisk Støtte ved Rejsningen af Mindestenen.

Helene Stranges Brodersøn P o u l S t r a n g e, Ødegaard, takkede paa Familiens Vegne, og Sogneraadsformand L. H u g e, Egelev, modtog paa de 3 Kommuners Vegne Mindet og lovede at værne om det.

Efter den officielle Del af Mindefesten samledes en Del af Delta-gerne i Nr. Vedby Forsamlingshus, hvor de 3 Kommuner var Vært ved en Kop Kaffe, og her talte blandt andre Pastor J. H ø l d t fra Nr. Vedby, der ud fra sit personlige Kendskab til Helene Strange fremdrog flere muntre og karakteristiske Træk fra hendes Virke.

Mindesmærket for Helene Strange er det 10. i Rækken af de for-dringsløse Mindestene, som Historisk Samfund har ladet rejse rundt om i vor Landsdel. De øvrige 9 er Mindestenene i Vestenskov (N. E. Balle), Skovbølle (Otto Kuld), Vesterborg (Juellinge-Fundet), Hoby (Hoby-Fundet), Opager (Kaj Munk), Errindlev (Niels Hemmingsen), Vaalse (Hans Rasmussen, Egense), Skoven ved Virket («Falsters Virke») og Grønsund (Borrehuset).

Vi mener paa denne Maade at have ydet et ikke uvæsentligt Bidrag til Forstaaelsen af og Kærligheden til vor Hjemstavns Historie, og vi agter ved Lejlighed at fortsætte Arbejdet med Rejsningen af saadanne Mindesmærker.

Ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København, i hvilket Formanden og Kassereren deltog, oplystes det, at et længe paa-tænkt Værk om Danmark gamle Præstegaarde nu nærmer sig sin Fuldendelse. Værkets Forfatter, Magister Langberg, gav ved samme Lejlighed Tilsagn om at tale ved et Møde i en af vor Landsdels gamle Præstegaarde. Vi kunde tænke os at afholde dette Møde i Holeby Præstegaard, der des-værrer nu skal forsvinde, idet det i de allersidste Dage er vedtaget at bygge en ny Præstegaard her. Men om et saadant Møde vil Medlem-merne til sin Tid høre nærmere.

Vort Medlemstal er i Aarets Løb paa Grund af Dødsfald og Flytninger dalet lidt og er nu 997. Ved Køb er vi kommet i Besiddelse af enkelte Eksemplarer af de ellers udsolgte Aargange af vor Aarbog. Disse og andre Aarbøger (se Omslagets 3. Side) kan faas ved Henvendelse til Kassereren.

Vi takker sluttelig de Institutioner, der har ydet os Støtte i Aarets Løb, nemlig Undervisningsministeriet, Det Classenske Fideicommis. Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing F. og Omegn, Landmandsbanken, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse og Maribo Byraad.

Kassereren Lærer Svend Jørgensen, aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes Bestyrer Kolbye, Maribo, Lensbaron Rosenørn-Lehn, Oreby. Lærer Svend Jørgensen, Toreby, og i Stedet for Forstander P. N. Gaardmand, Næsgaard, der er afgaaet ved Døden, valgtes Adjunkt Sv. Laursen, Maribo.

Revisorerne, Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo, og Amtsfuldmægtig Richard Nielsen, Nykøbing, genvalgtes ligeledes.

Uddrag af Regnskabet for 1948—49.

<i>Indtægt:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgift:</i>	Kr. Ø.
Formue den ¼ 1948	2426 79	Administration	1085 45
Renter	11 57	Aarbogen	4311 00
Tilskud	1250 00	Kaj Munk-Bogen	3000 00
Medlemsbidrag	4393 85	Danmarks Riges Breve	191 90
Salg af Aarbøger.....	190 53	Møder	259 90
Salg af Kaj Munk-Bogen.....	1036 00	Andre Udgifter	340 60
Andre Indtægter	21 00	Formue den ¾ 1949.....	140 89
	<u>9329 74</u>		<u>9329 74</u>

Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat.

Lolland-Falsters historiske Samfunds Stifter og mangeaarige Formand Amtsforvalter Axel Holck og Hustru Ida Holck f. Thorlakson har ved sidstnævntes Død den 24. Januar 1950 testamentarisk efterladt vor Forening et Legat paa 500 Kr., »Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat«, af hvilket Renterne maa anvendes i Foreningens Drift, medens Hovedsummen er urørlig.

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1950).

- Sognepræst P. Bartholin, Kippinge, Nr. Alslev.
 Lærer S. Trolborg, Toreby, Søllested.
 Lærerinde Frk. E. Thomsen, Østre Skole, Nykøbing F.
 Stiftstidende, Nykøbing F.
 Disponent Kjeld Johansen, Vestergade 22, Maribo.
 Lærerinde Frk. Mathilde Melgaard. Kastager.
 Læge L. O. Rasmussen. Rudkøbing Sygehus.
 Landmand Villum Dyrlov, Sdr. Alslev, Egebjerg.
 Førstelærer Aage Rasmussen. Sandby, Harpelunde.
 Chauffør Christensen. Branderslev, Nakskov.
 Salgschef Louis Møller, Rødbyvej 33, Nakskov.
 Gaardejer A. Nakskov, Haared, Maribo.
 Overlæge Lundsteen, Sygehuset, Maribo.
 Husbestyrerinde Frk. Gotfredsen, Boulevarden 42. Maribo.
 Direktør L. Danielsen, Bio, Maribo.
 Smedemester Carl A. Rasmussen. Boulevarden 5, Maribo.
 Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.
 Skibsmægler G. Hovmand, Bandholm.
 Maskinmester A. J. Looft. Sukkerfabrikken, Maribo.
 Sognefoged Chr. Jørgensen. Hyldtofte, Rødby.
 Bestyrer A. Filt, Ny Skovnæs, Maribo.
 Forpagter E. Schwensen, Ulriksdal, Ø. Ulslev.
 Mejeribestyrer Andersen, Østofte, Nørreballe.
 Disponent Paul Iversen, Puggaardsgade 4¹, København V.
 Sognepræst Mølgaard, Karleby.
 Amdtsraadsmedlem Carl Jensen, Bramsløkke, Herritslev.
 Amdtsraadssekretær Tage Boyhus, Nykøbing F.
 Gundslev Bibliotek, Nr. Alslev.
 Postkontrolør Harald Nielsen, Møllebrøndstræde 2, Stege.
 Fru Astrid Jensen, Skørringe Elektricitetsværk, Ryde.
 Gaardejer Chr. Andersen, Skovby, Errindlev.
 Husejer Chr. Dues Hansen, Sjølstofte, Errindlev.
 Smedemester Knud Larsen, Fjelde, Sækkjøbing.
 Anlæggsgartner Erik Stryhn, Ullerslev, Aunede.
 Kommunekasserer Alfred Nielsen, Vejringe, Stubbekøbing.
 Majbølle Kommunes Sognebibliotek, Guldborg L.
 Proprietær Chr. Jørgensen, Færgelandsgaarden, Nakskov.
 Snedkermester Skotte, Nygade 16, Nakskov.